

Srpska narodna crkva

СРБСКИ НАРОДНИ САБОР

у

СРЕМСКИМ КАРЛОВЦИМА

ГОДИНЕ 1869.

описло и на свет издао:

Др. СТЕВАН ПАВЛОВИЋ.

У НОВОМ САДУ,
У ПЛАТОНОВОЈ ШТАМПАРИЈИ
1870.

BX
712
577

СВЕЧА ИНДОЧАН ГАРСА

ИМПЕРИЯ ЧАЭ МИЛОНГО

СВЕЧА ИНДОЧАН ГАРСА

I.

Приступ.

У овој књизи описао сам расправу нашег народног сабора, држаног у Карловцима мес. Јунија и Јулија године 1869.

Пре него речем, којега сам се правца држао описујући тај сабор, казаћу коју реч о пређашњим догађајима нашега народа на овој страни, и о пређашњим саборима његовим. Истина да је о томе већ писано у нас, али ради убавештаја нашега народа, којему сваки спис можда није могао до руке доћи, неће бити с горега и овде коју казати.

Још у 9. веку кад дођоше амо Маџари под својим вођом Арпадом, затекоше у Угарској Србе, који имадоше своју властиту народну управу. Неки тврде, да су Срби и насељавајући данашњу Србију за неко време у горњој Угарској становали, па неки ту и заостали. Осим тога би их и по другим крајевима, што сведоче србска имена неких места и гора.

Срби се још у прва времена за своју нову постојбину борише и многа јуначка дела починише. За своје труде бише и одликовани, и добише највише државне службе. Тако — год. 1056. — за владе краља Андрије I. Србин би четврти палатин краљевине Угарске по имену Радо, који је Угарској Срем придобио и у Митровици манастир св. Димитрија

на реци Сави сазидао. Србин је био и шести палатин Илија Вид, жупан бачке градомеђе—око године 1068.—за време краља Соломуна. Србин је био и осми палатин угарски Јован I. Урош, који је за време малолетства краља Стевана II. (1114.—1131.) државом угарском за девет година управљао. Бела Урошевић иначе Белуш био је једанаести палатин за владе Гејзе II. (1141.—1161.) Овај је био брат Србкиње Јелене краљице, која је, у место свога слепог мужа Беле II. а после у место малолетног сина Гејзе II. лично владала угарском државом. У влади помагаху јој брат Примислав и речени палатин Белуш. И Маџар Борош Михаљ у својој кроници од г. 1862. стр. 34. вели за њ. да је за малолетства Гејзе II. управљао Угарском и зату земљу неумрле заслуге стекао. Белуш је од свога шура Беле слепог а за тим и од Гејзе II. знатна властеоства преко Тисе и између Саве и Драве задобио, а доцније оставивши палатинство (1160.) у Србији краљем постао.

После боја косовског (1389.) Срби чешће прелазише из Србије овамо. За владе краља Владислава II. око год. 1440. населише острво Чепље.

У то време владао је у Србији деспот Ђорђе I. Бранковић, иначе Ђурађ Смедеревац, који је од краља Жигмунда у промену за Београд многа места у Угарској као властеоства добио. Кад се та промена учини, многи се народ у Угарску досели и на доброма деспотовим настани. Ђурђе деспот тако је много вредио у Маџара, да је на угарском земаљском сабору год. 1446. и он био кандидован за управљача (губернатора) краљевине Угарске, премда није он изабран него Јован Хуњадија, познат у нашем народу као Сибиљанин Јанко.

И године 1438.. кад је турски цар Мурат Смедерево заузео, многи Срби прећоше амо и поглавито се у Банату населише.

И за време Матије Корвина (год. 1458.—1490.) прећоше многи Срби овамо. Међу њима бише и деспоти њихови. Том пригодом пренесе се србско деспотство и у угарске области.

Од год. 1460. до 1528. имадоше Срби у Угарској своје деспоте.

Кад Срби год. 1459. сасвим падоше под Турке и ови одведоше 200.000 србских глава у робство, деспотско достојанство сасвим се угаси у Србији и настане у Угарској.

Срби беху насељени поглавито у Срему, Бачкој и Банату, беху војници и војеваху о свом трошку против свију непријатеља Угарске. За то беху ослобођени од свију јавних терета, наиме по чл. 3. год. 1481. и чл. 45. год. 1495. од давања десетка. У овом другом чланку вели се, да су Срби на позив и уверавање краља угарског, војвода и других великаша насељили границу. Дакле не насељише се по каквој милости, него што их требаше. Имајаху своје особите војводе или деспоте, који беху само угарском краљу подложни. Деспоти су по реду били ови:

1. Стефан Бранковић (год. 1460. — 1467.). Био је средњи син деспота Ђурђа Смедеревца, који је бежећи од свога брата Лазара из Србије са многим Србима прешао у Срем, и прогласио се за деспота. За деспота признао га је и сам Матија Корвин. Год. 1461. пређе из Срема у Србију да војује против Турака. Народ га тамо не хтеде за деспота признати него га отера, тако да мораде побећи у Арнаутску. Тамо се ожени Аћелином, са којом роди Ђорђа и Јована. Но и отуда побегне год. 1467. од Турака у Италију где и умре, а његова породица досели се у Срем.

2. Вук Бранковић Змај (год. 1471. — 1497.). Син Гргура Бранковића, унука Ђурђа Смедеревца, који је још год. 1465. с многим народом из Србије у Срем био прешао. У деспотским достојанствима потврдила га је и влада угарска. Живео је у Сланкамену, који му је поклонио краљ Матија Корвин за особито јунаштво у боју са пољским краљем Казимиром. Но и у другим бојевима јуначки се показао са народом србским. С њим пређоше из Србије осим друге властеле: кнез Павле Бранковић (? иначе назван Kinizsi Pál) и Димитар Јакшић, србске војсковође. За тим Срби прелазише из Србије више пута у Срем и у Банат, а год. 1481. пређе их 50.000. У време, док неки Срби војеваху у

Срему и Банату, почини на другој страни чуда друга србска војска која се зваше црна чета.

3. **Анђелина (1497.).** Удовица деспота Стефана Бранковића. У Крушедолу подигла је женски манастир, умрла исте године, и народ је као мајку Анђелину светкује.

4. **Ђорђе Бранковић (1498. — 1499.).** Овај по смрти своје матере Анђелине постане деспотом. За деспота призно га је и краљ Матија. Живео је у Купинику. Доцније покалуђери се, назове се Максим и постане архиепископ.

5. **Јован Бранковић (1499. — 1503.).** Год. 1496. поклонио је манастиру Крушедолу 16 села. Живео је најпре у Купинику а доцније у Беркасову. Као што показује §. 3. и 41. утгар. чл. 22. год. 1498., давао је угарском краљу у помоћ 1000 коњаника.

6. **Јелена (1503.).** Била је кћи кнеза Стефана, брата Дмитра Јакшића. Кад Турци, освојивши Београд, на њене земље све већма стану нападати, она позваве кнеза захумског од Паштроверића, Стефана Штиљановића, неког сродника свога покојног мужа, и њему преда деспотско достојанство над народом србским, премда је она до 1521. као деспотовица била признавана. Доцније уклањајући се од Турака остави Купиник, где је пребивала, па оде к своме брату кнезу Марку Јакшићу у Вилагош. За тим пресели се у Хрватску и буде код грофа Фердинанда Франгепана, који узе за жену њену шћер Марију.

7. **Стефан Штиљановић (1507. — 1515.).** Живео је најпре у Моровићу (у Срему), а после се пресели у Барању, куда га угарски краљ Владислав II. позваве са многим народом србским, давши му град Шиклош. Владао је седам година а умро 4. Окт. 1515. Мошти његове хране се у манастиру Шишатовцу. Његова жена пресели се у Зл. Праг. По смрти његовој Срби оставши без деспота сасвим подпадну под Маџара. За то време пређе амо из Србије многи народ србски а с њим славни Срби, наиме: браће Бакића, Радић, Божић, Петар Монастирлић и други. Сви ови јуначки се борише за Угарску.

8. **Стефан Берислов (год. 1526. — 1527.).** Овај је владао као деспот само годину дана. Маџари повратише

деспотско достојанство и обећаше да ће Србима помоћи да се ослободе од Турака, само да би их навели да они њима против ових помогну. Како неки историјописци пишу, пре Стефана Берислава био је деспот његов брат Јован.

9. Јован Чарнојевић (год. 1527. — 1528.) назван и црни Јован и цар Јован. Овај доказиваше, да је сродник мјеке Анђелине, и Срби му то радо повероваше, да би само обновили деспотско достојанство. То тим згодније могло је учинити, што у земљи би највеће забуње због наследства краљевине, за које се Фердинанд Аустријанац и Јован Запоља, ердељски војвода, борише. Јован Чарнојевић имаде преко 10.000 војника са војводом Климентијем Бакићем. За то и Фердинанд и Запоља тражише његова пријатељства. Јован из почетка ни уз једнога није пристајао, а доцније се приволи аустријској страни. 1527. мес. Авг. надбије маџарску војску, којој би војвода Петар Перињи. Но кад Маџари по други пут ударе на ње код Сегедина, буде рањен, а затим га у селу Дорожму, где се лечио, ухвати Валентин Терек, Запољин војсковођа, одруби му главу (г. 1528.), и пошаље Запољи у Будим. Војска деспотова, у којој су особито Шајкаши много вредили, дође сад под управу Фердинанда I., па се стане јуначки борити против Запоље. Шајкаши становаху у Коморашу и у околини, а год. 1746. премести их Марија Терезија у бачку жупанију, у Тител и у околна села.

По смрти деспота Чарнојевића остану Срби кров 161 годину без поглавара свога, а то је од цара Фердинанда I. па до Леополда I. Одјако војеваху смешани са аустријском војском под туђинским војсковођама, и њихово јунаштво и слава приши се другоме. Историјописци спомињу посебице неке славније војсковође нашег народа, а ти бине: Навле Бакић и два му млађа брата Петар и Матија, Дмитар Очаревић, Никола Череновић, Стеван Сабов, Петар Божић, Тодор Валентин, Сава Србљин, Дмитар Мужевић, Јован Очаревић, Радован, Вук Папростић, Јован Новаковић, Радић, Сава Темишварац, Милош Србљин, који се сви како у бојевима против Турака тако и против Маџара особити јунаци показаше.

Вредно је да се особито спомену Срби у вараждинском и горњо-карловачком ћенералству. Још много пре боја мухачког за владе краља Матија Корвина (1458. — 1490.) пређе више хиљада Србаља из Босне и Мађедоније у вараждинско ћенералство и назида тамо манастир Марчу. После боја мухачког (1526.) опустоше Турци тај манастир и пomenуто ћенералство са околином. Наскоро за тим опет се више породица србских исели из Србије, Босне, Тракије и Мађедоније у та опустошена места. Под Максимилијаном (1564. — 1576.) опет дођоше амо многи Срби из Босне, а дођоше и за време Рудолфа (1576. — 1608.) са војсковођама Вуковићем и Бејашиновићем и митрополитом Гаврилом са једно 70 калуђера. Од Рудолфа (1578.) добише за своје јуначке заслуге повластице. У то време би Србима оборкастани у Жумберку Даја Деспотовић. Ови Срби борише се јуначки против Турака и у другим бојевима по Аустрији и Немачкој. За то им Фердинанд II. год. 1627. даде нове повластице, а год. 1630. Октобра 5. и властити земаљски устав, који доцније Фердинанд III. (1642.), Леополд III. (1659.), Карло VI. (1717. и 1737.) и Марија Терезија (1742. и 1745.) потврдише. И тако Срби у реченом ћенералству имадоше своје особите заповеднике и властиту народну управу. Леополд I. пријдружи им после Србе из Лике и Крбаве.

Осим поменутих места било је Срба у исто време и у Ердељу. Довео их је тамо Сава I. Бранковић, архиепископ јанопољски (год. 1600.). Они се настанише у ердељском Београду, Трнову (данашњем Карлсбургу), Ђули, и другим местима. Поред свих заслуга ипак Србе гонище због вере и у Ердељу као и у Хрватској и Угарској. Гонило их је римско свештенство, а особито јежовити, јер их хтедоше превести на унију. И ердељски кнез Ђорђе Ракоција I. хтеде тамошњи православни народ покалвинити. Томе стане на пут Јорест, митрополит ердељско-боградски. Ракоција му ради тога одузме митрополију и на место његово постави Стевана Симоновића (1643. — 1651.), који му против православља буде на руци. У то време имадоше Срби своје првојевантике у Марчи, Пакрацу, Печују, Мухачу и у Бачкој.

И аустријска влада повлађивала је унији, али ништа није смела јавно чинити него из потаје. У томе би Леополду I. на руци Шавле Зорчић, епископ у Марчи. Народ то дозна па га с оружјем отера од себе, а Леополд га вине не хтеде повраћати. И неки игуман манастира Ораховице хтеде неке Србе, што становаху између Дунава и Саве, поунијатити, прешавши и сам на унију (1690.), јер му неки печујски јежовит обећа, да ће постати епископ, али не можне нивита учинити. Леополд I., времда је у потаји подномагао унију, не само да ништа насиљно не смеде чинити, него у исто време осигура Србима слободу у вери, обећа да ће им дати најлепше правице и повратити одузето право да могу бирати војводу, за којега им призна Ђорђа Бранковића II.

10. Ђорђе Бранковић II. (год. 1688. – 1711.). Породица његова уклонивши се од Турака живела је у Молдавији под именом Бранкована или Бранковена. Прелазила је к Србима у Банат под именом војвода и деснота Бранковића. Такови бише: Димитрије, Ђорђе, Аврам и Ђорђе Бранковић II. Овај се родио у Банату год. 1648., а одхрањен је у Ердељу код брата Саве II., митрополита београдског (1556. — 1680.). Са помоћи овога свог брата дође у службу ердевљском кнезу Михаилу Апафију. Овај га гошље год. 1663. у Дренопољ, да султану однесе годишњи данак, где он после више година пробави као ердевљски посланик. У то време србски пећки патријар Максим враћајући се из Јерусалима дође у Цариград. Ту чује, да Леополд I. преко свога посланика Симеуна Ремингена, а за тим преко Христофора Киндсберга обећава Хришћанима под Турцима, да ће им повратити стару постојбину и права, ако му помогну против Турака. Чује и то, да се у Дренопољу налази ердевљски посланик од старе лозе србских деспота Бранковића. Оде у Дренопољ па договоривши се са другом србском властелом, која се тамо десише, освешта Ђорђа за србског деспота пред царским послаником Киндсбергом (г. 1663.). То призна и Леополд I. (7. Јун. 1683. и 28. Сент. 1688.), а доцније га у томе достојанству у Будиму свечано потврди и патријар Арсеније Чарнојевић III. и сав србски народ, који с њим дође на ову

страну. Ђорђе оде доцније у Влашку, и одавде се договарао са аустријским двором, како би извео Србе из Србије у аустријске земље. На препоруку Ђорђеву, који дође у Беч, Леополд I. окани се договарања са цариградским патријаром, те се почне договарати са Арсенијем Чарнојевићем III., србским пећким патријаром.

У то време бој се био са Турцима најсрећније. Аустријска војска под вођом Лудвиком Баденским ослободи од Турака готово све земље где живеше Срби и друга словенска племена. Ђорђе, који по погодби са царем аустријским, сакупи велику војску, дође са неколицином својих људи к Лудвiku Баденском у стан код Кладова, да себе и свој народ препоручи његовој заштити. Но овај га без икаква узрока стави под стражу и оправи најпре у Оршаву, па онда у Сибињ (29. Окт. 1689.), премда га је пре тога Леополд I. за његове заслуге бароном (7. Јунија 1683.), а доцније (20. Септ. 1688.) грофом угарским назвао.

У томе Леополд I., жељећи се одбранити од Турака позве свечано Србе својом посланицом од 6. Апр. 1690. у своју земљу обећавајући им слободу у вери, право бирати себи војводу, да неће плаћати данка и робије, и што заплене од Турака да је њихово. Срби ослањајући се на обећање царево, дакле на темељу уговора пређу још исте године у Аустрију са близу 40.000 србских породица, најмање до по милиуну душа. Вођа им би патријар Арсеније Чарнојевић III. Населе се по Срему и Славонији око Осека, по Бачкој и око Будима и Св. Андрије у селу Помазу, Калаву, Чобанцу и Збегу. Срби дођоше Аустрији у помоћ у најгорој невољи њеној, јер у то време ратоваше са Турцима, бунтовним Маџарима и Французима. И доиста, како сам Бартенштајн, министар цара Јосифа II. и начелник тако званог „дворског одбора за илирске послове“ у свом извештају о Србима признаје, они велику службу учинише Аустрији, тако да ова са њиховом помоћи надвлада како Турке тако и бунтовне Маџаре.

Срби прешавши амо по уговору са царем Леополдом I. обећаше му, да ће му бити верни поданици и војевати против Турака, а он њима обећа права у повластицама од 6. Апр. 1690.

даље од 21. Авг. и 11. Дек. 1690., од 20. Авг. 1691. и од 4. Марта 1695. Ова права потврдише доцније и Јосиф I. 7. Авг. и 29. Септ. 1706., Карло VI. 2. Авг. 1713. и 10. Апр. 1715, и Марија Терезија 24. Април и 18. Маја 1743. У овима новластицима главно је ово: 1. Срби се примају као самосталан народ, самом — како се вели у Леополдовој по-властици — њег. ц. кр. величанству подложан; 2. Србима се обећава особита област, или у старој постојбини ако се од Турака ослободи, или у суседној земљи коју отму од Турака; 3. Србима се даје властита унутрашња управа по њиховим старим правима и обичајима; 4. Утврђује им се право, да себи бирају војводу као политичког поглавицу; 5. допушта им се слободно исповедање своје вере; 6. потврђује им се право, да бирају себи црквене поглаваре.

Срби су испунили своју дужност, али обећаних права ипак не уживаше до данас.

Кад патријар Чарнојевић (1690.) пређе са народом србским овамо, двор аустријски премести Ђорђа Бранковића из Сибиња у Беч. И он и народ србски замолише цара, да га као невиног пусте из затвора. али им се одговори: да још није развијена ствар његова, него ће се гледати, да се скоро развиди. Он и други Срби из народа поновише исту молбу и год. 1691., 1692. и 1693., заузме се за њ и сама руска влада да га пусте из затвора, али све залуду! Доцније (г. 1703.) преместе Бранковића у град Јегар у Чешкој, где 19. Дек., а по некима 19. Септ. 1711. у шесдесет шестој години својој премине, пошто двадесет и две године ироведе у затвору. После тридесет и две године (1743.) допусти Србима М. Терезија тему пренесу тело у манастир Крушедол. Ђорђе је у затвору написао и историју народа србског, која се храни у народној книжници у Карловцима; али на жалост још никако неможе штампом да угледа света, премда је и србска матица одредила да је о свом трошку штампа и замолила садашњег патријара, да допусти преписати је. Да Бранковић није био ништа крив, види се из тога, што је влада аустријска на много наваљивање Срба да га пусти, најпосле одговорила: „никаква зла није учинио, али тако разлог др-

државни захтева (*nihil mali fecit, sed sic ratio statns exposcit*).“ Но како поменути Бартенштајн напомиње у свом извештају, њега за то затворише, што се бојаше, да се са народом србским не побуни као и мађарски војвода Запоља. Али влада, премда то би грешна мисао, требала је ту ствар промозгати, кад је са Србима уговарала прелазак амо. Свака сила за времена, а невоља редом иде!

И тако сада Срби осташе без свога војводе, са Ђорђем Бранковићем затр му се и име.

Јован Монастерлија подвојвода (1691.—1707.). Но Срби ипак не хтедоше бити под түђинским војводама те заискаше г. 1691. од аустријског цара, да им допусти, да по правима својима бирају себи подвојводу, док се ствар војводе Бранковића не развиди. Цар Леополд X. то им допусти својом наредбом од 24. марта 1691., обећавши им уједно, да ће им послати и народне заставе, украшене с једне стране србским, а с друге аустријским грбом. За подвојводу буде изабран **Јован Монастерлија Коморацијац**.

И под овим војсковођом показаше Срби јунаштво своје за двор аустријски, како против Турака тако и против Маџара.

Одржаше славну победу над Турцима на Михаљевцу код Сланкамена, где велики везир са 16 хиљада Турака погибе, и где Срби 34 које великих које малих турских застава и 11 тугова (коњских репова) запленише. Војске имадоше 6400 пешака и 3600 коњаника.

Јуначки се борише и год. 1696. у боју код Ченеја у темишварској градомећи, где и самог Шаркањ-пашу са још 20.000 Турака жива ухватише.

Срби се показаше заједно са Хрватима — којима војсковођа би гроф Јован Палфија — и против мађарског бунтовника Ракоције, који имаде око 70.000 војника, те већи део Угарске заузе онда кад Аустрија би заплетена и са Французима и са Баварцима. Срби се особито јуначки показаше у бојевима код Пудмерице (Јунија 1705.), ердељског Београда (Новембра 1706.), Шопроња (1706.), Дебрецина (1707.) на пољанама кунским близу Кечкемета (1707.), код Тренчина (1708.).

и близу Сексарда (1710.), где се особито одликовао србски војсковођа Секула. Поради ових заслуга изашло је писмо дворског војничког већа, у ком се похваљује и подвојвода србски и војска му.

Ракоција видевши да су Срби јевгро аустријској војсци посла писмо 6 Септ. 1704. патријару Чарнојевићу, да Србе приволи на његову страну, њему обећавајући 20.000 фор. а србском народу старе правице, које им Немци погазише. Али Србе не могне себи придобити.

И сам цар Јосиф I. у потврдиој посланици од 29. Септ. 1706. признаје србске заслuge.

Монастерлија умре око год. 1707. С њиме Срби опет изгубе свога народног поглавицу. Исте год. 8. Јулија преда се управа над србском војском Мојсију Рашковићу као пуковнику србске или славонске народне милиције. Под тим је именом доцније (1739.) и Танасија Рашковић србском војском управљао. Мојсије Рашковић био је пређе кнез у Ст. Влаху, па је на особити позив Леополда I. год. 1688. са браћом својом Јованони, Илијом и Михаилом и са многим народом прешао у Срем и живео у Шаренграду. Танасија Рашковић прешао је са 1500 наоружаних људи у време друге србске сеобе год. 1737. под патријаром Арсенијем Јовановићем.

По свему види се, да је аустријска влада сваком згодом ишла на то, да Србима укине њихове свечано дане повластице. Тога ради је и писмом од 20. Авг. 1691. власт светског поглавице пренела на патријара а за тим митрополита. Јер како Бартенштајн вели, влада је лакше могла држати под уздом митрополита него војводу, под којим је многа војска. Исти Бартенштајн каже, да је и патријар Чарнојевић много помогао да србски народ остане без свога војводе, а то за то, да не би уза се имао никаквог световњака који би му могао умањити власти и славе. И двор аустријски оде и даље, те год. 1763. одузе митрополиту и светску власт оставивши му само црквене послове.

Срби по својим повластицама имадоше право на особито земљиште. Да се то задобије, настајаху око тога са народом

србским патријар Чарнојевић и последник му митрополит Исаја Ђаковић, и то онај код цара Леополда I., овај код цара Јосифа I. у свом писму од 4. Јан. 1708. Овај митрополит у истом писму искао је у цара и то, да се заменици народа србског од свештеничког и од световног реда и у наследак са правом седишта и гласа позивају на сабор угарски, како би тамо своја права и користи могли бранити. Али уместо да се ова праведна захтевања испуне, ишло се србском народу на пропаст. Док се србски народ за државу аустријску јуначки борио, дотле је римокатоличко свештенство са потајним одобравањем владе трудило се да уништи права србска и Србе на унију преведе. С тога се народ више пута побуњивао. Год. 1718. побунио се у Хрватској. Ову буну проузрокова тамошњи епископ Југовић, који се поунијатио. Побунио се и год. 1735. под коловођом Петром Сегединцем, названим и Пером капетаном. Овај сакупивши око 7000 људи хтеде ударити на Арад и здружити са бунтовничким Маџарима, али га ухватише и са још три маџарске коловође у Будиму погубише. Србске свештенике поради уније окиваху у гвожђе, бацаху их у тамницу, батинама их злостављаху, лепавинског игумна Кондрата из пушака убише кад хтеде ући у цркву да св. службу служи. царски ќенерал гроф Петаци — који је по речима Бартенштајновим од своје воље и по тајним наручбунама гонио србске свештенике — одузме на силу од Срба год. 1735. манастир Марчу и преда га унијатима. Са ових недела народ србски би крајње озлојеђен те се цело вараждинско ќенералство, остало Хрватска, Славонија са Сремом и бихарска градомеђа дигне на оружје, и та побуна једва се утиша.

Чланком 18. 1741. укине влада моришку и потиску војничку границу, и стави је под грађанску управу мађарску. Ово Срби сматрајући за увреду њихове самоуправе тако се озлоједе, да се њих 30.000, или како други тврде, око 100.000 душа под вођама Текелијом и Хорватом, капетанима, одселе у Русију, где се настане од Кијева па до Очакова, и тамо год. 1751. подигну Нову Србију наденувши својим насељима места из којих се иселише. Ова сеоба није могла бити мила

аустријском двору, те за то М. Терезија изда наредбу од 23. Окт. 1751., у којој увераваше Србе, да неће допустити, да се нагоне на унију, и да ће се побринути, да им права остану неоскврњена. Али то обећање остале само написано.

На покрај свих тих невоља Срби не престаше борити се за царевину аустријску, како против Турака тако и против Француза. Војска се србска себом патријара Арсенија Јовановића IV. Шакабенте год. 1737. приуможи.

Срби су у ово доцније време морали преко маџарске канцеларије своја захтевања цару слати. Влада одвоји управу србских послова од маџарских па их год. 1760. повери неком особитом дворском одсеку под именом: дворски одбор за илирске послове. И илирски одбор, који год. 1752. би установљен у Осеку, придружи се сада к овом одбору, којему начелник би речени барон Бартенштајн. У том одбору не би ни једног Србина.

Србски народ видећи да му се повластице ни у чему не врше и жељећи с њима једном бити на чисто, заиште у М. Терезије да допусти, да се држи народни сабор, где ће се како повластице тако и друге народне ствари расправљати. Она допусти да се држи сабор. На темељу расправе тога сабора изиђе год. 1770. царска уредба (регуламенат) о повластицама србским, али Србе ни мало не задовољи. С тога у синодима од г. 1774. и 1776. захтевају Срби, да се та уредба измени. На то изиђе друга уредба од год. 1777., којом се укине поменути дворски илирски одбор и послови његови предаду се угарској канцеларији. Како Бартенштајн пише, то је М. Терезија учинила, да угоди Маџарима, којима сваки слободнији покрет србски би трн у оку. Но кад и та друга уредба узбуни народ, изиђе г. 1779. илирска разјасница (илирска деклараторија), у којој се протумачише повластице србске како влади би по вољи.

Цар Леополд II. поче се боље обзирати на Србе. Да би и Срби у јавним пословима учествовали, многе је племићима вачинио. Он је први од царева позвао нашег митрополита и владике на угарски сабор год. 1790., обећавши, да ће се на том сабору наредити, како унапредак Срби да буду на њему

замењени, и како да се држе србски народни сабори. 8. Марта 1791. установио је србску дворску канцеларију и тако опет србске ствари одвоио од маџарских. Најпосле за његове владе држан је год. 1790. и 1791. зната народни сабор у Темишвару, на којему се радио око тога, да се Србима по новластицама њиховим самоуправа и самосталност утврди и за то особито земљиште да. Али у том Леополд II. умре, те обећања царска опет остаše неиспуњена.

За владе његова последника цара Франца I. Маџари укидоше србску канцеларију 4. Јунија 1792. Пре тога пак издадоше закон чл. 27: 1791., којим прогласише Србе за праве и несумњиве грађане Угарске и допустише им, да могу у Угарској куповати добра и бити у јавним службама. Тиме хтедоше из потаје укинути особита права србска, јер управо тим законом хтедоше показати, да за та права неће да знају. Србски јавни послови предадоше се опет угарској канцеларији. Да би се Срби утешили и да би им се очи замазале, изда се доцније закон 10: 1792., у којему им се обећа, да ће се врстним Србима дати службе у угарској канцеларији и у земаљском дворском већу. Али се не учини ни једно ни друго. Маџари пођоше још и даље те законом 1840. VI. §. 7. наредише, да Срби по црквама својим црквене записнике (матрикуле) пишу на маџарском језику, па неке наше владике тај закон и вршише, а не опреше му се! По истом закону нареди се, да само онај може бити шарох, капелан или ђакон, ко зна маџарски. Законом од 1843—4. III. отешташе Маџари прелаз у нашу веру, а на дијети 1847—8. предложише, да се наше црквене књиге о државном трошку на маџарски језик преведу.

Држаše се србски народни сабори и год. 1837. и 1842., али на тима се не даде ништа о народним стварма расправљати, него се само даде да се бира митрополит.

1848. године, кад по целој Европи закликта глас слободе, и Срби пренуше духом да оживе шогажена права своја. 1. Маја исте године сакушиће се у сремским Карловцима посланици целог народа србског из Хрватске, Славоније, Бачке и Баната и остале Угарске, те држаše народну скупи-

штину 1. и 3. Маја исте године, изабравши себи за председника тадашњег митрополита Јосифа Рајачића. На овој скупштини Срби проглаше једногласно за патријара србског у аустријским областима реченог митрополита Јосифа Рајачића, а за србског војводу Стевана Шупљикца, обрштара егулинске пуковнице. На истом сабору захтетују Срби на темељу својих особитих права осим других по србски народ знатних ствари уза своју властиту народну управу и особито земљиште, и то Срем са границом, Барању, Бачку са бечејском диштриктом и шајкашким батаљоном, и Банат са границом и диштриктом кикиндским, које ће се звати: србско војводство.

У то време Маџари под својим вођом Кошутом потратрајише своја потиштена права најпре речима и писмом, па онда и оружјем. Тако буке буна од 1848. између Маџара и аустријске владе. Маџари крњећи права србска отуђише их од себе те ови присташе уз Аустријанце, више да се бране него да нападају. Маџари бише надбијени са помоћи Србаља и руске војске. Како Србе Аустрија обдари, познато нам је!

Цар Франц Јосиф I. својом царском наредбом (патентом) од 15. Дек. 1848. призна избор патријара и војводе, а наредбом од 18. Нов. 1849. одреди Србима за земљиште као особиту круновину под именом „војводство србско и тамишки Банат“ ове области: румеки и илочки срез у Срему, и неке делове од Бачке, као и тамишке и торонгалске жупаније, где навластило Срби живе. Уједно прими к свом царском приједву и назив „велики војвода војводства Србије.“ Царском наредбом од истога дана постави се овој области за привременог начелника ќенерал-мајор Фердинанд Мајер-Хајфер Гринбилски а за министарског повереника Едвард Грие Ронсенски, одре скружни канстант у Задру.

Али ни оваково војводство не буде дугог века. Кај се год. 1860. уређиваше аустријска држава и угарско уставно стање повраћаше, заподе се у бечком државном већу и читање о томе: да ли ће остати србско војводство као до сада, или се спојити са Угарском. У седници 27. Септ. 1860., прекине

се то питање и по одлуци тадашњој изиђе царско ручно писмо од 20. Окт. 1860., којим се наређује комесар, и то гроф Алекс. Мендорф Пуљи, да испита народ у војводству, како би се тамо уредиле ствари на задовољство и Угарске и Србаља. Мендорф-Пуљи дође у Темишвар 13. Нов. 1860. па обиђе и друга главнија места преслушавајући знатније људе о обстанку војводства. Наравно да Маџари и Немци не бише за обстанак, а Срби рекоште, да ваља најпре да се сазове србски народни сабор, који једини има право у име србског народа објавити жеље србског народа.

Наскоро за тим изиђе царска наредба од 27. Дек. 1860., која је сприобштена и у службеним бечким новинама — Wiener Zeitung бр. 304. год. 1860. —, и којом се изрече: да се србско војводство и тамишки Банат спаја са краљевином Угарском на темељу државно-правних захтевања ове краљевине. Уједно се рече у тој наредби, да је наређено, да се Србима осигурају њихова повластичка права, особито народности језик, и да ће се ради тога патријар Рајачић договорити са знатнијим и врстнијим Србима, којима се највише верује, па ће саставити о томе предлоге, које ће предати угарском сабору, да их убележи у закон, а цару да их потврди.

Срби се скupише на својој народној скupштини у Карловцима 21. марта 1861. год., саставише своје предлоге на темељу својих повластица и поднеше их цару.

На те предлоге не стиже одозго до данас ни бело ни црно. Србски народ остао је и пре незантићен и остављен вољи мађарске владе. Какве нам се неправде чине сада, знамо. Али за то србски народ неће очајати, знаће одолети свима неприликама, па своју снагу сачувати за сретнија времена!

Сад да кажемо коју реч о србским народним скуповима, на којима србски народ на овој страни расправљаше свеје црквене, просветне а кашто и политичке ствари.

Ти народни скупови бише тако названи народни конгреси или сабори, или народне скupštine.

Кад Срби год. 1690. пређоне у Аустрију под својим патријаром Арсенијем Чарнојевићем, цар Леополд I. потврди им право, да могу себи бирати митрополита, и живети по својим обичајима. Они дакле држаху своје народне саборе и уређиваху своје ствари. Марија Терезија одреди им начин, како да држе те саборе.

Посао саборима би, бирати митрополита, и расправљати црквене и друге народне просветне а кашто и политичке ствари. Неки сабори назаваше се изборни ма, на којима се бирао митрополит, неки расправни ма, на којима се расправљаху и друге поменуте народне ствари. Оба ова сабора кашто са држаху једно. Расправни сабори беху кашто и повластички (привилегијски), који се сазиваху за то да се на њима прогласе царске наредбе. Такав сабор би и. пр. и г. 1735., на коме осим што се прогласише неке царске наредбе, претресаše се и то питање, како да се установи илирска (србска) коњаничка ређимента.

Осим овакових сабора држаху се и две ванредне народне скupštine год. 1848. и 1861.. о којима би горе спомена, и којима би посао да саставе предлоге, како да се осигура политички обстанак србском народу по смислу повластица и духу времена. Саборима обе или управо све три врсте би одређен број чланова по царској деклараторији, а скupštinама не би.

Како се каже у књизи „actenmäßige Darstellung и т. д.“, коју ниже са целим називом спомињемо, држани су до владе Марије Терезије ови народни сабори:

Изборни сабори држани су год. 1706., 1708., 1711., 1725. и 1730., на којима су изabrани за митрополите: Исаја Ђаковић, Софроније Подгоричанин, Вићентије Поповић, Мојсије Петровић и Вићентије Јовановић. Прва три сабора држаше се у манастиру Крушедолу, последњи у Београду, а остали у Карловцима.

Повластички и расправни сабори држани су год. 1715., 1726., 1731., 1732. и 1735.

Кад дође на владу Марија Терезија, онда се ствари

србског (а у исто време и романског) народа боље уредише, и црква им према држави удеси.

За тим држани су ови сабори и скупштине:

Год. 1744. у Карловцима. На овом сабору би за митрополита и патријара проглашен Арсеније Јовановић, пећки патријар, који још г. 1741. са многим србским народом пресели се на ову страну. На овом сабору претресане су и неке друге ствари. Трајао је од свршетка Јануара па до среде марта 1744. Дође му 98 посланика, али осим владика би их на сабор пуштено само 76.

Год. 1748. на свршетку Августа у Карловцима. На овом сабору би два посланика из Брашове из Ердеља. За митрополита буде изабран Исаија Антоновић. На овом сабору би одлучено, да се за сабор највише 70 посланика бира.

Год. 1749. мес. Јулија у Карловцима. За митрополита буде изабран Павле Ненадовић, пошто Исаија Антоновић премину у Бечу мес. Јануара 1749. На овом сабору би 75 посланика, по томе дакле одлука пређашњег сабора није извршена. На овом сабору забрани се посланицима, да пре долaska комесарова не смеју јавне скупове држати, у саборској дворани састајати се, и т. д. И на овом сабору би два посланика из Брашове.

Год. 1769. у Карловцима. Овај сабор би од свију до садашњих сабора најзначајнији, јер се на њему осим избора митрополита и друге ствари од веће вредности расправљаху, а то су н. пр. дотација архиепископска, како да се допушта држати синод, начин како да се укину зла дела владика према свештенству и народу, како да се неке дијецезе укину а неке споје, и т. д. Али по жељи народа пре избора митрополита претресаху се друге народне ствари и истом пошто се оне претресоше, избере се за митрополита Јован Ђорђевић, вршачки владика. Поглавити посао би овом сабору, да развиди неке тужбе владика и свештенства православног, и одреди како одјако да се владају према народу. У трећој седници овога сабора претресане су тужбе против владика, што глобе свештенство и народ, те им је одјако наплата за различите послове стално одређена. П-

свршетку овог сабора држан је и синод, на ком се попунише неке удове дијецева.

Год. 1774. у Карловцима. За митрополита буде изабран темишварски владика Вићентије Јовановић Видак. По свршетку сабора држан је и најзначајнији синод, који је год. 1776. продужен. Знатно је по овај синод да се по жељи краљ. комесара упутио и у оне ствари које припадају народном сабору. Узео је у претрес први краљ. регуламенат — уредбу -- од 27. Септ. 1770. о правима србским, те је своје предлоге о томе предао вишијо власти. На то је изашао други краљ. регуламенат од 2. Јануара 1777. Али се народ узбуни, што му владике хоће без његова договора да измене права, ујамчена повластицама, и исто одустапче од одлука саборских год. 1769., те се потужи у Беч. На то изиђе трећи регуламенат, назван „деклараторија“ од 16. Јулија 1779.

Год. 1780. у Карловцима. На овом сабору би за митрополита изабран темишварски владика Можије Путник. После овог сабора држан је и синод. На њему се предложило, да се споји будимска и бачка епархија, и да се владикама једнака плаћа издаје, али ни један предлог не могне прорети. За овога митрополита држан је и г. 1786. синод.

Год. 1790. 1. Септембра у Темишвару. Врло знаменит сабор. Заискоше га Срби по смрти цара Јосифа II., да би поправили своје стање кад се оно и по осталој Угарској захтеваху државне промене. За митрополита буде изабран Стефан Стратимировић, владика будимског. Осим тога расправљане су црквене и школске ствари, а и сасвим пополитичка питања. Поглавито захтевање би сабору, да му се одреди особито земљиште за самосталну народну управу. Разма тога расправљало се на овом сабору читаве о територији (земљишту) србској, о слободи вере, о војничкој границама ако би се умањила, о семанирији, штампи, апелацији и плати ештеничкој, прегледу деклараторије, и т. д. На овом сабору био је као посланик и гласовити србски доброврор Сава Текелија.

Год. 1837. у Карловцима. За владе цара Франца I. све до ове године, кад је и митрополит Стефан Стратимировић

умрљо, није било сабора. За митрополита изабран је Стефан Станковић, владика бачки.

Год. 1842. у Карловцима. На овом сабору би први пут, да се митрополит није могао једногласно изабрати, него већином гласова, које доби Јосиф Рајачић, владика вршачки, те га цар наименује за митрополита.

Год. 1848. би у Карловцима држана народна скупштина. Још на сабору од г. 1842. искали су посланици, да се савове расправни сабор ради црквених и просветних потреба. Допусти се да се сабор држи још пре него се отвори угарски државни сабор. За комесара буде одређен барон Кулмер, врховни жупан сремске жупаније. Али због буне од 1848. год. сабор се не може држати. У том угарски сабор од г. 1847—8. одобри §. 8. 20. зак. чланка, да се држи србски народни сабор (који се ту назива црквени конгрес), опуномоћивши своје одговорно министарство, да га савове за најкраће време, свакојако пре државног сабора што ће се први држати. Министарство одреди савив сабора за 27. Мај 1848. За државног комесара на том сабору одреди се Петар Чарнојевић, врховни жупан темишварски. Али србски народ уместо сабора држао је народну скупштину а расправни сабор одложио је на неодређено време. Шта је у главном био посао овој скупштини, казали смо горе.

Год. 1861. држана је у Карловцима изваниредна народна скупштина или тако звани благовештенски сабор. Овај сабор није сазван по деклараторији, дакле није ни био на њему сав народ србски на овој страни замењен. Ова је народна скупштина по царском одобрењу за то сазвана, да се, пошто србско војводство би укинуто, договори о свом политичком народном бићу у Угарској, па склопи и као предлоге преда цару своје жеље, како да се србском народу одрже права и осигура му народност и језик. На овом је сабору као царски комесар председавао ценерал Филиповић. Срби са највећом вољом и бригом саставише своје жеље и послаше их цару и краљу као предлоге, али на њих до данас не добише одговора, и народности њиховој све већа погибају прети, а од какве самоуправе народне по смислу повла-

тица или бар по начелу народности нема ни сенке. Прва седница овоме сабору била је 21. Марта а последња 8. Апр. 1861.

Год. 1864. у Карловцима држан је народни сабор, на којему је темишварски владика Самуило Маширевић већином гласова за митрополита изабран, а потом царском наредбом за патријара наименован.

Год. 1865. продужен је у Карловцима овај сабор као расправан на којему су донесене одлуке, које су, пошто је тај сабор уколико се не слаже са 8. Ђом ХХ-ог законског чланка год. 1847—8. — накнадно 1. Ђом IX-ог законског чланка год. 1868. за законит припознат, изишле као царска уредба о уређењу црквених школских стручари и фондација грчко-источне србске митрополије од 10. Августа п. р. 1868. Овај је сабор на бразу руку свршио свој посао, за то му и одлуке бише неподпуне, тако да се осим за друге ствари и за њихову поправку набрзо морао сабор савзати.

Тај расправни сабор, који је савзан за мес. Јуни 1869., онај је, о којему је реч у овој књизи.

Сви поменути сабори и скупштине, осим скупштине 1848. и садашњег сaborа, држане су под царским, кашто и под два комесара — једним од царске а другим од маџарске стране —. Да се пак може држати, морало се искати да то најпре цар одобри. Наредба, да се сабор не сме држати без царског одобрења и да се мора искати царско одобрење за држање сабора, изишла је доцније. Даје се дакле мислити, да у старија времена нити је морао бити на сабору царски комесар нити се за држање сабора морало искати царско допуштење. Та доцнија царска наредба изишла је год. 1749. за митрополитовања Ненадовићева па је сприобштена сабору од год. 1769. Комесари су били понајвише особе од вишег војничког реда, и имали су или бар присвојили себи већу власт него која им као комесарима пристоји, тако да су често председничко право на саборима вршили, у име владе предлоге доносили, и одређивали, каквим послом дс се сабор забавља. На сабору год. 1865. тадашњи комесар ценерал Филиповић јавио је сабору, да га је његово величанство цар наименовао за председника сабору, пре마다 о таковом праву

комесаровом нема никде спомена ни у повластицама србским ни у царским наредбама, нити се пак са природом саме ствари подудара. Шта више комесари су и веровнице саборских посланика прегледали, и посланике или за уредне нашли, па их на сабор пустили, или их одбили.

Народни сабори и скунштине ни од једне врсте нису дојако држане ни не потреби а камо ли редовно у одређено време, него се свагда морало за њих у царске владе молити. За држање сабора морадоше понајвише србски митрополити молити или сами за себе или договорно са народом, па за сваки сабор изилазила би особита ц. кр. наредба, коју би комесар сабору при отворању сприобщавао.

На народни сабор позиван је сав србски народ у Угарској, Хрватској и Славонији и у војничкој крајини. Број посланика саборских није био увек једнак, али се врзao до 76, а никда их није било више од 100. У поменутој наредби буде одређено, да се на сабор бира 25 посланика од свештеника, 25 од војничког и 25 од грађанског сталежа, па тако се доцније при избору посланика те наредбе држало, само на сабору год. 1790. буде на молбу србског народа на сабор пуштено још 25 посланика од племића, дакле би свега 100 посланика. Све ове посланике бирао је народ, а владике долазише по свом достојанству.

Ово је овлаш нацртана слика досадашњих наших народних сабора и скунштина. А ко је рад навластито саборе пространије познати, нека чита књигу на немачком језику: „Actenmässige Darstellung der Verhältnisse der gr. n. u. Hierarchie in Österreich, dann der illirischen National-Congresse und Verhandlungs-Synoden. Wien. Aus der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei. 1861.“, а на србском језику: „Черте живота народа србског у унгарским олбастима од Алекс. Стојачковића. У Бечу 1849.“; „Народни конгреси овостраних Срба од Ђ. Вукићевића у срб. летопису г. 1861. ч. II. 1862. ч. I. II. и т. д.“; „Наше црквене и школске ствари“ од др. Ј. Субботића.

Садашњи народни расправни сабор, о коме је у овој књизи реч, сазван је на темељу угарског закона IX. чл. год. 1868. Тај је закон расправљан у 224.—5.—6.— и 7. седници долиће куће око свршетка мес. Априла год. 1868. и у седници 88. горње куће угарског сабора у почетку мес. Маја 1868., и како је у службеној „збирци земаљских законов г. 1868.“ од угарског министра правде изишао, гласи у србском преводу овако:

1. §. Србски народни сабор, што је 1864-те године сазван, и 1865-те године у Карловцима настављен, накнадно се узакоњава, у колико је уређен одступајући од 8-ог §. XX. зак. чл. од 1847—8-ме године.

2. §. Самостална, са србском равноправна (сјуенјогу) митрополија, што је основана за угарске и ердешке грчко-источне Романе, а тако исто и узвишење ердешке грчко-источне епархије на архиепископство — убележава се у законик. —

3. §. Поншто је по томе деоба последника грчко-источне цркве у две, међу собом независне, црквене области учинила, да је потребно, да они своја, у 8. §. XX. чл. год. 1847—48. ујамчена права одељено врше: то имају исповедници обе горе поменуте митрополије право, да, придржавајући његовом величанству право на врховни надглед, што ће се уставно вршити, — своје црквене, школске и закладне (фундационе) ствари одељено и самостално савршују и уређују на црквеним саборима, што ће их дотични митрополити, јавивши за то најпре његовом величанству, кад и кад сазивати, и да тако исто тим својим стварима преко својих органа рукују и управљају, по правилима, што ће их они на саборима донети, а његово величанство потврдити.

4. §. Исповедници обе митрополије имају даље право, да и састав својих сабора уреде, уздржавајући и опет право на највишу потврду.

5. §. Ради тога се министарству поверава, да изради, да се што пре сазове грчко-источни српски народни сабор, на коме ће бити по прастаром обичају ван дотичних архи-

пастира, 25 црквених и 50 световних посланика, међу којима ће се 25 граничарских изабрати.

6. §. Тако ће исто министарство сазвати и грчко-источни романски народни сабор, на ком ће бити, по предлогу грчко-источног романског епископског синода, ван дотичних архи-пастира, 30 црквених и 60 световних посланика, међу којима ће се 10 граничарских изабрати.

7. §. Обима на овај начин сазваним саборима биће тај први посао, да установе уређење сабора уз потврду њег. величанства.

8. §. Сва потраживања, што дозазе од деобе обе митрополије, у колико се не могу изравнati узајамним путом, било потраживања целе митрополије, било епископских ди-ецеа или црквених общтина или можда и поједињих особа, изнеће се пред суд, што ће га министарство правде одредити; против одлука и пресуда овога суда могу се иначе употребити сва она права, што су по грађанском парничком расправнику допуштена и у другим парницама.

9. §. Укидају се све оне наредбе у 8. §-у XX. зак. чл. од 1848-те године, што се с овим законом не слажу.“

Барон Јевреш, угарски министар просвете, упутио је србског патријара Самуила својом посланицом од 3. Маја (п. р.) 1869. (бр. 7576.), да тај сабор као србско-народни црквени сазове по смислу тога закона, и под својом управом обдржи. Та посланица како је на сабору у србском преводу прочитана, гласи овако:

„Преувзвищени г. архиепископе и митрополите и србски патријарше!

Њ. ц. и ап. кр. В. благоизволило је прев. решењем од 24. април. к. г. на основу §. 5. зак. чл. IX. г. 1868. премилостиво дозволити, да се србско-народни црквени сабор, састављен по древном обичају осим дотичних представника црквених, из 25 посланика и 50 световних, међу којима 25 из границе, сазове.

Исто тако благоволило је Њ. В. дозволити, да у сабору присутни епископи митрополије србске, саставе под председ-

ништвом Ваше Преувишености изборни синод, и по доса-дањем обичају епископа бачког изберу.

Почем је због краткоће времена сад већ немогућно, сабор — као што сте В. Преузв. желили — на дан 13. (1. п. наш.) маја сазвати: то остављам Вашој Преузв. да време сазивања сабора или још у течају месеца маја, или у првој половини јунија определите и мене о том известите.

Закон иште, да по древном обичају буде 75 посланика, и то: 25 свештеничких и 50 световних. Но од како су Романи из србско-јерархиске свае иступили, тако се простор где коих дијецеза променио, да је сазивање пунобројног сабора у почетку барем немогућно.

Арадска дијецеза, коју су 3 посланика свештеничка а 3 световна у сабору заступала, уступљена је романској митрополији, с чега је у нормалном броју саборских посланика постала празнина од 6 места; а вршачка дијецеза, која је 3 посланика свештеничка и 5 световних шиљала, ограничена је сад на вршачки пропропресвитерат, захватајући уједно и варош Вршац. Промена ова у простору вршачке дијецезе неможе, истина, имати утицаја на посланике свештеничке, јер ове бира збор (сопствени) парохиског свештенства (ил где буде манастира) у дијецези; што се иак провинцијалних посланика тиче, ту има битне разлике; јер је у провинцијалу вршачке дијецезе од 5 изборних срезова остало само два: варош Вршац и вршачки пропропресвитерат. Кад се осим тога још узме у обзир, да је романско-банатска регимента цела, а од србско-банатске регименте један део области каранешбешког епископа одгао, увиђити је, да се у овим двема дијецезама места 3 посланика свештеничка, 6 из провинцијала и 1 из границе с тога неће моћи за сад попунити, што им изборни срезови не спадају више у област србских дијецеза.

Премда је и темишварска дијецеза у душама и у простору много изгубила, ипак је у провинцијалу 4 велика пропропресвитерата задржала, који су састављени из србских места прећашње темишварске дијецезе и тамошњих пропропресвитерата, тако да су овде барем од прећашњих изб.

срезова србски саставни делови остали, с чета је могућно извести избор 6 провинцијалних посланика.

У осталом може се у овој дијецези избор 3 посланика свештеничка лако извести, јер и овде бира посланике свештеничке збор (concretum) дијец. свештенства (ил где буде манастира).

Из овог се види, да ће, пошто се избор посланика може само у оним изб. срезовима извести, који сад у србску јерархију спадају, а пређашња арадска дијеза сасвим, од пређашње вршачке диједезе 3 избор. среза из провинцијала, 1 пак из границе под романску митрополију спада, у предстојећем сабору бити у почетку само бб посланика.

А да би се оном определењу закона, које за предстојећи сабор досадашњи број 75 посланика захтева, одговорило, не остаје друго, но самом том неподпуном сабору оставити, да недостајући број посланика подели на оне црквене срезове, што су остали под јерархијом србском, и тако накнадним изборима таким до законитог броја 75 посланика сам себе одма попуни.

Сходно томе умољавам Вашу Преузв. с поштовањем, да изволите избор на изборн. срезове, што су у србској митрополији, ограничiti, попуњење празних места посланичких пак овде изложеним начином самом сабору оставити.

По §. 7. зак. чл. IX. од г. 1868. бити ће прва задаћа предстојећем сабору устројство сабора саставити; но то не пречи, да сабор и друге журне предмете предувземе, као што је: изравњање с Романима (§. 8. IX. зак. чл. од 1868.), определење дотације епископа (§. 27. О. I. прев. уредбе од 10. авг. 1868.), решење и обављење текуће расправе о подизању епископске резиденције у Новом Саду, која од 20 година у развалинама лежи, и друге.

Умољавам Вашу Преузв., да ради избора посланика по досадашњем обичају нужна расположења учинити изволите. Уједно се тврдо уздам, да ће сабору под мудрим и обозрителним руковођењем Ваше Преузв. за руком испasti, да важну задаћу своју реши.

Резултат синодског избора', као и саборска закључења поднеће ми се у своје време ради прев. одобрења.

У Будиму 3. маја 1869. (Бр. 7576.).

Барон Јосиф Етвеш с. р."

Патријар сазове сабор за 1. Јуни по н. 1869. позвавши преко консисторија црквене и политичке общине, да по старом обичају бирају посланике.

Посланица бачкој консисторији, каква је са потребним променама и другим консисторијама послана, гласила је овако:
„К. Бр. М. 142.

Честњејшем Конзисторијуму Епархије Бачке у Н. Саду.

На молбу моју и на предлог високог краљевско-угарског Министерства благочестија и просвете дозволило је Његово ц. кр. и апостолическо Величество с превишњим решењем од 24. априла т. г., да србски народни расправни сабор по досадашњем древном обичају у Карловце сазовем.

О чему сам кроз Његову Експедицију Господина краљевско-угарског Министера благочестија и просвете под 3. маја по нов. шт. с тим извештен, да се оставља мени самом, да определим дан сазивања сабора.

Пошто сам на основу том одлучио сабор на дан 1. Јунија по нашем сазвати, позивам честњејши конзисторијум, да изда сходне наредбе, како да се на бачку дијецезу спадајући број посланика, и то: троица свештеничког реда, од ових један монашеског као и досад, а четворица од грађанског реда, и то: један од общине сомборске, други од новосадске, трећи од общине у крунском потиском диштрикту, а четврти од ирочи обшина изабере, на кои конач ће честњејши конзисторијум ради избора прва два посланика грађанског реда на обе речене обшине: сомборску и новосадску обратити се, ради избора последњеспоменута два посланика истог реда пак кроз до-тичне пропропрезвитере, који се у том с политичском власти у споразумлење ставити имају, све проче обшине позвати, да свака по два бирача, и то: оне из крунског потиског диштрикта у Ст. Бечеј. остале пак у Кулу, као изборни

места на дан, кој ће честњејши конзисториум определити, пошљу, по досадашњем обичају изберу, с нуждним пуномоћијама снабдеду, и овамо у Карловце тако благовремено одаду, како ће моћи на дан 1. Јунија нашег, када ће се сабор јамачно отворити, известно на своје определење приспјети.

У једно ће честњејши конзисториум сходне наредбе издати, да му се ради неодложног саобщења истих овамо мени, одма по сршеном избору посланика, имена и карактер ови од дотичног изборног одбора да знања ставе, како ћу нуждне наредбе ради определења стана за њи благовремено моћи учинити.

У Карловци, 29. априла 1869.

Самуил Маширевић с. р.
патријар.“

И тако негде бираху своје посланике саме уже общине прквене (т. ј. избрани чланови общине), негде сви чланови шире общине (т. ј. сви православни Срби у месту), а негде више обшина послала своје изасланике те ови у заједници савршише избор. Јер не би сталног изборног закона, те се тако избор учини како где би пређашњи обичај, или како се где узе за обичај, или за боље свиде.

Сабор је отворен 2. Јунија, а права прва саборска седница би управо 4. Јунија у 10 сајати пре подне, а последња би 2. Јулија, тако је dakле правих саборских седница било свега 15, а посланици пробавише у Карловцима које на сабору које у зборовима од 1. Јунија до 3-ћег Јулија, dakле свега 33 дана, за које време дневнице примаше по 5 фор. а. вр. на дан уз накнаду и путног трошка по миљама.

Много је народ од овога сабора очекивао, а готово се ништа у главноме није сршило. Иглавити му посао би: да састави саборски изборни ред, уредбу сабора, плату свештеничку, поравнање са Романима, и да уреди школске и просветне ствари и народне фондове. Али се ништа од свега тога не учини, јер се радња саборска изненада прекиде.

Изнајпре посланици држаху обште зборове ради припремања послана за сабор. Али одмах у почетку виђаше се,

да неће бити жељене слоге међу посланицима, јер сви свештеници, особито калуђери, не хтедоне учествовати у обштим зборовима. На такове зборове не хтеде ни један владика доћи, него они за себе држаше особите зборе код патријара. Световна, доцније назvana народна странка ослањаше се само на обште зборове, које држа у саборској дворани. Али се наскоро увери, да тима зборима не може бити никаква добра последка, пошто калуђери а са њима и световни свештеници — осим двојице—тројице — и неки световњаци на својим осетним зборима страницијом ударише.

Тако се сабор подели на две главне странке, које се по своме правцу могу назвати народна и калуђерска. У самој расправи саборској обележене су обе странке. Овде само да споменемо, да је народна странка имала свој народан начелан правац, а калуђерска заклањаше се за своје особите користи, које су у сукобу са народнима. Бојећи се унапред, да се у те њене користи не дирне, особито да се не иште рачуна од народних фундација и манастира, а ослањајући се на своју већину, која се деси у први мах, прекинула је радију саборску у навреме, пре него се дошло до расправе главних ствари.

Да је народна странка била на добром, а калуђерска на злом путу док траја сабор, показује сама расправа. Али бољег убавештаја ради само ћемо нешто овде посебице за пример споменути.

Већ први дан показа се, да калуђерска странка добро не мисли. Јер нити прими посланика како се пристоји, нити отвори сабора у уречени дан, а то ће бити с тога, што не би доста посланика од калуђерске странке. Већ ово дело одмах у почетку учини забуну и злу вољу, и заче злу слутњу како међу посланицима тако и у сакупљеном народу, који хтеде бити при отварању сабора и призиву св. духа. Ово неупутно дело показа, како се мало цене и народни посланици и народ.

Доцније народна странка свагда захтеваше, да се сабор сваки дан правилно држи бар од 9 до 1 сахата у подне. Али тога никако не могне задобити. А кад се на 75 посланика

само у дневницама потроши 375 фор. на дан, онда можемо мислити колико је и времена и новца на интету народну узалуд потрошено.

Патријар се договарао само са људма од своје странке, а никако и са људма од народне странке, премда га народни посланици опомињају да се договара и са народном странком. Он се отимао за председништво саборско, па дакле и као такав и као патријар народа србског треба да је изнад свију странака. Али он остале веран начелима или управо саможивим тежњама своје странке. И тако већ и с тога не могаше бити праве слоге и заједнице међу посланицима. С тога морадоше престати и общи зборови, а како без збора нема договора, не могаше бити ни слоге на сабору.

Ноглавита ствар би читање о председништву, око којега се могло обе странке завадити и раздвојити. Народна странка, а зацело с њом и свестан народ србски, са жељним срцем дочека први сабор народни да га држи без комесара, жељно дочека своју самоуправу да самостално расправља народне послове своје, а да то узмогне чинити, мораде имати слободно и самостално изабраног председника, у којега посланик неће при свакој слободнијој речи од: *veto* — забрањујем — зазирати. Са тих разлога народна странка није тако лако могла прегорети начела самоуправе. Па ишак кад виде, да противна странка, и ако не имаде никаква начелна разлога, не допушта никако слободног избора, него хоће да патријар остане сабору као сталан и природан председник — народна странка ради слоге попусти од начела те изрече, да буде слободан избор, али да се за председника једногласно изабере патријар Самуило. Па ни на то начелно по-пуштање не хте се обазрети ни патријар ни странка му, него пружену руку помире и слоге одбише, немилице је угризаше. Читаоци видеће у расправи саборској различите разлоге о председништву, које сам навалице и од једне и од друге странке колико сам пространије могао сприобишти, па нека сами суде ко у ствари има право. Али овде вала ми споменути: да је на мајској народној скупштини год. 1848. и тадашњег митрополита Јосифа Рајачића народ србски

за председника за тај скуп изабрао. Ко хоће о томе сам да се увери, нека чита тадашње одлуке одмах у почетку. Па тај избор не само да није понизио Рајачића него га још узвисио, подличио и пред србским и пред страним народима.

Како патријар са својом странком као силом и преко воље отвори сабор и похођаше га, тако га силом и затвори, затвори га па црну поругу и штету народа србског.

Кад одбори за време распушта сабора на неколико дана припремише послове за сабор, и кад мислише да приону за праву радњу и праву задаћу своју — на један пут, управо као из ведра неба гром, изиђе калуђер Живковић са својим предлогом: да се сабор до јесени одгodi, јер је врућина и посланици су непреправни за даљу радњу, те ваља да се договоре са народом. Ово је дабогме пренеразило народну странку те није могла на то пристати поштено мислећи о збиљи своје народне задаће и стидећи се повратити се у народ не свршивши ништа, пошто се толико продангуби и толики трошак учини. Али калуђерска странка не имаде тога поштења и стида, и што не смеде на самоме сабору учинити, учини кридимице изван сабора, у двору тако званога грчко-оријенталнога патријара Самуила! Положи у руке патријару своје веровнице одричући се даљег послса на сабору. Патријар изван сабора распусти сабор и то не — како рече калуђер Живковић — ради врућине и непреправности, него — како рече патријар депутатацији народне странке — ради тога, што калуђери и присталице им бојећи се народа не смедоше више корачити на праг саборски. За што — за што тако народ би против њих, а не и против народне странке? Сама ствар себи одговара.

Толико ради убавештаја, а сама расправа нека покаже остале зачкољине калуђерске странке.

Сада да нацртамо главне особе обе странке.

На челу народне странке бише др. Суботић и др. Милетић. Обојица се одликоваху начелним разлозима а и племенитим пламом за народну ствар. У ваједничкој радњи беху обојица сложни, а то је срећа, што се такова два врла Србина, онај који се броји међу старије а овај међу млађе, у

тако леној и племенитој заједници нађоше на овом путу народном. Међу њима не би супарништва, али би племените заједнице и ревности. Што је једном недостајало, то је други дошуњао, било у искуству било у млађаном полету. Суботић је овом пригодом неуморан био, највише је предлога припремио за сабор, који такови бише да их је сабор само могао примити — то мора и противна страна признати. Уз њих као границе уза стабљу пристајају остали посланици народне странке, тако да међу њима би једна душа и једна воља. А такова слога ако није сада — без своје кривице —, али ће за кратко време донети плода за народ. И Ж. Кирјаковић — који се одликоваше својим хумором и краткоћом јевгровитог и практичког говора —, и прота Беговић — који по христовој науци јавно и без зазора исповедаше своје слободне мисли дајући леп углед гдекој својој заслепљеној свештеној браћи — заслужују, да се као посланици народне странке поименце сионему. Штета само што се обојица на брво поболеше, те мало могоне учествовати у радњи саборској. А болести им по свој прилици допринесе и незгодна саборска дворана. Али саборска расправа показа, да су и остали посланици народне странке, ако не сваки говором а оно делом показали, да су појмали своју задаћу и да немају на уму какве саможиве користи, него једино добро народно. Све их запајаше начело, а то је начело поштене радње и самоуправе народне. Па то им начело даваше полета радњи.

А ко би па челу калуђерској странци? Може ли се вођом назвати онај, који није задахнут каквим сталним на-челом и који се према саможивој угодности својој као трска према ветру новија, и који неимајући стална начелна правца и од сенке своје сазре ка'но ти зец у пољу од најмањег шушња. Па уз то самосталност вођа калуђерских угushi се под тешким притиском патријаровим, или, како он вељаше, под његовим „бичем духовним.“

Дакле требаше да је он бар духован вођа својој странци. Ево му телесног и душевног обележја.

Замислите себи коштуњава и повисока старца од својих шездесет и шест година; очи су му усахнуле и немају у себи

никаква живота, лице му је без особита значаја, бледо и болешљиво. Сталноће у својој радњи нема, него слуша шта ће му други казати, па ако му добро каже, ни тога не зна схватити ни употребити. Нарави је жестоке али не снажне и прегале. Кад га обуаме његова обична жестина, обрва му душу као грч тело те му разум тако помрачи, да од њега изиђу најдетињаштје речи и дела којих се после и сам стиди. Кад је једном новосадска депутација била код њега ради патронатске ствари новосадске ђимназије, он је унапред у својој обичној безазлености рекао депутацији, да је он жесток човек те ће се морати љутити, а још и не знаде, шта ће му управо депутација и казати. Другом пригодом, кад је опет ради исте ствари била код њега новосадска депутација, назвао је једног члана пређашње депутације зеленим гуштером, а другога банкротом, што се заиста са светињом патријарског достојанства никако не даје сложити. Један пут онет у истом патронатском послу казао је, да се патронат за више година с тога није могао подиунити, што је он био у завади са владиком Атанацковићем. Зар и свети отци могу бити у завади? На кога онда да се угледа народ којему они треба да су углед у мирољубљу? На сабору пошто је у жестини својој изговорио многе опоре речи против листа „Заставе“ и против народне странке, најпосле је видећи и сам да је у обичном грчу своје жестине изрекао и што није хтео, безазлено рекао: „да то лежи у његовој нарави!“ Но из саборске расправе видеће читаоци, да је много пута управо детињасто говорио. А како има слабо свестна појма о стварима, види се отуда, што је на сабору редко кад разabrao питања а још га мање умео склопити. Сећаће се и посланици и народ који је био на сабору, да за трајања радње саборске трчаху к њему час секретар Рајић, час Кушевић, час Стратимировић, час владика Грујић, те му шапутаху на ухо шта му ваља казати и радити. На такав шапут и сабор је распустио, а не од своје воље и што је сам мислио да тако треба. А само што не имаде начина — такта —, то би поглавити узрок и томе, што је кашто

иеред био и у сабору и у публици. Јер он које са своје жестине које са незнаша не умеде сабором достојанствено управљати. Тако је једном народним посланицима песницима претио, а својој странци допуштао је говорити шта је хтела, па и ружити чланове народне странке (што је чинио архим. Стануловић), а на народну странку готов је био сунути и којешта на њу потворити (што је чинио при говору суботичког посланика Ђура Маноиловића). Тако је једном публици, уместо да је као првосвештеник достојанствено опомене, претио, да ће је отерати на банстол, место где се харамије скупљају, арају и убијају. Код овакове славости душевне није чудо, што је и без икаква темељита разлога вазирао од најмање власти. Познато је за патријара Рајачића да кад је влада хтела што криво србском народу учинити, он би описујући се томе рекао влади: не смем тога од народа свога извршити! А кад је требало што добро за народ учинити, девиза је патријару Самуилу била: не смем од владе! Чак влади да се не замери рекао је једном опет депутацији новосадској, да ради владе не сме Милетића за патрона новосадске ђимназије кандидовати, јер он није у вољи влади. Отуда и то, што без свакога одпора и без договора са народом прими на се чудан назив: оријентално-грчко-патријар, те лакоумно и грешнички погази свети историјски аманет народа србског, за који толику крвицу проли! Пошто такав човек нема свога самосталног мишљења, поводљив је, како се види и из онога што мало час спомениусмо. С њим би се могло и добра учинити, да му је околина добра и да га на добро наводи, јер, како рекосмо: са мекоће и несталноће своје поводљив је. Али ко је на челу народа, тај не сме бити мекан и поводљив, него ваља да има и снаге душевне, да је прегао и самосталан у радњи својој! Патријар Рајачић био је истина кашто јогунаст, али где је згода захтевала и где је било стало до одпора за народ свој, био је прегао и усталач. Код овога нема ни једнога ни другога.

Ето такав је садашњи србски, или тако названи грчко-

оријентални патријар **Самуило Маширевић!** Сад нека суди читалац, је ли такав човек за посао да управља народним сабором, а још мање је ли за то да као свештеничка глава управља народом!

И ради садашњег народа и ради потомства мислим да није погрешено, што се оволовико око његова описа забависмо. Нарав му је верно описана, дај Боже да се промени на добро и његово и народа србског.

Пошто шак он није био самосталан, не могоше бити ни они који су под његовим духовним притиском. Од знатнијих особа његове странке могоше бити вође Јован Живковић, али он не имаде, или управо не хтеде имати чиста ни стапна начела, па тако не имаде ни смелог полета, а и не могаше имати са оном странком, коју не задахиваше идеја — мисао — народна. За то је и лутао тамо амо, најпре као пристајао уз народну странку па и седео уз њу, али набрзо, не могући зар поднети здравих начела народних, предао се противној странци на милост и немилост. Сталном мишљењу смега му можда и то, што је болешљив па је једак, радо мудричи, па и где не треба развија речитост како би му знање на видик изишло. У овој странци играху неку улогу и архимандрит **Живковић**, архимандрит **Анђелић**, владика Грујић, Кушевић и Стратимировић. Међу њима понајзнатнији су архим. **Живковић** и **Анђелић**, али о свима њима нема се шта много казати, јер беседе им показују, да се не знадаше узнети самосталним мишљењем и узлетети на крилима здравог начела, нити их задахиваше народна мисао. Као неки куриозум од те странке ваља да споменемо и архимандрита **Стануловића** и јеромонаха **Ратковића**, који се одликоваху дугим али празним беседама, које често сабор на смех наведоше. Онај стече име што на сабору изнесе ваљда из манастира донесену пословицу: „Оди, роде, да те штишнем,” а овај, што се одрече србског цара Душана те рече народној странци као ругајући се: „сад да пређем на вашег Душана!“

Его то је од прилике карактерско обележје странака и посланика. Пошто сам се латио овога посла, хтео сам потом-

ству и с те стране обличје сабора показати, а показао сам како сам верније могао.

Би ми намера, да обличје целога сабора изнесем нашем народу на видик. За то сам му пратио сва дела како унутра тако и споља, и потрудио сам се да напишем само оно што сам сам чуо и видео. Описао сам како сабор тако и зборове посланичке, обште, и неке посебне. Калуђерских зборова нисам описао, јер нисам на њима био. Укратко, хтео сам описати не само напросто радњу саборску него и дух, који је посланике провејавао, и из којега и расправе и одлуке саборске поникоше. Мислим, да се нисам латио незахвалног посла, пошто је ово први самоуправни народни сабор србски, и пошто је овај, ако Бог да, први темељ самосталним саборима које ће србски народ унапредак држати.

Целу књигу поделио сам овако: I. приступ, где се у главном нацртају описују прећашњи догађаји народа србског на овој страни, поглавито пак његових сабора, и облици садашњег сабора. То мишљах да је потребно, да би наш народ своју врсноћу боље сазнао и појмио значајност садашњег сабора. Што се историјских догађаји тиче, употребио сам главне списе о томе, који до данас на србском, латинском, немачком и маџарском језику изиђоше. Нисам ради краткоће поименце спомињао одкуда сам што вадио, али читаоци нека буду уверени, да сам савестно и опрезно употребио изворе у овом послу. II. Расправа саборска са зборовима посланичким. Како расправу саборску тако и зборове посланичке описао сам како сам их сам побележио, где краће где пространије, како је где потреба ствари захтевала. Ради лакшег прегледа поделио сам цело време на дане. Повеће беседе или сам понешто вадио из листа „Заставе“, која их је као и расправу саборску верно и пространо саобштавала, или их набавио од самих говорника. Да би се одржала једноликост и правилност у језику, гдекоје беседе преиначио сам не дирајући им у праву мисао и задржавши им језгро њихово. На свршетку свега тога сприобишио сам поименце имена саборских посланика.

Ово написах у Мехадији, где сам и цelu књигу поднио и довршио. Радио сам под чистим небом, и у ведром аку. Тако ми би и чиста воља и ведра мисао, са којом јдох и ја нешто привредити своме народу. Ако сам у ту погрешио, нека се одбије на погрешивост људску, навалице заиста нисам. Добра воља и истина бише вође!

У Мехадији (херкуловом-купатилу) о преображењу 1869.

Др. Стеван Павловић,
саборски посланик.

II.

Расправа

саборска и зборови посланички.

Први дан.

У недељу 1. Јунија. Колико се дознало у двору патријарову, за сада би у Карловцима око 31 посланик. Посланици — бар од народне странке — очекиваху, да им се јави од патријара, у које доба ће се отворити сабор и савршити призив св. духа. Али пошто се до 10 сајата изјутра ништа о томе не јави, узрујаше се посланици те неколико њих оде к патријару да се потужи, да им нико не јавља на чему су, и да сумњају, да ли ће се данас и отворити сабор. Напомену се и то, да је посланицима за чудо, да им се не заказа, где да се прикупе, како да се прикажу патријару, нити се се објави какав год програм о отворању сабора, што би заиста требало да је учињено. Посланици морају да се осврћу око двора и један другог да запиткују, шта је и како је, хоће ли се сабор данас отворити, како службено би заказано. Овакав дочек заиста вређа достојанство посланика и народа, који му повери народни посао, и мора немило дирнути свакога Србина у толико већма, што се и друге браће србске сакупило са различитих крајева, да буду при отворању сабора. Патријар правдаше се, да нема доста посланика, да би

се сабор могао отворити, него ће се морати на који дан ће годити, док се више посланика не прикупи. Депутација не би овим одговором задовољна, те поново напомену, да је бар било упутно, да се то посланицима и народу обзнати унапред, али пошто се у томе већ погреши, то ће се депутација договорити са другим посланицима, шта да се ради, па ће своју жељу патријару објавити. Разговор посланика би одређен у србској читаоници после свршетка службе божје. До тога времена већина посланика оде у цркву. На разговору у читаоници сазнало се, да за сада има 41 посланик те се утврди, да се јави патријару, да је жеља посланика који су у Карловцима, да се сабор отвори сутра дан у 10 сајати пре подне. Утврди се и то, да се онеч по подне у 5 сајати у србској читаоници држи збор свију посланика што до сада дође, без разлике сталежа, па то све да се објави народу плакатима.

Изаслана депутација оде к патријару, па осим тога што му јави за жељу посланика да се сутра без оклеваша отвори сабор и обдржи призив св. духа, како би се што пре могао започети и сам посао, објави му уједно, да су посланици ради да све договорно раде, и да ће се старати, да посао за сабор свакда унапред спреме на својим састанцима. Опазило се, да колико је патријар први пут, кад га походи депутација, био зловољан, сада је, ваљда дознајући и сам да је заиста погрешено што се о отворању сабора унапред ништа не обнани, био при бољој вољи, и рекао депутацији, да ради прихвате жељу посланика, да се у захтевано време отвори сабор и саврши призив св. духа. Уз та дода патријар и то, да ће посланици на том путу, да све између себе договорно раде, и њега наћи, како би међу свима, колико је могуће, владала слога и общта воља.

Исти дан по подне држан је збор посланика у заказано време у народној читаоници. Између осталога одлучи се, да се пре отворања сабора изашље депутација, која ће патријара позвати на сабор, а ту депутацију а тако исто онога, који ће је водити и говорник јој бити, изабраће посланици. Изнесе се и то на видик, да је достојанство посланика и на-

рода повређено, што се посланици недостојно дочекаше, и неки посланици — професор Васа Ђурђевић и др. Св. Милетић — задржаше себи право, да о томе у своје време на сабору коју реку. Др. Павловић рече, да заиста овакав дочек прекора заслужује, али ипак радо ћемо веровати, да томе не би узрок каква зла воља патријарова, него нехатост његове окoline и што још нема каквог редовника о томе од пређашњих сабора. Но свакојако ваља на сабору коју о томе прозборити, да се тако што без невоље не би и унапредак догађало. Одлучи се даље, да се унапредак зборови посланика држе у саборској дворани. Уз то се одреди одбор, који ће се договорити са патријаром, да се начини још неколико столова за посланике, пошто их немају они, који седе у другом реду. Овај збор држан је јавно, и беше многе публике, која беседе говорника живо пропраћаше. Поглавити говорници беху: др. Св. Милетић, др. Суботић, Васа Ђурђевић, др. Павловић, М. Лудајић.

На збору између посланика беше подпун а слуга. На њој би од сваког сталежа, само не би од калуђера никога, и ако је збор био обшти и јавно заказан.

Тај исти дан бе збор и код патријара, на који се само неки посебице позваше. На том збору беху свештеници оба реда, војници и неколицина од грађанског реда, међу којима од слободњачке странке: др. Милосављевић, посланик вароши Вршца, и Јос. Јорговић, посланик вршачког окружја. Али ова обојица, пошто се уверише, да се овде ради о неким посебним тежњама, које вређају обшту слугу, не одоше више тамо, кајући се што и сада дођоше.

У славу посланицима од народне странке може се још сад казати, да су они мислећи о обштем добру народном одмах у почетку држали јавне и обште зборове не разликујући ко је од које стране. А ево патријар одмах у почетку покрај свега тога што зада реч, да ће све у договору са свима посланицима радити, одвоји се те сазва посебни збор од своје странке. Ми по јада, да је та странка сама за себе држала збор, али не доликује патријару, свештеничкој глави народа србског, који треба да је изнад свију странака. Већ

и ово дело пољуља веру у срцу народних посланика, да ће са патријаром једном стазом к народном добру моћи корачати!

И по ономе, што је до сада речено, види се, да патријар одмах у почетку није имао никаква начина, па је тако радио и до краја, док није са својом невештином и сабору главе дошао.

Патријар нити је наредио, како и где да се посланици пријаве и своје веровнице предаду, нити како ће се учинити призив св. духа и сабор отворити. Пошто није никакав програм напред објавио, требао је одмах први дан сазвати све посланике, па се с њима договорити, шта ваља да се ради о припреми сабора. Али уместо да се договори са свима посланицима, он се договорао са људма, за које мишљаше да ће се држати његове странке, а то су људи који се доцније сасвим одцепише од народних посланика. Пређе док не би самоуправног сабора, би обичај, да се одреди депутација од владика и посланика, да прегледа веровнице, али она не имаде власти пресуђивати еда ли су ваљане, него то право себи задржа царски комесар. Али пошто је сабор постао самосталним, ваљало је, да је за време наређен одбор, који ће прегледати веровнице и примити посланике бар донде, док се правилно не оверове на сабору. Овако пак могао је доћи ко је хтео па казати: ја сам посланик, па саборисати. За то се све требао постарати патријар као сазивач сабора.

Али како јутро показује какав ће бити дан, тако и нама народним посланицима показа први дан, да нам се није добру надати. Узданица нас посла у Карловце, са узданицом дођосмо, али нас прихвати непоуздање и нека бојазањ. Пародни посланици не смераху друго, него да се да јаван рачун о народном добру, али некима то би нож у срце. Отуда та зебња и бојазањ, отуда непоуздање. Тако први дан почесмо!

Други дан

У понедељак 2. Јунија. Саборска седница. Око 10 сајата пре подне сакупише се посланици у саборској дворани у мађистратској кући.

Седнице су саборске редовно великим звоном оглашаване, па тако и ова. Саборска дворана на четириугла није доста пространа према великому послу који се у њој врши и у којему осим посланика толики народ учествује. Разма тога је по стародревном начину савидана, гредица јој сувише ниска. Има два уласка. Идући на главни улазак прозори јој с леве стране гледају у двориште, а с десне стране на улицу, па овде тако ниско стоје, да ко прође и нехотице завири унутра. Може се помислити, какву невољу трпе од врућине у тако ниској дворани како посланици тако и народ, који је рад бар слушањем да у тако великому народном послу учествује. Ако су затворени прозори, хоће унутра да се угуше од врућине и загушљивог ваздуха; ако су отворени, хоће да се угуше од задаха, који улази од сваке врсте прогонова. Разма тога узнемирује саборски рад споља лута и вика, а промаха досађује са свију страна. Такав велики посао свршује се у тако јадној, неадравој дворани! И ту невољу морају посланици од тако дугог времена да трпе, а неће томе злу да се доскочи! Овом пригодом двојица се од посланика — прота Беговић и адвокат Кирјаковић — и поболеше. А није чудо кад ко из тако нездраве дворане уморен и ознојен изиђе напоље. Том злу лако би се могло одавно доскочити. Нови Сад је ту, па за што одавна да се тамо не саборише. Та и пређе су сабори изван Карловаца држани. Или ваљада за љубав једној особи — патријару — да сви страдамо па здрављем и животом плаћамо. А зацело би патријар и у Новом Саду имао сву своју угодност у стану тамошњег владике или ма у ком другом стану. А јадном посланику мало је што се потуца од немила до недрага ради народне ствари, него још мора да плаћа скупе новце за којекакво јело и за обичну собу по 1 фор. на дан! Па и такав скупи стан — јер ипак у Паризу не би га плаћао скупље — добива као из неке милости по некој полицајској уредби. А у Новом Саду нашла би се и друга дворана, па би се и јело и стан добивао и бољи и по много приличнију цену. Народни посланици у свом предлогу о уређењу сабора утврдили су и то, да одјако Нови Сад буде место где ће се сабор држати, па се надамо

да ће се тај предлог на сабору, што први дође, и примити, а неће се допустити, да не знам управо чега ради посланици и здрављем и животом, и скупим новцима плаћају, те ће се удесити саборница тако, како ће им се милити саборски посао, а неће једва чекати да се заврши, како би се и врућине и задаха оправстили. Та и сам посао мора им боље за руком изићи.

Владике заузеше место на среди за столом, застртим црвеном чохом, пред којим је с десне стране намештен сто, застрт жутом свилом, за патријара. Горе на јужној страни дворане пред другим уласком поседаше свештеници оба реда, на источној страни с леве стране посланици војничког реда — којих за сада беше свега једва 6 — на северној страни одмах на главном улазу у дворану поседаше посланици грађанског реда, но међу овима би и прота Беговић и капетан Вечерицац. Овај одмах други дан седе међу официре, јер како се чу, тако му се од некуда заповеди. Још се не зна на какве су странке посланици подељени, али се по особама и по првом већању могаше запазити, да је место на главном улазу заузела слободњачка странка, кад изузмемо врхов. жупана Кушевића, који такође седе на десном крају те стране наспрам стола патријарова. Али се ни он, ни другови му Јов. Живковић и Ђ. Натошевић, који доцније дођоше и седоше код народне странке напред, не скрасише ту дugo, јер можда им слободан зрак народне странке сувише досађиваše, те одоше тамо где су официри, што ће постати неки центрум — златна средина. И др. Тоша Мандић, који у први мах седе на столицу испред народне странке, нађе се један пут на седишту у центруму, пошто му мало умину боља од руке, коју је угануо и згијечио паднувши са незгодних степена свога стана. Он једва ако свега три пута би на сабору. Ђ. Даничић како дође одмах седе у центрум. И тако и ми одмах још док се и не познасмо, стекосмо десницу, левицу и центрум,

По парламентарном обичају требало је, да се пре свега изабере за привременог начелника најстарији по годинама. Али то се не учини, по свој прилици, што се још ни посланици

не знаоше који су, пошто се не нареди, да се бар на прости покажу веровнице каквом одбору. У ствари заузе начелништво или бар прву реч рече др. Јов. Суботић, пошто сама потреба захте, да неко почне збор а неки га посланици управо и позваше на то. Он помену, да се на обштем јучерашњем збору посланичком у дворани народнс читаонице утврдило, да се предложи посланицима, да између себе изаберу депутацију од девет чланова, која ће отићи к патријару и позвати га, да отвори сабор. Виђаше се као да посланици већ присташе на то, али неки од калуђера, навластито владика Грујић и архимандрит Стануловић захтеше, да се депутација поглавито обзирући се насталеже изабере. Сад настане жестока препирка. Говорници противног мишљења, поглавито др. Суботић, др. Милетић, др. Милосављевић, проте Бранковић и Беговић, др. Павловић рекоше, да смо ми на овим сабору сви једнаки као посланици, да смо сазвани по уставном закону, па тако да нам није требе освртати се насталеже у начелу, него само при избору ваља да их на ум узмемо. Од деснице — тако још да зовемо консервативну странку док је боље не познамо и по правцу њеном друго јој име не дамо — доказиваху, да депутација по сталежима с тога треба да се бира, што је тако — како је казао арх. Стануловић — био древни обичај, и да се морамо и ми обичаја држати. По том обичају ишла су по председника два владике, два архимандрита, и тако даље од сваког сталежа по два или четири члана. Даље — како рече мајор Рајачић — што се треба за сада држати деклаторије, која тај обичај прописује, па се после може заузети нов темељ, који се оснива на закону. Најпосле, што смо — како рече владика Грујић — на старом темељу. Јер ево и поседосмо: с десне стране од председништва заседе свештенство, с леве грађанска страна, наспрам председника владичански сто, а даље наспрам овог официрски. Владика Грујић још дода, да би тако — разумевајући кад више владика и виших калуђера има у депутатији — била депутација и сјајнија.

Од народне странке поглавито је др. Милетић претрагије говорио о овој ствари и побијао разлоге противне стране. Он рече: да нас обичаји не вежу, јер ми нисмо на темељу обичаја ни сазвани, него на темељу уставног закона. Дужност је и право оног који сабор сазове, да га и отвори. Али и ако усвајамо обичај да идемо по њега, за то не морамо усвојити обичај како да се иде по њега. Данас кад се дух времена силно креће, ваља да се сталежи изравњавају и утиру, а ми ваља првим кораком да покажемо, да не изостајемо за духом времена. Ми смо опде сви Срби, браћа и синови једне цркве, нисмо чиновници него једнаки и равноправни заменици народни. Све једна је dakле дика и слава, или се владика или простак послао, да у име сabora позвове патријара. Владика Грујић јако се заузима за сталеже, јер би, вели, тим сјајнија депутација била. Ако се мисли, да је сјајноћа у достојанству, онда се тим забацују народни заменици и народ који их је послао. Ми које је изабрао народ, ми који сваки замењујемо толико хиљада душа, можемо зацело окићени поуздањем народним најбоље подићити сваку дружину. Народ је и над владиком владика. Његови заменици никоме у вредности не уступају. Ако хоћете по броју да их буде и више, то и ми хоћемо; ако хоћете по сталежима, ми нећемо.

Ова беседа бурним „живео“ би пропраћена.

Прота Беговић рекао је: црква наша не разликује чинова, не разликује људи. Она заиста има неке своје обичаје, али нису никад обичаји над црквом владали, него црква над обичајима. Данас га је поштовала а сутра напустила. Још је додао исти говорник: да је деклараторија чудан темељ. Тамо као да не стоји, како ваља дочекати патријара, него царског комесара. Ја управо својим прсима морам заклонити св. патријара. Он није комесар него патријар.

Др. Суботић одговарајући владици Грујићу рече: Ми нисмо позвани по старом обичају, по сталежима, него на темељу новог закона. То сведочи, што има 25 из свештеничког а 50 из грађанског реда, од којих последњих 25 заменика је из грађанске области а 25 из крајине. Ја по своме

праву и дужности — као земунски посланик — требао бих сести овде (показујући на сто официрски). Ја нисам сео тамо што не бих поштовао своју браћу из крајине; ја их поштујем тако исто као и сву другу браћу из грађанске области, али сам сео овде — међу грађанског заменике —, што нисам заменик сталешки, па ми је слободно сести где ми је воља.

Најпосле пошто жупан Кушевић предложи, да се деветорици изасланика дода још њих ћесторица, које поименце и назначи, одлучи се, да се изабере депутација без обзира на разлику сталешку.

Док траја препирка о дешугацији од деснице арх. Жиковић рече, да синоћни збор није био властан одређивати депутатацију, него сад на общем састанку ваља да која устагну, ко да се изашиље.

Прота Влаовић помену, да земаљски сабор пре него се састави, бира себи привременог председника по старешинству. А како сабор земаљски није никада бирао председника по старешинству из свештеничког него из грађанског реда, тако и сада црквени сабор као такав треба да бира председника за сада из свештеничког реда, и то најстаријег, а то би био владика Стојковић. На ово им од левице др. Милосављевић и др. Суботић одговоре. Онај први рече: да синоћни збор није ни тражио, да се његова одлука без изговора прими. То је само Суботић предложио, а нама сада остаје на вољи, хоћемо ли то примити. Одговарајући против Влаовићу продужи: да није потребно бирати председника за сада, нити треба владике да теже за председништвом, јер они као заменици Христови треба да знају: ко се понизи, да ће се тај управо подићи.

Др. Суботић одговарајући такође Влаовићу рече: да ово није сабор него збор, па за то није потребно старешинство. Ми сада друкчије стојимо, на земљишту закона. Почаст нека се учини не питајући колико ће бити изасланика. Сабор ће их као своје заменике изаслати.

Завршетак оба ова говора би са „живео“ пропраћен.

Још се већа препирка роди о томе, ко да буде говорник депутатацији, па онда ко да јој буде вођа.

М. Лудајић предложи за говорника депутатацији др. Суботића.

Народна странка пристане на то, а пошто противна странка ћута, узме се да је ствар свршена.

На то владика Грујић запита: ко ће водити депутатацију?

Др. Милетић му одговори, да се по себи разуме да ће депутатацију водити онај који и говори при позивању.

Владика Грујић рече: онда молим, господо, да мене изоставите, ја не могу ићи.

Др. Милетић у живом говору рече, да се чуди владици Грујићу, да он сјајноћу депутатацији налази у томе, да владике позову патријара; чуди му се с тога, што се он радо назива „народним владиком,“ а овамо се одваја од народа налазећи сјајноћу у достојанству.

Др. Павловић рече: Ми смо сви једнаки и синови једне цркве и једног народа, који међу њима не чине никакве разлике. Брат Милошављевић рече, да ко се понижава, тај се баш подиже. А ја додајем, да не треба да владике траже да буду напред, јер свето писмо каже: Чувате се оних који траже зачеља. Нимало се неће увредити достојанство владици, ако уступи место говорничко једноме од световне браће своје, па и св. патријар радо ће примити депутатацију слободно изабрану, не разликујући јој чланове по достојанству.

На то владика Грујић: А што ви тражите зачеља?

Др. Павловић: Не тражимо их, него ћемо пустити напред којега народ за то изабере. Само нека је слободан избор.

На то др. Суботић: Ја нисам тражио да будем вођа, али се покоравам одлуци сабора. Мени неће сметати, ако сурдума преда мном пође.

Говори оба последња говорника беху са „живео“ пропраћени.

Прота Бранковић против тога је, да се шаљу владике, пошто они нису изабраници народни. Они овде седе

по своме досгојанству. Они су међу собом браћа, јер им је свима владичанско досгојанство једнако, а патријар је као најстарији брат, па зацело ради тога владика Грујић неће да иде.

Грујић одговори, да није ради тога.

Архим. Живковић: Ја не знам, да ли у декларатотији овако или онако стоји, али видим да је међу нама провала. Овде се мисли, да владике некако особито стоје према народном сабору, за то што нису изабрани. Али није тако. Владике су исто тако чланови сабору као и други посланици, јер закон каже: да су чланови сабору епископи и т. д.

На ово свештеници стану викати да се гласа, а уз њих присташе и неки официри.

Са народне стране Милетић рече, да не треба гласати, јер је ствар свршена. А то, вели, признао је и владика Грујић, пошто је одустао од тога да буде вођа депутатији.

Владика Грујић каже, да није свршена ствар.

Др. Милетић вели, и кад би се публика запитала, и она би рекла, да је ствар свршена.

Кушевић му упада у реч, да је то притисак.

Др. Милетић одговара, да он не каже да ће питати публику, него кад би се могла запитати, а тиме није захтевао да се пита.

Др. Суботић рече: нека иде владика с десне, а он ће с леве стране.

Неки вичу: нека обојица позову патријара, а други: нека се гласа.

На то др. Милетић уз одобравање народне странке рече: Ми нећемо гласати, а кад није другчије је кажемо: ми нећемо да идемо, а ви бирајте кога хоћете, па идите.

Народна странка сада заћута, а противна се узбуја. У том владика Стојковић рече: да је он бивао у депутатијама, које су поздрављале његово величанство, па је један водио депутатију а други је говорио. Вођа нема другог послана него да депутатију само одведе, а говорник одмах почне

говорити, па истом кад он сврши и цар одговори, онда му вођа приказује чланове депутације. Нека дакле г. владика води депутацију, а г. Суботић нека говори.

Народна странка одговара, да је и она тако хтела, па још да владика иде десно, а Суботић лево. У том се изабрани чланови депутације дигну те оду к патријару без владике Грујића, који од своје воље изостаде. Тако се препирка сврши по вољи слободњачке странке, и ако се могаше разврати, да је већина у противне странке. Али и ова видећи да је правда код народне странке, не хтеде мак на конац терати и даље наваљивати, да се гласа.

Депутација оде к патријару око $\frac{3}{4}$ 12 саати. Др. Суботић пробеседивши му неколико речи позове га у саборску дворану. Патријар обрече да ће доћи, а кад депутација захте, да с њом заједно иде, он одмах пође, идући сам напред а депутација за њим.

Патријар буде у дворани дочекан громовитим „живео.“ Седавши на своје место изговори беседу, која је гласила од речи овако:

„Славни саборе! После четиргодишњег чекања доче-
касмо ево, да се као заступници народа и представници
црквени опет састанемо, и радњу нашу, по вољи Свемогу-
ћега, по дозволи свепресветлога владара и по жељи нашеог
народа, у корист и за благо овога продужимо, онде, где смо
застали, наставимо, — где смо што изоставили, допунимо а
и поправимо онде, где по човеческој немоћи нашој нисмо
погодили најбоље средство, да потреби нашој у црквено-
просветном обзиру довољно одговоримо.

Свима нама, који смо потребе ове народа с више стране
познали, не може се на ино но срдечно радовати се састанку
нашем како с тога, што је то припознати једипи пут, којим
се нужде и потребе наше у реченом обзиру свестрано испи-
тати могу, тако и с тога, што је понови састанак овај наш
поузданни знак, да ће одсад установе наше, произлазећи из
периодичног саборисања и саветовања нашег бити задануте
владајућим духом времена, те тако и све плодове овога у
црквено-просветном животу нашем показивати.

У тој мисли и у том уверењу, да вас је љубав к народу свом овамо дошратила, поздрављам вас, господо, с добродоштицом и с искреном жељом, да радња наша буде сретна и по народ наш посlijешна.

Сад, како су већ идеје и начела, која су се са закључцима сабора од год. 1865. у црквено-просветним установама нашим желила остварити, постала предметом размишљања целог народа нашег, а од части и самог изведенja, биће нам лакше примјетити, шта је у тим закључцима или изостало, или излишно или несавршено, илити чак сасвим непотребно и цјели неодговарајуће; лакше ће нам бити и с тог, што ћемо сад наравним кораком ступати напред, кад станемо вљаност установа, које смо пре четири године склопили, испитивати, дочим нам је задаћа много тежа била онда, кад смо имали пред собом старе, пре сто година постављене установе.

Најтежи корак смо ипак учинили. Власт, која се досад у поједивим рукама црквених представника налазила, сад је на више фактора праведно подељена, праведно, велим, јер је и народу, као насионцу терета за надржавање нашег свештенства, дано дужности тој одговарајуће право, да онога, кога шлаћа, који му нешосредно службу божију и дужности парохијалне обављати, и од кога учитељско настављање и пријатељску ономену примили има, до неке, добро измерене границе неодвисно бирати може.

А и брига о јерархичној управи и одговорност за целиснодност у ову засецјућих разположења њиових досад на самим представницима црквеним почивајућа, скинута је с њију од части с тим, што ће од сад консисторије и митрополитски савет у стварима, спадајућим у дјелокруг оба одјека њиова, неодвисно правовољана решења и одлуке доносити.

И опет је зато представницима црквеним толико власти и права, толико уплива и утицаја у односна питања остављено, да, ако су само вољни и одушевљени, о чему немамо узрока сумњати се, могу доста и много за благо и добро цркве и народа дјелати и доброј вољи и одушевљењу

том у сваком скоро поједином дјејству организма, који склонисмо, и одсада све бољма дотеривати желимо, благодатног израза дати.

И с тим смо најтврђи основ за будућност црквенопросветног живота нашег положили, основ, изражен у споразумљењу народних заступника и народа с једне стране, а с друге представника црквених, који су волјно поделили своју власт и право с народом, и показали, да радо дају власт своју за поверење, радо уступају право своје за ублажење и задовољење народа.

Пут за сложно и по томе по народ поспјешно дјелање наше прокрчен је, и више га не пресецца непроходна она пропала, што је делила и растављала духом времена пробуђене жеље и тежње народа од стarih, у досадашњој власти и праву представника црквених понажајче изражених установа наших.

Спјешимо dakле тим путем онамо, куд нас благо нашег народа води. — Подстакнимо га на оне добродетељи и врлине, с којима се народ наш негда дичио. Будимо у њему религиозно осећање, као први и најјачи основ морала. — Сејмо по њему семе просвете, пак ће нам радњу нашу благосиљати и најпозднији потомци наши; и бићемо добри христијани, врстни родољуби, вљани грађани, верни поданици.

Неизгодни положај, у који су нас несретни догађаји и кобна судба наших предака поставили и оставили, опомиње нас, да једино сигурно изходиште за нашу бољу будућност, једини наслон за њу тражимо у душевној и моралној снази нашег народа, и да смо с тим већма упућени на ову, што још сад немамо и неможемо имати друге ограде да сачувамо осебни значај нашег народа, као србског. Опомиње нас па то и сам дух времена, у ком се снага и вљаност народа на том пољу, по тим врлинама цјени, мери и уважава. — Опомиње нас на последку и сама судба нашег народа, која га је, кад му је скоро све спољашње знаке као особеног народа одузела, истину до темеља потресла, ал није разорила, јер није угасила у њему још ону искру религиозне и моралне снаге, која може узпламити најблагороднијим и најувишијим одушевљењем.

Подрањујући ту искру још неугашених врлина нашег народа, показаћемо му, да га још једно уздање, једно, аз најтврђе ипак није оставило: уздање у самог себе.

А кад угледамо први пород тога уздања, кад се једаред усели у наш народ слога, која нас је тако давно оставила: онда ћемо моћи и на другом пољу нашу снагу огледати; онда нећемо више на једном корак по корак губити земљиште нашим дедовима задобивено, а на другом у таштом напрезању трошити нашу снагу, која је сад још малена, да се можемо на њему с усјеком борити, аз досад велика, да можемо јачег од нас раздражити.

Те су ме мисли, господо, водиле, кад сам се радовао и жељно очекивао овај састанак наш.

Да сам само тој жељи мојој хтео и имао задоста учинити, ја бих вас још раније био сазвао; али су ме у том пречиле друге околности, које преиначити или одклонити није у мојој власти стојало; наиме иак имао сам дочекати превишићу потврду саборских закључака од г. 1865., коју смо ево и добили. Сазвао бих вас, велим, раније и зато, да одма заузмемо енај давно жељени и сад получени положај, који нам осигура IX. чл. закона од г. 1868. — тврда ова ограда старе саборске установе наше, освештане израженом у њему вољом законодавних фактора обштег отечества нашег; сазвао бих вас на последку раније и зато, да вас уведем и с вами заједно уђем у безбедно пристаниште, које нам овај закон даје иза оних непогода, којима је са незгодних времена, а кадкад и самовоље појединих личним или другим, нашим тежњама и потребама непознатим целима годењих и служећих особа овај аманет наших дедова досад иaloжен био.

Што сам пак овај сабор овако саставио, у том су ме водиле ове мисли.

Колико сам год сам знао, да имам избегавати октроисање, толико исто био сам уверен, да ми је дужност била ићи на то, да сав наш народ одмах с почетка по праву, које му је свагда пристојало, колико је по броју душа могуће, и из оних дијецеза буде заступљен, гдје се наш народ јако умалко.

Разна су о том љињенија у народу нашем изражавала се и текла. По једном сам имао одмах, као и досад, 75 посланика сазвати; по другом пак избор посланика у дијецезама, гдје је и Романа било, сасвим — а ио трећем само у вршачкој и бившој арадској изоставити.

Ја сам се у начелу слагао с првим, и, да је могуће било, био бих га и извео. Слагао сам се пак с њим у начелу с тога, што сам вио, да су привилегије, на које се досада цео институт сабора овог ослањао, као и право, у овоме бити ваступљен и прквено-просветна своја дјела уређивати и расправљати, србском народу дароване, — што сам вио; да се изборни ред за сабор није могао иначе, по само с обзиром на број Срба у реченим дијецезама саставити, — и што је извјестно, да се број посланика поводом уласка појединих Романа у србску митрополију никада није повијшавао, те да се неможе сад ни умањавати због тога само, што Романи из србске митрополије излазе, управо зато, да тек досад добивају и они то право, што смо досад ми Срби имали.

По томе дакле, што су Романи из србске митрополије изишти, стоји неповређено начело то, да би сабор имао сасвим задржати свој досадашњи вид и број посланика, — и ја бих, као што рекох, ово начело био до краја извео, да ме у томе није пречио други узрок, који је у самим Србима тамошњим лежао.

Број Срба се у двема досадашњим србским дијецезама, у арадској и вршачкој, због исељења великог дела у Румунију, и другим начином, на неколико само тисућа, на име у арадској, смањио, тако, да је малени број тај к досадашњем броју посланика на те две дијецезе спадајући, према осталим дијецезама одвећ несарамерин; — и то је једини основ, по ком је могло и постати питање: како треба овај сабор саставити.

По повластицама србском народу пристојећим, држао сам, да не можемо Србима у бившој арадској дијецези одузети право, да буду у овом сабору у обште и одмах сад ваступљени дотле, док се не уведе нов изборни ред.

И зато сам ја с моје стране судио, да би они толико посланика имали у овај сабор послати, колико је мајмање

вуждно, да буду у њему уобилте заступљени, и то једног од грађанског и једног од свештеничког реда.

Још сам држао, господи, да ми се овде требало и на то освртати, што су Срби у тој сада с темишварском сједињеној дијецези тако удаљени од стабла нашег народа, да сам се морао бојати, немило ће их дирнути и у очајаније бацити, ако их онда, кад се буде цео србски народ с бирањем својих посланика занимао, и у занимању том као наново оживио, у даљини оној од нас оставим самима себи и можда мислима, да су од наше бриге тако исто удаљени, као што су по простору.

Но од тога сам после одусгао, јер би то била промена без утицаја сабора учињена а то је октроисање, што сам желио по могућству избеги.

О вршачкој дијецези, где је Срба много више, држао сам, да ови имају право, да буду у сабору већма и заступљени. А меру и границу за број посланика узео сам по будимској, као оној дијецези, која од прилике толико исто душа броји, колико и вршачка у провинцијалу. И зато сам пустио, да Срби у овој толико исто посланика изберу, колико и будимска: двојицу од свештеничког и двојицу од грађанског реда.

Исповедајући горње начело, по ком је у свима дијецезама број посланика само с обзиром на број Срба ћа био и могао бити опредељен, нисам могао иначе, но оставити Србима у обсегу темишварске дијецезе живећим цео досадашњи број посланика светско-свештеничког и грађанског реда, почем је онде доста Срба, и ови се управо нису ни умалили.

Што се тиче предмета, који на дневни ред доћи имају, то ће славни сабор знати, да нам је прва и једна определена задаћа, да устроје сабора и изборни ред удесимо и склопимо.

На даље предмете, који ће доћи на дневни ред, имаћу прилику позорност сл. сабора обратити, кад и ако се буде хтео сл. сабор у решавање истих упуштати.

Односно на сами састав сабора и изборни ред, који склопити имамо, само ћу то приметити, да нам повјестница заступних тјела у обште а поособ нарав предмета, које сабор наш

расправљати има, нарав на последку и наклоност нашег народа саветује и налаже, да највећу пажњу на то обратимо, како да нам сабор у заступницима народним представи извод целокупног народа, онаког, какав је заиста; — да га тако саставимо, како се неће с' изборним редом међу саставне делове нашег народа посејати семе раздора, које може обрасти и уништити најлепше тежње, и највеће труде и напоре наше; како се неће подранити лица неповерења једног стаљежа према другоме, и заступништво ово поделити и равнati по жељи и вољи појединог, место по благу и потреби укуиног народа.

Саставимо га тако, како ће моћи позиву евом, да у — дуготрајном дао Бог! — животу нашег народа буде кадар сигурном стазом напредовања у душевном развитку водити га, достојно одговорити, и поштовање нашег на мир, на сталност и на законитост вичног и склоњеног народа изазвати.

Отварајући с овим саборске седнице са ускликом: живио свепресветли цар, краљ и велики војвода наш! живио народ србски! позивам и молим с.л. сабор, да изволи радњу своју одпочети, но пре свега ради призывања светога духа за сретну радњу нашу са мном заједно у саборну цркву одати се.“

Са тим се саборска седница сврши, и оде се у цркву на призив св. духа. За чудо нам је, да овом свечаном народном пригодом, која бар дојако биваше кашто и у сто година, ни један од толиких веледостојника црквених не рече поучне речи, да би опоменуо и посланике и народ на велики посао, који ће ваљати да спрше. Како онда нижи свештеници да уче народ у обичне дане, кад имају такав углед од својих првоцрквеника у такав знатан час по народ србски! Како ли световњаци да се утврђују у својој вери, кад првоцрквеници овако слабо хају за веру! И у Новом Саду други дан духовна слављаше славу ченејска црква управо онда, кад би одгођен сабор на неколико дана ради одборских послова — па ни онда не пађе се ни један првоцрквеник да употреби ту згоду, да походи своју србску браћу, коју сада виде на Бог зна када ће онет видети, и да

учествује у слави свете вере. Та нехатост заиста мора породити слутњу у срцу свакога Србина и Хришћанина, да је каљуђерима више стало до своје саможивости, него до цркве и до свога народа.

Исти дан у ѡ сахати по подне држан је у саборској дворани обшти збор посланика.

М. Лудаић предложи, да се изабере начелник већању. На то се роди подужа препирка. Слободњачка странка хтеде за начелника др. Суботића, разложући, да се он око тога послал више пута бавио, а томе је послу у толико вештији, што је књижеван човек, па онда има већ и готове предлоге за сабор, које ће изнети збору. Друга странка хтеде жупана Кушевића, тврдећи, да је и он као жупан већ више пута начелниковао.

У највећој ватри препирке изиђе против белоцркванској Лазар Стефановићу, разборит и свестан старац од близу 60 година, па више у шали него збиљски рече: Кад не можете да се погодите, ево ја ћу вам бити начелник!

Ова шаљива досетка допадне се обема странама, те радо прихвате ову понуду, само да би већ ирестала ова препирка о тако узгреној ствари. Народна странка у толико га пре прими за начелника, што знаде за њу, да је непристрлан, и да се не држи слепо противне странке, и што и сам Суботић каза, да радо уступа испућено му начелништво против Стефановићу.

За тим др. Суботић преда на цртрес саставак: „Предлози за поступање и пословање на сабору, док се сабор не састави и пословник не одреди.“ Главно у њима беше ово: 1. у првој седници саборској да патријар као сазивач заузме председничку столицу, а два најмлађа члана саборска да приме за време посао перовођа. 2. Колико мора чланова бити на сабору да може донети одлуку, а за одлуку колико треба гласова; 3. да се поставе начела за оверовљење посланика. 4. да се прекине питање о председнику саборском и овај да се изабере; 5. да се тајним гласањем изабере подпредседник

и четири перовође; 6. Кад оверовни одбор јави патријару, да против две трећине посланика, што дођоше на сабор, нема притужбе, онда дасе састави сабор и бира председник и перовође; 7. Кад се тако сабор састави, онда оверовни одбор доноси свој извештај и одлучује питања о спорним изборима; 8. пошто се то учини, онда сабор тајним гласањем одређује одбор од 11 чланова, који ће израдити привремени пословник за овај сабор, који ће сабор у одређени дан претреси и уколико нађе за добар примити га; 9. за тим се расправљају друге ствари по смислу пословника.

Заподе се даље питање о томе, хоће ли се ти предлози пре претреса штампати и разделити међу посланике, па ако се штампају, да ли да се спреме за сутрашњи збор, или за сами сабор. Одреди се, да се литографишу за збор, пошто у Карловцима нема штампе.

Најпосле одлучи се и то, да се постара за брзописце на сабору, за писаћи сто за новинаре, и за саборску народну заставу, која ће се изметати док траје сабор. Али док траја сабор, нити се набавише брзописци нити застава крвицом одбора зато одређеног. Ако се брзописци не могоше набавити, могаше се набавити бар застава, да седнице саборске имају какво год спољашње народно обележје.

Трећи дам

3. Јунија, у уторак, у 1/2 6 сајата по подне за поче се објави збор свих посланика у саборској дворани. На њему би посланика од сваког стајежа. Само владике не дођоше, и ако исказаце жељу, да би и они ради доћи. Али као ради беху да се особито позову, што посланици не хтеше чинити, пошто у вршењу дужности нема разлике нити одличја. Но за то инак они беху на особитом збору код патријара, на који се позваше пре подне само неке особе, највластито од неслободњачке странке.

Овај објави збор потраја преко два сајата, и ако се на њему ништа много не сврши. На дневном реду би му посао, да претрасе „предлог о послу на сабору пре него се

овј састави и пословник одреди.“ Овај предлог, који је саставио др. Суботић, литографисан је и подељен међу посланицима по јучерашњој одлуци посланичког збора. Али уместо да се одмах упусти у претрес, поведе се реч о томе, еда ли да се најпре заштите од патријара министарска посланица, којом је преко њега одређен газив сабора, и прочита на збору.

Прота Бранковић предложи да се прочита, пошто у њој може бити ствари — особито о питању председничком —, које би се можда у претресу поменутог предлога могле употребити и за правац му послужити.

Многи бише против тога, ноглавито др. Милетић и Ж. Кирјаковић, који разлагаху, да се та наредба нимало не тиче сабора, пошто се ми само на своју самоуправу ослањамо, па та наредба, била повољна или неповољна за нас, не може нас никако везати, нити за нас бити од каквог заманаја. У пређашња времена могла је вредити такова наредба — или како се онда називање рескрилат —, кад царски комесар сабор отвораше, а сада имамо самоуправни закон.

Архим. Анђелић, ув којега приста и жупан Кушевић, рече, да наредбу свакојако треба прочитати, јер је закон IX. чл. 1868. неподпун а управо као угарски и не вреди за границу, него вреди деклараторија, па да не изиђе та наредба, не би сада још ни било сабора.

Даље се заподе питање, ако се и ушчита наредба, еда ли ће се читати одмах на збору или на самоме сабору. Беше очевидно, да су за читање наредбе неслободњачка а за нечитање слободњачка странка. Она би за читање по своме консервативном духу, а ова хтеде да се не чита с тога, што мишљаше, да се тиме без потребе попушта нешто од своје самоуправе, и министарству даје на руку згода, да се без невоље меша у наше ствари. Најпосле одлучи се, да се замоли патријар, да за сутра у 9 сати позве сабор и прочита министарску посланицу, пошто је при отворању сабора није прочитao. Одреди се начелник збора прота Стефановић, да за то замоли патријара.

На предлог др. Суботића, који подуширање слобод-

њачка странка, да на сутрашњем сабору председништво заузме за време патријар, и да се такође само за време приме перовођења два најмлађа члана саборска, који ће саставити записник саборски и примити веровнице од посланика, по-родише се даља питања. Неки хтеше, да перовођење за време приме садашњи народни секретар др. Рајић, а ако то не би било, онда да се најмлађи чланови не позивају напрости, да се приме перовођења, него да се изаберу. Други хтедоше, да се два најмлађа члана позву да се од своје воље приме перовођења, а да се не бирају, пошто је такав обичај и у осталих просвећених народа у парламентарној радњи, и пошто се избор ни за то не може чинити, јер посланици још нису оверовљени, те се не зна, ко управо има право бирати. Најпосле одлучи се, да се перовође не бирају али да се поименде назначе сабору, и за те назначе се др. Стевановић од слободњачке и прота Мејић од друге странке, за које се мишљаше да су понајмлађи и којима ће се обе странке задовољити. Др. Стевановић доиста је био од најмлађих чланова, јер ако је истом навршио двадесет пету годину, а прота Мејић могао је имати око 36 година. Али противна странка само да има свога саборског перовођу, није марила и прекршити правило саборско. Осим тога било је од слободњачке странке више и млађих и вештијих од њега. Али слободњачка странка и ту попусти, само да буде мира.

Овај збор, како је речено, трајао је преко два сахрана, а у главној ствари свршен је врло мало, тако да се наговештени предлог готово није ни претресао ван тога, што је председништво за време намењено патријару, и што се назначише два перовође.

Четврти дан.

4. Јунија, у среду, у 10 сахрана пре подне. Саборска седница. Патријар јавља, да је данас дошао да по захтевању посланика прочита посланицу министра Етвеша, којом је упућен да сазове овај сабор, али најпре нека се назначе перовође, које ће писати записник.

И ако на јучерашњем збору посланичком би утврђено, да се перовођења приме два најмлађа члана саборска а за то се договорно назначише: др. Стевановић и прота Мејић, ипак посланик Кушевић истрча напред предлајући, да се за перовође изаберу поменута два члана, пошто је тако јучерашњи збор посланички одлучио.

Др. Суботић помену на то, да јуче није одлучено, него је само био договор о томе те је речено, да перовође буду прота Мејић и др. Стевановић, али не с тога што би били за то јуче на посланичком збору изабрани, или што ће се данас бирати, него с тога, што су они, како се вели, најмлађи чланови у сабору, па како бива председник за време најстарији члан сabora, тако бивају и перовође најмлађи чланови. Ми dakле не можемо данас бирати, јер немамо начина, него само можемо одредити да буду најмлађа два члана. Неки вичу: па то је то исто, а Суботић одговара: да није.

У том др. Стевановић и прота Мејић заузму одређена им места као перовође.

Др. Милетић пита: који је разлог, по коме се перовође примише овога посла, да ли Суботићев или Кушевићев.

Одговори му се са више страна: Суботићев.

Поведе се реч о читању министарске посланице.

Патријар рече; да је посланица од угарског министра Етвеша и да је на маџарском језику, а он је наредио да се превела на србски. Запита, еда ли сабор жели, да се чита најпре србски или маџарски. Он мисли да би требало као оријинал читати маџарски.

Др. Суботић захтева да се чита најпре србски.

Прота Беговић жели, да се чита и немачки, ако ће се читати маџарски; јер овде има и крајина својих заменика. Крајина подпада под ратно министарство и св. патријар је могао сазвати краишке заменике само по посланици ратног министарства, а ова је посланица на немачком језику.

Патријар му одговара: да је посланица ратног министарства само изведена из маџарске посланице.

Др. Милетић: Ова посланица није упућена сабору него његовој светости, зато га његова светост може у преводу саобитити. Ми верујемо, да је превод добар, али ради бољег уверења може његова светост оријинал на сто сабора ставити, па ко жели, може је прегледати, а није потребно, да се прочита. Кад би се читала маџарски, онда би се морала читати и немачки, а да то не буде, пошто је на једном месту службен језик маџарски а на другом немачки, нека се чита србски, јер то је за нас овде службен језик.

Беговић подупире предлог Милетићев одустајући од свога. Али ако се ушчита посланица маџарски, онда хоће да се чита и немачки.

Говори оба ова беседника беху са „живео“ пропраћени.

Арх. Живковић захтева као славонски посланик, да се чита посланица хрватско-славонског министарства на оном језику, на ком је писана.

Одговорише му, да је то свеједно што и србски.

Би одлучено, да се чита само србски, па тако је перовођа Мејић и прочита, како је горе сприобштисмо.

Пошто је прочитана посланица, одлучи се по предлогу др. Суботића, да се ново изнесе сабору кад се састави.

Др. Милетић вели, да би на посланицу имао нешто казати како је и др. Мандић қазао, као и. пр. да стоји „грађански ред“ у место „из провинцијала,“ па онда у место „изборни ред“ треба да стоји: „уређење сабора,“ али то оставља кад дође на ред, а сада само напомиње, да се не заборави уз превод и оријинал на сто сабора метнути.

На опомену патријарову, да би се могла штампати, одговара му Суботић, да ће о томе кад буде време бити говора.

На опомену др. Суботића, да је ради већања саборских потреба списак свију саборских чланова и који су дошли и који ће још доћи, — патријар рече, да мисли, да су се веровнице требале њему донети, како му их је половина и више њих и предала. Он је у распису, који је послан консисторијама, позвао посланике, који се изаберу, да му се јаве, да би им могао станове одредити, па се по

себи разуме, да њему и своје веровнице предаду, да би тим доказали, да су доиста посланици.

Милетић изјави, да за тај позив није знао, па је мислио, да ће се веровнице као и на другим саборима предати на сто сабора. Уједно јавља, да је за посланика изабран и у В. Кикинди, и пошто му је веровница већ послана, преда је овом сабору захваљујући на узданици народа који га је изабрао.

И Беговић изјави, да до сада није имао згоде бити на србском сабору, па није знао да се веровнице патријару предају. На хрватском сабору, где је био, предају се на сто сабора, па за то и он овде предаје своју веровницу на сто сабора. За њим у исти мах и остали посланици метнуше своје веровнице на сто сабора.

На то др. Суботић преда протест против избора у Вуковару.

Др. Милетић предајући протесте против митровачког, панчевачког, тителског и карловачког избора изговори ове речи: Истина да сви људи не могу бити једних мисли што се тиче сврхе и тежње у јавном животу, и једне воље, прегалости и сталности што се тиче тога, како да се постигне та сврха, али има једно поље где се сви људи сусретају, а то је чуствено поље. Ту се једнако осећа радост и жалост, понос и понижење. При изборима за овај сабор догодило се нешто, што србски народ јако врећа, што га понижава, што сви морамо осећати па не одобрити, а то неодобравање ваља да се овде изјави. И роб, којега су друштвене неприлике у робство бациле, не да се до скота понизити, и прв превијајући се одапире се кад га газе. То понижење догодило се са оне стране, која је сада на умору, и уместо да изашући захвали народу на услугама, она га понижењем наплаћује. Кад сила хоће коме своју вољу да наметне, то се може и поднети, али кад сила хоће да когод њену вољу за своју узме, и да се своје слободне воље, свога људског достојанства својевољно одрече, то је понижење, то је повреда части и достојанства, која је тим већа кад се народа тиче. Народ је србски при изборима за овај сабор, у свом поносу, у свом

достојанству увређен делом главне војничке команде у централству, јер је она свуда прве изборе уништила, нове наредила и при овима бирачима подметала, да официре за посланике бирају. Нећу сада да улазим у пресудно питање, шта по закону треба да ко може бити посланик у крајини, и да ли то стоји, да се само хонорациори — људи од части — могу бирати само онда кад нема официра за избор, али видимо, да су у горњој крајини, где је много официра, ипак грађански посланици без замерке бирани, и да је у Белој Цркви изостављен грађанин, који онде има поседе. За то не видим разлога том послу варадинске команде, и сматрам га не само за повреду права, него и за повреду достојанства србског народа, које нас се свију једнако тиче и чemu се морамо морално одапрети.

То изговоривши преда поменута четири протеста на сто сабора, захтевајући, да се у своје време предаду оверовном одбору.

Кушевић је против тога, што је Милетић разловима подкрепио протесте. Вели, да, кад се предају протести, не треба ништа говорити, пошто је то непарламентарно, него нека се о ствари говори кад се почне претресати.

Беговић. Боли на души кад се чује, да народ тако пати, кад му се за толику крв тако плаћа, и кад чујем, шта ради долња ценерал-команда. Ја морам своју ценерал-команду похвалити, а то ми није мило код оваког посла. Сад имам протест против избора свештенства у горњој крајини. Ја поштујем нашег г. дијецезана (владику Николајевића) са његова поштена срца (владике вичу: оставите се тога!) Ја, господо, вас увек слушам, молим да и ви мене послушате. Али што сама ценерал-команда није радила, то тамо ради црква. Даде ми се згода, да се састанем са браћом из архи-дијецезе (карловачке), из новодадске и пакрачке дијецезе, па кад их питах: како у вас избори? — одговорише ми сви: лено у слободи и доброј вољи. Али тако није било у горњој крајини.

То изговоривши стави протест на сто сабора. Више пута му прекидаше свештенство беседу, тако да га он мораде на ред упућивати.

На то патријар рече му, да њему као председнику пристоји право, да на ред опомиње, а Беговић одговори му: кад неће ваша светост да ме брани, морам се сам бранити.

Архим. Анђелић рече: Ја судим, да су јеремијаде — јадања — г. Милетића и експекторације — срчана разлагања — г. Беговића сасвим излишиле. С тога би био мој понизан предлог, да се на дневни ред пређе.

Др. Суботић вели, да није необично, да се протести разловима подкрепљују, и да је то парламентарно.

Кушевић: Немојте „пертрактирати.“ То није парламентарно.

Др. Милетић рече: кад се преко посланика дају тужбе, онда их он сме и разловима подкрепљивати. Јер пре него их прими, ваља да се увери да ли су упутне, и управо с тога и треба да се тужбе преко посланика предају, да се не би свакојаких накупило. Иначе он ништа није предлагао, јер није рад то пре времена чинити.

Др. Павловић: Овај сабор сазван је на темељу уставног закона, ваља дакле и избори да су му уставни, слободни. Ми смо ради, да су на овом сабору људи слободно изабрани, а не на команду. Свакојако нам је стало до тога да сазнамо; како су вршени избори. И ја не само одобравам него захваљујем г. др. Милетићу, што нам је разловима подкрепио протесте и казао нам неке ствари, које заиста вређају достојанство и понос народа србског. А срце нас мора болети, што видимо, да се тако немило и неправедно тијтра чуством и поносом србским. Нису ово празне јеремијаде, како г. архим. Анђелић рече, него су ово болови срца србског, који се морају збиљскије на ум узети. Даље г. Милетић врло добро учини, што нам потање разложи ствар ради убавештаја, како би се и сами посланици могли још даље убавестити о њој и разабрати и сами и више што. Дакле дело др. Милетића не само да не може бити прекорно, него је жељети, да и други посланици то унапредак чине, ако тако буде потребно.

Мајор Михановић и прота Трбојевић ограђују се против протеста. Онај рече, да је тителски избор, а овај да је избор, против којега Беговић протест предаде, био правilan, што ће они после доказати.

Патријар, пошто не би других ствари на дневном реду, заврши седницу у 11 саходи пре подне.

Објави збор посланички. Истога дана по подне у 6 саходи продужен је збор. Главан посао би му, да одлучи питање о председнику саборском. Начелно, и врло тугаљиво питање! Истина да и дојако, док је царски комесар долазио на сабор, није патријар него онај председавао, па ипак тешко би некима, особито свештенству, да се и помисли, да ко други изван патријара може председавати на сабору. Још им је мање годило, да се бира председник, пошто само достојанство патријарово захтева, да је он свагдашњи председник сабору. Слободњачка странка напротив мишљаше, да сама самоуправа захтева, да се председник бира. А да се не би повредило достојанство патријару и чувство црквено, патријар ће већ по своме достојанству бити свакда почастни председник и имати своје место на десној страни до изабраног председника, ако он сам не би био изабран. Па народна странка од начела и у томе попусти, што бар за овај сабор за председника хтеде изабрати садашњег патријара, како се тако заједничка слога не би пореметила. Разговор о том питању трајао је читава два сахода, па ипак није се могло ништа прекинути. Многи говорници и с једне и с друге стране говорише, и потезаше чак и краљеве и цареве србске. Од краљева и царева довођила је консервативна странка то, да пошто су они у стара времена на саборима народнима председавали а „помазаници“ били па као такови бише и заменици цркве, види се из тога, да сада патријар треба да председава, пошто сада Срби немају краљева ни царева. Слободњачка странка пак управо отуда доказиваше, да световна особа треба и сада на сабору да председава, пошто је цар и краљ као светован заменик

народу а не цркви. А избором достојанство патријарово никако се неће увредити, пошто му се пристојно место и власт већ по достојанству његовом даје, а председник ништа друго неће бити него заменик народан, излив самоуправе саборске, која је и новим угарским законом чл. IX. 1868. ујамчена. Разма тога није закраћено, да и патријар за председника може бити изабран, ако је вредан за тај посао. Помену се и то, да управо ваља ићи за тим, да се патријар сачува од председништва, јер као такав долази у сукоб са појединим члановима сабора, па у жестини препирке лако се може просути и опорија реч, која би можда увредила или његово или посланичко достојанство, осим тога пак непрестано председништво стезало би слободну радњу сабору особито што се тиче свештенства, које би и нехотице морало своју слободу пречити. Најпосле патријар може бити и болести препречен да председава, а тим се не само прекида посао саборски, него и излишан трошак чини народу.

Ови се сви разлови и обистинише. Патријар је доцније својим владањем на сабору тако дошао у сукоб са посланицима, да је он њима „духовним бичем“ претио, а ови њему „моралним бичем,“ и т. д. Показвало се и то, да је свештенство и онде уз њега гласало, где је било о противном уверено. Најпосле поради „колике“ патријарове, како јави владика Грујић, један дан није се могао држати сабор, и та је колика народ србски стала — рачунајући на 75 посланика по 5 фор. обичне дневнице — 375 фор. а. вр. Лепа света, за коју би се могао донети лек са сва четири краја света, а то све ради таштог имена председничког !

И ако ово питање би и сувише пространо разложено и посве претресено, то ипак ни једна ни друга странка не смеде га још прекинути, бојећи се зла које би могло изићи, било да се овако или онако прекине, а жељећи ради даље сложне радње да се колико може бити договорно прекине, како ће се обе странке па и сам садашњи патријар задовољити. И тако дакле одложи се даљи претрес за сутрадан у 9 сајата пре подне, после чега ће се држати већање саборско. Врло

жельно и нестриљиво се очекиваше, како ће се то питање сутра прекинути.

За трајања тога збора предаде посланик Кушевић у потаји против Беговићу лист артије, на којему он написа својом руком ове речи! „Ви браните можда и неотицे princip nationalnog conventa.“ Ово напоменух само за то, да се читаоци увере, да су са противне стране неки и на само начело хтели потворити неку страхоту, и најневинијој ствари дати страхотан облик. Дакле ако се брани самоуправља начело, ако хоће право да се употреби, то значи бранити „princip nationalnog conventa!“ Тако исто и где који калуђери, кад се говори о њима и о њиховим алоупотребама, потварају на народну странку да она руши цркву, и да хоће да се одметне од своје вере!

Пети дан.

5. Јунија. Обшти збор посланички. Збор би заказан за 9 сајати пре подне, али ее држа у 10 сајати. Председник збора јавља, да је разабрао, да више посланика жели, да се одгodi питање о председништву. Одлучи се, да се одгodi. Истина да је било већ и кратко време за претрес тога питања, али обе стране присташе на одгађање с тога, што је то питање сувише кобно, тако, да се обе стране побојаше, да се прекидом његовим између себе не раздвоје, што би било прерано. Обе стране — са малом разликом — пријатељи су слови и добру србском, али консервативна страна држи се старих обичаја па и мисли, да би избором повредила достојанство патријаршово, а народна страна неће да допусти да се крњи самоуправа народна, што би се учиnilо, кад би допустила, да јој се затрati право избирати председника.

За тим се заподене питање о оверовном одбору. После подужег разговора и прецирке узме се за начело, да се за чланове, томе одбору никако не могу изабрати они, против којих је сабору предан какав протест ради избора њихова. Предложе се поименце и особе за тај одбор. Свака страна

хтеде имати за себе већину у том одбору. Пошто се у томе не дође ни до каквог договора, заподене се питање о томе: да ли ће се гласати јавно или тајно, али се ни у томе не дође ни до какве одлуке. У том зазвони звоно на саборску седницу, те се збор недовршен прекине.

Саборска седница. Започе се у $\frac{1}{4}$ 12 сајати пре подне. Патријар као председник предложи, да се оверовни одбор изабере и започне свој посао како сабор нађе за добро. Али на захтевање др. Суботића прочита се најпре јучерашњи записник саборски. Записник нађе се да је добро састављен осим тога, што владика Грујић није остало у депутацији, која би одређена да мозове патријара у прву седницу саборску, него је он од тога својевољно одустао.

Владика Грујић захтеваше, да се у том делу записник поправи, на што сабор и пристане.

Даље се одреди, да за сада записник подпише бележник са патријаром као председником.

Др. Суботић износи протест од Ирижана због избора сремског, а патријар неке тужбе, записнике и веровнице у ствари избора. Предаду се бележнику саборском, пошто се прочита што је у њима.

Почне се говорити о оверовљењу посланика:

Др. Суботић предложи: да сабор пре, него се састави и изради свој пословник, удеси за сада гласање тако, да се одлука може донети, ако је на сабору $\frac{2}{3}$, чланова. Данас се показа, да сада на сабору има свега 70 чланова веједно са патријаром. Одлучиваће пак надијловична (абсолутна) већина; ако се пак гласови наједнако поделе, онда ће се гласати напоново, па и онда ако наједнако остану, председник ће одлучити својим гласом пристајући уз једну или другу половину. За оверовљење одреде се ова начела: 1. Избори посланички, против којих нема никаквих приговора, примају се за ваљане; 2. Избори; против којих има приговора, проглашавају се за препорне; 3. Пошто се сабор састави, онда ће,

се оверовити посланици; 4. За оверовљење одредиће се одбор који ће сабор изабрати тајним гласањем пишући имена одборника на листиће.

Одређе се три особе — архим. Живковић, мајор Рајачић и судац Ђурђевић — који ће прикупити листиће за избор оверовних чланова. Ради писања и прикупљања листића одгodi се седница на четврт сахата. Пошто се листићи прикупише, завише и запечатише, распусти се скупштина, а у исти мах урече, да се сутра дан опет сазове сабор и оверовни чланови прогласе.

На том сабору и ово се забило.

Беговић наново захте, да се уз његово име дometне: посланик србског народа.

У писменима, које патријар предаде, пише и то, да џенерал-команда загребачка одобрава избор проте Беговића — којега бирачи грађанског сталежа изабраше — само ради краткоће времена, али моли патријара да нареди, да унапредак грађански сталеж не може бирати свештеника за свога посланика.

Предана је рекламија новосадског учитеља Павла Михаиловића, да се др. Милетић и др. Костић као људи „нерелигиозни и неморални“ уклоне са сабора. Ово наведе на обшти смех, тако да се и патријар насмеја. Рекламија се преда доцније оверовном одбору, а овај после одлучи, да се уступи молбеном — петиционом — одбору, пошто тамо иде, јер против правилности избора нема у њој тужбе, него против особа посланика.

Др. Милетић захте, да се на сабору стави сто за новинаре, што патријар обећа учинити.

Објави збор посланички. Овај збор држан је исти дан у $\frac{5}{4}7$ сахати пред вече Би посве значајан. По њему се могаше судити о значајности сабора. Но озбиљном и раздраженом лицу неких посланика виђаше се, да се тај дан морало нешто догодити, што их је озлоједило

и међу њих се непоуздана посејала. А то поглавито би, што се поуздано дозна, да калуђерска странка ван ових обштих зборова држи код патријара и особите зборове, на које се само чланови те странке позивају. То је народну странку морало у толико више увредити, што она, ослањајући се на добру и поштену вољу свију посланика, није држала своје засебне зборове него је долазила и не договарајући се најпре између себе управо на обшти збор. Посланицима народне странке и то би криво, што се увери, да посланици калуђерске странке на сабору одустају од оних одлука, које се на обштем збору приме. То она запази павластито при предлагању оверовних чланова. На обштем збору би утврђено, да се неке особе (пола од једне а пола од друге стране и један, који није ни од ове ни од оне стране — др. Мандић) за чланове оверовне предложе сабору и извичу за чланове. Али се на сабору одуста од тога, те се захтев тајно гласање. Јер пошто митровачки свештеник Анићелић прочита списак имена за одбор, удешен према одлуци обштега збора, и сабор показа да то одобрава, на један пут посланик Кушевић приђе к њему одостраг те му нешто шапну на ухо, а овај на то рече, да он тај списак предложе само као свој предлог а никако као предлог целе своје странке. Раздражи посланике народне странке и то, што неки разбраше, да је оверовни одбор зло испао по народну странку, попут се њезини кандидати др. Милосављевић и др. Павловић изоставише, а уместо њих један свештеник и један официр утрпа, премда она двојица као правозналци и адвокати биће управо за тај посао а ова двојица узеше се само с тога што су страначке особе. Противна странка хтеде да буду тројица од свештеника, тројица од официра, а тројица од народне странке. Озлоједи народне посланике и то, што архим. Стануловић очевидно хтеде омахнути народну странку кад прочита списак особа, које предлагаше за чланове оверовног одбора. Неко га запита од народне странке, јесу ли то његови кандидати, или их је донео са патријаровог збора. Он одговори, да су његови. Са свештеничке стране пак — особито прота Влаовић то исповеди беза-

злено — доказаше, да је са цатријаровог збора, и тако се архимандрит ухвати у лажи — у самртном греху по науци хришћанској.

Еле из свега се виде, да обе странке неће још дugo моћи бити у заједници зборовској. И досада што би, би само силом, јер се слабо кад што свршило него се понајвише по два три сахата пренирало. Ваздух би напуњен електриком — како рече др. Суботић —, требало је dakле да се ексилодује (да се истовари), па да будемо на чисто, а да и себе и један другога не варамо. То се и зби данас.

Председник прота Стефановић добро то и сам спознаде те отворивши данашњу седницу рече, да има разлога заштитати: еда ли смо намерни и одјако држати обште зборове или не? На ово наста права експлозија. С обе стране, особито са народне, изговорише се живе беседе пуне разлога, које би са своје језгронитости и за сабор приликовале. Особито се одликова својом лепом и јевгровитом беседом крајишник Секулић, посланик из Градишке. Штета што се та лепа и од срца казана беседа не изговори на сабору, да је сав народ чује. Показа се, да на овом сабору има једна странка која се држи свештенства и калуђерства, а друга која се држи народа. И тако прву, коју дојако понајвише називасмо консервативном, одјако слободно можемо назвати свештеничком, или још боље калуђерском, пошто у њој калуђери мах преотимаху, а световни свештеници и против своје и народне користи уз њих пристајају, или управо под њиховим притиском стењају. Са том странком би и неколико њих и од грађанског сталежа, а то бише поглавито мајор Рајачић и сремски вел. жупан Кушевић, и официри, неки с војлом а неки под морање, а доцније им приступише и Ђорђе Даничић, Ђ. Стратимировић, Ђ. Натошевић, Јов. Живковић, па од чести и др. Мандић. Проте Стефановић и Живковић не бише ни на једној страни, али по своме седишту и извијају као ипак да више бише с калуђерима. Другу странку можемо назвати народном, са којом отворено беху и protа Беговић а од чести и protа Бранковић.

Народна странка калуђерској у очи изговори, да су у ње неке саможиве противнародне тежње, које иду на то, да на штету народа себи свештеничку каству осигурају па тиме превласт над народом придобију. Док народна странка поштено и отворено ради, не кријући свога мишљења него га на јавним зборовима исповедајући, калуђерска странка држа код патријара своје особите зборове, па друго ради тамо, а друго на зборовима. Ово се даље трипти не може. Ваља да будемо на чисто, а да на штету народу не трошимо времена и новца узалуд. Хоћемо да знамо како стојимо са световним свештеницима, еда ли су они калуђерске подлоге или људи од свога уверења, и пријатељи народни. Изнесе се и то на видик, да је управо Кушевић онај, који наше свештенике хоће за своје намере из потаје да употреби и на танак лед на веде, како би се влади учинило да он нешто вреди у народу. Доцније се од свештеника дозна, да и они осетише, да Кушевић са калуђерима њих хоће за своје оруђе да употреби, те на своме особитом свештеничком збору одлучише, да га се као живе ватре чувају. Овде ваља и то споменути, да је мајор Рајачић слизао се са калуђерима, и ако је за посланика само као противник патријаров изабран. Али он после избора окрену огратач, те почне ударати сваком згодом на народну странку. Али невештином својом више је шкодио него користио својој странци. Но од јуче нешто зађута -- за што? Јер његови бирачи осетивши куда он пагиње, претише му, да ће му одузети послаништво ако тако даље узради. Они, који бише против његова избора, ругаху се бирачима говорећи им: ето вам вашег посланика! Рајачић је, како неки Карловчани уверавају, и с тога изабран за посланика, што му се странка надаше, да ће оставити од свога великог имања што на карловачку ђумназију. Али сада се покајаше.

Пошто се дакле не дође ни до каква договора нити би прилике, да ће од обштих зборова бити какве користи по обшту ствар, др. Суботић хотећи завршити преширку, предложи: да се одјако не држе обшти зборови, пошто од њих нема никакве користи и само нас задржавају у послу,

нега да свака странка за себе већа, па ако која странка захтели и с другом се о чему договорити, то је народна странка готова и опет по потреби саставти се. Овај предлог прими се, и збор се разиђе. Народна странка оде са поуздањем, а каљуђерска за зебњом, пошто и сама виде да се поче одвајати од народа. Народна странка растајући се са каљуђерском одану, јер виде, да је са каљуђерима до сада као Сисип камен ваљала, па јој мило би, што одјако неће узалуд на штету народну своје време трошити, него ће се између себе збильски договарати.

Шести дан.

6. Јунија, у петак. Особити збор посланички. У 6 сахати пре подне држан је особити збор између посланика народне странке. Утврђено би, да се сабор одмах, пре него се оверови и сасвим састави, подијуни члановима што ће се одредити да се наврши број од 75 чланова. Народна странка тим више прихвати ову одлуку, што је друга страна у већини од својих 12 чланова, те је грађански сталеж сувише слабо замењен. Намера би, да се сабор, како и онако настају празници духова, одгodi на једно дванаест дана, а за то време, да се распишу избори, да оверовни одбор сврши свој посао, да се састави одбор који ће израдити пословник саборски, предлог о прегледу обштинског закона, поглавито пак о плати свештеничкој. Мишљаше се, да ће се тако и трошак саборски умањити, пошто ће примати дневнице само они, који остану у неквом одбору или у Карловцима, а који оду кући, ти неће имати никаквих дневница.

Седница саборска. — У $\frac{1}{2}$ 11 сахати пре подне отвори патријар саборску седницу, која трајаше до 1 сахата. Прочита се записник.

Прота Беговић спазивши, да уз његово име у записнику опет не стоји србски посланик, рече: Ја сам још јуче молио за себе, да се поред мог имена, где се вели, да сам

ја посланик слуњске рејименте, метне „посланик србског народа у слуњској рејименти.“ Са овим именом ми чемерно стојимо у крајини, па с тога ме и моли мој народ, који ме изабра, говорећи ми: идите и радите за нашу лијепу ријеч србску, па се наш народ умиљава вашој светости и моли вас, да га својим именом крестите, а кад ће се то чинити, када се у овако јавио пригоди процести. Ми имамо свести тамо, ми сви осећамо да смо Срби, али хоћемо да нас и други за то држе. Сви добро знајмо, да нам се у неко доба то име одрицало, па је тога ради морао и сам Сион загрети. Зову нас грчко-несједињенима, грчко-оријенталнима, па нека чују наше право име свуда и свагда. Ја молим дакле: да се стави у записник како горе напомену. И пред амин треба да се испише наше име; ја сам Србин па ма ме сутра нестало.

На то патријар: Ја не назвах нашег народа овде дружије, него србским, и није потребно, да се то домеће, иначе би се морало код сваког посланика дometati.

Беговић: У нас крајиšника горњих потребно је. Ето нас називају: Влахом и нашињцем, а и наш владика кад води свештенство вели само: ево приказујем своје свештенство.

Предлог Беговићев прими се.

Предају се на сто сабора донесци. Међу тима прочита се и то, да прота Николић, који је дошао на сабор, положаје свој мандат.

Др. Суботић захтева, да се прочита полагање мандата. да би се видело, да ли га положаје само на сто сабора, или се оставља послаништва.

Патријар правда против, да није знао шта ће радити. Чуо је да против њега има приговора, па је послао свој мандат, не хотећи доћи на сабор. Но он му је телеграфисао да дође; јер ако има приговора, то ће оверовни одбор пре судити. Жели да се ово читање остави оверовном одбору.

Др. Милетић мисли, да се не може оставити оверовном одбору, јер сасвим је друго кад се ко одрече свога мандата, него кад само има приговора против њега. Но праву сви, па и они, којих су избори препорни, имају гласа, али ко се напред одрече, тај нема посла на сабору. Захтева да се прочита

донаесак проте Николића, да се види, да ли се мандат полаже само на сто, или се одриче послаништва.

Перовођа га прочита, и у пропратници стоји између осталога: „полажем мој добивени мандат.“

На то рече др. Павловић: Но свима правним појмовима сваки се може одрећи свога права. Како стоји ствар, г. Николић положио свој мандат без икаква додатка, па ево га ишак дође на сабор. Ја немогу разумети, да по и каквом праву може се когод у исти мах и одрећи свога права и вршити га. То је шала и неко титрање збиљом послова наших.

Др. Милетић захтева, да се рече у записнику, да прота Николић полаже свој мандат одричући се послаништва.

Пошто још неки посланици проговорише коју реч о томе, тај се предлог прими, и тако одлучи, да прота Николић не може више бити на сабору.

Патријар јавља, да је добио телеграм, по ком Ст. Поповић полаже свој мандат ради болести.

Прочита се телеграм и види се, да се Ст. Поповић не одриче послаништва, него захтева, да му се поради болести нареди заменик.

Владика Грујић мисли, да не би требало бирати заменика, да се чини трошак, него нека место болеснику остане непопуњено док не оздрави. Ако један посланик не дође, неће се на сабору ни осетити.

Др. Милетић противно томе мисли.

Најпосле патријар се овласти, да се нареди нов избор. Ова је одлука погрешно у записник уведена, јер је мишљено, да се не бира други посланик него заменик. Та се погрешка у другој седници поправила.

Прочита се веровница мајора Пајића, посланика оточанске пуковине. Он се у веровници овлашћује не само за сабор, него и за синод, и да бира владику бачког. Пуковина dakле, како се види, није разумела правог задатка сабора, те се машила и онога што јој не би посао.

Прочита се телеграм, послан сабору из Мирковаца и Лазе, у ком се пита: „може ли поштен грађанин и земљоделац изабран бити за посланика.“

Др. Милетић мисли, да се тај телеграм тиче начелног питавања, у што се сабор још сада не може упуштати.

Др. Суботић суди по телеграму, да су тамо посланика већ избрали, па им се стаје на пут.

Овај телеграм наведе пеке посланике, да запитају, од кад да се тамо бира посланик, кад је наместо Поповића, који је захвалио на избору, послан његов заменик Максимовић. Заиште се веровница Максимовићева. Веровница му би телеграм, који је сама рејимента послала Максимовићу па вели у њој немачки: ви се овлашћујете за време до новог избора.

Ради тога се роди жестока препирка с обе стране: да ли да се тај телеграм уаме за веровницу или не.

Кад се одређивао посао оверовном одбору, онда се утврдило, да само о оним посланицима може бити претреса против којих има приговора, остале веровнице примају се за ваљане. Али онда није прочитан телеграм Максимовићев, него истом сада дозна сабор, да му је телеграм веровница. Народна странка доказиваше, да телеграм не може послужити за веровницу, пошто нема ни изворног подписа, нити се поименце зна ко га је послао, нити има у њему оно што се по закону захтева и за просту овластницу а камо ли са веровницу. Предлагаху dakле, да Максимовић може запремити место на сабору и донде док му не стигне веровница и ствар се не објасни, али да до тога времена нема гласа на сабору. Калуђерска странка пак налажаше телеграм за довољан, тим више, што је као непрекоран остављен за оверовљење, dakле ово нека му ваљаност и пресуди. Одговори се са народне странке, да једна погрешка не даје право да се и у другу пада, па тако треба и ову погрешку, пошто се сада спазила, исправити.

Пошто се није могло доћи ни до каквог договора, започне се гласање устајањем и би већином гласова одлучено, да Максимовић има гласа по телеграму и донде док му не стигне веровница. Од противне стране само је четири-пет свештеника из Срема гласало уз народну странку, а остали са официрима уза странку калуђерску. И патријар бесеђаша

за то, да Максимовић има гласа, и та се одлука управо њему заљубав и донесе, премда би очевидно и за онога, који не разуме закона, да телеграм, особито ондакав, какав би Максимовићев, не може послужити уместо веровнице. Ово би први догађај, који показа, да је калуђерска странка у већини, и да се није надати, да ће се држати народне странке. А за Максимовића калуђерска странка заузела се с тога, што је био од њене стране, премда док је био на сабору никада речи није проговорио, ван што је нескладно упадао другима у реч, и рукама по који пут тамо амо махао. Али као адвокат би и сам уверен, да већина нема право што га прима за посланика са таквом веровницом, те га сутра већ не би на сабору него оде својој кући тако рекавши без с Богом остав!

За тим се прочитају чланови оверовног одбора. Овде се још боље виде, да је калуђерска странка у већини и да није на њу рачунати. Јер овде би тајно гласање, те бар ту сваки могаше радити онако како би уверен. Народна странка беше назначила половину одбора од народне а половину од калуђерске странке, дакле четворицу од сваке странке, а деветог др. Мандића као таквог који није ни на једној страни — који је неутралан —. Али кад се прочиташе имена, изиђе да су од народне странке само двојица а од калуђерске шесторица а седми др. Мандић. Од изабраних највише гласова добише по 58 а најмање 31, др. Милосављевић и др. Павловић, који изосташе, добише сваки по 23, жупан Кушевић доби 3, прота Беговић 5 гласова. Међу изабранима би и Максимовић, но кад се покажа, да је против њега приговор стигао, мораде се на његово место други изабрати. Пошто пак од неизабраних кандидата др. Милосављевић и др. Павловић има дошире највише гласова, а Милосављевић одрече се, да не би морало бити избора између њих двојице, изабере се др. Павловић извикивањем. Тако дакле као чланови оверовном одбору добише гласове ови: Мандић 58, арх. Анђелић 58, Чуповић 58, Лудаић 58, др. Стевановић 57, Максимовић 51, Вечеринац 34, Андрић 31,

Милосављевић 23, Павловић 23, Беговић 5, Куншевић 3. И тако сви осим Милосављевића, Беговића, и Максимовића осташе чланови. Уместо Максимовића изабере се др. Павловић, како малочас рекосмо.

Пошто овај избор би свршен, патријар захели да се поради празника духовна одложе саборске седнице, јер калуђери морају бити по манастирима, а можда ће и посланици да их походе.

Др. Суботић вели, да тога не треба чинити, јер имају 10 нових места да се попуни, а 9 старих остало је непопуњених. Предлаже, да се пре свега нареди, како да се та места попуне. Пристaje да се сабор одложи, али по подне нека се држи седница па се та попуна одреди.

Патријар мисли, да то треба учинити, кад се сабор састави, јер и овде можда има 10 места која ће се уништити па ће се наново бирати, а друго он не види, да је потребно 75 чланова, јер што не сврши њих 66, неће свршити ни 75. Док се расписују избори, док се посланици изаберу и док ови амо дођу, прохи ће много времена, а то стаје много народног трошка. За прошли сабор потрошило се до 50.000 фор., а још ништа није наплаћено. Ако ли тако узрадимо, онда ће нестати народне главнице, на коју су толике потребе винуле.

Др. Милетић рече: ако буде претреса о тој ствари, он жели да се сабор попуни.

Патријар хоће, да се најпре састави сабор па онда тај посао започне, а дотле нека се посланици састану у одборима.

Др. Милетић захтева, да по подне буде седница, јер посланици нису дошли овамо, да о народном трошку манастире полазе. Ако је ко рад манастире видети, нека то чини после сабора. Кад се много троши, не треба губити времена. Ми смо готово недељу дана овде, а ништа не учинисмо. Бојим се, да се ништа не уради а сабор распусти. Нека се дакле сутра а и трећи дан духовна држи седницу, па кад сутра поделимо посланичка места, нека се телеграмом јави онима, који имају право бирати посланика.

Са стране калуђерске вели се, да још нису спремни за тај посао.

Др. Суботић одговара: ми смо спремни, ми ћемо до иети готове предлоге.

Патријар вели, да панчевачка и белопрканска пуковина неће ни бити замењена на овом сабору, јер такав је телеграм добио од власти.

Др. Милетић одговара, да он јма телеграм, по ком је избор у Белој Цркви потврђен, и да је одавде посланик Ристић већ на путу, а што се Панчева тиче, нећемо ми власти ни питати, што је наш посао да га свршимо.

Патријар затежући се пристане на захтевање народне странке те за сутра у 10 сахати закаже саборску седницу.

Видимо са каквим незгодама мораде се борити народна странка и ради држава седница саборских. Док она, жељи рада, захтеваше, да се што више седница држи и ове што дуже трају, како би се уштедело и време и трошак, дотле патријар са својом странком разграђаше их, па их понажише у 10 сахати па и доцније започињаше а и пре једног сахата свршиваше. А пошто на 75 посланика долази на 4 сахата на дан — т. ј. кад би се седница саборска држала само од 9 до 1 сахата, а зацело могла би се без натезања држати и 5 сахати — 375 фор., то на један сахат долази од прилике 49 фор. Узмимо дакле само 20 седница, па одкинимо свуда само 1 сахат, то чини свега 1880 фор. а. вр.! А то је трошак заиста без невоље издан. Кад се о овако великому послу а са тако великим трошком ради, онда треба и у светиће прионути за рад, а доста је светковања и одмора сваки дан по подне. Ово је бар ствар очита, па нека пресуди народ на чијој је страни правда. Ту бар нема мудровања ни извијања, него ту број, новац говори!

Исти дан по подне у пет сахати би прва седница о европском одбору. Др. Мандић није могао доћи, јер како поменујмо, беше згњечио руку. За начелника одбору би једногласно изабран архим. А нђелић а за извештача др.

Павловић. Веровнице посланичке и остале исправе преда-
деше се члановима, да их разгледају, да разделе прекорне
од не прекорних, па онда о свему убавесте одбор у седници,
која ће се сутра дан у 8 са хати пре подне држати. У од-
бору би највећа слога.

Седми дан.

7. Јунија у суботу. Оверовни одбор. Овај
одбор држао је у 8 са хати пре подне свој збор. Чланови доне-
сочше своје извештаје, који ће се узети за правац главној
радњи у послу оверовљења. Заподене се разговор о томе, еда
ли осим угарско-саборског закона од год. 1868. чл. IX. вреде
за сабор и пређашње наредбе царске; даље разуше ли се, да
различни сталежи морају бирати само од својих људи, или
и од људи и из другога сталежа? Већина као да би за то,
да по начелу: закон новији укида старији — за сабор вреди
најновији угарско-саборски закон, пошто га је и граница
признала, и да сталежи не морају бирати посланика само од
својега реда него могу и из којега другога, пошто се тако
чинило и у граници на некима местима. Навластито се код
 ovог питања узе на ум избор др. Суботића, који и ако
 није граничар, изабран је у Земуну, и против Беговића,
 којега изабраше брачки грађанскога реда. За ово се остави
 времена да се размисли, па да се онда и правила за посао
 око оверовљења удесе. Збор, што ће се за тим држати, би
 одређен за 10. Јуни, трећи дан духова, у 5 са хати по подне.

Саборска седница. Започе се у 8⁴, 11 са хати пре
подне. Прочита се записник јучерашње седнице.

Др. Милетић разабравши из записника, да се сабор
 назива „србски народни црквено-школски“, жељи, да се назове
 „србски народни“ или бар „србски народни црквени сабор“,
 јер овај сабор, и ако није политичан, расправља такове ствари,
 које се не тичу само цркве и школе него уобичајеног народа србског,
 а школски се тим мање може назвати, што расправља не

само школске него уобщите просветне ствари. При новом уређењу биће о томе речи, али за сада бар нека се у записнику назива „србски народни прквени сабор.“ То се прими, пошто патријар изјави, да ће се доцније питање о томе називу изметнути на дневни ред.

Исти посланик спазивши противу Николића на сабору рече, да овај не може на сабору имати гласа, пошто је предао писмену оставку, па тако dakле да ваља наредити нов избор.

Патријар рече, да нов избор није потребан, пошто Николић има свога заменика, dakле овај ваља да дође.

Др. Павловић тврди, да се мора срвшити нов избор, јер је заменик изабран само за случај, ако би посланик, којега замењује, ради болести или иначе био препречен доћи на сабор, никако пак ако би престао бити послаником.

Др. Милетић мисли, да заменик вреди уместо посланика и онда, ако би се овај одрекао послаништва, или ако би иначе посланик престао бити.

Одлучи се, да се не савршује нов избор, него да се позвове заменик да дође.

Др. Суботић напомиње, да за сада на сабору има свештеника 27 — рачунајући овамо и патријара и владике, а од друга два сталежа 36, кад се одузму граничарски посланици, остаје на провинцијал свега 15 посланика, који замењују народ од својих 325,000! За то предлаже, да се сабор не упушта у даљу радњу док се не попуни, него нека се одмах одреди одбор, који ће саставити предлог, из којих округа србских ваља још да се изаберу посланици како да се попуни број од 75 посланика. За то време пак нека се изаберу и други одбори, који ће израдити предлог о пословнику, прегледу обштинског закона и плати свештеничкој. О предлогу, да се попуни сабор пре него се састави, би много разговора, од којега ћемо само главно напоменути.

Виђаше се, да и патријар и многи други од калуђерске странке беху ради, да се сабор после састава свога попуни.

Калуђерска странка подупираше своју жељу разлогом, да сваки сабор ваља да је најпре састављен, па онда да се може лађати такове замашне радње као што је попуна. Јер

се још не зна, који ће посланици бити и оверовљени, па тако у попуни сабора могу и они утицати, који можда, пошто се оверовљење сврши, неће ни бити посланици, а ради се о таковом замашном послу.

Разлози народне странке беху ови.

Није право, да се сабор упушта у даљу радњу, док не дођу на сабор и остали посланици. Истина да би у редовном стању најпре требало оверовити и саставити сабор, па се онда у попуну упуштати. Али ово је ванредно стање, које нам налаже, да позвовемо и друге посланике пре него се упустимо у даљи рад.

Од свештенства за предлог народне странке први устаде свештеник пришки Јовановић те рече: да сабор ваља још пре састава свога да се попуни, како би сви посланици у радњи саборској могли учествовати и како не би изишле одлуке од крњег и неподпуног сабора, као пређе, ради чега мисли се да су и одлуке саборске изишле крње и неподпуне. Рану ваља лечити зарана, а не допустити, да се све већма позаљује.

Беседу му пропратише и свештенство и народни посланици са „живео.“

Свака странка казиваше своје разлоге, али им поглавити разлог би и то, да стеку за себе већину. Калуђерска странка већ имајаше већину, па јој се не требаше попуњати, а народна странка надаше се, да ће попуњањем и ако не стећи већину а оно бар умножити се. Ово би поглавити разлог, којега ни једна странка не хтеде казати. Но пошто нико одговора не хтеде на себе примити, да се са неподпуним сабором и даље ради, и пошто и сам патријар рече, да је и он за попуњање сабора, само не одмах, него пошто се сабор састави, би претежна већина за то, да се сабор и пре састава свога попуни. Гласање саврши се устајањем те за народни предлог устадаше не само већина свештеника него и сви официри. Одреди се дакле одбор, који ће саставити предлог о попуни сабора. Одбор би удешен тако, да из сваке диецезе би по која особа. За чланове му беху ови изабрани: проте Бранковић и Влаовић, парох Јовановић,

проте Чуповић и Беговић, мајор Пајић, Јов. Живковић, капетан Секулић, др. Стевановић, прота Миликшић, др. Милетић, жупан Кушевић, проте Стефановић и Трбојевић, др. Милосављевић, др. Суботић.

На овом збору не би пакрачког посланика Кушевића, који обично устајаше гдегод могаше против предлога народних, па можда би и сада при овом предлогу своју тактику употребио, да своје присталице на стрампутицу заведе. Он оде у Земун да кумује Самку Маширевићу при венчању. Да би њега на сабору, по свој прилици да би он покварио или бар кварио да се прими предлог народне странке о попуни сabora. Тако бар мислише тада посланици народне странке. Поуздано се дознало за њега и то, да у шифрама (знацима) телеграфише вишним властима хрватским.

Ваља ми овде и то споменути, да од угарске владе би овамо послан министарски концизиста Иван Маршо, који за владу бележаше седнице саборске. Он и пештанској Лојду сла саборске извештаје. Због празника духовна сабор се на три дана одгоди, а за то време остави се одбору за оверовљење и за попуну да раде своје послове.

**Осми, девети и десети дан,
од 8. до 10. Јунија.**

Празници духовна, у које се седнице саборске нису држале.

Једанаести дан.

11. Јунија у среду. Саборска седница. — Пре седнице саборске у 8 сахвати пре подне држао је одбор за попуну свој збор. Саборска седница започе се у 11 сахвати пре подне а сврши се у 1 сахват. Слушалаца би подоста, особито из Новог Сада. Прочита се саборски записник па се поправи тако, да му се дода назив „србски црквени народни сабор“ по предлогу др. Милетића. Белопрквански посланик др. Ристић предаје своју веровницу, што се узме на знање.

Патријар јавља, да је наредио, да заменик проте арадског Николића дође на сабор.

Сада се прочита телеграм немачко-банатске пуковише о избору панчевачког посланика, који је патријару послан. Но одлуци саборској од те се пуковине захтевало телеграмом, да не смета, да народ изда веровницу др. Пејићу, који је за посланика панчевачког изабран. Пуковина одговара, да су прва два избора као незаконита уништена, а трећи се не може започињати, пошто би био узалуд.

Др. Суботић помене, да је предлог — др. Милетића — био, да се др. Пејић као већ изабрани посланик позове на сабор, а не да се нов избор започиње, пошто се зна, да је др. Пејић изабран, а народ неће другога да бира.

Др. Милетић предложи, да се пуковина запита, какав је трећи избор био, па др. Пејић да се на сабор позове, јер пуковина нема права испитивати, је ли посланички избор ваљан или не, него је то посао самога сабора као самоправног друштва.

Јов. Живковић рече, да је недостојно и неупутно сабору упуштати се у дописку са пуковином. Др. Пејић нема ни веровнице, нема ни онога што има Максимовић. Власт би требала да је дала веровницу ономе ко је изабран, а тога није учинила. Ваља се дакле против ње тужити. Милетићев предлог дакле није од практичке вредности. Ваља да се жалба пошиље самоме краљу с тога, што се не врши закон, који је он сам потврдио. Слаже се у начелу, да је сабор једина власт, да пресуђује законост избора, и да сви као један човек станемо на браник за народна права, само се разликује у мишљењу са Милетићем тиме, што он хоће да се жалба пошиље краљу.

Др. Суботић предлаже, да се од пуковине напростио захтева, да посланику др. Пејићу изда веровницу, а сабор ће сам пресудити, уколико је избор ваљан или не.

Белоцркванички посланик Ристић, који сада први пут дође на сабор, пошто му је војничка команда потврдила избор, вели, да се одмах војничком министарству ваља потужити, како се неће губити времена и пошто би дописка са пуковином као

нижом власти, која само по налогу ради, била узалуд и без никакве сврхе, јер напред знамо, да она или неће одговорити или ако одговори, неће испунити захтевања саборског.

По том смислу говорише и владика Грујић и мајор Механовић.

Алекс. Николић слаже се са Суботићем додајући, да треба у записник ставити ограду против тога незаконитог мешавања посланичке власти у самоуправу сabora.

Између тога је и патријар говорио и препоручивао, да се не вређају власти, и да сабор њима не може заповедати.

Др. Павловић рече: да је пре свега питање, да ли смо ми сазвани и да ли расправљамо своје послове по уставноме закону угарског сabora, и то по чл. IX. год. 1868., или по каквом другом закону. Знано је свима, да је сабор сазван по реченом закону и да га други закон не веже. Из тога закона извире, да је сабор по својој самоуправи властан, да своје послове самостално расправља, па тако и ваљаност избора пресуђује. Пуковина dakле или друга која власт не може се у њен посао мешати; него је дужна закон извршити. Сабор нема извршне сile, али има право захтевати од пуковине, да изврши закон, који је сам краљ потврдио. Слаже се dakле са предлогом др. Суботића, да се захтева од пуковине, да изда веровницу др. Пејићу, али уједно дојаде, да ваља од ње захтевати, да саобщи и све списе који се тичу тога избора. Па ако пуковина не испуни тога захтевања, онда нека се тужи сабор министарству војничком или краљу.

Јов. Живковић одустане од свога предлога и приступи предлогу др. Суботића, пошто и он хоће, да се изишту списи изборски од пуковине, па онда према ствари да се вишим властима тужбе шаљу ако буде потреба.

Опет се породи препирка, еда ли да се сабор упусти у дописку са пуковином, што би по мишљењу неких посланика било за сабор недостојно, па најпосле одлучи се, да се телеграмом замоли ратно министарство, да наложи пуковини, да сабору пошље изборске списе.

Др. Суботић предаје протесте общине Краљеваца,

Каменице и Черевића против избора сремског. Предаду се и други донесци.

Међу овима би молба общине Кикиндске, да се сабор не упушта у даљу расправу осим уређења саборског. Ову молбу донесе др. Милетић. Груборовић преда молбу общине Комоговине, да добије пароха, кога већ од седам месец па ни црквене службе.

Пошто су неки посланици у оскудном стању а није одређено да им се издаје дневница, одлучи се, да се донде, док сабор дневнице не одреди, после сваких 14 дана издаје дневница посланицима који је заишту, и то онолико колико је прећашњи сабор одредио, т. ј. 5 фор. на дан.

Др. Суботић стане читати одборски предлог о попуни сабора, али пре него га доврши. одложи се претрес му за сутра по захтевању неких посланика.

Дванаести дан.

12. Јунија у четвртак. Саборска седница. — Започе се у 9 $\frac{1}{2}$ сајати пре подне. Пошто се прочита записник и неке молбе предадоше

др. Суботић позива на одговор патријара рекавши: пошто из границе треба да има 25 посланика, а има само 24, за што још један посланик није дошао?

Патријар каже, да је и он то запазио, и да би и сам пред сабор изнео, да Суботић то није учинио, али да не може знати, које место није попуњено, јер му веровнице нису предане.

Јов. Живковић приговори Суботићу, да док се сабор не састави, не може се председништво позивати на одговор. Та ствар не иде овачо него оверовном одбору; кад овај донесе извештај о посланицима, колико их је дошло, онда ће бити речи и о том посланику.

Др. Милетић мисли, даје то исао сабору да позове посланика преко дијецезана. Мисао Живковићева вредила би само онда, кад би сабор био многобројан као што су други сабори. Ако бисмо то дакле оставили оверовном одбору, онда

би могло и више недеља дана проћи, док одбор то спави, а за то време не би било на сабору једног крајишког посланика. Кад могосмо нарeditи, да се сабор попуни, можемо и то нарeditи, да дође онај, који још није ту.

После дужег претреса одлучи се, да председништво позове посланика онако како пристоји.

Др. Суботић сприобщава извештај одбора о попуни сабора, коме би председник прота Влаовић а известилац др. Јован Суботић. Пре него се сабор упусти посебице у претрес, започе се претрес у главноме (генерална дебата).

Владика Грујић мисли, да би требало оне гласове, који долазе уместо Романа, додати оној дијецези, из које Романи изосташе, а то су темишварска, вршачка и арадска; ако пак то не би могло бити, онда при подели гласова бар то да се узме на ум, па реченим дијецезама према броју душа више гласова дода.

Др. Милетић вели, да то право не припада дијецезама него васцелом народу србском, треба dakле да се поделе по броју народа а не по дијецези. Јер је романски народ само примљен у заједницу, а по њему се није делио број посланика. Да је то право само право народа, види се и отуда, што гласови нису подељени по дијецезама, него по целом народу, пошто је одређено, да се бира 75 посланика, па је то разрезано на дијецезе према броју народа.

На предлог Јов. Живковића, којему се придружи и Ж. Кирјаковић, започне се посебан претрес, пошто ће попуни и онако само неколико дана трајати а настаће ново уређење.

Др. Суботић разлаже свој предлог о попуни. Рече да су га при подели места за попуну водила она начела и разлози, по којима ће сви Срби бити замењени, да се право остави ономе чије је, и да се не одузима ономе који га има. Има места која до сада дуго нису била замењена, као што је Суботица; има такових, која до сада никада нису ни била замењена, као што је Карловац, Загреб. Има и такових, која само при садашњем избору нису учествовала, као што су Панчево и Бечкерек и т. д. Други је разлог тај, да има

великих общине, које би по свом уређењу могле бити замењене, као што је Кикинда, Темишвар, па пошто се ником не одузима право кад се њима даде, то би га и оне могле добити. Разма тога требало се и на изборне срезове обазрети, те онима, који су најмање замењени, које место приоддати. На једном месту бира и. пр. 14 хиљада једног, а на другом по 50 и више хиљада једног. Код поделе свештеника да се узме за темељ број свештеника. Начин избора да буде такав, да у оним местима, где се већ досада бирало, остане стари обичај, а где се није бирало, да се одреди нов начин како да се бира. У Араду, Кикинди, Бечкереку, Суботици и Панчеву да сви бирачи бирају. У Загребу и Карловцу да се одреди други начин, јер не би било право, да Карловчани сви дођу, пошто ће избор тамо бити, а Загребчани да не дођу, него тако да се подели да на 10 душа дође један изабраник. Да би се уштедело време, да се призна избор др. Ивановића у Кули као заменика, а ако би кулски срез новом поделом још једног посланика добио, онда да он буде посланик. Да су тако и бирачи мисили, види се из веровнице др. Мандића, где стоји, да је Ивановић за заменика изабран тако, да буде посланик ако би било новог избора.

Западе се реч о посланику манастира Ходоша као о првом ставу предлога. Говорише о томе Милетић, арх. Живковић, прата Беговић, патријар, Јов. Живковић и владика Грујић.

Милетић рече, да се треба махнути разговора о томе него треба оставити председништву да изабраног посланика позве. Не треба ни пресуђивати питања, да ли треба Ходош да бира посланика; не треба да дајемо разлога новоме праву, јер је Ходош и до сада слao посланика.

Арх. Живковић слаже се са др. Милетићем до-
казуји, да ваља знати, да је ходошки архимандрит *status quo* — садашње стање — арадске диецезе припознао, и са својим рачунима преко Арада у Сибињ смера. То се не може допустити. То је србски манастир, ма у којој диецези он био. То признаје и сам арадски епископ, кад га је амо упутио.

Патријар рече, да сва препорна места ваља да остану при старој области. Он гледа тај манастир као задужбину србску. Владика арадски одговорио је на његово писмо, да ће дати бирати, и посланик је већ изабран; треба га само позвати да дође.

По склапању владике Грујића прими се овај предлог: пошто се не може Ходошу одузети глас, с тога се неће попуњати.

Други предлог одборски гласио је, да се уместо свештеничких посланика арадске дијецезе даду два свештеничка посланика Горњем Карловцу и архидијецези карловачкој. Би одлучено, да један глас добије архидијецеза карловачка а други дијецеза темишварска.

Трећи предлог, да се један грађански посланик да Панчеву, прима се.

Четврти предлог би: да Арад са Батоњом бира. Неки хтедоше, да бира сам Арад, а неки да бира и Батоња. Који биша за Батоњу разлагаху, да кад цео народ бира, не треба ни једна община да изостане.

Арх. Живковић хтеде, да осим Батоње и друга околна места бирају, наиме Арадгј, Торња, М. Чанад, Печка, Нађлак и Вашархељ. Није противан, да се ту припусте и Батоња и Текељева црква, и ако су ове две общине учествовале и у избору св. миклушки, где је др. Павловић за грађанског посланика изабран.

Би одлучено, да посланика бира Арад са осталим тамошњим общинама негдашње арадске дијецезе.

Пети је предлог одборски, да Бечкерек са Ечком бира. Одлучи се, да Бечкерек за себе бира, а друге помешане общине да се узму на ум при новом уређењу.

Шести је предлог, да Кикинда, која има око 15000 србских становника, бира једног посланика.

Др. Стевановић брани свој посебни глас, који је у одбору дао, да Темишвар једног посланика бира, рекавши: да га при томе није водио мештански патриотизам него га водише начела одбора, и нека историјска дата. Пре свега у одбору обзирало се на учени сталеж и пазило се на варош.

Ако је до ученог сталежа, има га у Темишвару као и у Кикинди. Разма тога Темишвар је већ 1769. имао једног свог посланика на сабору, а 1790. г. имао је два племићска и два грађанска посланика. У одбору је речено и против Темишвара, да је Темишвар у садашњем избору учествовао. Али је учествовала и Кикинда, па она уз то сад већ има два посланика.

Прота Влаовић вели, да се и на Кикинду ваља обазрети, јер и она има својих заслуга за народ и просвету. Тамо је 1848. год. сама Кикинда дала један батаљон војника. Поклонила је на фонд препарандски 10.000 фор., на народно позориште 10.000 фор.

У овом говору г. проте Влаовића ваља нам на ум узети неке погрешке и исправити их ради убавештја читалаца. Није Кикинда, него је кикиндски диштрикт поклонио србском народном позоришту 5% камату на 5000 фор. а. вр. коју се по одобрењу тадашњег државног намесништва обзеоша плаћати како се савида позориште. Тако гласи заветно писмо мајистрата кр. сл. вел. кикиндског диштрикта од 25. Јула 1864. бр. 2967. Исти је диштрикт својим заветним писмом од истога дана и под истом бројем подјемчио се по одобрењу наместничком и правној србској академији, која се смеша подићи у Новом Саду, плаћати 5% камату на 10.000 фор., како се академија подигне и започне свој рад. Даље је диштрикт заветовао србској преправници учитељској 10.950 фор. одлуком својом од 9. Августа 1862. бр. ¹⁸³⁶ пол., а осим тога поклонио главници исте преправнице растеретницу од 1050 фор. а. вр. Вароши Кикинда пак, колико нам је познато, подјемчила се давати на преправничку главницу 23 фор. 10 нов. сваке године као 10% додатак, као што се и многе друге србске општине подјемчише.

За првом Влаовићем проговори Кирјаковић рекавши: да разлози др. Стевановића иду у средњи век, а одборски оснивају се на демократском начелу. Одборски је начин бирања европски, јер се права дају живим главама а не имању или мртвом праву.

На опомену патријарову, да ће онда кикиндском диштрикту допасти три посланика, рече прота Влаовић, да

неће припасти самом диштрикту, јер је протопопијат бирао, а у протопопијату има седам места, која нису у диштрикту, а диштрикт са тим местима има до 60.000 душа. Говорише још и владика Грујић, др. Милетић, др. Павловић и архимандрит Живковић, за овима заврши као предлагач др. Стевановић.

Најпосле др. Суботић као известилац заврши овако: Ако је и ко свестан, то је Темишвар; ако је и где ученог ста-лежа, то је у Темишвару. Темишвар није бирао за себе посланика пре него после г. 1790., а Суботица бирала је за себе до г. 1837., а од то доба никако. Кад нема других осо-битих разлога, онда морамо гледати како су који замењени. У кикиндском диштрикту на 22.000 душа долази један, а у темишварском протопопијату на 11.000 долази један. Ми не узимамо гласа од Кикинде, али не узимамо ни од Темишвара.

При гласању већина би за Кикинду.

Седми предлог одборски би, да се Суботици, која броји 2722 србских становника, један посланик да.

Кирјаковић није за то, пошто је мален број душа, него нека се тај глас даде бачкој жупанији или бечкеречком диштрикту.

Прота Бранковић рече, да Суботица броји преко 3000 Србаља, и да је она право бирања и пре уживала.

Прими се предлог одборски.

Осми предлог одборски, да се кулском срезу, у којему има 58.000 србских душа, поред једног посланика, којега је досада бирао, дода још један, прими се.

Последњи је предлог био, да Загреб и Г. Карловац једног посланика шаљу.

Ратковић предложи, да се уместо тога увме Трст, Река и Сењ, али му се напомену, да то не иде под приви-леђије и деклараторију.

Прота Кукић предлаже, да и Петриња и Костајница са Загребом и Карловцем бирају.

Напомене му се, да за границу већ има 25 посланика, и да би се тиме тај број прекорачио.

Неки предложе, да и Моравице при избору учествују.

Јов. Живићић би против тога рекавши: да град Загреб заслужује да се особито на њ обазремо, јер по тетру, који он сноси, треба да се рачуна у 2000 душа, а овако би Моравице при избору по душама јаче биле замењене. Не можемо се држати само учештва, него и ради по итичких разлога треба да се обазремо на Загреб. Боји се, да Загреб неће хтети бирати, ако му се и Моравице придодаду.

Други рекоше, да треба избором посланика дати згода народу, да му се шире свест народна, и да се не изгуби и не охладни за своју народност у туђинству, а та ће се згода дати и Моравицама.

Пошто се ствар не могне прекинути без гласања, саврши се гласање и за предлог, да и Моравице бирају, би 31 глас против 27, који хтеше да Моравице не бирају.

Владика Стојковић није хтео гласати, јер је желео, да и Пешта и Будим буду замењени с тога, што је Загреб и Карловач замењен.

Тринадесети дан.

13. Јунија у петак. Саборска седница. Започе се у 10 саати. Пошто се прочита записник и нешто поправи у њему, пређе се на дневни ред.

На дневном реду би предлог о изборним местима и начину бирања.

Др. Суботић разложи мишљење одборско о том предлогу. За тим се стане предлог претресати.

Предлови: 1. да се избори свештенства саврше по дојакошћем начину; 2. да у Кикинди, Панчеву, Бечкереку и Суботици бирају сви бирачи, приме се без препирке.

О 3. предлогу, да у Араду и оближњим местима бирачи на 10 глава изашљу по једног посланика, би подужег разговора.

Неки хтедоше — поглавито **Милетић** и **Кирјаковић** —, да бирају сви, који су пунолетни, а други, да свака општина из своје средине на избор изашље швереника.

Ирви подупираху свој предлог тиме, што је избор тиме слободнији и одговара боље обштој вољи и што би се — као Јов. Живковић рече — народ само један пут а не два пута морао скупљати, а други, што је лакше свршити избор на онај начин који они предлажу.

Прими се предлог, да бира Арад и све оближње србске општине, и да бирају сви, који су пунолетни а ипсу поради злочинства кажњени или под истрагом.

4. предлог би: да се за кулски срез позове др. Ивановић, пошто је он заменик др. Мандићу а овај је болестан.

Др. Милетић предлаже, да се др. Ивановић не као заменик др. Мандића, него као посланик позове, пошто је за посланика и изабран ако би сабор одобрио за кулски срез да се бира и други посланик.

Тaj предлог прими се једногласно.

Ова одлука даде узрока те неки поишту, да се и Ђ. Натошевић позове на сабор, и ако је он само заменик Јов. Живковићу. Јер пошто Кушевић и заменик му Утешеновић захвалише на послаништву а није при избору управо казано, да је Натошевић заменик само Живковићу, то може заменити Кушевића и Утешеновића.

И овај се предлог прими.

Милетић захтеге, да се онда и Иса Павловић позове као заменик др. Суботића, пошто овај на сабору не седи као посланик кикиндски него као земунски.

Овај се предлог прими.

Али неки — међу којима би и патријар — захтеваху, да Суботић каже, које место управо замењује као посланик, јер два места не може замењивати.

Др. Суботић рече, да замењује Земун, јер од Кикинде још нема веровнице, и он Земуна неће донде упуштати, док га сабор не истера.

На ово се посланици насмејаше, и прекидоше даљу реч о томе.

За тим се на предлог Милетићев одлучи, да се и

други кикиндски посланик Чарнојевић позове на сабор, или ако не може доћи, да јави па да му се пошље заменик.

Др. Милосављевић предложи, да се начини пословник и да се за то одбор одреди, даље да се одреди одбор за преглед саборског закона од 1865. и уређење плате свештеничке.

Др. Милетић предлаже, да се одреди одбор за уређење сабора.

Ти се сви предлози приме и на предлог Свет. Кушевића одлучи се, да се ради избора тих одбора најпре државни збор посланички сутра дан у 9 сајати изјутра, а у 11 сајати сабор.

Но пре ове одлуке предлагаше Јован Живковић, да се пре свега сврши оверовљење, јер није у реду, да се поменути, тако замешни послови започињу, пре него се зна, који посланици имају права на сабору бити, који ли немају.

Овај се предлог с тога одбаци, што сабор, док се не попуни није властан лађати се тако важног посла, као што је оверовљење, и што се тиме крњи право онима посланицима, који ће још доћи на сабор.

Живковић би очевидно са калуђерском страном, која беше за сада у већини па хтеде свршивати послове док је још у већини, а народна странка хтеде себи стећи већину, шешто још многе своје посланике очекиваše.

Народна странка одржа и овде мегдан, премда би у мањини.

Четрнаести дан.

14. Јунија, у суботу. Обшти збор посланички.
— Започе се по јучерашњој одлуци саборској у 9 сајати пре подне. Председаваше јој прећашњи председник прота белоцрквански Стефановић. На лицу посланика и једне и друге странке могаше се запазити, да им је мило, што се опет нађоше на обштем састанку. Заиста да нема неколико бургијаша себичњака, била би слога трајна међу посланицима,

јер сада после толиких векова први пут саборисаше без комесара, те до слоге њихове и љубави к народној ствари стајаше, да што добро и стално по цео народ учине!

На овом обштем састанку донесоше се готово једногласни предлози о одборима, који се у ниже стављеној седници саборској спомињу. На свршетку збора јави владика Грујић, да се патријару нешто прозвilo — добио је колику —, и само ако је прека потреба, моћи ће доћи на сабор. Посланици захтеше, да дође, да се само чланови одборски прогласе, кад не може другачије бити.

Саборска седница. — Око $\frac{1}{2}$ 12 сајата дође патријар и отвори саборску седницу. Одреде се ови одбори:

1. Одбор за привр. пословник, уређење сабора и общине. За начелника одреди се др. Суботић, за известиоца др. Милетић.

2. Одбор за плату свештеничку. У тај одбор осим других чланова увеше се и све владике, за начелника владика Кенђелац, за известиоца арх. Анђелић.

3. Одбор школски. Начелник Јов. Живковић, известилац др. Натошевић.

4. Одбор молбени. Начелник барон Рајачић, известилац арх. Живковић.

4. Финансијски одбор. У овај одбор дођоше као начелник: Кушевић, као известилац: Јов. Живковић, као чланови: мајор Пајић, арх. Цветић и прота Бранковић.

При одређивању ових одбора обазрело се на различнесталеже и стручњаке. Уз то се одреди, да ко усхте отићи из Карловаца за време радње одборске и не хтедне у овој учествовати, да то јави председништву саборском, па за време, док је удаљен, неће имати дневнице посланичке. Најпосле на предлог др. Милетића и то се одлучи, да се нови избори сврше најдаље до другог понедеоника, и да се телеграмом нареде.

И с тим се саборске седнице одложише на више дана.

**Петнаести до двадесет-четвртог дана,
од 15. Јунија до 24. Јунија.**

За ових десет дана не држаше се саборске седнице. Посланици пробавише то време у радњама одборским, које се одредише у последњој седници. У то доба би и слава шевачког друштва у Вршцу, које освештаваше своју заставу, те многи посланици и тамо одоше. Неки, који не бише у одборима, одоше својим кућама.

Двадесет-пети дан.

25. Јунија, у среду. Саборска седница. Прочитају се два записника од пређашњих седница.

Одбори за пословни ред и за оверовљење јављају, да су свршили своје послове, и да их могу изнети сабору ради претреса.

Патријар јавља, да му је 38 общтина поднело своје проти-протесте, у којима се каже, да су сремски избори били правилни.

Ове проти-протесте послаше или поједини људи или политичке обштине, свакојако по наговору политичких власти.

Кирјаковић хтеде, да се ти проти-протести прочитају, да се види од кога су, јер види, да су то све само мршаве обштине (смеј), као н. пр. у Гибарцу има само два човека.

Кушевић неће, да се проти-протести читају, него да се предаду оверовном одбору.

На предлог др. Павловића прими се, да се у записнику забележе само места, одкуда су проги-протести, а они да се предаду оверовном одбору.

Патријар прочита телеграм Чарнојевићев, у коме овај јавља, да поради болести не може доћи на сабор, али како узможе, доћи ће.

Предају се веровнице посланика из Суботице, Загреба, Горњих Карловаца и мајора Тапавиће, даље се чита телеграм

общтине Комоговине, која моли, да јој се наметнути свештеник уклони, „иначе ће“ како рече патријар, „отићи у шокадију.“

Неки хтедоше, да се ствар Комоговине одмах претресе.

Владика Николајевић, у којега је дијецези та община, хтеде да објасни ствар, па да се види, да није тако страшна.

На предлог Милетићев, који подупираше и Јов. Живковић, би свршено, да се молба преда молбеном одбору, па како се сабор састави, одмах да дође на дневни ред.

Патријар износи веровнице неких посланика, а Суботић жалбу земунске общине ради мешања патријарова у избор тамошњи.

За тим проговори патријар: да је чуо, како је било у листу „Застави,“ да је он позвао общину земунску, да по трећи пут бира себи посланика, али да то није истина, него је то можда сама централ-команда учинила. Он сва опаљања и подметања Заставина, што се земунске ствари тиче, с презрењем од себе одбија. Рече даље, да за то о томе говори, што га тишти и боли, што тај лист и његове најлепши намере и најилеменији тежње изврђе и по народ као погибаоне описује. Патријар стане уз ово и друго којешта, што је било пре године дана у „Застави,“ напомињати и на њу нападати, и претити „духовним бичем,“ показујући песницом на народну странку. Патријар је врло раздражено говорио, и посланици и публика бише узрујани, тако да му више пута повиکаше „на ред!“

Др. Милетић као уредник „Заставе“ брани се од нападања, па вели, да такове речи не пристоје сабору, него, ако патријар што има, нека се тужи поротном суду у Пешти, и нека га не раздражује, нити распаљује ватру, јер онда ће и он имати узрока гњевом распалити се. Што се тиче земунског избора, показаће се, да ли је истина или не, што је билописано у „Застави.“ А друге ствари, што се овде поменуше, не тичу се сабора него штампарског суда.

Др. Милосављевић рече, да је управо намеран био, да позове на одговор патријара ради земунског избора, јер је о томе добио телеграм из Земуна; он својим позивањем

на одговор хтеде дати згоде патријару, да сачува своје до-
стојанство, а пошто он каза, да трећег избора није он одредио,
одустаје од свога позива на одговор.

Патријар опет стане раздражено говорити и нападати
на „Заставу.“ Између другога којечега рече: Пре некога
времена такође је стајало у „Застави,“ да се ја радујем,
што војници у Срем долазе, а то ће рећи, као да се радујем,
што се србски народ гњави. То би тежиља томе чланку. Осим
тога сваком згодом хтедосте и куку и мотику подићи на
мене као да сам рад упропастити срећу народну. Али народ
познаје свога патријара, познаје његову превелику љубав
према народу, и уверен је, да он само на добро и напредак
свога србског народа смера. Најпосле рече: немојте ме те-
рати, да развијем свој духовни бич! Мислите, да ће свештен-
ство ћишити на мене, неће, не сме. (Публика на ове речи
шешет узваре, патријар опомиње слушаоце на мир, неки вичу:
ва дневни ред, а свештенство: живео).

Др. Милетић напомиње патријару, да је погрешном
штампарском стајало у „Застави“ уместо „Парчетић“ се ра-
дује, „патријар“ се радује, али да је то одмах у другом
листу поправљено. Опомиње патријара, да штеди достојан-
ство сабору.

Патријар: Јесте, поправилисте, али та неистина ишак
није без намере стављена у новине.

Др. Милосављевић напомиње, да је он патријара за
то хтeo позвати на одговор ради земунског избора, што је
хтeo сваку сумњу уклонити од њега.

Патријар на то рече: може бити, да је централна
команда мислила, да ће с мојим именом моћи што урадити,
па је тако ваљда и чинила, но патријар ништа не зна о томе.
Даље рече: да је он позвао Суботића, да један од своја
два мандата положи, па да је то Суботић урадио, свака би
се сметња била уклонила.

Др. Суботић рече: да он свему разговору о земунском
избору није крив. Њега је Земун изабрао, и он се њега морао
држати, па ма га и команда одавде терала или ко други.
Он се у томе покорава само вољи сабора. А што је др.

Милосављевић позвао на одговор њег. светост поради земунског избора, то је управо с тога, да се сабор разуме између себе, па то ће и одјако чинити. Но патријар ваља да одговори како пристоји достојанству сабора.

Јован Живковић пита, да ли сад да дође на дневни ред земунски избор или када се сабор састави. Што со тиче части високог председништва, и он ће га сам свагда братити, и презире увреде њему нанесене.

Кушевић: Што се председништво ограђује против зларедих гласова, тиме бранећи своју част браничаст и целом сл. сабору. Ми се задовољавамо изјавом његове светости. Захтева да се пређе на дневни ред.

Одлучи се, да ствар земунског избора дође на дневни ред, како се не би крњило ни право сабору, било од централне команде било од министарства, нити вређало достојанство патријарово.

Патријар запита, еда ли жели сабор, да се известијај оверовног одбора прочита.

Сабор изрече да жели.

На то др. Павловић као известијац прочита известијај. Из известијаја се разабра, да до сада има свега непрепорних посланика 43, 5 веледостојника, 11 које је одбор нашао за непрекорне, а 4 који сада дођоше и против којих нема никаква приговора.

Настање питање: да ли се сабор од ових непрепорних посланика може саставити, или не.

На предлог др. Суботића одлучи се, да се сабор састави од посланика који су већ дошли, пошто има непрепорних посланика 52, не рачунајући амо мајора Тапавицу, и против **Милутиновића**, који такође дођоше али не бише још пред оверовним одбором.

Ире него би се сабор саставио, др. Суботић заподене питање о председништву рекавши ово:

„Сад, кад је дошао ред на конституирање сабора, рађа се пре свега питање, ко има бити председником овога сабора?

„Кад се обазремо на повестницу наших сабора, видимо, да на ово питање известија одговора немамо.“

Не знам како је било у прве дане, кад се наш народ под Бранковићем и Чарнојевићем овамо доселио; ја са своје стране писам био срећан на изворе наши, из коих би то дознати могао, премда сам их тражио.

Но таки са почетком XVIII. в. наилазим на царску наредбу по којој се наши народни сабори не могаше без ц. комесара држати; и јошт год. 1707. наилазимо на ц. комесара, дв. вој. саветника Карајана. Комесара смо имали г. 1707. 1710. 1715. 1731. 1744. 1748. 1749. 1769. 1774. 1780, 1790. 1837. 1842. 1864. Ово су сви били уједно и изборни сабори, и на сваком се показује на темељу горе поменуте царске наредбе царски комесар.

Царски комесари нису носили све значаје председника саборских, али су они сабором управљали, седнице заказивали, депутире питали, што и како желе, и те жеље цару подносили, решења примали и депутирцима приобщавали. Год. 1790. налазимо, да је ц. комесар био уједно наименован за председника сабора.

Скоро ни у једном од ових конгреса није митрополита ни било, јер су у њима бирани; о председништву ових није дакле ни могло бити спомена. У два највећа и најглавнија расправна конгреса од г. 1769. и 1790. бирани су митрополити на крају сабора, и тако и у овима нису могли председницима бити.

Год. 1865. наименује влада свога комесара ген. Филиповића председником расправног конгреса од 1865. Против овог наименовања није митрополит у корист председничког права митрополита никаква приговора учинио.

Но у најновије доба реши Н. ц. кр. величанство, на предлог уг. министра црквених и просветних дела, да се ц. комесар на наш сабор не шиље, и тако одпадне оно председништво, које су ц. комесари водили.

Пошто пак митрополити председништво за све то време нису имали; и пошто не знамо известно, да ли су га управо и кад и имали: то се рађа питање — ко има бити председником овога сабора?

Законите наредбе и усвојенога обичаја немамо: а кад

је тако, то морамо пре свега наредбу у тој ствари донети, ако хоћемо да се законитости овога сабора ништа не узмогне приговорити.

Влада нам је сад одрешила руке, и одпечатила уста.

Са своје стране оставила је влада питање председништва саборског отворено, као што није могла другачије ни чинити. Угарски министар цркв. послова позивајући патријара, да сабор сазове, нада се да ће под његовим вођењем (*vezényülete alatt*) сабор задаћу своју успјешно решити. Вођење само по себи већ је сасвим друго него председништво; водити сабор може когод, ко није председник. А кад се види, да мало даље исти министар положај патријаров у синоду јасно и изрично председништвом назива: то се не да посумњавати, да и код њега вођење сабора сасвим шта друго значи него председништво. Но није ни могао уг. министар у исто време сабору у особи патријара председника октроисати, кад је нашем народу аутономија у овој струци законом гарантована, и кад за то ни законитог ни обичајног темеља имао није, да патријара председником сабора назове. Ако би пак тај изражај код уг. министра значити мого то што председништво, онда би се овај сабор против тому свечано оградити имао, нити би га прихватити могао.

Хијерархија наша није ни сама држала право председништва за право митрополиту ео ipso припадајуће. Имамо томе необориви доказ у сабору од г. 1865. За тај сабор био је од владе наименован председником генерал Филиповић, као што смо већ казали. Од грађанског реда нађе се и један и други заступник, који глас свој против тому наименовању подигну, и председништво за митрополита потраже. Но нити је митрополит сам то изазивање прихватио, нити је други који члан хијерархије као такав и једном само речи познати дао, да хијерархија председништво сабора за право митрополитско сматра. Једногласним ћутањем признала је наша хијерархија, да признаје право влади, да она наименује председника сабору. Па сад, кад је сама влада усљед признате народне аутономије од употребљења тога присвојеног свога права одустала, не може га хијерархија рекламовати.

Питање dakле о председништву у овом сабору отворено је и са стране сабора и са стране владе, и са стране хијерархије: и тако га ми сад пре свега решити морамо. Морамо га тако решити, како то право нашега народа и достојанство сабора иште.

Морамо ово питање решити, јер без њега даље крочити неможемо; морамо га решити јер би нам се много виште за то замерило да га не решимо, него што ми замерамо нашим старијима, што га нису у ред довели, пошто су они под притиском стојали, а нама су сад уста однущена.

Муком га не смемо мимоићи: јер би онда стојали на овој истој тачки, на којој је стојао конгрес од год. 1865. напрема ген. Филиповићу; а држање сабора од г. 1865. у овом питању, осудио је наш народ, у колико сам ја могао дознати, сасвим.

Кад нема законите установе у овом питању, онда нико други нема право одредити, ко има бити председник овом сабору, него сам народ, дотично његов орган, овај сabor сам. Ово је право народу природно, и припада му тим истим, што му припада право сабор држати. Сабор наш јест аутономна скупштина: а свакој аутономној скупштини припада право одредити, ко да јој буде председник.

Ово је право од свагда народу нашем и овом сабору припадало, али га је влада пречила, те га није употребљавати могао. Сад нам је влада руке одрешила, сад зависи од овога сабора, хоће ли га, и како ће га употребити.

Ја држим да ни један део овога сабора неће пречити, да се ово од владе народу повраћено право народу не врати. Неће хијерархија хтети задржати овог сужника, да се не врати народу, који је за њим кроз векове туговао; неће сабља она пречити право народу, која је под Манастиријом и Рашковићем за права народна крв непријатељску лила; заступници народа од грађанског реда, кои $\frac{4}{5}$ народа представљају, не смedu на пут стати овому праву, да се свом извору, народу нашем не врати.

Сабор овај сам би себи најлепше право укинуо, кад би га другом кому, или влади, или једном реду народа уступио.

Тријумфирајућа правда, дух-победитељ нашега времена, времена слободе народа у стварима савести и развитка духовног и народног, учинио је да је право ово влада народу вратила: може ли сам сабор пристати на начин, којим би се то народу наново ускратило?

Ја дакле држим, да други не може на председничку столицу у овом сабору сести, него кога народ за то по овом сабору позове. А начин, којим то бити има, не може други бити, него онај, којим сабор вољу своју уобште изјављује, путем слободна избора. Тим начином поставља и свака друга аутономна скупштина своје председнике.

Нећу порећи, да се прихваћеном установом постављање председника и другчије наредити даје; али морам приметити, да те установе немамо, а док је немамо, то се морамо природним, и по том у овом штадијуму једино правним начином послужити, а то је слободан избор.

И то ћу приметити, да срећни народи, који су те друге установе имали, од њих одступају, и к оном начину враћају се, који једини право то народа за све генерације једнако целим одржава.

Ја дакле предлажем, да се за овај сабор председник бира; а да се сваком приступ к овом олакша, да се избор постигне једногласан, те да буде и народу на славу, и сабору на дику, па да нам образ и пред другим честитим светом са слоге и братске љубави сијне, предлажем да Н. Светост, патријара Самуила Маширевића, за председника овог сабора извичемо.“

Овој беседи одазва се народна странка, али не калуђерска.

Претрес овог замашног питања одавно се очекивао, зато га сабор и прихвати жељно као пламен наливо.

Неки хтедоше, да то питање дође сутрадан на дневни ред, а неки прексутра.

На то рече др. Суботић: Та, господо, ово није нов предлог, него се о њему већ разговарасмо. Али ако се и одложи, нека се онда нико не правда да није спреман.

Најпосле већином гласова одлучи се, да сутра дође на дневни ред, и тим се седница око $\frac{1}{2}$ 2 састави заврши.

Двадесет-шести дан

26. Јунија, у четвртак. Саборска седница. Започе се у 10 састави пре подне. У овој седници започе се или управо продужи претресати питање о председништву саборском. Ради замашности његове описаћемо му расправу пространije.

Прочита се записник од прошле седнице. Патријар преда сабору неколико нових веровница. Посланици Ристић, Ђурђевић и Мандић предаду тужбе и молбе неких общине.

Ристић јави, да је његов заменик захвалио на замештву, те позива сабор, да нареди нов избор, како би могао доћи заменик.

Др. Милетић рече, да за сада, док Ристић не јави, хоће ли се оставити свога мандата с чега му драго, није потреба бирати заменика. Предлаже dakle, да се о том питању не већа, него да се пређе на дневни ред. Тај се предлог прими.

На дневном реду би питање о председништву, које ујучерашњој седници др. Суботић заподе.

Архим. Анђелић први поче о томе говорити те рече ово: „Ваша Светости! Славни саборе! Предмет, који је на дневни ред и стављен, од таке је важности и од толиког замашаја у посљедицама својима по цркву и народ православни, да нам ваља да му свуколику позорност нашу похлоднимо.

Исповедам чисто, да би ми јако угодно и мило било, и камо среће, и дао би Бог да се никда реч о томе овде није ни потакнула, да би то и политичније, а по цркву и народ наш и користије, да паче спасоносније било. Но кад је већ једном то учињено, то држим, да нам сад ништа друго не преостаје, до с ладном крви зрело судити, како у том пункту

стоимо, како ли ствар на чисто да изведемо, да се једном знаде на чему смо.

С тога сам си дакле и узео, господо моја, слободу, да коју о том прозборим, и то уколико краће и без сваке особите речитости риторичне, у толико и одирто и отворено црпећи доводе и разлоге једино из извора позитивног, као извора најсигурунијег, а не хватајући се за оно, што је у ваздуху.

Ово сам, господо моја, држао за нужно предпоставити: јер чиста, јасна, отворена реч — мирна Бачка.

Сад дозволите ми, да приступим к самој ствари.

Мој велештовани пријатељ и вредни заступник града Земуна, г. др. Суботић, кад је ставио предлог свој, заuzeо је уједно и земљиште оно, на ком стоимо од оног доба, од како смо се овамо у ове стране под блажене памети патријархом Арсенијем III. Чернојевићем преселили. Заузевши то земљиште, бацио се тиме очито на поље исторично, трудећи се да докаже, да на свима у том простору времена бившим саборима, имадосмо прво председника никаквог, а касније онога, кога нам је влада силом наметнула, силом натурила, сљедователно да нам сада, и пошто ни самом установом — не рече каквом — председник сабору није определјен, пошто нам је слобода на пољу овом повраћена, ваља једном председника сабору определити, односно избрati, што нам и по праву природном, и по праву божијем и по праву народном пристоји.

Ово је, рекао би, смишао, ово језгра од говора, кога нам изволи г. др. Суботић држати.

Из целог овог говора закључујем ја и то, да г. др. Суботић сматра земљиште ово, на коме стоимо, да је или *tabula rasa* те хоће зданије ново из темеља да гради, или пак да је ово терен политичне природе; а ја држим, да од тог двога није баш ни једно. Прво није с тога, што ми имамо зданије саграђено, са свима оправама провиђено, зданије, господо моја, вековима освећено, те с тога да смо само позвани, да у колико би ове оправе, дотично вишење, обветашане биле, и у колико неби духу времена и потребама

цркве и народа нашега по околностима, у коима се движемо, и у коима живимо; одговорале, поправимо, али тако само, да се темеља, на коме зданије стоји, не додирнемо, и још мање, да га покренемо. Друго није по томе, што сабор овај носи на себи тип, печат и харектер црквени, ако прем и јесте на њему и народ, а не само клир заступљен.

И ово последње ваља нам, господо моја, прије свега пред очима имати, те и никда из вида испуштати, да је сирјеч сабор овај сабор црквени, ако прем и мешовите природе односно до предмета, које му решити ваља. Г. др. Суботић нашао је за добро природу сабора овога не означити, а још мање исту нагласити. А за што? по свој принципи за то, што би се онда морао бацити искључиво на терен црквени, и поискати једино разлоге из цркве, из црквеног живота, а то му у рачун опет не би ишло с тога, што би ту нашао онога, што вели, да га није и да га нема.

Г. др. Суботић бацити се на поље исторично, заузево је период времена од сеоба наши предака под патријархом Чернојевићем па до данас, до ових времена. Кад се већ један пут навезао на то море историчног доказивања, онда би ваљало да је и даље у прошлост пошао; јер, господо, ја мислим, па не само да мислим, него и тврдим, да смо и прије тога доба били Срби, и то Срби православни.

Но што је г. др. Суботић за благо и мудро држао муком прећи, то ја опет за добро налазим на ту се прошлост, ако прем и кратко обазрети, држећи се оног истог историчног пута.

Господо моја! Нитко од вас неће порећи, да Христос спаситељ није утемељитељ цркве наше. Тамо је дакле почетак, па је ваљало одгуда и почети, а не сву прошлост конреном застрти и бацити се на један пут на времена поздња, на времена, у коима је црква наша више мање у окови лежала, више мање у окови стењала.

Христос је рекао ученицима своима: Идите у свет и учите народе, да хране и чувају јоно, чemu вас ја учих и што вам ја заповедих. Апостоли повинујући се тој заповести учитеља свога, изишти су у свет, и учили народе онако,

како примише то од учитеља и господа свога. Но усљед тога породише се већ у самом зачетку разни назори, па и разна мњења међу посљедоватељима Христа, мњења која је ваљало на праву меру свести и правила сходна поставити заради добrog реда и ваљане управе. Отуда узникоше сабори, прво апостолски, а потом, у течaju времена, топични и екуменични, илити поместни и вселенски. Па тко је, питам ја, водио председништво на апостолским саборима? Тко је иоле посвећен у дејанија апостолска, тај ће си дати лако одговора на то тога, да нитко други до апостола. Но другојачије и неможе бити, јер они постављени бише од учитеља и господа свога за пастире и начелнике стаду његовоме; а не други тко. Па тко је, господо моја, држао председништво и на силним поместним па и вселенским саборима, те ове и руководио? Тко је иоле завирио у повестницу цркве односно у повестницу сабора, тај ће признати, па и рећи, да нитко други, до најстарији од епископа, митрополита и патријарха као прејемника апостолских.

Нитко порећи неће то, да Константин цар не бијаше духом велик; па тај свети, велики и велеможни император — ако прем још по сведочби повестнице није у време арђања I. вселенског сабора у Никеи свето крштење примио — пројикао је те познавао више дух и установу цркве православне, те и респектирао слободу њену и у том чунку више, нежели што ми то данас овде жалибоже чинимо, нехотевши заузети на сабору место оно, које њему по праву, по установи цркве, не принадлежаше, и шта више да покаже своје смирење и своје неограничено штовање према сабору и светим оцима, спустио се, сео и заузео место та-ково, које бијаше и мање и ниже од столице председничке, што ју је заuzeо најстарији епископ. И тако је чинио он на првом, тако Теодосије велики на другом, тако Теодосије мали на трећем, тако и сви други.

Нигди, господо моја, нећете наћи у повестници ви сабора поместних, па ни самих оних, који бише мешовите природе, као што је и овај данас овде, да је осим најстаријег епископа други ткогод председништво водио онде, гдје

црква слободу уживала, гдје је она слободно дисала, па ни примера, да се игда гдигод повела реч о избору председништва онако како што се то данас повела. И ја би радо видио тога епископа мoga, који би кадар па и ваљан био сести на столицу у сабору црквеном, гдје његов митрополит није на столици председничкој.

И па кад смо, господо моја, видили како је у почетку, и у самој тако рећи колевци нашој, па и после бивало п било. онда дозволите, да пођемо ближе овамо, те да видимо, како бијаше у србској православној цркви старијој, па и у ово доба, од како смо овде.

Нитко порећи неће, да Срби не примише веру православну с' истока. С' примањем вере србска црква примила је, јер је примити морала, и што се иначе не да ни помислити заједница црквена у којој је свагда србска црква са матером својом стојала, велим, с примањем вере примила је она и свеколике установе и обичаје матере своје: а кад је то примила, онда је съедствено примити, па и упражњавати морала и то, да је председништво на саборима црквенима водио епископ или патријарх србски.

С' том вером, с тима установама прешли су и праотци наши овамо, у ове стране те и држали, као што то и сам г. Суботић набрајањем признаје, саборе своје црквене, и то баш онако, као што је овај данашњи, природе сирјеч мешовите, и то прије, него што нам је влада комесара натурила. Али, вели г. др. Суботић, не зна се, тко је на тима саборима председавао. Ја на то имам само то, господо моја, запитати: еда ли се и помислiti, па и представити може скупштина и збор, да збориште и законе доноси а да нема човека, а да нема главе, која би скупштину, која би збор руководила, која би закључке донесене у дејство приводила? Па тко је та глава могла бити, па и била на тим нашим саборима? На то одговора добијате, господо моја, у предреченом, а добићете га и из повеље Леополда императора од 21. авг. 1690., где се каже: да је патријарх србски та глава; што се исто повторава и у рескрипту деклараторијалном, даном од блажене успомене царице велике Марије Терезије под 16. јул. 1779. пункту 3.

Што су, господо моја, комесари у доцнија времена заузимали место председничко, то се има приписати притиску и сили коима се јерархија, а с јерархијом и народ, морала поклонити преко своје воље и са тешким уздисајем. Данас пак тога није, данас је црква и у том пунјту слободна, јер јој је аутономија повраћена.

Ја се заиста морам чудити и дивити, да се питање о том могло и покренути од православних, кад и само министарство, које је друге вероисповести, сматра ту ствар као предмет, кои решење своје налази већ у самом зачетку, у самом духу цркве: јер кад се у дотичном рескрипту вели, да је надежде да ће под мудрим руковођењем патријарховим сабор овај задатак свој срећно решити, онда се ништа друго не даје ни предпоставити, но да оно неће ни са те стране да се дотакне установе црквене, установе, која је вековима освећена, на ни аутономије подељене да крњи. И министарство дакле респектира установу ту — а ми ? !

Но доста.

Господо моја! Ја мислим, да сам правно а и исторично доказао, да и по црквеној а и по државно-политичкој установи је председништву говора бити не може на сабору овоме.

Но рећи ће можда когод, да су ово докази натражњачки, да ти данас немају вредности, јер не одговарају појмовима данашњега времена, духу модерне доктрине. Могуће, господо. Ал ви видите, да ми не стојимо на табулирази, већ смо у зданију, које од векова постоји, и на челу кога зданија стојаше свакда начелник на и данас по праву оном, које му црква, а овој сам њен утемелитељ подаде.

Г. др. Суботић позвао се и на право природно и на право народно.

Што се првог тиче, имам само то приметити, да ми овде не стојимо на темељу природном, но на темељу позитивног закона.

Дотично пак другог права, тако званог народног, пиtam ја -- јер доказати ваља --, еда ли је и гдје од почетка цркве православне, па све до данас, председништво

упитно избору подлежало, односно да је народ, народ велим, право то упражњавао?

И дочим ми, господо моја, по преднаведенима *et de jure et de facto* председника на сабору овоме, кога црквеним, ако прем и мешовите природе, праведно називамо, у лицу патријарха нашега имамо, то се ја усуђујем ставити против предлог, који гласи... Славни сабор да изволи закључити, да он нити може, нити хоће себи председника бирати.

Можда ће се Европа овоме и дивити и чудити, но мени није стало до тога, хоће ли се она дивити и чудити томе. Нек се она диви и чуди, мене ће тешити уверење, да ће то и сав север православни и сав исток православни одобрити, па се томе и радовати.

И ја, господо моја, нећу овде да апелирам на свест вашу народну, нити ћу да апелирам, господо моја, на чест вашу свештеничку, нити да апелирам, господо моја, на сабљу ону, која је толика чуда храбости и пожртвовања починила под славним нашим вождом Монастерлијом; но ћу само вас, господо моја, свеколике, кои сте овде прикупљени и сабрани, без разлике чина и сталежа, да опоменем на оно чуство, које сте у аманет примили од отаца и праотаца ваших — на оно чуство, којим су вас мајке ваше одојиле и одгојиле, на чуство, које је пред кре наше негда па и нас саме у најновије доба кроз толике буре и холује, кроз толике беде и невоље здраве и невредиме провело и извело, на чуство велим, на чуство православија.

На вами је, господо моја, сада, да штан преломите, да суд изречете над једним и другим предлогом: да или останете у заједници с матером, или јој једном за свагда леђа окренете. *Dixi et salvavi animam meam* — рекох и спасох душу моју.“

Беседу му свештенство прихвати бурним: живео.

Прота Милутиновић рече: „Славни саборе! Тежак је ово положај за једног осећајућег члана у таквом сабору, у ком се две противне странке појаве, и у ком он напред знаде, да ће говорећи по уверењу свом говор његов ма којој странки неповољан, и да не рекнем, несносан бити.

Но при свем том, што је то тако, морам опет и ја, као посљедоватељ оног, који се није страшио за истину распет бити, у корист истине неколико речи сад прословити.

Све је на овом свету релативно, један и исти лек код једног је болестника пробитачан и спасоносан, а код другог од једне и исте болести болујућег, ал' само другога састава он је сасвим убитачан и смртоносан. Таково је исто и питање ово, које се сада на дневни ред истакло, о бирању председника. Код сабора земаљских, где заступници земље одељено од заступника власти земаљске послују, тако код матице србске, код склупштина „омладинских“ и код свију других, где јавни чиновници, т. ј. заступници власти које, политичке или духовне, нису дјејствителни чланови и сарадници, вопросно питање на свом је месту, и тамо је оно пробитачно и спасоносно: али у жупанијским склупштинама, као и у склупштинама варошким, у којим чиновници скупа са заступницима жупаније или вароши посла имају па тако и овде у сабору овом, у ком епископи и пресвитери, т. ј. заступници духовне народне власти са целом црквом сриском, т. ј. скупа са заступницима народним посла имају, питање исто сасвим је безместно и за обште добро убитачно.

Противречити морам сваком оном, који каже, да се ми овде на другом ком земљишту налазимо, већ само на земљишту цркве православне; на земљишту љубави и мира, на земљишту том, на ком за једне из нас овде стоје ова правила: „Проповједуј слово,“ и „научите веја јазики“ а за друге овде из нас ова: „Повинујтесја наставником вашим и покорјајтесја, ти бо бдјат о душах ваших . . . да с' радостију сије творјат, а не воздихајућше,“ и „њест ученик над учитељем своим,“ и „всјака власт от Бога“ — што је од Бога то је зацело старије од оног, што је од народа — па на истом земљишту и за обоје из нас стоји ово правило: „Браћо, не мојте деца бити умом, већ у злоби само деца будите, а умом будите савршени.“

Ове последње речи „умом будите савршени,“ опомињу нас, да не идемо за простим полетом ума нашег, већ за зрелим мужким разсуђењем и за живим т. ј. практичним

знањем и познавањем сваког предмета, који на дневни ред долази. Полет ума нашег са свим је подобан оној малој итичици, што се залеће и често се залети, улети и стане на такво место, на ком чека тело њено робство и погибел. Ради доказа бацимо поглед на прошлост, на француску велику револуцију. У њој су вође њене ишли за једним полетом ума свога. Факција Хебертора дотерала је све епископе и наместнике пред земаљски сабор и натерала их је, да су се овде јавно одрекли христијанства и наместо католицизма прогласили веру неку разума. Што је ова странка с' тим народу учинила? Куд је ум њен, за којим се дала водити, њу одвео? Одвео је њу под гилотину; а француски народ, у име кога и на корист кога је ова све то тако радила, бачен је за стотине година натраг, да се и данас држи као неспособан и недостојан праве слободе људске!

Није свет овај с нама данас постао, нити је дух времена, дух слободе људске, међу нама тек овде данас у средини нашој појавио се. Хиљаде година броји свет овај и дух слободе јављао се радом на земљи међу свим народима. Повестница нам казује, да је још код Инда у три маха република била. Тако дух слободе пролазио је Грке, Римљане и све редом европске народе, док је к нама дошао. На погледајмо по свим тим народима, који је духом слободе из њих најбоље користио се? Онај само, који се задовољавао с тим, да се тек са духом слободе тако рећи рукује, и да благослове само његове уживи. Но који је год народ хотео сву, целокупну слободу за себе добити, па је њу са свију могућни страна споцао, тај је сваки у горе робство, него што је преће било, падао.

Задовољимо се тако са умереном слободом, којом се просветштени други народи задовољавају и не дајмо се заносити полетом ума нашег, већ идимо за зрелим расуђењем и практичним знањем.

У осталом морам противрећи и томе, што се овде рекло, да у гдикоим саборима нашим председника ни имали нисмо. Председник ништа друго није, већ члан сabora, који у прочелју прво место заузима. Такав један налази се у сваком

друштву, а не камол' у сабору. Ако пређашњег времена није когод знао позиву председника по правилама садашњег парламентаризма одговарати, то није одтуд следство, да председника у сабору било није. Председник у пређашњим саборима нашим био је у колико сви знамо, на основу оних у повељама нашим стојећих речи: „res regiam nobis supremam in spiciendi facultatem,“ сам цар, као највиши цркве надзорник у освештеној својој особи посредством повереника свог; а сад је исто собом упражњавано право уступио по министеријалном рескрипту наравном председнику, Н. Светости г. патријаргу, дочим јасно у овом стоји, да под мудрим руководством његовим има се сабор овај држати.

У обзиру на све ово не могу поњати од куд могаше се сад питање ново повести о избору председника, кад већ председника имамо и по самој нарави, јер као што је жупан у жупанији, тако исто мора и митрополит и патријарх у митрополији и патријаршији председник бити. Са ових разлога ја морам пристати уз предлог г. предговорника, по ком је у сабору овом патријарх природан председник и законит.“

Ст. Ђурђевић: Жао ми је, што је предлог г. др. Суботића о председништву до претреса дошао, јер сам судио, да ће се без икаквог приговора једногласно прихватити и примити, пошто одговара достојанству народа, цркве и духу садашњег времена. Но будући да је тај предлог на одпор нашишао, и да се супрот њему други противан предлог ставља, не могу пропустити, да у тако големој ствари и ја коју не речем, да бих умирио себе и оне који ме амо послаше, и да бих онравдао узданицу његову, јер ме они ево већ по други пут на сабор послаше и својом поузданцијом опошитише. Господо моја! Свима је вами познато, да нема ни једног Србина, који би против нашој цркви и православљу ишао, био он од ученог или простог реда, него напротив сваки тежи, да се то што више учврсти и утврди, знајући, да нас је православље од сваке силе и напасти као праве Србе до сада сачувало. И управо за то што мислим, да ни једног од нас нема, који би ишао на то да уништи нашу православну цркву, судим такође да ни једног од нас

нема, који би на то ишао, да ушишти, упропасти србски народ и ускрати му права што му по духу и по природи садашњег времена припадају. Јер је црква са народом тако скончана, да она без овога не може обстати, и да би без њега изгледала као гола кост без меса и живота. Подјамо сваком своје, цркви њезино а народу његово, пак ћемо тако и угледност цркве и достојанство народа уздржати, себе пред Богом и народом оправдаги, и свој образ пред целим напредњачким и просвећеним светом осветлати. Ја судим, да је то све у предлогу г. Суботића, и да је тиме и начелно питање о избору председништва и угледност наше цркве спасена, дочим противним предлогом своме народу одузимамо право које му припада, и тако његово достојанство сами ногама газимо. Као што сам горе рекао, народ је у свакој држави први и највећи чинилац, и као такав у свима уставним државама сматра се као суверен, и код свију сабора себи слободним избором председника бира, нити се може какав природан председник од једног или другог министра наметати влади, која је њему дужна одговарати и објашњавати му што је потребно. Исто тако ми стојимо сада на овом сабору спрама наше цркве, јер ми овде једино радимо о извањској управи цркве, школе и фондова, не могући се нити смејући упуштати у унутарњи облик цркве и у докматска питања. Кад се дакле ради само о извањском облику цркве, онда је једино наш народ као први и највећи чинилац позван, да тај задатак сретно и пробитачно изврши, јер једино он мора да сноси терете за уздржање како цркве тако и школе, и без њега нити школа може обстати. Немојмо се цепати од народа и њему прирођена права одузимати, тим мање, што је и сама влада нашу самоуправу припознала, и нама подсуну слободу дала, да уредимо своје самоуправне црквене послове, нити нам је могла и хтела наметнути каквог поверионика или природног председника. Ја бар од своје стране не могу узети на себе тога одговора, да се окрији и најмање каково право што народу нашем припада. Јер ме је народ изabrao, и као његов изабраник морам чувати и бранити његова права и достојанство. А ако ко про-

тивно томе мисли, нека се правда пред светом како зна. Ја морадох рећи ово неколико речи уз обрану народних права само да бих умирио себе и оне који ме амо послаше, па за то одупирим предлог г. Суботића и пристајем уза њ. (Народна странка и публика вичу: живео!)

Архимандрит Живковић: „Велик је задатак наш овде данас, из прошлости, која није наша, и из садањости, која је виште туђа него наша, потражити јемства будућности народној, за коју би желили ми, да буде наша. Велик је задатак то, према оним наукама и теоријама, што поничу с духом времена, и у логичној досљедности својој поред људи у свету и поред грађана у држави не познају и не распознају никакви народа као народа, а таквих најмање, кои немају онде где су политичне фирме. Можда је по таквим теоријама и рекао земаљски закон лане, да је у земљама Стеванове круне само један *nemzet*, један народ. Можда сада према таквим теоријама и уводе комуналне школе, коима се види да им је цел подизати и воспитавати грађанство на језику владајуће народности, а на обарање конфесионални народни школа, други племена народни у држави.

А не знам, можда су те и теорије и начела чисто хуманистичка и без сваке тежње политичисе себичности. Али кад би то било из чисто хуманистичке теорије и начела само, мени се тако чини, да је то всемирне историје последња цел, последња реч. Колико би се дакле и ја поклонио њима врло радо у своје време, не би се данас веселио нимало, гледајући да се са експериментацијом такви наука одпочиње на нашем народу, и не би никако рад скрштених руку, ћемарне равнодушиности повлађивати таким наукама; и тежњама таквим, ма оне и чисто хуманистичке биле, жртвовати историчан индивидуалитет и јединство свога народа донде, док не видим да то и закон земаљски чини и друге пак и саме владајуће народности у држави.

Али док оне за ту љубав не само не попуштају и не уступају ништа, већ се напротив тому још усилјавају и измишљају путе и начине, како ће се још боље утврдити и расирити у народним особитостима и властитостима своим:

дотле ни мени неможе замерити нитко, ако тако мислим и судим, да нам се свом снагом ваља одирирати таким наукама и тежњама, ма оне и чисте биле са свим, и да нам противу онасне досљедности њине ваља што боље и што јаче гаранције, за народну будућност нашу тражити, онде, где смо је налазили и до сада, колико смо могли, те нам је ту и у свакојакој прошлости нашој сачувано јединство, разбаченог расејаног народа и имена нашег.

Ми знамо врло добро, каква нам је била народна прошлост наша, бивало је ту свашта и свачега на нашим очима, које су за вапајем заточеног духа, притиснутог срца, запла-кале више пута на уду срећу нашу.

За то дugo време од 70 и може бити 170 година запустише нам се од себе same две струке готово живота нашег и прквеног и народног, поред заспали привилегија, обамлог права нашег, поред заграђени порта и решетака и труле плетери, кроз које нам сужним оком провириваху молитвени храмови и школе наше на поље слободе, једнакости, части и поноса, по коме се ширише други народи са своим црквама и школама великим и малим уз нас и преко пута од нас.

И опет, — јер другчије не би се ни састали овде данас ми; и ошет поред све оне запуштености, у којој је чамала народна прошлост наша, — да ли са наше рођене кривице и грехова наши стари само, или заједно и више јошт са презирања и гњечења туђег? То нећу да распитујем; — поред свега тога одржали смо се ми у јединству народа до данашњега дана, за данашњи срећан дан и будућност још срећнију ако бог да, ако и ми сложни и споразумни будемо.

Ја питам сада: шта је кроз толико и толи жалосно време прошлости народне, шта је ту спасљо, сачувало наш народ, и дочувало га до наши времена као народ, као једну историчну породицу и заједницу, макар је она такоје раздробљена, разбачена по лицу земље и држава?

Да ли какво огњиште, или стожер живота и значаја политичног? Та ви знаете врло добро, да се је српска застава вила и поносila на крвави разбоишти само где је за част народне, у србским повластичним писмима заложене речи мрети

ваљало тек, а не живити. Вама је врло добро позната судбина, србски дикастерија србске границе и постулата србских народних сабора, гдје године 1790. ни један Текелија Сава о каквом војводи србском или избору његовом ни споменути није дрзао.

Да ли каква књижевност народна? Та народне књижевности своје, у којој јеkadгод и онакво дело као орфелинов подрумар, било појављење неко, није до на концу прошлога века ни познавао народ; а осамнаести век, нов је век, који гради, али згради још ништа.

Да ли каква журналистика народна? какве „србске новине“ из царствујушчега града Вијене; или какав магазин за художество, књижевство и моду? ово су новије ствари, пак зар су толики најчиостији, најдивотнији крајеви нашега народног завичаја с ове и с оне стране велебита код свете Ане и код гроба Шчиљановићевога и знали за листове те пређе коих није их било никаквих?

Да ли каква школа народна, па и она зар, у којој не бијаше ни србскога буквара; ни србски молитвица? Та ви врло добро знате, да је у почетку ни било није, а кад је било како нам је у рукама Несторовићевим изгледала она, и кашње под таквом управом, која је часловац за апокрифску књигу држала за то, што у њој нема другог часа! . . .

Да ли какво пзориште народно, ово уточиште рањеног чувства, погаженог поноса, поругани величина и гробова народни? Та за то ваљда нећете држати оно дилетантско вежбање Сент-Андрејски препаранда у представљању Вуићеви дела?

Да ли идеја, свест народности са језиком нашег времена? Та та је стара једва 30 година; а браћа наша у Хрватској заборавише, не знадоше сви ни Срби да су, док им то Мушкицки није казао. —

Да ли интелигенција народна? њено перо и језик, ако не по гранчарским Лантазима, а оно барем по жупаниским зборовима, и конгрегацијама? Та ви врло добро знате, коме је до јуче служила, та народна интелигенција наша.

Да ли сабори народни? Та ви то осећате врло добро и

данас, да су нам они врли редки били, и кад су бивали, глас им је био, глас ванијућег у пустини.

Шта је дакле кроз толико и толи жалосно време прошлости, без сваког огњишта политичког, без књижевности и журналистике, без школе и идеје народне, без позоришта и интелигенције и без сабора народни; шта је кроз толико и толи жалосно време прошлости, одржало и сачувало народ наш, по крајинама и провинцијама, именима свога завичаја, разноличијем земаљски устава и устројства, бреговима и гудурама, рекама и потоцима, планинама и сињим морем раздробљен, растројен, разбачен, расејан на толике крајеве света и држава? шта је ту спасљо и сачувало јединство његово?

Ја велим цркву његова, овај виђени организам наслеђени преданија народни, са свима иншититуцијама својим.—

И ту цркву, која је једина спасла јединство нашега народа, и сачувала га у прошлости свакојакој, и орган јој највиши, народни сabor, да уредимо, устројимо према духу времена како ваља: за то нас је послао народ овамо.

Од како смо ми овде, имали смо прилику већ и срећу од немачко-маџарске пресе пофаљени бити са досљедностише, коју у уставној начелности овде развијамо, сви без стања и стајежа. Али ће преса та — ја сам уверен, удвојити своју хвалу, кад чује, да и само председништво сабора избору подвргавамо, а онај исторично — политичан и црквен ауторитет наш обарамо, који је њој можда још последњи три у оку. Ја сам од великог Србина, од покојног Стојаковића примио и запамтио овај савет: „што чујеш и видиш да они хвале, беж од тога и не питај за што?“ И ово би био један и довољан разлог можда, да мало озбиљније и опазније расудимо посљедице, камо би нас одвео поступак наш, који би безусловно уводио нове новости без страног основа.

Али је ту и други разлога из саме ствари, на којима се утврдило моје уверење, да би одапирање избора председниксвога, па баш да би тај за овај пар пао и на самога патријара нашега, овде врло неполитично, неправедно, штетно било.

Сав темељ нашем народно-политичном бићу овде, старе су наше установе народне, које су се задржале са историчним преданијем нашег народа, у којима установама, ја више гаранције налазим за народ наш, него у закону којим туђа већина разполаже.

Из тога преданија знамо ми, да је у црквеним и народним зборовима свагда председавао митрополит-патријарх, кад ту самога цара није било у лицу комесара.

Ми хоћемо сада, да избором председника, лишими патријарха србскога тога права и дужности његове, да оборимо са ове столице тај избором целога народа освећени први ауторитет народне историје наше.

Господо и браћо, то није политично. Ја би се радовао, да наш овај сабор вечно задржи овај данашњи изглед свој. Али јесмо ли сигурни ми, да ће остати тако? Зар се не може за три године дана изменити његов изглед, зар не може бити то, да ви мене не видите на овој столици овде, или да ја онда са свим неке друге видим на тим столицама, гдји данас седе Милетић, Суботић и друга браћа наша? Па кад то буде, што је могуће, и измени се облик нашег народног сabora а с' њиме и начелност она, коју ми данас овде заступамо, а из измене такве поникне избором председник: онда цркво, школо, фондови, народе лаку ноћ!

Друго: како сам већ и у конференцијама нашима приметио, то уставно начело избора председничкога инволвирало би овде велику неправду за цело свештенство, дакле се овде ни усвојити не може. Јер за случај тај, да не би био изабран патријарх, него ко други од клира, нити би когод од нас више патријарх, нити патријарх ниже кога епископа или другога кога од нас сести могао и хтео.

Ми би дакле свештеници на тај начин били искључени од оне столице, на коју по изборноме начелу имаде једнако право сваки депутирац. Речи ћете, *volenti non fit injurija*, ако се избере ко од нас, пак, неће да се прими. Али давати коме такво право, за које знаш, да га примити неће и не може, да у цркви светој свима нама не чини саблазни, то значи, једном руком дати, а другом одузети; то јест не дати га; и то

би дакле била неправда највећа за цело духовенство наше, доким ја не видим у том неправде никакве, ако овде онима, који нису од духовенства, председава патријарх, који је постао патријархом избором целога народа нашега.

Треће. У интересу споразумне заједнице наше, моралис целокупности свију нас, и наше обште ствари нужно је, народне јерархије наше не потискивати из нашега друштва па какво особито становиште, и не давати и места сумњи тој, да синод наш наспрам народног сабора можестати на какво особито становниште. А то неће и неможе бити никако, кад патријарх у сабору председава, и саборну радњу он експедира уз суподпис своји епископа суфрагана.

Као што сам ја дакле из свију ти разлога, са пуним својим уверењем противу избора председника у начелу; тако сам и сада већ овде, гдје је о овом сабору реч, тога уверења, да преко тога читања на избор други часника прећи ваља са тим више, што сама влада земаљска наређујућа сазивање сабора под руковођењем патријаровим, његову светост за природнога председника припознаје. Ја ћу можда, господо, допустити, да ви можете бити уставно-слободноумнији него влада; а оћете ли ви допустити, да буде она народнија него ви?!"

Ђорђе Димитријевић рече: да се припитању о председништву мора обазрети и на историју и уставноправна начела. Др. Суботић је свестрано показао и доказао, да уз природно председништво не говори ни обичај ни прошлост. На против томе још додаје: да су комесари на сaborима председавали, што патријарси допустише, а да се томе одупреће, народ би их зацело подномагао. Да се тај обичај опет како год не увуче, потребно је да се у томе за све случајеве осигурамо. Ван тога мисли, да васионски и овај сабор нису једно исто, и да у томе поређење арх. Анђелића није темељито. Но и по уставноправним начелима имамо право бирати председника. То право истиче из репрезентативне — заменичке — системе, по којој кад посланици избором на сабор долазе, онда се не може ни председништво на други начин попуњати, него избором. А за то говоре и одлуке последњег сабора, у ком је репрезентативна система кроз и кроз

уткана. Јер ишто код обштина нема природног председника, онда се тим више то право мора сабору признати, јер иначе запала бисмо у то противречје, да па изабраном сабору председава особа, коју народ на то није овластио. Да би подкрепио ову мисао, напомиње нешто што је налик на ово, а то је, да је пре уређења обштина у Вел. Бечкереку по установама председник обштини увек био прота. Но обштина је одредила, да се и председник бира, па је то и св. патријар као тадашњи владика потврдио. Пристаже ћакле уз предлог Суботићев.

Прота Влаовић рече: „Ја не налазим, да може разлога бити за другог председника, него за с. патријара, који је, као глава цркве, по достојанству своме природни и законити председник сабора нашег. Ако ћемо све саборе редом пресмотрити, који су у православној цркви досад бивали, наћи ћемо заиста, да је цар са старешином црквеном у свима овима председавао. О овом су предговорници свештени већ говорили и доказали из повеснице црквене, да је тако било, и примера немамо никаквог, да је икада и у једном сабору мирјанин председавао. У нашем пак царству како су сабори бивали, то је свима нама добро познато. Светли цар свагда је место себе заступника свог као ц. комесара шиљао, и овај је у саборима председавао, а прво место заузимао је свагда архиепископ и односно патријар наш. Сада пак, кад је аутономија у цркви и школи изречена, и ц. комисара немамо, само по себи разумева се, да је природан и законит председник св. патријар наш Самуил, развије ако би место комисарово избором попунити хотели. Али то је питање никад решити се немогуће, и то је питање оно, које би по свој прилици високу кућу ову са ц. комисаром опет усрећити могло.

Али преко свег тог, сл. саборе, никако немогу да постигнем, за што би висока кућа ова противила се, да глава цркве наше не буде председник сабора нашег, када ова глава није нам октроисана, нити наметнута него обштом вољом народа на престол архиепископски уздигнута, и то с пуним правом: јербо у лицу архиепископа цео је народ србски представљен и у њему су сва права србска и деспотова усредо-

точена, иначе расути и раскомадани бићемо са лица земље са свим сбрисани.

А кромје свег тог ја се, господо моја, у том тврdom уверењу налазим, да против тог поступити жељећи никад у свом намерењу успети неће, јербо знамо, да закључења саборска од 1790. године остала су до данас као глас валијући у пустини, а тако би исто и противно закључење о председништву остало непотврђено, и уверен сам да ни најмлађи посланик високе ове куће неће доживити поспешно решење закључења тога.

За то, да не бисмо којекаквим мудрованијама и хитроуиним риторским сплетенијама, и просто рећи са даљим одлагањем најнужније наше послове занемарили; да не бисмо, велим, дела пајвеће светиње народне, дела цркве и школе нерешена оставили: то би моје мњеније било, да у име божије руке своје раду приложимо, т. ј. да поред природног председника нашег св. патријара, једно под каквом титулом хоћете, не марим у име подпредседника, лице изберемо, који ће сајужним силама споменута дела народна, која добар и славан народ наш од нас жељно исчекије, срећно ко ћонцу прићести.“

Др. Милетић: „Славни саборе! Ја ћу питање о избору председника саборског да посматрам са гледишта обштег православног црквеног права, са гледишта србског народно-црквеног права, са правног гледишта, гледишта политичке целисходности, и долазим са сваке стране до тога уверења, да сабор овај има право, и да треба, да себи председника бира. Г. Анђелић је са гледишта обштег црквеног права доказивао, да је патријар-митрополит природни председник овоме сабору, и позивао се на апостолска времена, у којима су апостоли били старешине, илити председници у скупштинама првих хришћана; но то је прво време не само нејасно, него не може и због тога овде меродавно бити, што у апостолска и она прва времена црква још није била добила свој организам, него је овај тек у почетку био. Док се вера морала укорењавати и ширити, и док су се хришћани кријући се скупљали, да се у вери укрепљују, наравно је, да је прете-

зала чиста духовна страна одношаја, и да су проповедници вере били на челу таких скупштина. Но како је црква на видик изишла, и у држави припозната била, како се дакле организала, одма видимо, да је световна стихија у њој овљивати почела. И саме васионске саборе сазивали су и отварали византијски цареви, и закључења истих сабора тек су онда имала вредност, кад ји је цар потврдио, а они сабори били су друге природе, него што су ови наци, они су поглавито расправљали о догмама, обреду, уобщте о духовним предметима и одношајима у цркви. Цареви су учествовали у том не толико као главе државе, колико као православне главе народа, и како су онда сва права народа по начелу абсолютизма у царским рукама усредсређена била, то су цареви у име народа према реченим саборима права извршивали. На халкедонском сабору, где је 618 архијереја било, цар је био представљен чрез своје комесаре, који су преимућно место у сабору заузимали. Но ако се баш и не би из ти васионских сабора могло правце изводити право народа, и његовог сабора, да председника бира, то је и задатак и значај оних сабора други био. Из наше србске историје пак знамо, да су црквена дела и одношаји претресани у саборима, у којима су се и политична дела престресала, и у којима је или цар или његов намесник председавао; у Русији такође самоме синоду председавао је генерални прокуратор од цара наименовани; у Србији се све те ствари, које у делокруг овог нашег сабора спадају, претресају у политичним народним скупштинама, где и свештеника има, и нико за то не пориче скупштини права, да себи председника бира, и то световног.

Ја нисам за то, да се црквене и политичне ствари тако мешају, и налазим свакако за правију форму, да грађани своје црквене ствари расправљају у скупштинама, у коима не као чланови државе, но као чланови цркве седе — или због тога, што је наш народ добио ову правију форму вршења својих црквених права и дужности, не сљедује ни мало, да је изгубио право, у такој црквено-народној скупштини себи председника бирати, тим мање, што овај сабор неће

претресати догматична и ритуална питања, него црквено-административна и економна питања, која се на спољашњу страну цркве односе. У нашој цркви хијерархија не заузима оно место према народу које католичкој, у којој јерархија и клир сву управу у цркви себи присваја. Природно председништво у црквеним, па још и у административно спољашњим делима — то је форма католицизма.

Што се правне стране тиче, ту већ због тога сабор мора имати право, себи председника бирати, што је сам од народа избран. У саборима, као што су васионски, где су архијереји по чину своме чланови сабора били, могло је бити и природног, или канонично-законитог председништва — али би неприродно било, да телу, које је већином непосредно од народа бирано, буде природнога председништва. Право избора председника — то је паладијум сабора и његових свију осталах права; председник може унапређивати, или може и спречавати рад сабора, па какво је право сабора, и всиchine у сабору, ако нема председника у своме духу изабранога, него стоји под непроменљивим руковођењем природнога председника; за то сад свуда сабори напрежу силе своје, да добију то право, и онде где га немају. У праву избора лежи и највећа гаранција успеха и извршења саборског рада, јер ко бира може и скинути, и избрани председник ово на уму имајући, неће се хтети опирати жељи и вољи сабора, и неће саборска закључења неизвршена оставити. Ја пристајем уз предлог г. Суботића, да се једним и истим актом право избора призна, и патријар за председника избере — али баш у томе, што ће патријар бити биран, а не природан председник, налазим гаранције противу злоупотребе председничких права и дужности.

И политични обзири, или целисходност иште, да се установи право сабора на избор председника. Патријар-митрополит стоји између владе и народа, као достојанственик државни, и као поглавар цркве. У том свом положају може он често у таки сукоб између владе и народа доћи, да би се морао замерити или једном или другом, а његов посредујући положај изискује, да не дође у тај процеп, и где се избећи

не може, да се пре за народ према влади, него за променљиву владу према народу заклони. То се постизава, кад је председник изборан, и кад дакле у критичном времену и у сукобу патријар-митрополит без замерке сам са председничке столице сићи може, или сабор по нужди може председничко право на другога пренети.

Још неколико речи г. арх. Живковићу. Он је казао, да је црква сачувала народност нашу. Прво црква и јерархија, клир, то су једно, јер црква је сав православни народ, а друго не стоји то, да је црква народност сачувала, него његова свест, — свест о србској народности; која у разна времена према духу времена разно се појави. Где је свест народности ослабила, или пропала, ту је исти наш народ и цркву мењао. Напротив у кривицу морам уписати јерархији нашој, која је сва права и средства народа у својој власти имала, да она није и друге изворе народне свести отварала, а особито што није народне школе и друге просветне заводе заводила и уређивала, и књижевност ширила, јер у данашњем времену није вера довољна, да народност спасе.

Свест о славнијој прошлости у песмама народним изражена, и њима подржавана одржала је народност нашу, и што су гуслари већином око намастира и цркава певали, то је узгрядно, јер су ту скупови бивали, и битно је песма и приповест свест и народност крепила.

Новија наша књижевност долази са малим изузетком од световних људи.“

Пристаје уз предлог др. Суботића.

Владика Стојковић рече: да би му много пријатније било, да се ово питање није ни заподело; али пошто се заподе, мораће и он коју проговорити. Није му намера говорити о временима, када је наш народ под игом робства стењао, тих рана не жели позлеђивати, него ће их пређутати. Прелази на оно време, кад је србски народ под патријаром Чарнојевићем прешао на ову страну. Кад је народ на позив цара Леополда прешао овамо, није могуће ни помислити, да се није световао, хоће ли прећи овамо, или не. А то световање није могло на другом месту бити него у његову сре-

дишту, где је пребивао патријар, који је у оно време био не само глава цркви него и целом народу србском. Је ли дакле могуће, да се народ бринуо о томе, коме ће дати председништво, него се задовољио и одлучио, да под патријаровим „руковођењем“ пређе на ову страну. Доцније је одредио неколицину њих, који ће ићи да уговарају са царем, како да се утврди и сачува обстанак народу србском. Тога ради морала је бити скупштина, којом је патријар управљао, Последица тој скупштини би та, да се у Бечу задоби прва наша повластица. Наш је народ одмах хтео и власног стечија ради те повластице, те се сакупи код патријара и одлучи, да једну ређименту војске цару на услугу стави. На тој скупштини патријар је председавао. Отуда изводи, да је народ почeo држати своје саборе, а то под председништвом патријаровим. Говорећи о саборима вели, да су држани под председништвом царских комесара, а на једном, где је расправљана плата свештеничка и тако звани свитак, председавао је митрополит. Изводи отуда, да је плата свештеничка и све што се ради на саборима, црквена ствар. То потврђују канони који одређују, да болницама и другим „благодејанијама“ управљају епископи. У нас сада дају се с тим испоредити народни фондови, којима такође свештенство рукује. И школа је најближа цркви, па готово оно исто што и црква. Кад су дакле све ове ове ствари, које се расправљају на саборима, црквене природе, онда и црквени старешина мора бити председник тим саборима. За то пристаје уз предлог архим. А н ћелића.

Иса Павловић: „Неки веле да то није пробитачно што се овде повела реч о бирању председника, но чим се у народу појави то мњење да треба председника бирати, онда држим, да треба то мњење на сабору и претрести. Овај је предмет заиста спојен са председником уобичајеном, овде се не решава заиста председник за овај конкретан случај, јер данашње решење важиће тек за онда кад се у пословнику доцније реч поведе о бирању или небирању председника. Мени је непоњатно, одкуд та бојазан да се председник бира, ако патријар заиста заступа тежље и жеље народа, он ће

за цело бити и изабран; ако не заступа, то онда се вљада никога неће наћи у сабору, који би га и за тај случај и за председника хтео. Патријар дакле није из избора искључен, у опште искључен би био само у том случају, ако не би се слагао са жељама народним или би био њима противан. Можда ће ко рећи, ако би се страна власт у наше изборе умешала, могло би и до тога доћи, да би сабор против својих интереса председника бирао, по ми видимо да народ из дана у дан све више сазрева и можемо слободно тврдити, да је већ толико сазрео, да неће посланике овамо слати, који не би подпуну његовим интересима одговарали па ма каква преција с друге стране била. Но узмимо овај случај: народ шаље посланике, да патријара бирају, па ако би страном упливу испало за руком да бира патријара, који би био противан народним интересима онда би имали и патријара и председника противног нашим интересима! Не ћу да кажем да се то догодило, но може се догодити, да сабор једно реши а патријар председник не слажући са закључком саборским, испод руком ради, да се закључци сабора или не одobre или измене, па ко би се о том сумњао, да би ствар у том случају много више гаранције имала, кад би патријар раадељен био од председника, с тим би се интерес једне личности од интереса сабора респективе народа оделио и имали би јаче гаранције да ће бити својскијег и јачег заузимања од онога што је сабор закључио. Ја би желио да се избором председника прецеденција створи за случај ако би вљало место патријара избором попунити, да не би нам ту као досад краљевски повереник председавао, но да би имали повода позивајући се на овај случај и ту себи председника бирати. Ја би желио, да не видим никад више у сабору комесара него да увек самостално народ своје послове обавља, да народ патријара бира под својим изабраним председником.

Неко спомену, да ми хоћемо да направимо табулу разу. Табула раза је када сасвим нешто ново стварамо; то не стоји, јер овде се од наше стране увек позива на оно, што је пре било, и из тога се изводи, да се председник заиста може бирати. Овде се спомиње и побија оно што се и на

сокаку говори, ја држим да то не спада пред сабор, овде треба да се само о ономе реч води што се у сабору говори. Ово с тога кажем, да би нашим дебатама време штедили, а не трошили га на оно што пред сабор не спада.

С обзиром на то да би време штедили у кратко слажем се са предлогом г. Суботића.“

На предлог др. Суботића и против-предлог архим. Анђелића даде свој нов предлог

Јован Живковић рекавши: „Нисам ни за један од ова два предлога, јер предлажем да се то сврши код устројства сабора, јер је ово кардинално питање, наиме означење председништва и начина како се тај поставити има, које на устројство сабора спада. Тамо је dakле место решења овога питања, које је г. Суботић у свом предлогу предпоставио, а то јо питање регулисања председништва; а и ја стојим у томе питању сасвим уз ону господу, која држе да је то наше аутономно право, по коме ми имамо и право и дужност то оном приликом установити. Ја dakле сваћам предлог г. Суботића само на онј други део, а то је, на питање председништва овога сабора, а у томе погледу стоји ствар по мојој логици овако. Избор председништва уопште предпоставља двоје: или да дотична скупштина председника нема или, ако га има, да је тај само привремени, те да је избору дефинитивног председника приступити ваља. Онај први случај овде не постоји, јер знамо и видимо да нам председник у овој скупштини председава, и под њиме као таковим и закључке доносимо. Пита се: је ли оно друго привремени председник; ја велим да није, јер и ово предпоставља двоје, или да је привремено председништво основано на буди каквој норми, — наредби — или установама закона, као на пример, како је то обично у парламентима, да то већ по постојећем пословном реду од отварања до конституирања сабора привременог председника изабере. Ни један од ова два случаја овде не предлежи, јер нема никакове норме ни установе закона, по којој би патријар као привремени председник биран био, а не стоји ни оно друго, да смо га сами за такова привремено избрали; јер тај се избор обавио није, а

као што из самога привременог пословника члан. I., који је ова кућа мислим у првој или другој седници, гдје био нисам, примила, произлази, да је патријар, који је већ прије тога столицу председничку заузео, и под киме се је и тај закључак створио, да ју је заузео као сазиватељ сабора без додатка привремени, дочим у истом параграфу, по ком се друга два биљежника бирати имају, изрично наводи да се ови само привремено бирају. Узмимо ли баш како хоћемо, председник је ту, а ја га сматрам ту као *тоге consuetudo*, по досадањем обичају. А сад долазим на оно што је најглавније и што ме приморава на трећи предлог који се ни са једним од ова два не слаже, а то је: да нити је савјестно а ни пробитачно, да за сада овај још не састављени сабор, у најважнијем питању аутономије наше, т. ј. у питању устројства наши будући сабора конституираном сабору прејудикује, и тако звани прецеденс створи, као што је то сам предговорник казао да би желио да такав прецеденс створи, што би се зависа учинило, ако би се ма који од ова два предлога приватио. Јер примили се предлог г. архимандрита Анђелића, који тамо иде, да ми немамо права бирати председника пошто је то природно право патријарха односно цркве, доследно томе да ми немамо права ни означити ко да буде председник, тада смо већ сада за онда то питање начелно решили, и себи код устројства будућег сабора руке везали, да ни онда о томе питању више говора бити не може: ово се побити не да, ако ли пак противни предлог г. Суботића примимо, онда по оном разлогу или начелу, да један те исти сабор у једној ствари не може или бар не треба да буде себи недоследан, већ би сада за онда изрекли начело избора за председништво, које би се из доследности и код говора о устројству сабора усвојити морало, и за то не жељећи ја, да ми у првом случају по предлогу г. Анђелића, ако би тај већину задобио, приватимо сасвим за нас оно опасно начело, да ми права аутономога самоопределења у томе питању председништва немамо, а не жељећи с друге стране приватом предлога г. Суботића у томе питању начелни прецеденс створити и тиме прејудиковать предстојећему устројству сабора који ће за који дан у

конституирани сабор на дневни ред доћи, стављам високој кући следећи предлог: нека висока кућа закључи, да преко питања председништва за овај сабор (попшто га већ имамо) пређе, те приступи избору други чланица имено биљежника, и за тим кроз свога председника изјавити учини да је сабор конституиран.“

Овај предлог подупирао је и др. Мандић рекавши: „Славни саборе! Премда ми стање здравља још за неко време ће би допуштало, да у дебатама саборским учествујем, при свем томе, попшто сам разумео, да данас питање о саборском председништву на дневном реду стоји, држао сам за дужност, ма како се усilitи и у саборску седницу доћи.

Ја питање о саборском председништву за врло важно и управо за таково држим, да по моме мишљењу од срећног решења његовог, зависи и обстанак овога сabora.

Од једне стране стављен је предлог, да се председник сабору бира, премда се у истоме предлогу и то садржи, да се овог пута патријар за председника саборског изабере. Ја се против овога предлога из два узрока изјаснити морам и то: 1. Из погледа на традицију наших сабора, а 2. из погледа на министарску уредбу, којом се овај сабор сазива.

Ја код наших сабора разликујем две епохе. Прва је епоха од пресељења нашег народа у ове државе до четврте или пете десетине прошлога века; а друга је епоха од онога доба све до IX. чланка угњарскога закона од године 1868.. којим се цркви нашој аутономија повраћа и гарантира.

У првој су се епохи сабори наши слободно мицали. Комесари и инструкција на њима није било. Митрополити су саборе сазивали, кад су за нуждно нашли, и митрополити су стајали на челу народа и народних сабора.

Кад је доцније под краљицом Маријом Терезијом изинио онај рескрипт, по коме: „kein Synodus des raízischen Cleri ohne allerhöchster Genehmigung abgehalten werden solle;“ кад је доцније у благоутробној деклараторији обржавање и партикуларних конгреса без највишег допуштења и без присуства краљевског комесара забрањено било, — онда је тек почело право митрополита на председништво у саборима

прекарним постајати: пошто су краљевски комесари са надзором сабора и председништво сабора себи присвојили, док напоследку године 1865. и то не доживисмо, да је под Шмерлинговом системом уз повреду права митрополитских, краљевски комесар и синодом и сабором као прави председник управљао.

Али и за ово време, док је абсолютна бечка влада (а овамо бројим и угарску канцеларију, па и ону од пре 1848. године) скоро сваки траг аутономје наше збрисала, ставивши за начело, да све што је требало за нас уредити, да је то већ деклараторијом уређено, и да по томе од суделовања народа при својим црквено-народним пословима ни разговора више бити не може, — и за ово време налазимо ми ма и као изузетак тај факт, да је на сабору темишварском 1791. године администратор митрополије Петар Петровић саборско председништво водио.

Из свега овога види се, да су србски митрополити увек природни и историјски председници у народним саборима били, и да је абсолютизам био, који им је та права окрњио и за себе конфисковао.

Данас кад је с повратком устава и самоуправа цркви нашој повраћена и државним законом ујамчена, — данас се то историјско право *per resūtutionem in integrum* опет враћа митрополиту, и он га је властан онако вршити, као што су то право патријар Чарнојевић, Исаја Ђаковић и други наши митрополити све до где вршили, док није реакција против наше цркве сасвим ма узела.

И ово су моји назори са погледа традиције наших сабора.

Сад ћу да наведем други разлог са гледишта министарске уредбе, којом се овај сабор сазива.

Министарска уредба на крају изриком ово определење садржава: „Ја се надам да ће конгресу за руком поћи под јудрим и обозритељним руковођењем (*vezénylete alatt*) више екселенције важан задатак решити.“

У рескрипту ратног министарства изриком стоји, да се сабор овај под председништвом патријарха држати има, као што тај израз „председништво“ и у допису угарског

мирстарства на ратно министарство долази. Све пак ово оснива се на смислу §. 3. I . чланка од год. 1868., по коме митрополит србски наш народни а митрополит румуњски њиов народни сабор саввати има. На основу овога законскога чланица румуњски митрополит још је лањске године месеца септембра сазвао сабор у Сибин и заузево је на њему председничку столицу, па од 90 посланика не беше ни једнога, који би гласа подигао, да митрополит Шагуна није председник сабору њиовом.

Пре него што завршим говор, нека ми је допуштено још нешто у кратко навести.

Наша је црква јерархијска црква, и по томе спадаће у дужност сабору и при устројству конгреском и при уређењу епархијалних скупштина обзирати се на овај карактер цркве наше. При свем томе ја овом приликом нећу о јерархијском строју наше цркве даље да говорим, него ћу да пређем на дијаметрално противположену точку, — на протестантску цркву, и навешћуј само неколико примера из устројства протестантске цркве у Немачкој, из коих се може видити, да и у протестантској цркви, која не лежи на јерархијској основи, право суперинтендента и других духовних лица на председништво у окружним, дијецезалним и провинцијалним синодима у високом поштовању стоји.

I. Preussische Rheinisch-Westphälische Kirchenordnung од 25. новембра 1855. године. §. 38. pt. 6.
 Der Superintendent leitet die Synode bei ihrer Versammlung, ordnet den Gang der Verhandlungen an, hat den Vorsitz und das Recht der Entscheidung bei Gleichheit der Stimmen und steht an der Spitze in den von den Synoden ernannten Commissionen. §. 46. Das Präsidium der Provinzial-Synode besteht aus einem Geistlichen, welcher den Titel „Präses der Provinzial-Synode“ führt etc. (Пруски рајско-вестфалски црквени редовник од 25. октобра 1855. године §. 38. ст. 6. Суперинтенденат управља синодом на његовој скупштини, наређује како да се савршују расправе, председава и има право одлучивати кад се наједнако поделе гласови и на челу је оним одборима што их синоди одреде. — §. 46. На областним синодима

председава свештеник, који се назива председник областног синода и т. д.).

II. Preusische Kreis Sinodal Ordnung für die östlichen Provinzen од 5. априла и 21. јунија 1861. и 13. јунија 1864. године. Art. 3. pt. 1. Die Kreis-Synode besthet aus folgenden Mitgliedern: Erstens aus dem Superintendenten der Diözese als dem Vorsitzenden (Praeses) der Kreis-Synode. Werden mehrere Diözesen zu einem Kreis-Synodal-Verbande vereinigt, so führt den Vorsitz in der Kreis-Synode derjenige Superintendent welcher etc. (Пруски окружни синодски редовник за источне области од 5. априла и 21. Јунија 1861. и 13. Јунија 1864. године, чл. 3. ст. 1. окружном синоду ово су чланови: Прво суперинтенденат дијецезе као председник окружног синода. Ако је више дијецеза у једну окружну синодску свезу састављено, онда на окружном синоду председава онај суперинтенденат, који је и т. д.)

III. Hanoveranische Kirchen Vorstand und Synodal Ordnung од 9. Октобра 1864. §. 49. Der Superintendent, beziehungsweise dessen Stellvertreter beruft, eröffnet und schliesst die Versammlung im Auftrage der Kirchenregierung. Er führt in der Versammlung den Vorsitz etc. §. 62. Die Landes-Synode wird durch einen königlichen Bevollmächtigten eröffnet und geschlossen, unter dessen Leitung wählt sie zum Amte des Vorsitzenden drei Mitglieder aus welchen die Regierung den Vorsitzenden ernennt. (Хановерски редовник о црквеним стварима и синодима од 9. Октобра 1864. §. 49. Суперинтенденат иначе заменик му позива, отвора и завршује скупштину по налогу црквене власти. Председава на скупштини и т. г. — §. 62. Земаљски синод отвора и завршује краљевски овластник, под његовом управом бира тај синод за председништво три члана, од којих црквена власт одређује председника).

IV. Bayerische Kirchen Verfassung der Pfalz од 12. Октобра 1818. године. §. 17. Die allgemeine Synode versammelt sich alle vier Jahre, den ersten Sonntag des Monathes September, so wie ausserordentlich auf jede Aufforderung der competenten Behörde sammt den Räthen des Consistorium's unter

der Leitung eines Mitgliedes des Oberconsistorium's u. s. w. (Баварски црквени устав за Шфалц од 12. Окт. 1818. године. §. 17. Свеобщти синод сакуња се сваке четири године, прве недеље месеца Септембра, а преко реда на сваки појавив дотичне власти заједно са саветницима консисторије под управом једнога члана врховне консисторије, и т. д.).

V. Bayerische Kirchen Verfassung diesseits des Rheins, и то:

прво: Diözesan Synodal Ordnung од 30. Авг. 1857.

§. 7. Der Dekan hat die Leitung der Synoden.

Друго: General Synode од 31. Јулија 1853. године.

§. 5. Die Leitung der General Synode steht — — dem hiezu abgeordneten Mitgliede des protestantischen Oberconsistorium's zu. (Баварски црквени устав с ове стране Рајне. и то прво: дијецески синодски редовник од 30. Августа 1857. §. 7. Декан управља синодима. Друго: главни синод од 31. Јунија 1853. год. §. 5. Управа главног синода пристоји ономе члану протестантске врховне консисторије који буде за то одређен.)

VI. Württembergische Diözesan Synodal Ordnung од 18. Новембра 1854. године. §. 4. Vorstand der Diözesen Synode ist der Dekan. (Виртембершки дијецески синодски редовник од 18. Новембра 1854. год. §. 4. Старешина дијецеског синоду је декан).

Изјављујући се дакле против предлога господина послиника др. Суботића, слажем се са мњењем оних посланика, који патријарха по самом достојанству своме као саборског председника сматрају, а у осталом пристајем уз предлог господина посланика Живковића: да се преко овога питања, које сачињава предмет саборског устројства, за сада на дневни ред пређе.“

Др. Ст. Павловић: „Овде је више разлога казано, да ли да се бира председник или не. Сувише би дugo трајало, да се упуштам у лавиринат тих разлога, за то ћу коју да речем о самој ствари. Чуо сам где се овде нагласују речи: „природни председник“ и „чувство.“ Ношто не може да се докаже, да је дојако патријар на сабору председавао, нити

се може из појма аутономије да изведе, да патријар мора бити председник сабору; она странка, која неће да се бира председник, ослања се на природу. А ја велим, да управо природа саме ствари и природа аутономије са собом доноси, да се бира председник. Јер пошто су чланови изабрани, вља и глава им, председник, да се изабира. Јер је баш нешприродно, да је патријар председник без избора, а ако је он врстан за тај посао, заиста ће га народ изабрати. А ако није, било би заиста и неупутно и против аутономног права, да патријар мора бити председник сабору. А што се неки на чувство позивају, као да би се вређало достојанство патријару, а тиме и чувство народу, кад би се патријар за председника бирао, на то велим и ја, да сам и ја рад, да се не вређа достојанство патријару, као поглавару цркве, али нећу ни да се вређа достојанство народу. Хоћу да ми је патријар поносан у народу и дичан међу другим поглаварима свештеничким, јер в нам да то и народу понос диже; али хоћу уједно да ми је народ поносан међу другим народима, хоћу да његово достојанство остане неоскврњено. А где је стало до достојанства, ту ми је више стало до целога народа, него до патријара, јер патријар се мења, а народ остаје вечит. Где нема народа, ту нема ни патријара. Мени је пречи народ него ташта слава патријарова, јер овај с оним и живи и пада. Г. арх. Живковић напомену, да је свештенство одржало народ србски. То толико значи, као када би се цвет на грму хвалио, да нема њега, не би било ни грма, и ако му сок сиса и од њега свој живот одржава. Али ја велим, да је народ свештенство одржао. Кад свештенство назива цркву „народном“ и кад га народ плаћа, нека и народу да оно што му пристоји, нека му не пречи слободе и права избора, да по својој аутономији може сам собом управљати. Пошто признајемо, да дојако нема узакоњеног права, да су митрополити били председници на сабору, и пошто знамо, да су дојако комесари силиом власти то право себи присвајали, прими сада то право из саме аутономије, а по појму аутономије, по појму аутономног тела нико други овоме сабору не може бити председник, него кога он сам изабере. Кад патријар то право уступи своме народу, неће заиста бити понижен него још

подишен, јер је појмио дух времена и оноштио достојанство свога народа. Из историје зnamо, да су пре сто година два србске владике са сабора уз кола комесарова ишли пешчице, а сад им је тешко достојанствено са народом својим заједно и упоред к једној еври народној корачати. Госп. архим. (вика: прота) Милутиновић каже, да не треба да идемо за полетом ума. А ја велим, да баш треба да идемо за полетом ума, а не за пузењем чуства. Признајмо, да се сада бори средњи век за новим духом времена, да се бори разлог са чуством и таштом славом. Ради таште славе, што би патријар по достојанству своме председавао на сабору, хоћемо да пре-горимо право и достојанство целог народа. Али разабирам, шта је томе урок. Досада председаваху на сабору комесари, до сада нас је њихов јарам притискивао, па као робље. из-ненада ослобођено, не можемо да се навикнемо на слободу, него тражимо нов јарам. Засенише нам очи од ненадане светлости, па хоћемо снова у мрак. Уместо да се владамо по свести и духу времена, па да са слободним и ведрим челом погледамо у очи слободној Европи, ми наново хоћемо тутортства, хоћемо својевољно да смо тутелати. Кад се световњак не меша у управу црквену, кад се шта више труди да утврди темељ цркви, ваљада и од свештеника може очекивати, да ни он њему не крњи права његова, јер што га он више има, то ће му и свештенство бити дичније, стадније и дуговечније. Употребимо сада слободу, која нам се даје, и немојмо да нас потомство прокуне, што га његова права лишисимо без невоље. И св. Сава и предци његови знали су својим световним сродницима уступити оно право које им припада, а не крњити им га, па су се посветили цркви и своме правом задатку. Ја чух на овом сабору где нам се прети „духовним бичем,“ али и ми имамо „морални бич,“ који нећемо пропустити да употребимо, ако хоће да нам се народу одузму права која му по правди пристоје, и која му је сам Бог поделио. Господо моја, ви овде само казујете, да је патријар по старим традицијама био председник а не можете да нам кажете да је имао и право на то. Није, господо моја, нико од народа веће право имао, јер није он ваш

неко сте ви његовс слуге. Ја знам, да већина држећи се кривог мишљења средњег века, неће пристати уз слободан избор председника, али ће доћи скоро и то време, кад ћемо се и тога опростити. Знам то унапред, јер је за сада тако склошћена већина на сабору, али нећу и ја да бацим камен у раку аутономије народне. То рекох, па Бог вам а душа вам!“

Пристаје уз предлог др. Суботића.

Јеромонах Милутин Ратковић: „Ваша Светост и висока кућо! Кад год се какав спорни предмет решава, онда се и разни гласови подижу и разна мњења разлађу, и то све тако донде бива, докле год препишуће се странке до онштег споразумљења не дођу. — Чуо сам овде разна мњења са мудри разлози; стрпељив сам био и свакога мњења пажљиво пропратио, никоме у реч не уђох и беседу му не прекидах; а реципроцитет, господо, захтева, да и мојој беседи послух поклоните, равноправност и братско споразумљење засведочите. Ово вас и молим и са потпуним посланичким правом од вас захтевам.“

Славни саборе! Овде се препирка о том води, кога за председника ове високе куће себи да усвојимо. Предмет је овај врло важан и страшно засеца у обште интересе цркве и народа нашег, за то га и не можемо на лако узети; но морамо га онако решити, како интереси цркве и народа нашег захтевају, и како достојанство ове високе куће са собом доноси. —

Господо моја! Пуна су уста србска, кад се диче и поносе славом и заслугама предака својих; дичи се сваки од нас, кад чоносно каже: „Ја сам потомак свете Немањине лозе!“ Ми свето почитујемо заслуге предака наших, ал их почитујемо само у лепим фразама. Јест, господо! Ал дела треба ово да сведоче. Дело ће ово тек онда сведочити, кад као потомци свете Немањине њему у религиозно-моралном животу подражавали, кад свету цркву своју љубили и служитеље олтара божијег почитовали будемо.

Висока кућо! Неки од г. г. предговорника видим, да већу важност народности, него и самој религији придају; но ово је једно и друго тако свето, и једно без другог постојати

не може, које ћу вам из историје Стевана Немање засведочити. До Стевана Немање и политични и религиозно-морални живот народа нашег није на тврдој нови стајао; но он увидивши, да политична држава без православија, с којим је и народност тесно скончана, цветати не може, за љубав народног напредка и ону је веру, у којој је крштен био, пројенио, пак се православном духовенству у објатија очинска предао, и са њиме је о напредку и св. цркве и државе неутрудно радио. —И заиста архијерејство наше, као мудра матица, од Немањиног доба, па до данас, са свештенством својим сачувало нам је и православије и народност нашу.

Велики Немања, да би свету показао, колико му црква и свештенство на срцу лежи, и сам је последње дане живота свога монаштву посветио и као монах своме архијереју подчињен био. А ми неблагодарни потомци његови, као што овде у високој кући овој чујем и искупшавам, хоћемо архијерејство наше да презремо; хоћемо рационализам да уведемо, па са тим лутеранству, калвинству и другим јеретичким и расколничким сектама у нашу цркву врата да отворимо!

Високи саборе! и опет тврдим г. г. предговорницима, који су противног мњења, да нам је архијерејство наше са свештенством и православије и народност нашу сачувало. Та по смрти Немањиној није ли се Вук син његов са братом краљем Стеваном за престол грабио, и тада је православије о длаци висило; почем се обојица папи у милост башише? Па ко ово иредупреди? Опет архијереј србски св. Сава, који је код грчког цара Тодора Ласкара и патријара Германа самосталну црквену аутономију за Србље израдио. Да није св. Сава онда у одсудном часу унији на пут стао!, шта би данас од нас било заједно са православијем нашим? На ово питање, господо, тужно нам искуство жалостно одговара, гледајући изгубљену браћу нашу, како се без народног свога имена неки: Славонци, Бошњаци, Буњевци, Хрвати, Грчко-унити и подумесецу кланајући се неки и Турцима називају. Од ових, господо, сваки би пре за оштру сабљу голом руком ухватио, него што би се поносним именом предака својих, „Србин“ крстити допустио. Слава дакле архијерејству нашем

слава и непелу његовом, што потомство му данас међу стенима саборнице ове већа!

Славни саборе! свете памети упокојени краљеви србски, за дати већи блесак и сјајност цркви и монаштву, од чести владу краљевску оставише па монаштво примише, као што Стеван Немања, Стеван Првовенчани и краљ Драгутин учинише, душевног спасења ради; а од чести краљевиће своје овоме светоме чину посветише, као што бијаше са Савом I. и Савом II. архиепископима србским, који и светој цркви и србској држави од неоцењене користи бише.

Сад ћу да пређем на вашег Душана! (Међу посланицима и у народу врева и вика: зар није и ваш Душан!) слава му, господо, а! кад законик његов уважите. -- У законику своме вели Душан: „Послушност према свештенству као изабраним црквеним и народним вођама.“ Та послушност није била дисциплинарна, него је била религијозно-морална, без које би се другчије црквени ред покварити могао. Душан у VI. точки законика свога наводи, да је на свештенство и православну веру позорност своју с тога обратио, што Србина само православна вера счасти и одржати може. Како је Душан свештенство одликовао, види се из 21. точке законика његовог, у којој стоји: ако ко архијереја или калуђера или свештеника обесчасти, да плати 100 перпера, и да лежи у тавници 40 дана, као ругатељ божији. Ево овако је Душан своје свештенство и архијерејство поштовао, — кад је краљевство на царство узвисио, онда је и архиепископат патријарством заменио. Велики овај и знатни у србству муж фактично је показао, како је неприродно, да лаик у црквном сабору председава. — После смрти Јоаникија I., патријара србског, Душан сазове црквени сабор у граду Серезу, на коме је он председавао, и освештени сабор овај избере за патријара Саву IV. Као председник Душан је овде у велику погрешку пао, што је све оне епископе, који су се затекли у оним провинцијама, што су од Грка отете, детронизирао и заповедио, да се у Грчку удале. Хлеба лишени епископи ови горко су се на Душана заплакали, и васеленски патријар Калист у Цариграду тако је на овај поступак огорчен био,

да је анатему бацио на Душана и цео народ србски. Да је патријарх на овоме сабору председовао, из ратољубија и свепитничке скромности не би ово учинити хтео. Калиста патријара анатема ево какве је посљедице за Душана имала. Св. писмо каже: „силан муж преполовљајет днеј својих,“ и Душана једна бурна грозница са смрћу састави и живота лиши; а знамо даље, како му је и јединица прошао.

Још имам, славни саборе. онима одговорити, што не признају заслуге архијереја наших и што одричу, да су патријарси у саборима председавали. Ја ћу вам навести из историје црквене, да су патријарси наши и на политичном сабору негда, а на црквенима после Душана свагда председавали, па је добро било.

Господо моја, после смрти краља Вукашина, хтело се српско краљевство распасти и сваки велможа хтео је да господари као краљић у оној државици или области, у којој се онда затекао био; но патријарх Сава IV. за предупредити несрећу, коју је отуд предвидио, стави се на чело народа и сазове сабор у Ипеку, на коме је он председништво заузео, и сртно избери за цара српског св. кнеза Лазара. Под владом овога Теофан је патријар анатему са српског народа скинуо,

Висок ћућо! Од битке косовске или од 1389. јун. 15. пак до преласка Србаља овамо под Арсенијем III. патријархом Чарнојевићем 1690. год. Србији су скоро на овом истом земљишту под Турцима стајали, на коме ми сад овде стојимо, па за то је време било тамо три црквена сабора и то: један је био у Жичи, други у Скопљу а трећи у Призрену, на којима су патријарси србски председавали. Даље оној господи, која рекоше, да свепитенство и архијерејство наше мале заслуге за свету цркву и народност нашу имадоше, одговарам, да су у оном жалостном периоду баш ли једни архијереји школа у земљи не имајући, при себи младеж и у манастирима за свештенство преправљали, који су нам са малом њиховој науком веру и православије спасли.

Безбожни Турци шта учинише са врстним оним патријарсима, који бише поборници цркве, православија и народа нашег? У почетку XVII. века удавише и у море бацише

патријара Карила Лукариса ; а у средини истога века обесише патријара Партенција; а тако исто учинише и са патријаром Григоријем 1821. на сами празник вакресенија христова. Исту је судбу ижусио патријар србски Гаврило Рајић, кога Турци због привржености к своме народу из средине србства одведоше у Азију, где га при реци Јагијазими код града Брусе обесише. Патријара Василија Бркића одведоше из Београда, само једног подозрења ради, у Цариград, где је у тавници мученички своје кости оставио, без да се игда у отачаство Србију повратио.

Како су до сада овде од 1690. год. сабори држани и ко је на њима председавао, доста је данас овде речи у овој саборници просуто, за то ово и ћутањем прелазим: но само још то додајем, да је блаженопочивши патријар Рајачић год 1861. политичном сабору председавао.

На последку, кад сам из историје црквене доказао, да су архијереји наши цркву нам и православије сачували заједно са народношћу нашом, и да су патријарси наши на разним саборима председници бивали, онда моје мњење високој кући у том изражавам, што желим, да србски патријар по природи свог високог црквеног достојанства, на саборима црквеним свакда председава, и приступам к предлогу г. архимандрита Анђелића, а ако овај не стоји, онда гласам за предлог г. Јована Живковића.“

За тим се седница заврши.

Двадесет седми дан.

27. Јунија, у петак. Саборска седница. Започе се у $\frac{1}{2}$ 10 сахати. Пошто се прочита записник, предаду се веровнице и донесци, пређе се на дневни посао те продужи расправа о председништву. Проговори

Архимандрит Цветић рекавши: да тврди и исповеда, да је патријар природни председник ирквено-просветном сабору, а то он тврди по духу цркве наше и обазирући се на каноне, што је „служитељ“ цркве, и што је умањење парохија и протопресвитерата питање, које спада у питање

црквено те за то се само под председништвом патријаровим може расправљати, најпосле што је патријар из народа од народа за начелника цркви узвишен и изабран, па у томе је већ природно председништво патријарово. Уз ово идући даље вели, да је патријар председник србском сабору ма и мешовите природе био. Србски народ не имајући повластицама ујамченог политичко-областног поглавара, свакда је патријара по високом његовом достојанству и по „положају“ који према влади има, за свог политичког поглавара сматрао и сматра, што видимо и из догађаја 1848. год. Србски народ онда, као и свакда, видећи се у неволи прибегавао је к свом митрополиту и прикупљао се око њега, па је из скупштине своје, на челу које би митрополит а би за то изабран, оживотворивши пећку патријаршију, извикао свога митрополита за патријара. Ослонивши се на њега освештао га је за свога политичког вођу, па за то га је и двор аустријски освештао, те тако се у патријару спојило и црквено и политичко начелништво народа србског. А кад је тако, онда је патријар председник на саборима србским, ма ови били и мешовите природе. Пристаје dakле уз предлог архим. Анђелића, и што је тврдио, то тврди као војник цркве, и као прави Србин и син наше јуначке крајине.

Овде нам ваља г. арх. Цветићу напоменути, као што је и у приступу ове књиге напоменуто, да је мајској скупштини год. 1848. тадашњи митрополит Јосиф Рајачић изабран за председника.

Др. Милосављевић рече: Већина мојих предговорника, како од ове стране, који су при саставу овог сабора били за предлог др. Суботића „да бирамо председника и да једногласно изберемо његову светост патријара“, тако и од друге стране, који су за проти-предлог архим. Анђелића „да је патријар природни председник овом сабору“ — изре-коше, да им је жао, што је питање о председништву саборском дошло до претреса. А жао је онима, који су за проти-предлог арх. Анђелића, с тога, што суде, да је патријар већ по томе, што је вољом народа за патријара изабран, уједно и природан, т. ј. „по божијој милости“ председник

сабору, и да се претресајући то питање вређа достојанство патријарово. Другима пак, који су за предлог др. Суботића, жао је с тога, што суде, да је са њиховим предлогом најврстније самоуправно право, народно право слободног избора вршено и сачувано, и да је његова светост патријар у своме достојанству неповређена, шта више добивеним обштим гласом поверења обдарена. Ради овог другог узрока и мени је не-мило што дође питање о председништву до претреса, али кад је већ тако, онда молим славни сабор да се стрпи, да и ја могу коју рећи о томе питању, и то ноглавито на трећи предлог г. Јов. Живковића, који хоће да при саставу садашњег сабора питање о председништву ћутке пређемо, и одмах перовође бирамо. Г. Живковић вели, да је патријар сабор сазвао, отворио, и од то доба па до састава у свим седницама председавао му и „руководио“ га, и да по томе не налази нити да је место председништва упражњено, нити да је привремено, па за то не види узрока нити потребе попуњавању. Ја налазим, да је управо досадашње председавање патријарово привремено, да је сада, кад се сабор саставља, упражњено. Привремено је за то, што је патријар по смислу посланице министарске само као сазивач сабор отворио и што је поради тога, што немамо пословника, место најстаријег члана до састава сабореког запремао. Упражњено је пак за то, што је у сабору до састава његова и онако све привремено, и што управо састав сабора бива избором председника и перовође. Нису ово дакле главни разлози за трећи предлог, већ сасвим поради других узрока хоће г. Живковић да се ово питање ћутке пређе — из некаквог опортунитета (згоди за љубав), из некакве бојазни, као да би онда, кад би се Суботићев предлог примио, немогуће било, да овај конституовани (састављени) сабор обнови ово питање кад стане градити закон о уређењу сабора. Ја се с њим не могу сложити јер је управо овоме сабору, како се састави, прва задаћа и дужност, да састави закон о уређењу сабора што ће се држати унапредак, и ту се онда не може мимоићи питање о председништву, и да га пређемо ћутке, то би нам само од штете било, јер би се они, који би при уређењу сабора били

против слободног избора, могли послужити неким прецеденсом (послом у напред свршеним), као да смо и при саставу овога сабора за председника признали. Ово би и самога г. Живковића тукло, пошто и он признаје, да се слаже са онима који бране самостално право слободног избора, само неће већ при састављању овога сабора да га врши. За то сам противан предлогу г. Живковића и свакојако за то сам, да се питање о председништву претресе и прекине.

Архим. Петровић: Пошто је Христос глава цркви а апостоли његови наследници, епископи шак наследници апостолима, онда је и најстарији епископ глава цркви, а по томе и патријар природан председник сабору. Црква се не даје ни замислити без свештенства, па тако и нема цркве, која би била од самих световњака. Апостоли су председавали на различитим зборовима. И на самим васионским саборима председавали су патријарси или најстарији епископи. Напомиње пример цара Константина и Теодосија, одговарајући Милетићу, да у цркви никда није владао империјализам. Цар Константин је седео на сабору, а у саму расправу није се упушио, а цар Теодосије отворивши сабор одмах је патријаршу предао председништво. Слюмиње и пример из садашњег времена, како су се Романи од нас оделили, па је председничку столицу заузeo њихов митрополит, и томе се нико није противио. Захтева да останемо на земљишту каноничком, које закон саборски од г. 1868. потврђује, јер то је право историјско и божанствено, да је патријар председник. Пристaje уз предлог Ањелићев.

Михаило Ристић: „Један од г. предговорника напоменуо је, да је и 1848. год. држан сабор и да је ту био патријар председник, а нико није ни речи против тога рекао. Но то је било, ил што ником није на ум пао, или ако му је на ум пао, он или није хтео, или није смeo изустити, да се председник бира. Ја налазим, да је сабор овај у томе даље коракнуо за духом времена, кад је предлог о бирању председника на сто куће ове донео. Господа предговорници о ствари су тој толико говорили, да ми се чини да је ствар равлашћена, и да се бојим, да ја са мојим разловима

ствар нећу више расветлити моћи; ипак држим да ће сабор овај праведно од мене очекивати, да и ја своје мњење о предлозима за бирање и небирање председника рекнем и да се изјасним, коме предлогу ја приступам. Овде има три предлога: Суботићев, Анђелићев и Живковићев. Суботићев предлог захтева, да се председник бира и да за овај пар изберемо њег. светост. Анђелићев против предлог захтева, да сабор закључи, да нити хоће нити може у избор председника упуштати се. Живковићев предлог иште, да се пређе преко предлога Суботићевог на дневни ред, јер фактично имамо председника. Пре него ћу се изјаснити, коме од та три предлога приступам, дозволите, господо, да мотива моја изложим. Из ових ће се видити, да су мотива неких предговорника и моја мотива, или бар да се моја мотива са њима слажу. Дозволите пак, да пре, него што моја мотива изложим, пре свега разлоге предлагача у обзир узмем. Што се г. арх. Анђелића тиче, он је, ако се не варам, доводио право председништва његове светости из апостолски времена, утврђавајући, да у тако званим апостолским саборима, председник бијаше свештеник, муж из клирикалног реда. Ја мислим, да то тако није било, јер у времена апостолска не бијаше још разлике између клира и мирјана, организам цркве не бијаше данашњи, онда јоште није био хијерархични ред изражен. У оно доба био је сваки христијанин уједно и апостол, сваком је ваљало науку христову проповедати и за њу мрети. Питам ја, господо, да ли између тих апостолских сабора, и између нашега икакве аналогије има? Поглавити предмет тих апостолских сабора био је тај, стари и нови завет у сагласје довести. А покрај те главизне била је нузгредна економија цркве, али она економија била је другчија него наша, онда није било разлике између мого и твога, него је био комунизам. Тога сада нема. Када дакле између сабора садашњег и ондашњих нема никакве аналогије, онда се из њих никако не може право историчног и природног председника на овоме сабору без избора извести. Такав извод био би велики скок, био би hiatus in concludendo, и ја би желио, да такав силогизам није никад у нашој средини изречен. Г. Анђелић за

тим прелази на вселенске саборе и каже, да је њима навек председник био свагдашњи најстарији великодостојник црквени. Добро, господо, допуштам и то, али никако не могу допустити, да су вселенски сабори овом нашем подобни били, и да се наш сабор може вселенским назвати. Пре него на предмет тих сабора пређем, морам овде нагласити, да се хијерархични ред организовао, ако се не варам, тек у време ере Дијоклецијанске, и да је хијерархични ред и хијер. организам цркве христове онда тек подиуну израз свој добио, кад је вера христова државном постала, а то бејаше у време Константина великог. Овде треба да будемо један према другом искрени, треба дакле, да не затајимо, да сабори ти вселенски сасвим су други предмет већања имали, него наши садањи. Сабори под Теодосијем, Јустинијаном, Порфирионом, Марцијаном, Ирином (који сабор ви нисте ни споменули) имаћаху за предмет докмата црквена, и дисциплину црквену, градила се онда дорма вероисповедна, рат се водио против јереси Аријана, Нестора, Пелагија, зборило се, да ли да се иконе обожавају или само просто поштују. На данашњем сабору ми никакве дорме не можемо градити, нити нове каноне стварати. Данашњи сабор вразе се око економичне струке цркве, а ако је у вселенским саборима економија црквена и до речи дошла, то је тек било узгредно. Сравнимо сада те саборе са нашим саборима. Ја, господо, мислим, да никакве аналогије између тих сабора нема, а где такове нема, онде нема ни аналогног извађања права и дужности. Ни у каквој се точки (да не кажем тачки, смеј) не додирају. Ја дакле не увиђам, одкуда из тих вселенских сабора можемо извести, да је патријар природни председник, или бар наш исторични председник у овоме сабору. Г. прота Милутиновић утврђаваше, да не треба полету ума сљедовати, а то би ми онда радили, кад би председника бирали. Ја мислим, да се на тај разговор никако другчије не да него у фигури одговорити. Ја налазим (показујући на странку свештенства), да се са оне стране мрак средњег века диже, да као густи облак сабор овај покрије, да не би како зраци просвете и садашњег века у сабор овај продрти могли. (Прота Милутиновић)

тиновић: Нисам ја рекао за полетом ума, него савршена ума. **Милетић:** Савршена ума само Бог има, а говорник пријода: господо моја, није ли он тако казао? Одговара се, јесте).

Г. арх. Живковић рече, да је прива народност вашу сачувала, да је дакле треба сматрати као средоточије народног живота. Овај се назор не слаже ни са назорима владе ни са природом цркве, јер влада неће трпити, да ми у цркви средоточије нашег народног живота сматрамо, а црква нема ту цјел, да народност уздиже већ да наравни ред у физичном свету оствари. Даље морам приметити, да свака народност сама себе одржава, и да ту нема народности нити свести народне, где подпоре од цркве траже; ту је црквена свест а не народна. Ако би пак црква заиста и одржавала народност, то онда из тога опет не може се извести, нити хисторично нити право природно, да сабор овај не може и не сме председника себи бирати. Даље је г. Живковић утврђавао, да ако председника подвргнемо избору, онда тиме, што ћемо можда другог кога него патријара изабрати моћи, свештенство из наше средине искључавамо. То ће значити, да ће у том случају свештенство из задруге наше иступити. Ово је, господо, завера против овог сабора, и за то мислим, да тај разлог можемо и морамо ћутањем прећи. Даље рече г. Живковић, да ће тиме, што ће патријар као председник, а епископи као сучланови закључак саборски подписати, гаранције бити, да хијерархија против закључака саборских ништа за леђа неће радити. Овде је одпре споменуто, да се то већ једном догодило, и ја желим да то не буде истина, а хоћу и да се о томе посумњам. Допустите пак, да разлог овај у симологизам не претворим, јер ће онда апсурдум изаћи, већ и зато што се из такова разлога не може право природног председништва њ. с. извести. Г. Мандић изволео је тврдити, да су некада митрополити, као Исаја Ђаковић и др., саборима превидирали И из тога се не може право президијума њ. с. извести, јер како би било, да су онда случајно цивилистите превидирали? Да ли би ми из тога извести могли, да право председништво цивилистама овде пристоји. Ја, господо, овај тезис за то овде изврћем, јер се истиност тезиса само онда

увидити може, кад се обрне, по чему кад обрнут не стоји, не може ни утврђен постојати. Даље је г. Мандић на протестантске указе, који у Пруској, Баварској и т. д., суперинтендента као председника свога закона признају. Што важи за протестанте, не мора за нас важити, и најпосле из тога протестантског устава не сљедује, да је њ. св. природни и исторични председник овога сабора. Г. Мандић даље је рекао, да у одписима министеријума бечкога и хрватскога стоји изрично напомењен преводијум овога сабора у патријарху. Ја мислим, да ми нисмо на основу тих одписа, већ на основу одписа уг. министра овде позвани, у ком никаде не стоји, да овоме сабору буде председник њ. св. Тамо, ако се не варам, стоји, да сабор овај под руководством њ. св. буде, а да само у синоди има председавати. Из тога се види, да и сам министар међу председништвом и руководством разлику чини. А ако ову разлику вој. министар не прави, јер ја као заступник крајине за хрватски одпис не знам, то за нас није меродавно, јер ми се држимо оригиналa, а одпис војеног министарства само је копија. Што је војени министар сватио, то ми нисмо сватили. Г. арх. Петровић утврђаваше, да се црква без свештенства не може мислити, да дакле цркве нема, која би се из самих мирјана састајала. Ја не увијам, како се из тога разлога председништво патријарха на овом сабору извести може, а одговарам овом априористичном назору арх. Петровића апостериористичним доказом, да има и цркви, где нема организма хијерархијног. (А то није православна.) Овде није питање је ли православна, већ само да ли је има и да је опет за то христијанска, као што је прва црква заиста без свештенства била. Ја се овде не смем упуштити у теорије и пертрактације такових цркви, јер такве су теорије законом забрањене. Морам тако приметити, да је карактеристичнаnota како цркве нехијерархијске тако и хијерархијске христова наука, па кад се ова може у оној приповедати, може се и у овој. Не може ли бити дакле цркве без хијерархије, онда не би могло ни бити цркве са хијерархијом.

Из ових се разлога види, да ја на предлог г. арх. Анђелића никако не пристајем и то је прва негација.

Што се предлога г. Јована Живковића тиче, ја држим, да је исти разлогима г. доктора Милосављевића довољно опровергнут. (Ј. Живковић: То ви мислите). Ја то и мислим и његове разлоге усвојавам, а за то их овде и не репродуцирам, што желим репетиције избећи. Ово је друга негација. Сљедује, да ја предлогу г. др. Суботића приступам и разлоге за овај предлог као најубедителније сматрам. Сада долазим на мотива моја, која у три разреда увршћујем. Сматрам предлог г. Суботића с точке о природи и цјели уопште сабора овог; с точке позитивних закона, који мотива моја подкрепљују и одношај између клира и народа нашег регулирају. Што се прве точке тиче, то признати морамо, да је сабор овај скуп посланика Србаља православне вероисповести, да је dakле природа овога сабора, да посланик буде посланик Србаља православне вероисповести, а цјел, да посланици заступају интересе народа србског православне вероисповести. Из ове опште природе и цјели сабора сљедује његова посебна природа и цјел. Прелазим dakле на точку другу: како признајемо, да је сабор овај скуп посланика народа србског православне вероисповести, како кажемо, да посланик мора бити посланик народа србског православне вероисповести, како велимо, да посланик има заступати интересе народа србског православне вероисповести, како dakле ову општу природу и цјел сабора допуштамо: онда заједно и то допуштамо, да је посебна природа овога сабора конфесионална, да је dakле посебна цел овог сабора конфесионалне интересе народа србског заступати.

Сад је питање, да ли ти конфесионални интереси предлог г. др. Суботића искључују или не. Да би се на ово питање достаточно одговорити могло, морамо пре свега видити, каква је то конфесионална природа сабора, које су њене битне јанте, какви су то конфесионални интереси, другим речма морамо пре свега компетенцију и делогруг овога сабора размотрити, премда овај предмет онда тек на дневни ред доћи може, кад се буде о устројству сабора говорило.

Црква је конфесионална корпорација, можемо је dakле назвати организованим друштвом, кога је цел та, да правни

ред, који ја овде од правнога разликујем, у физичном бићу оствари. А какав је организам наше цркве? Хијерархичан, т. ј. црква се наша дели на ред клирски или свештенички, и на ред лајски или световни. Онога је задаћа, да слово божије проповеда, дисциплину у цркви обдржи, и добним примером нравности предходи: а овог је задаћа, да проповедано слово божије слуша, да се дисциплини црквеној подвргне и да правни ред по упутству клира оствари. У цркви дакле нашој има два субјекта, активни или хијерархични и пасивни или световни.

У овом сабору заступљен је и један и други субјект. Обоје имају ту цјел, да организам црквени одрже, а никако да га руше. Значило би пак рушити тај организам, кад би један рад с другим смешали, активном субјекту пасивитет, а пасивном активитет дали. То би овај сабор онда чинио, кад би у предмет већања свога предузео докмата и каноне црквене, јер онда би овде заступљени клирски ред признао, да и ми овде из лајског реда можемо и смемо о докмата и канонима црквеним зборити, реформаторне идеје на сто ове куће доносити. Компетенција дакле овога сабора не може се никако на докмата и каноне црквене односити, мора бити дакле ван ових других каквих конфесионалних интереса о којима сабор овај има вјећати. А који су то? Да на ово питање одговоримо, морамо пре свега признати, да је црква друштво физично. Свако друштво физично мора имати нека средства да тако обстане, дакле и црква мора имати средства, да се у физичном бићу одржати и докме и каноне а посредством њих правни ред свој остварити може. Средства ова спадају у економију црквену. Кад дакле видисмо, да се компетенција сабора не односи на докме и каноне, то онда сљедује, да компетенција сабора овог није стројна, већ економска, да дакле сабор овај има заступити оне интересе народа србског православне вероисповести, који се на економију црквену односе. Овде морам школску цјел овога сабора мимоћи, морам пак и ту приметити, да и школа не спада под докме и каноне црквене, већ да је и она само средство, које и преко кога црква наша своје каноне и докмата оствара.

дакле да и школа у ред се економије црквене уврстити мора. Економија се црквена непосредно насиљног субјекта тиче, а само посредно активног, јер она има по смислу и природи организма хијерархичног средства пабавити, да црква, догмата и каноне своје, чрез школе, парохије, дијецезе, општине црквене, зданија црквена и т. д. оствари, она има клир свој обдржавати а овога задаћа није никакна друга, већ као што рекосмо: слово божије проповедати, примером нравности предходити, дисциплину црквену обдржати. А кад је то, онда би могао клирски ред из овога сабора сасвим изостати, (живио) без да би тиме сабор комитетицију своју погубио, да о економији црквеној већа и православљане закључке донесе, као што и синода за то не престаје бити синода, ако и није у њој ред световни заступљен. Ја дакле не увиђам, по чему ми већ a priori можемо патријарха као природног председника овога сабора сматрати, вицеверза морали би онда и мужа из реда световнога као природног члана и председника синоде наше сматрати. (Живио!). А кад је ово апсурдум, онда и оно апсурдум бити мора.

Кад по свему овом стоји, да економија црквена као предмет овога сабора не забрањује бирати председника, и кад даље стоји, да оно што није забрањено мора бити дозвољено, а само оно није дозвољено, што је забрањено: то онда сабор био би презиртелан, кад не би право своје аутономије употребио. (Живио!) Немојте одма док не видите што ће бити. Треба дакле, да и председника себи бира.

Прелазим на точку трећу, т. ј. хоћу да посмотрем, да ли има позитивног закона, који ове разлоге подкрепљава. Леополдова диплома од 6. апр. 1690. и 27. чл. закона 1791. 20. чл. 1848. а најпосле и IX. чланак 1868. признају истину нашу аутономију, не регулирају пак одношај између клира и мирјана. Како пак признају аутономију, онда искључују и природног и историчног председника. Деклараторијум од 16. Јулија 1779. истина да је октројка, али ипак се као поглавити регулатор одношаја између клира и мирјана нашега народа појављује. Познато вам је, господо, да овај закон у §. 2. 3. 4. архиепископа назива поглаваром у чисто духовним

стварма, (Грујић : *in eclesiasticis*. Говорник : не, него *in spiritualibus* стоји тамо, а ако је и *eclesiasticis*, онда се само е *lesiaslica* разумевају, а то су и спиритуална. Милетић потврђује речи говорникове). Дакле по самом закону и у смислу тога закона није патријар ни поглавица овога сабора, који је мешовите природе односно светске. Ове је назоре и сам клир у сабору од 1864—5. године имао, кад је у закључцима својима, који су решкристом од 10. ауг. 1868. царску санкцију доживили, нагласио, да црквене общине могу себи бирати председника и из световног реда. Кад је то, онда нема ни историчног ни природног председника тих општина из клирскога реда, већ је нарох местни председник онда само, кад га народ акламацијом на то позове. Што општина црквена у малом, то је овај конгрес као скуп свију тих општина у великом. Кад је дакле наше свештенство у сабору од 1864—5. год. ове назоре усвоило, то ми јамчи његово поштење и лођика, да оно од тих назора неће одступити, и у ту недосљедност пасти, да оно на овом сабору опозове, што је на сабору од 1864—5. године тврдило.

И ове околности, у којима, и по којима сабор је овај сазван, доказују, да председника треба да овај сабор бира. Ја нисам ту био, кад је њ. св. сабор овај отворила, не знам дакле из собственога угледа на основу каквог је одписа њ. св. овај сабор отворила. Чуо сам пак, а и читao сам, да је то било на основу IX. чл. закона од 1868. г., односно на основу одписа угарског министра просвете. У овом се чланку аутономија наше цркве признаје, признаје дакле и аутономија нашега сабора. А када аутономија цркве наше искључује октроисање председника, инволвује и избор председника. (Тако је.) Ако се не варам у чланку (Суботић : у одпису), да рекнем у одпису министарском само је руководство овога сабора патријарху предано. Руководство, господо, још није председништво, јер ми видимо, да нека господа овога сабора сам овај сабор руководе а никоме неће на ум пасти, да их за то за председнике сматра. То би онда само бити могло, када им сабор овај силом аутономије своје, у којој смо један другом равни, управу сабора преда, а то ће рећи, када их за пред-

седника изабере. Ја још даље идем. Познато је, да нас је цар наш ослободио од комесара. Ја у овом акту видим интенцију цареву, да и сабору овом ону аутономију даде, коју је и другим саборима своје велике државе, политичним и неполитичним дао, да он сам жељи назоре из средњега века заостале уклонити, и благодетним реформама ланце оне са народа своји скинути, у којима су досад сапети били. Ми се, господо, ове интенције царске морамо достојни и дозрели показати, и уверен сам, да ће и друге мојој посестриме крајине, које овде заступнике имају, овај царски миг, ову цареву интенцију сватити и разумети. (На ово примети патријар, да се говорник ствари и језgra држи, а он му одговори, да он мисли, да се држи, а више се гласова чу: тако је. Жагор се породи такав, да је говорник казати морао: господо, боље да се разиђемо. Кад се утаклило, онда рече:) Ја већ видим, господо, да сам вас мојим говором уморио, ја дакле овде прекинути морам, премда сам хтео још о томе приговору прословити: да ли достојанство пати, кад би председника бирали и предлог Суботићев примили. (С више страна и од самог свештенства: даље, даље. Чујмо, чујмо. Говорних пак не хтеде даље, него седе с овим речма: Бирајмо, господо, председника, како аутономија наша захтева, повторавам да се са Суботићевим предлогом поднудно слажем.“

Прота Трбојевић: „Високи саборе! Из разлога тога, што је о овом велеважном предмету, који јоште од јучер свеједнако на дневном реду стоји, свејстрено разлагано, и то и са историјске и са политичке и са црквено-каноничке точке о том довољно црпљено и говорено, не мислим ја сада ни на једну од тију точака освртати се, а то због тога, што су гг. предговорници готово све оно, што сам и ја хтео и што сам могао био са тога гледишта говорити, лепо образложили и изговорили. Не мислим се, велим, на то поље упуштати за сада, јер чини ми се, да је оно већ прилично обделано. Мислим дакле, бити ће уместно, ако о важном предмету овом неколике рекнем са онога гледишта, са кога, како ми се чини, гг. предговорници јоште ништа нису споменули. Биће, мислим, уместно, ако о ствари овој из срца и из душе, из чуства и

из осећања оног многобројног народа нашег, са којим сам заједно живући све досадашње дане живота мога пробавио и с њим добро и зло дијелећи, о животу његовом, о чуству и осећању његову доовољно искуства себи прибавио, — неколико речи проговорим. Тада народа наш, кога ја овде спомињем, живе на томе простору, што лежи од Јасеновца до Зермање шак онда даље до котарске Боке, и у свем предјелу, који се Далмација зове. Тада ми је народа наш србски, господо моја, тако свестрано и у свему познат, као да би све то заједно са мном у једној кући порођено и одхрањено било. —

Познавајући ја дакле врло добро тада честити народа наш, уверен сам, господо моја, да би нам он здраво замерио, кад би и најмању неслогу, и најмањи раздор и неспоразумљење каково међ нама опазио. Уверен сам, господо моја, да би нам тада честити народа наш особито и са највећом зловољом замерио, и поверења би нас свога лишио, кад би опазио, да ми и у шомисли имамо, данас председника себи за црквено-народни сабор — не знам одкуд — бирати док смо ево хвали богу сретни, таковог у високој и обштељубљеној особи његове светости међу собом имати.

Зна добро и признаје тада храбри и честити народа наш, а знамо и треба да знамо и ми, господо моја, да су прајеви наши јоште у стара времена са великим трудом и појртвовањем, с тешком муком и крвавом заслугом патријарха себи и својој цркви једва стекли, једва задобили; те да су нам таковог не само као патријарха, не само као чврста и непоколебива ступци у цркви, не само као највишег отца и начелника у народу, него и као свагдашњег природног и законитог председника на свакој поглавитој црквено-народној скупштини, на сваком црквено-народном сабору, са пуним правом оставили, препоручили и нас о томе завјетовали, да то свето право, тада свети аманет, тада црквено-народни понос наши — е да право речем, ту светињу нашу за свагда и на сва времена, док год у нама србско срце куцало, док гођ у нама србска крв врела буде, — храбро сачувамо и у непорушивој целости својски одржимо.

Овај праотачки завјет и ово свето право усађено је,

господо моја, дубоко у срце и у душу народа нашег, и изволите стално уверени бити, да овај свети завјет, овај симбол код народа нашег пуно више важи, пуно више вреди, него све данашње нове мудролије, које нам ево на видик излазе.

Кад би ми дакле, господо моја, овај завјет праотаца наших погазили, кад би ми од тога — не знам како одступили, пак се у избор новог председника за прквено-народни сабор наш упуштали, онда за цело држим, да би смо са тија не само незадовољство и огорчење, него и приговор и злобљу, а то је велико зло, од стране народа нашег на себе навукли; пак мислим, да би то, моја господо, и пред богом грехота, и пред целим светом голема срамота наша била.

Нек ми је сад дозвољено, једну малу приметбу учинити на оно, што је јучер један од гг. предговорника у овој високој кући упирајући прстом не само на нас свештенике, него и овде на ову високопреосв. гг. епископе наше рекао између остalog и ово: „треба да признајете, да сте ви слуге народу, а не народ вама.“ — Да како; ми смо свагда признавали, пак признајемо свеједнако и сада: признајемо, велим, да смо ми оно, што и јесмо, и што треба да будемо, признајемо, да смо слуге божије, да смо пастири и учитељи стада божијег и стројитељи тајни христових, а к тому ми смо и досад свагда приправни били, милом народу нашем и на утешу и на послугу бити, али на услугу само, у колико нас свети закон божији и свештена дужност наша на то упућује. Дочим ми дакле позиву нашем верно съедујемо и дужности наше вљано вршимо, онда мислим да нико тога права имати не може, са голим прстом нас на ово или оно упућивати, а јоште мање нас тако простачки именом „слуге“ називати, — против чега се ја за свагда свечано ограђујем.

Боли ово, господо моја, на срцу и не може лако да преболи; а верујте стално, да ме је и онда на срцу заболело, кад сам некакве партaje и сепаратизам некакав у овој високући спомињати чуо, а особито реч она, која је овде у овом високом сабору већ вишекрат споменута, реч: „клерикална партaja“ — чисто ме је у душу такнула. А што јо то, господо моја? одкуд те неслоге, — одкуд те партaje међу нама?

Та нису наши свештеници туђинци, нити су они синови туђи; та не долазе нам ваљда они из иностранства, из Америке, или Бог зна одкуд; него су то прави правцати синови и рођена браћа србског народа нашег, и њиов је позив за цркву и за народ наш од превелике важности. Да речем на пример: мој је отац био грађанин, његов је брат официр, а други је трговац, — е шта ћу — ја сам ево свештеник; мој је син учитељ, а други би желио бити адвокат. — Ето, господо моја, како ми уобщте међу собом стојимо, пак, судимо, нисмо ли ми сви једна плот и једна кров, нисмо ли ми сви међу собом, што 'но се рече „нокат и месо?“ — Могло би бити и то, да баш у овој високој кући три од једне матере рођена брата заједно раде и суделују, и то: један у реверенди свештеничкој, други у капуту грађанској, а трећи у униформи официрској; пак би ли то ваљало, би ли то лепо и поштено било, да ти људи праве међу собом партају, да праве сепаратизам, пак да један против другог удара те да се свађају и несложно живе? Ја велим, да то не би ваљало! Ја велим, да би то и грехота и срамота била!

Ово ја истина као свештеник, али Бога ми, и као простирачан и родољубив Србин, у души мојој овако чуствујем и исповедам искрено, да би највећа жеља и радост моја била, а знам, да би то и жеља народа нашег била . . .“ (Милетић показујући руком на публику говори: „и ово је народ — ово је народ!“). Говорник му одговара: „Јест то народ и ја тај народ штујем и љубим, као мој мили народ, и као милу браћу моју (живио!), али, господине, већа је гомила онога народа, од ког вам ја овде говорим, него што га има у свем Новом Саду и Карловцима, за то вам ја истину кажем, да би жеља тога честитог народа била, да се ми овде што лепше сложимо, пак да у поштеној слози и у љубави братинској, не прецируји се више о избору председника, кад га ево имамо, — да о напредку народа нашег, о напредку цркве и просвете народне сложно и једнодушно деламо и радимо, знајући добро да: слогом расту и најмање ствари, а неслога и највеће квари. А и оно ми се здраво допада, што 'но народ наш ве- село цопева: „Само слога нека је, пак је све можно; заман

дущман устаје, гдје је све сложно.“ Да споменем овде и оно, што нам божаствени спаситељ наш говори: „О сем познајујут вesi ако мои ученици јесте, ушче љубов мејду собоју имјете.“ А што је та љубав, коју нам Бог препоручи? није ништа друго, него слога, слога, љубав јесу темељ, на коме се нешто доброга и ваљанога сазидати може, а без тог темеља не може се до успеха доћи. За то и опет велим, да би жеља и моја и народа оног била, да се лепо сложимо, пак да за срећу и бољак народа нашег деламо и радимо, те ће онда и добри Бог слогу и радњу нашу благословити, и тако ће онда и по нас и по народ наш све добро, све напредно и користно бити. —

Ја сам dakле, господо моја, за слогу и за споразумљење, и при том начелу желим за свагда остати, а са тим начелом пристајем уз предлог г. Јована Живковића и слажем се подпuno с њим.

Васа Ђурђевић: „Сл. саборе! Повела се реч о председништву, и г. др. Ј. Суботић учинио је предлог, да се за овај сабор бира председник у особи њег. светости г. патријара. Предлог је изазвао је досад читаву поворку говора, од којих једни предлог подупишу, а други га обарају ил бар мисле и теже да га оборе. После толиких говора зазорно би било реч узети, кад не би између тих говора било и таквих, који су у правом смислу речи само говори — ништа више, а наперени су против предлога. Да сте на чисто, господо, са мном, то се ево унапред изјављујем за предлог г. др. Ј. Суботића. (Патријар на то гласно својима око себе примећује: „учитељ, ког сам ја наместио“). Противан сам dakле предлогу г. арх. Анђелића па и предлогу г. сремског посланика Живковића, и казаћу одмах за што и из којих разлога. За то, — што ме говорници својим разлогима за први предлог убедише, што је предлог тај основан и на историјском и на правном и на политичком темељу па и на общем начелу системе репрезентативне. Ја, господо, нових разлога за предлог г. Суботића нити имам нити за нужно држим да наводим, јер коме нису довољни до сада наведени разлоги за убеђење, томе неће довољно бити ни да се пуна врећа разлога

пред њега овде истресе, и јер видим, да ту неће на разлоге да се осврће толико колико на то, одкуд разлози ти потичу и шта се с тим разлозима хоће. Кад сам дакле за предлог г. Суботића из разлога који су већ наведени, то је наравно, да већ из тих разлога онда нисам за друге предлоге, али баш и из самих оних за те предлоге донесених разлога не могу за те предлоге бити, па кад нећу нове разлоге за предлог г. Суботића да наводим, то морам и ја говор мој обратити на опровергавање разлога за противне предлоге. Пре свега ћу да на неке говоре, који су против предлога г. др. Суботића пали, специјалне приметбе учиним, а за тим ћу уобщте приметбе да чиним.

Г. арх. Анђелић предложуји, да патријар -- ја мислим овде у обште патријара не само садашњег него сваког будућег па за то ћу употребити само реч патријар а не њег. светост -- (патријар на то као увређен примећује и блажи нешто), да патријар има бити природни председник сабора нашег, рекао је колко сам на kraју говора уватио -- јер сам касно дошао --, да се он не осврће на то, што ће Европа и остали свет о нама казати, ако ми председника себи не будемо бирали, него у патријару природног председника признаамо. Овом мнењу ја никако приступити не могу, јер се нама боме ваља још те како на то освртати, шта остали свег чини и ради за унапређење своје, и шта ће за нас свет рећи, идемо ли са духом времена или заостајемо иза њега.

Г. прота Милутиновић види и признаје, да је начело избора начело данашњег слободоумног духа времена, па за то се дао на то неблагодарно поље, да побије овде уместност начела слободе, позвивајући се на то, да је слобода народима на уштрб и пропаст. Ово је чудноват и смешан и за данашње време нечуveni разлог. Слобода је данас начело прво код свих народа, без слободе нема ни просвете, а де нема просвете, нема ни среће ни благостања ; слобода и просвета иду једна с другом упоред као сестре, и једна без друге није ништа и не да се ни замислити.

У говору г. арх. Живковића имам да учиним једну приметбу, на коју ме изазивају немиле речи његове, — да народ

наш до сада ни публицистика, ни интелигенција — па ни школа сачувала није, нити је кадра била да га сачува, јер у школи — рече — доскора не беше написаног буквара ни молитве једне! Јест, тако је на жалост, и ја то потврђујем, ал питам ја, ко је крив томе, што у школи нашој не беше све доскора нит буквара нит молитвице једне написане? и ко је позван био, да књиге пише, школе диже и просвету шире и ко то све није чинио, него је место тога пре кохбух писао него молитвице србске? То ћемо још све да испитамо и одгово- римо кад дођемо о школама да говоримо.

У осталом и да не примећујем даље на поједине говоре против предлога г. др. Суботића, рекао је и сремски посланик сам, г. Ј. Живковић, да није предлог тај свим тим говорима још никако опровергнут, па ће се он потрудити тек да га опровергне и у ту сврху позва се он на учиљени већ закључак в. куће ове, који гласи: како се сабор у првој седници састане, заузима патријар као сазивач председничку столовицу а два најмлађа члана сabora примају посао привремених перовођа. Ту се за патријара не вели, да је привремени председник као за перовође, а нема никакве ни установе, која би у том меродавни била, па из свега тога логична је консеквенција, да нити патријара за природног председника признати а нити га бирати можемо за сада, пошто је већ као председник фактично ту, него се за то има прећи преко тога питања и предлога на даљи дневни ред док се на конституованом сабору реч о председништву не поведе. Тако рече г. Ј. Живковић. Она логична консеквенција не стоји па не може никако ни предлог стајати. Ако у оном донесеном нашем закључку и не стоји баш изриком, да смо патријара за привременог председника мисили, ал се то тако већ само по себи разуме, јер закључак тај је донесен као дотле важећ док се сабор не конститује. А ми смо сада баш на тачци и у стадију конституовања, па за то никако не можемо сада питање о председнику мимоићи, него га морамо вентиловати и к решењу привести. С тога дакле никако не могу бити за предлог г. Ј. Живковића.

У главном о предлогу г. арх. Анђелића као и говорима,

који предлог тај подутираше, имам сљедеће да приметим: Слушајући, господо, јучерашње па и данашње говоре за предлог г. арх. Анђелића а против предлога г. др. Суботића, причинило ми се, као да сам де на светосавској светковини, говораше се ту о цркви, о вери и православију, како је црква и вера наша православије и народ до данас — као што један од тих говорника рече — задржала, загрмило се отуд Христом, апостолима, канонима, црквом, вером и православијем — е рекао би човек, ту се ради о нарушењу науке ришћанске, православне цркве и вере, — а оно ни из далека се о том не мисли, него се просто иједноставно ради о председништву сабора. (Тако је! Живио!). Рече се, вера је народ наш спасавала,* — као да се р довуда иде на то, да се вера преврне, кад се оне да се у сабору председник бира. Јест, и ја знам и ја то кажем, да је црква и вера народ наш спасавала, ал не знам то, да су архијереји и духовни цистири народ наш спасавали, па то ви мени изволите казати ако можете, јер ја вере ми моје не само да то не знам на жалост многих и многих противних доказа. (Тако је!). Донуштам ја дакле, да је спас народа у вери и цркви, ал не донуштам, да је у црквеним личностима и да је увек био само под црном мантијом и под камилавком, (епископ Кенђелац Љутит устаје и рече: „в. св., овде се мантије и камилавке вређају.“ Патријар прекину говорнику реч и запита га Љутито: колико му је година, а кад му овај одговори: 30 ил ако није биће — рече владика: онда немојте се чудити!). Па кад ми желимо избор председника, не напуштамо ми више веру ни цркву нашу — тај досадашњи спас и уточиште народа, него оставјамо тврди и постојани у њој и тражићемо и у будуће спаса у њој ал само у њој, а никако у личностима црквеним, и тражићемо ми спаса у будуће поред вере и цркве и у народној просвети, привреди и радњи. Рекло се и то: митрополита као таква већ народ бира, па на што онда да се опет за председника бира? Јест истина, митрополита народ бира, и нећу сада да питам, како се ту при избору до сад радило, и нећу да испитујем, је ли у изабраном митрополиту увек баш воља народна оличена била, нећу те све да потежем,

нега ћу узети, да ће убудуће народ српски по својој вољи митрополита изабрати, па би онда такав митрополит дакле могао природни председник бити. На то морам да одговорим, да се овим предлогом за избор председника баш иде на то, да наши митрополити везани буду и онда за народ још, кад већ из руку народних ништа више изгледати немају. Па буде ли митрополит са народом, то он онда истина неће можда патријаршеску титулу од горе добити ни друге ордене, али ће увек љубав и поверење народа имати, и добиће онда за цело столицу председничку, а не буде ли он са народом, то ће онда наравно противно томе бити. То све, господо, основано је на искуству. Ја знам а знаће то и остала господи, да у природи има две врсте метаморфоза, једна је прогресивна, а друга је ретроградна. Индивидуа, која се прогресивно метаморфозују, тим су лепша и тим већма нам се допадају, што су ближе свом најсавршенијем стању и најлепша су у последњој стадији; напротив индивидуа, која се ретроградно метаморфозују, што су у већем и старијем степену развијања, тим су мање лепа и мање се допасти могу. Господо, извините ме, што морам да кажем и опет што вам се наравно неће допасти, али истина је па морам да кажем и да то и мене боли, морам да кажем, да су наши црквени достојници — нећу да кажем сви или смем безазорно казати, да су многи, врло многи били, који се са млађег степена на старији ретроградно по народ метаморфозоваше, који су у нижем степену се народу допадали, јер су били народни, а касније кад постигоше виши степен, онда се нису више народу допадали, а нису се допадали, што нису више народни били. Па што је негда било, бива можда и сада и убудуће да буде, па за то ако буде митрополиту нашем убудуће стало више до столице председничке него до других титула или ордена, за цело ће је он и нико други заузети. (Тако је!) Аргументат, што га је данас г. арх. Цветић у свом говору навео, да је наш патријар не само црквена него и политичка глава у народу српском, тај аргументат баш не говори за предлог г. арх. Анђелића, него баш говори за предлог г. Суботића. Ја мислим, да баш у том случају, када се влада са патријаром

као са политичким р
споразумева, да баш ј
тријар природним предс
њега патријара ради, д
један од браће с наше стр
са народом.

А најпосле, господо, да се
председнику, коју ми један
седника није достојанство нигда
шамети по разуму.“ Ово је, господо,
али врло уместна, јер, господо, ви ће
тријар може бити рецимо најбољи члан па-
најнаученији представник цркве, ал уа то може бити
невешт и неспособан за саборског председника. Па за што ми
онда да и наше потомке вежемо и осудимо на то, да они до-
бију у лицу патријара природног, ал неспособног председ-
ника. У председнику не смејмо ни себе ограничити дати, а
далеко мање смејмо ми потомство у том ограничити.

Најпосле, господо, сви говори о том и с једне и с друге стране имају се свести на једно питање: де је већа гаранција, де сигурније јамство за слободан рад сабора, у патријаршу као природном председнику ил у изборном председнику? Ја, господо, никако не видим, да су говорници против избора председника и из далека само доказали веће јамство у природном председнику, а није то нико ни у стању доказати, јер је то противно общем слободоумном начелу данашњем, па за то дакле, јер налазим више сигурности и јамства за слободну радњу на сабору, кад се председник бира, усвајам предлог г. дра Ј. Суботића. (С народне странке вичу: Живео!)“

Парох Јовановић: „Ваша светост! Славни саборе! Истина да је доста разлога пало од оне господе, која за избор председника војују и којима би се и ја драговољно пријатељио, да су исти црпљени из праксе црквене и народне прошлости, а да не почивају понажвише на неким модерним начелима, која по мом уверењу не одговарају у свему садаћњим потребама и околностима нашима. Да мисли и назоре

неко ћу узети, да ~~најном~~ питашим разјасним, први ћу разлоге митрополита ~~дне~~ прошлости, на коју се држим највише обављао ~~правом~~, и нећу се ватати за речена модерна начела, а ~~да~~ ~~да~~ мање позивати на деклараторију, која је, као што знамо, под најжешћим притиском народу нашем наметнута и против користи, жеље и воље његове удешена била. Нико од нас не може порећи, да није свети Сава темељ црквено-народном животу нашем положио, који се јошт за време његово, а нарочито после њега, онако бујно развио био. Оснивајући србску народну јерархију, уједно је и ту благодетну мисао пред очима имао, како би народни живот са црквеним у сугласност и хармонију довео, прозирући унапред, да ће србски народ само тако уједињен одолети и одбити моћи нападаје противника православне вере и србске народности. Народна јерархија сљедујући стопама свога учитеља, у свима црквеним уређењима радила је свагда обштим договором на саборима. Сабори су састављени били из клира и народа, као што је такав један за време архиепископа Данила, и краља Стефана Дечанског држан био. Они су са дозвољењем световне власти сазивани и отварани били од архиепископа србске земље, у њему се као најстаријем по месту и чину, у ком је он живео, право председништва давало, што је основ свој у пракси црквој имало, а и патријархалном животу народњем најбоље одговарало.

Кад је пак Душан србску јерархију од цариградске сасвим отргао био, и самосталност србској цркви у пуној мери прибавио, држани су сабори такођер под председништвом цара и патријарха (један глас: то не стоји. Јовановић: стоји. Исти глас: докажите!), на којима се не само црквено-административна, него и друга државна дела претресиваше и расправљаше, као што нам „законик душанов“ то јасно показује.

Црквена дакле свест развила је и политичку свест у народу нашем. А кад је народ наш у робство пао, у свима својим мутним и мучним околностима, не имајући своје политичке главе, тражио је он себи прибежишта код духовни своји представника. Да се наш народ, ма и кришом, у време

свога робовања око свои представника црквени скупљао, и и са њима о судби својој договарао се, о том сумње бити не може, јер хотећи у ове земље прећи, искао је пре свега од блаженог Леополда, да му се његов црквено-народни живот обезбеди, што не би било, да црквено-народна свест његова није пробуђивана и развијана била, и то ионајвише на зборовима, којима су на челу свагда духовне старешине биле.

Овај мој разлог потврђује и та околност, што народ прешавши у ове земље, скупљао се чешће код свог патријара ради договора, као што тврди и преосвештени г. епископ Стојковић, и своје црквено-народне ствари по стародревном обичају расправљао је он без утицаја политичних власти, све донде, док од владе не изађе забрана, да митрополити никакове саборе без предходног одобрења држати не смеду.

Да је на оваким зборовима и саборима најстарији представник црквени председавао, и о том сумње бити не може, јер је народу нашем више до ствари, него до форме стало било.

Рекао сам у почетку говора мог, да се нећу позивати на деклараторију, која у питању овом за мене меродавна бити не може, јер је она нашу црквено-народну аутономију у корен сатрла, а хватајући се за њу, признао би уједно, да је влада жељу и вољу народа погодила, кад му је за председнике своје комисаре натурила. А још мање ми је потребно те саборе наводити, почем их је велештовани г. др. Суботић све редом навео и доказао, да су увек комисари, а никад митрополити председништво на истима водили. Само нам је г. др. Суботић заборавио рећи, ко је на сабору од г. 1848. председавао, и да л' је на њему од кога предлог стављен био, да се председник бира. А и на сабору од 1861. г. не налазимо тога предлога, ма да је патријар за председника наименован био.

Славни саборе! Ја држим, да сабор наш данас стоји на оном земљишту, на ком је пре деклараторије стајао, кад му сирјеч комисари не председаваху, па узевши у обзир ту нашу народну прошлост, и наш тешки и мучни положај, у ком се налазимо, желио би да славни сабор изрекне: „да је србски

патријар односно митрополит, законити председник прквено народног сабора.“

Славни саборе! Ми јошт осим овог сабора друге сталне подине немамо, на којој би прквено-народни живот наш крећити и снажити могли. па за то и не може положај наш сравнити се са положајем Србије и Русије, као што га је многоуважени г. др. Милетић сравнити хтео. Немојмо само узимати у обзир дух времена, но обзиримо се и на дух народа нашег, на његову прошлост, и на друге мучне околности, у коима се он налази, па корачајући напред пазимо, да преућитрењем нашим не заиђемо на странпутицу, која нас у понор пропasti одвести може.

Почем сам мисли и назоре моје о председништву у главном за сад разложио, задржавајући себи право, када устројство сабора на дневни ред дође, о њему право мњење моје изрећи, сматрам сад за дужност одговорити прво г. дру Милетићу, који рече, да црква није спасла народ, но да је он сам себе одржао, а нарочито да су га народне песме и јаворгусле спасле. Нећу ово последње г. дру Милетићу опровергавати, јер сваки, ко је иоле проучио повестницу и живот народа нашег, признати мора, да он и осим цркве довољно услова за одржање своје притежава, ал признавајући то, не можемо ни цркви њену заслугу одрећи која је као главни фактор у свима околностима живота нашег добротворним својим утицајем много допринела, те се народ наш, покрај свију олуја и вијора, који по развалинама његовог политичког живота беснише, у свести својој одржао, име и народност своју спасао. Србин се свагда, па и данас, само у својој православној цркви осећа да је Србин, коју свест на жалост код Срба католика и мухамеданаца не видимо, ма да први певају уз јавор-гусле Краље Марка, и држе се јошт и данас србски народни обичаја. --

Велештовани г. др. Павловић у говору свом рекао је, да је свештенство против народног интереса увек војевало, да оно ништа не ради, но само сиса сок народа, и најпосле нас позва, да признатамо да смо слуге овим речма: „Признајте, да сте слуге наше.“

Врло ми је жао, што овакове речи у сабору овом падоше, и што на такове немиле ствари, које свештенство вређају и ожалостише, одговорити морам, јер оно заиста не заслужује, да се такова пресуда у сабору овом на њиме изриче. Завиримо, господо, у повестницу, па ћемо тамо наћи, да је једино само свештенство свом народу најверније било, с њим заједно кобну судбу његову сносило. од њега се никад делило није, нити га је оставило, као што га напустише други, а нарочито његови великаши. И ја би желио само једног примера у повестници, који би доказати могао, да је свештенство икад било против свога народа. Загледајмо у најновију прошлост, пак ћемо наћи како на бојном, тако и на умном пољу од свештенства врли јунаца и раденика, у којима је срце за свој род заиста топло куцало. Зар се не спомињу са поносом имена Хаци-Цера-Руфима, проте Ненадовића, попа-Луке, владике Петра, патријара Рајачића, који покрај частног крста не стиди се и мач у десницу узети за обрану србског имена, и права народна. Зар се покрај други не славе у народу нашем од свештенства ови мужеви: славни историк архимандрит Рајић, врли песник Мушички, бесмртни Доситеј, кога и оцем књижевства нашег зовемо. (Вика: Доситија престао је бити свештеник. Патријар: али је сахрањен као свештеник.) Па и данас сљедује свештенство сточама предходника своји, у којико му гвоздене околности његове допуштају, јер се оно са разним препонама доста борити има.

Да ли пак свештенство сиса „сок народа,“ о том би се најбоље уверио г. др. Павловић, кад би уобште завирио у куће свештеничке, и погледао њиове породице, па сам уверен, да би му као православном Србину румен стида образ обасуо, кад би увидио, у каквом дому србски свештеник станује, и како се јадно и чемерно, особито у ово последње време са породицом својом пати, не имајући средстава да најнужније потребе своје подмирити може. А најпосле, господо; свима нама, како свештеницима, тако и адвокатима и другим стаљима не пада са росом из неба ужитак, но га сви црпимо из цепа народњег, ако и на разне начине, па најмање се свештенству пребацивати може да „сиса сок народу,“ које за 20 новч.

ио најгорем времену и највећем блату, освећује домове верни своји, и које је већином упућено, да са 400 фор. живи, дочим господи други сталежа сами признају, да за издржавање своје 2 до 4 хиљаде фор. потребују. Што се оног израза г. дра Навловића тиче, да признатамо, да смо слуге. Њему имам у име браће моје одговорити: да смо заиста ми слуге, али слуге олтара божијег, а народу нашем пастири, учитељи и духовни оцеви, као што нас он и назива, и радо ћемо признати, да смо и служитељи народни, али одбијамо од себе да смо слуге поједини људи, који би нам се радо за господаре своје натурили.

Господо! Ми смо се сви амо стекли у тој намери, да дечимо оне грдије ране, које на црквено-народном телу почивају, да положимо један јак темељ, на ком да видамо здање религијозно-моралног и интелектуалног живота нашег, па зато оканимо се изазивања и вређајући израза, што к постижењу пожелане цели, слови и споразумлењу не воде, но сложимо се, спојимо се и споразумимо се, ради среће и напредка, и боље будућности народа нашег.“ —

Пристаје уз предлог архим. Анђелића.

Нека се допусти, да писец ове књиге на овај говор нешто рече. Писац није никде у свом говору рекао, да је свештенство увек и против користи свога народа војевало, него, да је народ одржао свештенство. А свештенство народ исто тако служи, као што служи и краљ и цар државу, као што ће против Кукић добро доцније споменути, па за то ни њему не може бити зазор назвати се слугом државним, па ваљада ни свештенику не треба да је зазор назвати се слугом народним, него још треба да му је то дика и понос. Најпосле не треба да је зазор свештенству, што је поређен са цветом на дрвету, јер замета као што цвет прима храну од дрвета на ком је, тако исто прима и свештенство свој ужитак од својега народа који служи. Па и адвокати, које помену г. нарох Јовановић, живе допста од народа, али је између свештеника и њих само та разлика, што они имају од народа сталну плату газ и

државни и обштински частници на одговарају народу ако је ве заслуже, а адвокати ослањају се само на своју заслугу па су одговорни што се тиче ужитка им само својој свести. Што се свештенство са цветом успореди, то је у слици и са најбољом намером казано, а говорник није крив што му се беседа паопачке претумачи. Ово што би речено овде, нека буде речено и осталим говорницима, који се такнуже те ствари, пошто не би згоде за то на сабору, који се пре времена распусти.

Др. Касапиновић: „Славни саборе! Ја сам са великим пажњом пратио говоре свију досадањих говорника и наиме оних, који се трудише, да побију предлог замунског посланика. Саслушавши и испитавши њихове разлоге морам отворено да кажем, да у њима никакве снаге не нађох, која би кадра била, да тај предлог побије. Ако се не варам др. Суботић рекао је то, да председништво на нашим народним саборима никаквом установом није регулисано, и да по томе само народу припада право, да избором председника одреди. Противницима тога предлога вљало је доказе др. Суботића оборити, али то они не учинише. Разлози с оне стране (светеничке) дају се укратко на ово свести:

„Црква је одржала јединство народа нашег; наши сабори имају искључиво тип црквени, глава је цркви шатријар, од куд следује, да је патријар и природни председник сабору.“ По моме мнењу не стоји ни једна од по-менутих премиса, а баш и да стоји, опет не одговара закључак правилима лођике. Сада ми допустите, да своје тврђење докажем. Премиса, да је црква сачувала јединство нашег народа, не да се никако справдати, а наиме онда, кад се црква, као готово што сви говорници с оне стране чињаху, с јерархијом идентихикује. Ја држим, а и ви ћете, господо, без сумње уверени биги, да је сист народа сачувала јединство народа. Да не беше свести, не би било ни народа, а Бога ми ни цркве. У оно доба, кад у нас, као што рече архимандрит Живковић, не беше ни литературе ни журналистике ни позоришта ни

политичког огњишта, прибегавао је народ јаворовим гуслама, а ове су будиле свест народну. (Живио! живио! у публици. Даничић рече: „али пред намастирима.“ У публици: „и ако је, али то је баш знак, да црква сама није кадра била.“) По моме сваћању, које може бити није сасвим теолошко, црква је заједница јерархије клира и народа. Баш да је дакле црква сачувала јединство народа, онда по томе, ипак народу, као најважнијем, јер најјачем фактору, та заслуга припада, а никако јерархији. Ово неколико чланова јерархије, који по казивању врло поштованог посланика Ратковића, чијем историјском знању ја свукупнику пошту одјем, постадоше жртве за јединство народа и веру римљанску, ишчезавају према стотинама хиљада народа, што се жртвоваше за крест часни и јединство народа. (Живио, живио.) Посланик г. Ратковић и предговорник парох Јовановић боље би учинили, да се у набрајање гих жртава из средине јерархије ни упустили нису, јер су тим слабост свога разлога признали, јер што се набројати може, тога је за цело мало. (Живио! живио!)

„Наши сабори имају искључиво тип цркви.“ Ко је иоле проучио историју наших сабора, тај не сме то казати, јер мора знати да у делокругу наших сабора не спадају само чисто црквене ствари. Ко то тврди, тај и нехотице иде на крињење наше аутономије, за коју је народ наш потоке крви проплио. Тај искључиво црквени тип нагласио је ако се не варам списк будимски, а овамо сам каже, да је на једном од наших сабора, а то је био сабор од 1835. г., већано о установљењу једне пешачке регименте. (Владика будимски: Нисам ја рекао. Говорник: Ако нисте ви, онда иде на адресу другог. Анђелић арх: Ја сам рекао.) Ја истина нисам богослов, али при свем том мислим, да смем без заузора рећи, да сабор на којем се и о коњаничкој ређименти већа, није баш чисто црквеног типа, (Смеј. Живио! живио!) Ја се држим закона лођике, а један је велик научењак рекао, будимо логични, па ћемо бити праведни. Ја остављам дакле вами, господо, да расудите, уколико ми је ишло за руком, да разлоге говорника против предлога др. Суботића побијем. сада ми остаје још нешто да приметим. Неки од поштовани

предговорника рекоше, да би вређало достојанство патријара србског, кад би се народном сабору дало право, да себи председника бира. Ја то никако не појмим. Кад се није вређало достојанство наше јерархије, док су Енгелсхови, Баћави, Елферихи и т. д., који нису ни чланови нашег патрода, у сабору председавали, а мислим, да није вређало достојанство јерархије, кад она није против тога подизала свога гласа, и кад није вређало достојанство јерархије наше, кад, као што мој поштовани пријатељ Ст. Павловић рече, владике пешишце поред интова тих комесара идоше, за што да вређа достојанство јерархије наше, кад глас народа изабере председника народном сабору из своје средине. (Живио! Епископ Кенђелац обрће се др. Павловићу и пита га: А јесте ли ви видели, да су владике ишли? Павловић: А јесте ли ви видели Краљевића Марка? Кенђелац? Ко, ко, је ли видио? Павловић: Ви, ви, јесте ли видели Краљевића Марка?) „Патријар је глава цркви.“ Ово схваћање не одговара по моме мњењу науци наше цркве, јер по тој науци Христос је глава цркви и нико други. Али увмимо, да је баш патријар глава цркви, онда ишак отуда никако не следије, да је он природни председник народном сабору, јер по тој лођици морало би се казати, да је цар, краљ, или ма какав други владалац природни председник државном већу, а то, господо моја, од вас нико тврдити неће. (Живио!) То и ви сами, господо, казати морате, да је глас народа, глас сина божија, а кад је тако, онда не може бити повређено достојанство јерархије, ако се поклони томе гласу. Напоследку још ово. Неко од г. посланика, а то ће бити г. арх. Анђелић, рече, да и сама влада признаје његову светост за природног председника, јер се у рескрипту, којим се овај сабор сазива, изриче нада, да ће овај сабор под мулдим руковођењем његове светости свој посао обавити. Неки предговорници са оне стране доказали су, да се под тим руковођењем председништво разумети не може, а ја од своје стране велим, да је влада баш доиста дала патријару права председништва што једино народ учинити може, она би тим поклонила нешто, што није њено. Тада поклон могао би се назвати поклон данајски и ја би желио

да наша јерархија рекне: *Timeo Danaos et dona ferentes.* Ја дакле пристајем уз предлог г. Суботића. (Живио! живио! Живковић: То је парламентарно, то је ваљано, ту треба живио. Народна странка виче: не треба да га ви нама хвалите.)“

Прота Кукин: „Ваша светости! славни саборе! Ако и мисам међу онима, што но к пољу на уранку спјешећ поље вешто пожњеше; нек је барем набирчење моје, и судим, да кита, ако и напабирчена, пак к обштој рпци приложена — овој баш нашкодити не може.“

За пабирчење не означујем поља црковна ни поља политичнога, него држаћу се тек поља народнога.

Када би патријар србски просто каковим бечким декретом за таковог наименован био, чест би ми била, бројати се међу онима, што 'но веле: бирајмо председника сабору!

Но тому је иначе. Народ србски бира патријара, бира старешину себи. Народ србски свагда је идентичан с црквом. (Народњаци вичу: није.) Ја кажем, да јесте, а ви мислите, како хоћете. И слегајући се, да збор збори о својим приватно-народним потребама, са собом на сабор већ доводи свога још пре изабранога старешину — свога патријара. Ако је свестан и досљедан себи, како овде питати може: ко у прочелје да седне? — Старешину са собом доводити, пак на месту овде и питати: ко старешина да буде? За мене је то питање непојњатно, као и недосљедно.

Вели се: та патријар и досад председник сабору не бијаде. То стоји, али тек за поздније време. Патријар мораде већему и силному председништво уступити, а тај бијаде сам пресветли цар, који у лицу свога заступника овде предсеваши. Сада пак, дочим цар први пут од свога присвојеног правља попусти, што је праведније, него да изабрани, доведени старешина свом народу овде председа? —

Бритка ћорда кроз толико времена на овом месту нам не најди. А крст, коме свест и чувство христијанско по природи узвишено место опредељава — тај крст да нас плаши, да о њем зазиримо, као да ће нам се одозгора на теме свалити, пак нам по себи не благослов, но мања благодат, да паче опасност паче опасности ћорде бити?! то не стоји.

Србство наше својекрвне политичне главе нема. Подко-
пајмо си јошт црковну, слободном војом изабрану главу ;
умалимо јој пристојећу важност и углед, пак смо онда у по-
следњу окренули, злогуку песму загудили, која не слави него
грди историју србску а за најмање Србину срећу предвозвоје-
штава ; јербо му срце узнемирије и раздором обрањује, а при
том се србски душман смије и гоји.

У невољи свакој окол кога се Срби сабираше ? около
кога руке савијаше ? него окол свога стожера, окол свога
изабраног старине , патријара, који не само у светом храму
благосиља, него с крстом у руци и на бојном пољу посреди
топота бојног и грмљавине топова, као прави отац од љубима
синова не одступа, съима сву невољу и опасност дели, на-
дајући се већој срећи, бољој будућности. Да је тако, сведочи
нам даљна и ближа историја србска.

А учинили се тако , да нам се у подобним озбиљним и
опасним моментима и временама тек договарати ваља : где је
средоточије србско ? где ли онај, окол кога ли нам се јатити
ваља ? бојати се, тешко ћемо срећу икад на нишану уватити.
Србина ће приговор посебице и праведно снаћи , што 'но
Славјане обште сваћа : Славјани се вечно о оном договарају,
што други мудро већ одавно уживају.

Патријар је отац у народу своме. Сва му слава, чест и
достојанство тек у народу пониче и стоји, и изван овог никди
му ништа тражити и наћи можно. То он добро знаде. То и
ми знајемо , пак поверење нам у њу баш тим чвршће бити
мора. Но дођу ли синови оцу да с њиме збор зборе, пак на
месту питају : ко у прочеље да седне ? да паче ако не-
сташност синова оцу икад место у закутку определи :
то каково чувство оца да обузима ,] какови ли благо-
слов од повређеног срца да очекујемо ? то није ми нуждано
изговарати, него толико само приметити : да благослов
ако усиљен, баш за то све друго пре, него ли срећу сино-
вима доносити може. —

Нашему примеру примера, мислим, у свету нема. Код
старешине већ изабраног старешину бирати оћемо ; погле-
дајмо камо кому драго, а ја тек Американце уочавам. Је ли

икад чујмо или читамо, да ли ови свом изабраном старешини, при каковом било саборисању, где се о общем народном благу расправља — председништво у вопрос стављају? Ја велим, да не.

Из' ови, пак и из свију разлога што 'но их моји једномисленици наведоше, велим, да председништво нашег србског сабора већ идентично стоји са високим достојанством садашњега србскога слободном вољом народа изабраног патријарха. Пак држим, да таково уверење као најпробитачније, најдоњеји за србство стоји. Приступам dakле к предлогу г. архимандрита Анђелића.

Мимогредно ми је јошт приметити: да страха овога једнога јучерањег, а другог данашњега предговорника (мислим Ису Павловића и Ђ. Димитријевића) не делим који рекоше: ако усвојимо начело, да нам је свагдашњи патријар природни председник сабора, да ће се при изборним саборима где патријара и нема у неприлику доћи: или царског поверионика и опет примати или сабор баш без председника имати. То ни једно ни друго не стоји. Царског поверионика нам не треба, а за председника таковог сабора узећемо по љетама најстаријега саборског члана: јербо администратор патријаршије јест кандидат као и сви други епископи, пак по том ни председавати не може на изборном сабору.

Што се тиче оног страха, кога исти предговорници изутише: да би кад тад случити се могло, да патријар неспособан би био сабору председавати и овај управљати: тај страх је, велим, недосљедан. — Толико пута чујмо у овој кући наглашавати „пробуђену свест народа“ — а и ја ју наглашавам. Питам dakле: они, који свест народну тако пробуђену предпостављају, како дозволити могу, да бапти при тако важној за народ ствари, као што је избор патријара, иста свест драмати може? таковим би рећи морао: повикујте боље вала, ваљда вам дома баш спава! — А где ли је била та свест затворена, кад је овај патријар избран? (Милетић: под сабљом. Патријар гњевно: није вас сабља натерала. Милетић: мене није могла. Патријар: ја мисам,

да немате ви само карактера, него има и других, који се не даду натерати).

Сада ми је јоштешто г. др. Стеви Павловићу одговорити. Истина, у том су ме два предговорника предупредила. Но ја ћу њиов посао у нечemu тек да надокнадим. Г. др. Павловић позва јучер нас свештенике, нек признатамо да смо слуге народа. — Да му је срице колико толико успокојено, ево ја барем за себе признајући не стидим се овде јавно пред лицем целога сабора казати: да јесам слуга, пак баш и двојаки слуга, за најпре сам слуга божији, пак онда и слуга народа мого! Него ми је сада умолити досетељивог г. др. Павловића, да ми он докаже: ко није слуга народа? бит ћу му на доказу тим благодарнији, што ми је о том љубопитство баш превелико: јербо држим да почемши од цара, пак до најнижег чина и сталежа, сви смо слуге народа. Народ си пак не представљам такови, као он, него као онакови, који у себи све сталеже и аљине закључава, јербо сталежом ка-ковим било нико не престаје бити члан народа. Народ је једно, ако и посебним начином, дужан је и сваки поједини уд свима другима служити, као и обратно сви појединому. Ко тако не мисли и не чини, тај је као излишан, да паче опасан у на-роду, којега народ свестно од себе одбацити треба, јербо му вређа достојанство, сувренство његово, које је већ у свету уобичајено припознато; јербо уздигне се над тим сувренством народа, које и сам г. др. Павловић нагласује, као што га и ја нагласујем.

Кад надаље г. др. Павловић као члан овог уједно на-званог црквенога сабора овде седи: то морам код њега пред-постављати толико свести, чуства христијанског, пак и по-читанија пррама православне вере, њене цркве и пррама чина, који цркви непосредствено служи и над њеном светињом бди у рукује. — А узима ли г. др. Стево Павловић свештеника као слугу у смислу слуге, којега он за 2—3 фор. месечне плаће најмљује да му чизме маже: то исто ја онда за несташну увреду и презирање свештеничког чина сматрам, пак против тога у име целога братства ево јавно се и свечано ограђујем!“

Као што су опазили читаоци у беседи др. Касапиновића, владика је Кенђелац, док је он говорио, запитао др. Павловића: је ли он видео, како су владике пешице ишли уз кочије комесарове, а овај му је одговорио: је ли он видео Краљевића Марка. Овај одговор, који не изиђе вларадиће него ради своје обране и са намером, да се владика увери да има ствари које се нису морале видети па су ипак истините — јако одјекну у оно доба не само на сабору него и у народу. За то мислим, да неће бити с горега, да из саборског записника од 4. маја п. р. 1769. од речи до речи споменемо место, где се каже како су владике уз кочије комесарове пешице ишли. У томе записнику, који се храни у карловачкој патријаршарској књижници, гласи о томе од речи овако:

„По заповједи царског комесара је су дипутирти раздјелшесја на 2 страни, от старог до новог двора у 'паради стали, а компанија граничара с официри на десњеј страње стали и тако ц. комесар пошавши од старог до новог двора на хинтову, а одеснују и ошујују Јего 2 Епископа Темишварски (Вићентије Јован Видак) и Славониски (Арсеније Радивојевић из Пакраца) пјеши, и тако досцјевшу Јему до новог двора, а за њим вси дипутирти, а прочи 4 Епископа Јего на земли, пред врати новога двора, и вси појдоша в салу и ц. комесар седје во свој балдаћин, и дипутирти вси, всјаки на своју столицу и воставши виси и Бога моливши, и тропар отпјевше: Благословен јеси Христе Боже наш, и пр. и паки виси сједоша, по сем царски комесар даде читати реншрипте царске, и тим устмено говорити: и т. д.

Кад ово проучи Србин, зар да не завапије са болним срцем: кад се тако могосте понизити идући пешице уз кочије комесарове, за што ли би вам стид био упоредо са народом својим ићи!

Двадесет осми дан

28. Јунија, у суботу. Саборске седнице. Започето је у $\frac{1}{2}$ 10 сахвати пре подне. Пошто се прочита и одевзаписник, а Лука Шоповић, кикиндски посланик, преда

своју веровницу, пређе се на дневни ред. Продужи се претрес о питању о председништву.

Максим Лудаић проговори: „Питање о избору председника по мом мњењу тако је изпрено, да се о овоме мало што новога навести може. Бар ја од моје стране врло мало имам приметити, него обраћам пажњу овог славног сабора на једну другу околност -- на једну празнину која се у овом славном сабору показала, и коју испунити ваља, бар част народа српског то захтева. А та празнина ова је. Вишемајни проговорника позивајући се на цареве и краљеве српске напоменуше, како је под Немањићима наша црква стајала, кајкови су сабори држани бивали и ко је у њима председавао, так за тим таки рекоше „а кад су Срби под патријархом Арс. Чарнојевићем у ове земље прешли. онда је овако и овако било.“ Господо моја! Ево оне празнине која се овде указала, јер за угарске Србе, који су до Чарнојевићевог преселења амо у овим земљама живели, од стране поменути проговорника нико ни спомена не учини, а да се то без сваке приметбе пређе, таман би исто браћи нашој Маџарима у прилог ишло, од којих много њих, не знајући угарских Срба стару повесницу изрично тврде, да су се Срби у овим земљама не пре но само под патријаром Чарнојевићем први пут појавили, а о староседиоништву Срба неће ништа да знају, па још по горе наведеном изразу могли би то јамачно и тврдити. Да би се дакле ова празнина до Чарнојевића доба за угарске Србе испунити могла, овде где је цео народ српски скуша, велим овде у сабору и из сabora треба нам изрећи, да су Срби Чарнојевићеви у овим земљама последња колонија српска, а уобщте да се овде у Угарској Срби и као староседиоци сматрати и признати имају, дакле да су од искона овде, и то још анте -- арпадијевога доба, или пре 896. год., кад су Маџари у Панонију дошли, а ово и најстарији угарски историк Беле краља, безимени бележник, сведочи изрично на водећи, да су Маџари у Панонију дошавши овде моћу другим народима и Србе као староседиоце нашли. — Што се пак српских стarih насељбина тиче, налазимо да је прама Сmedereva с ове стране Дунава лежао негда знатан град „Ковин“ с

великом трговачком истог имена вароши, па као што овај град или ти тврђаву сами Срби бранице, тако исто и становници оне вароши и околних места сами Срби бише. Сигисмунд, краљ угарски године 1396., у својој повељи ковинским Србима датој — где им право држаша годишњег трга дарује — изрично каже; *fideles nostri hospites Rasciani* (верни наши гости Срби), па још додаје да ковински Срби сва она права и премијућства, која су им благе успомене предци његови даровали, слободно уживати могу — dakle куд камо пре 1396. год. онде у Ковину и околини њеној Срби су већ као насељеници становали. И ова би прва србска насељина била.

— Кад су пак ови ковински Срби из оне тврђаве, а тако исто и из вароши и околних места 1435. год. од Турака преко Смедерева онамо дошавши били истиснути, и принуђени више година под туђим стрејама прибежишице потражити, Владислав I., угарски краљ, у повељи својој од 1440. године оним дољно-ковинским Србима ту милост и право дарује „*ut ipsi cum eorum uxoribus et prolibus in insula nostrâ Chepel in quoddam deserto loco prope et circuicirca quandem ecclesiam in honorem sancti Abrahami Patriarchae fundant, ubi scilicet et antiquitus villa fuisse dicitur — descendere, constructisque et aedificatis sibi domibus et habitaculis ibidem sub illis libertatibus et praerogativis quibus in dicto oppido Kewi — — — nisi fuerunt, terrasque et prata etc. — — — possidere valeant atque possint.*“ (*Budae feria secunda proxima post festum s. Francisci confessoris.*) (Да се они са женама и децом својом насеље на нашем острву Чепелу, на ком пустом месту близу и око неке цркве, у славу светом Авраму патријару подигнуте, где је како се говори и од старина био неки васелак, па да ту назидавши себи куће и станове узenu слободу и права, која негда у реченом селу Ковину уживаху, могу поседовати земље и ливаде и т. д. (У Будиму, у среду одмах после празника св. Фрање исповедника.) И тако из уништеног дољног Ковина Срби пређу амо у аду Чепел ниже Пеште, и овде се настане, главном месту своме тако исто име „Ковин“ давши, у којем и данас Срби живе. Ова би друга србска насељина била. — Матија краљ године

1481. пише арагонском кардиналу, а у писму каже, да би се оне силне пустошине у дољним пределима, где ништа друго до неколико колебица (*nihil aliud quam aliquot luguria*) видити се могу, насељити могле, умоли цару римског, да реши угарску војску од своје савести, то јест, да им допусти без икакве гриже савести тако исто отимати људе из непријатељске земље, као што то Турци чине у христијанским земљама силно робље у служањство одводећи. Сад је Паво Кинизки (кнез Павле Бранковић?), угарски војсковођа, с целом својом војском прешао Дунав и пустивши се у дубљину Србије чак до Крушевца продре, којом приликом до 50.000 Србаља на ову страну доведе, и ови Срби оне пустошине око Темишвара насеље, и ова би трећа србска насељбина била. Вук Бранковић, по јунаштву Змај Деспот Вук назван, та-кођер је више хиљада Срба настанио у Срему и Банату. А Срем, стара србска деспотовина, и тако је наш био. Стеван Штиљановић, деспота српски 1508. год., остави своју сремску столицу Моровић и пређе са знатним бројем Срба у Барању и стани се у граду Шиклушу, који је од Владислава II. угарског краља, добио.

Тек после овакових србских насељбина, које су више пута и касније у већем или мањем броју слједовале, прелазимо на оно доба, кад је 1690. године на позив Леополда I. цара аустр. и краља угарског Арсеније Чарнојевић, патријар пећки, са многобројним србством амо у Угарску прешао, и ова је последња већа насељбина србска у овим земљама била, ал јамачно Чарнојевићеве Србе дочекаше староседиоци србски, поздравише их и Сигисмундови, Матијашеви и Владислављеви Срби који су овде већ од векова живели, ал уједи и то верујем, да су их са тужним срцем сусрели, као што и ми сами никада довољно оплакати нећемо моћи, да је овај србски патријар језгро србства извео, а тим опустошио стару мајку Србију а задужбине праотаца наших на високим Дечанима пусте оставио, да падну у руке крвном непријатељу крста — Турчину — као што су и пале, — па ни по јада да су нам ови чарнојевићеви Срби бар данас после ових 179 година на броју, не, господо моја, него срце у мени плаче, кад

то очима видим, да оних предела, где су се Чарнојевићеви Срби настанили, по готову данашњим даном нема, све је то изгинуло, пропало. Пусти храмови божији јесу живи али жалосни споменици, да су ту негда Срби становали, ал их више нема. У Будиму је било до 9000 душа, данас броји 326 Коморан, Ђур, Вац, Острогон, Левица, Перката, Рац-Сентмилош, Рац-Сентпетер, Шошкот и многа друга места оплакују горку судбину своју. Светих храмова имамо, ал је Срба нестало. Коморански бивши царох, кад му је стада нестало, да не гледа очима својима само гробове прошле године, остави Коморан и оде у манастир Раваницу. Ја сам жали Божје за 25 година у Будиму доживео да су три српска цехална друштва престала, наиме месарска, сапуниџиска и ћурчијска. Дајте примера овоме код других народа? Ја бар неизнам да је оваково морално тело као што су занатлијски цехови где год код других народа за овако кратко време и то баш свију мајстора изумрјем престало. Ови српски цехови имадоше привилегије своје од 1695. године. Виште поменута 3 цехална србска друштва имадоше пре 100 и неколико година до 100 српских мајстора, пак данас нема им ни породицама трага, све је то пропало, све је то изгинуло! — Ово нека је речено у сабору и из сабора нека се зна.

Сада прелазим на неке приметбе, које су овде у славном сабору наведене биле, и ако се не варам, речено је од стране г. епископа будимског, да су првосвештеници наши и у старије доба вазда за благостање српског народа делали, тако је један архијереј издејствовао, да се установила једна народна коњаничка чета. (Вичу: на ствар — патријар: нисмо мы овде слушатели историје). Ово је, господо, на ствар, — (народни посланици: то је на ствар, ту ће доћи изјаснење и закључак): Господо, ја слушам вас драговољно и не упадам у реч, слушајте ствар. (Чујмо, чујмо!) — Да, ово је истина, и овај је архијереј био Вићентије Јовановић који је 1731. год. митрополитом постао, и који је ону народну коњаничку чету издејствовао, и као њен покровитељ био, за то се он и у сваком свом допису, па још и у свитку од 1740. године изданим вазда као „расцијанскија хусарскија регименти

протектор“ потписивао. Значајно је о окончаније архијереју споменику један збор јал, рецимо, сабор, који је он у Београду, престолници својој, 1734. године држао. Укратко да кажем, ствар је овако текла — и ово не говорим ја не го повесница тужне српске прошлости — : Вићентије Јовановић архиепископ дошаоши из Беча са великим својом свећеничком свитом у престолницу своју Београд, мало час позове пограничне народне капетане и друге многе поглаваре, а међу осталим и Петра Сегединца, у оно доба обељубљеног и велештвеног народног капетана, и још Ранка Текелију, Секулића и друге на збор — договор — у Београд. Радо се одавао народ свом првосвештенику и похитао у Београд. Овде је поменути архијереј сваки дан св. литургију служио, а присути народни поглавари топише се у радости, јер сву утјеху своју у православљу своме нађоше, ал кад је то више дана тако трајало служба за службом, а архијереј још ништа не збори, чега ради је позвао прве поглавице српске, већ је нестручњив почeo бити, шта то хоће да буде? док најпосле до неколико дана поменути архијереј не изађе с фарбом напоље. (Живио.) Он овде скучивши се поглаваром српским рече, како смо срећни ми Срби у овим земљама, како срећно и мирно живимо, а још би вели лепше било и срећнији би били, кад би ми праћедовску веру нашу оставили и прешли — алједва ове последње речи изусти, а народ маши се камења, па за архијерејем, и да није се у онај пар на бразу руку спасао како је народ на њега огорчен био (живио — свештенство казује: е, то је изузетак), јамачно би животом платио, јер место заштите заиста није очекивао од свог архијереја да ће га нагонити, да своју праћедовску веру гази, па шта је одовуд съедовало?, повесница каже, да се је народ погранични побунио под именом „буна Пере Сегединца капетана“, и овај српски мученик и с њиме многи други били су похватани и у Будим отпраћени, онде се Пере Сегединцу пресуда прочита, да се има умртвiti, и на четири дела раскомадати. Ову судску пресуду Пере капетан мужанствено је саслушао, па још исповеднику не православном, који му рече да ће помилован бити, ако прими р. к. закон, —

смело и очито одговори „да зна да би примањем туђе вере главу своју заменио, ал он своје праћедовске вере никада погазити неће,“ него још молаше, да му се допусти са децом својом састати се и оправити, које и учињено буде. Кад отац виђе своју децу пред собом — ако се не варам два сина и једну кћер —, он их загрли и пољуби, па им последњи аманет даде говорећи „мила деце моја, ви ћете се од сада од немила до недрага потуцати, ал вас живим Богом и очевом љубави заклињем и преклињем, да никада и ни у каквим околностима своје праћедовске вере не погазите, него оставте ми у тој тако тврди и постојани, као што је ваш отац, који због своје вере иде Богу на истину.“ Пера Сегединац, народни капетан, 1736. године у среду 24. Маја п. с. по донесеној пресуди претрпил мученичку смрт у Будиму, и тело његово би на четири дела раскомадано. — Штам ја сада, господо моја, ко је сачувао свест овога мужа, у ком се челичио карактер србског постојанства, који га је одржао у праћедовској вери његовој? Архиепископ Вићентије Јовановић?! Архиепископ Вићентије Јовановић шетао се мирно по Београду, а Пера Сегединац, мученик србски, издаје јуначку душу своју на губилишту у Будиму. Он оде Богу на истину, а за православље. Господо моја, и ово је тужна и горка успомена у народној повесници нашој, ал је истинита, пак нек се и овде потомству као огледало прошлости а за бољу будућност прибележи, нек се зана.

Г. епископ будимски рекао је даље и особито ћагласио да нам не треба из вида испустити, да је овај сабор — сабор прквени. Ја држим, да ово ил насловно узимајући ил стварно тумачећи, сабор овај за црквени никако се држати не може, јер се овај наш свенародни избор вазда србским народним сабором називао (живио, живио), а тако свуда и читамо, па и не-Срби, ил у туђем језику видимо, да је овај сабор увек био „Nationalis Congressus и National Congress,“ а што се тиче његовог делокруга, то је друга ствар, делокруг је нашег народног сабора означен, он заузима део живот србски, у цркви, школи и изван ових, па и онда није по г. епископу будимском искључиво „прквени сабор.“ Погледајмо само у саборска

акта од године 1790., пак ћемо се уверити о истиности мојих речи, да се у поменутом сабору цео живот Срба огледа, дакле да се онде, као и касније у два сaborа баш и о она-ковим предметима већало, који ни у чисто просветну, ни у прквену струку не засецаху ; — дакле овај сабор по наслову своме треба вазда да је као што и јесте „србски народни сабор“ и са овим све је исказано, — а оно, што може бити гдекоји странци и говоре и пишу, о нама и без нас, на пример, да је овај сабор „Kirchen Congress“, „egyházi gyülekezet,“ то ми ни у што не можемо узети, јер је без нас — без саизвољења нашег народног сабора, а ипак противу нас и наших права речено. — Нас називаше, шта више нас у законик угарски уврстише као посљедоватеље „грчко несаједињеног вероисповеданија“ — ал се Србин вазда православним бити називао, пак у најновије време, кад га странци „грчко-оријенталиним“ (громовито живио) именом жигосаше, Србин ипак каже, да је он православне вероисповести, — остаје дакле вазда да је овај сабор, — „србско-народни сабор“ је никако други какови. (Живио, живио.)

Још би имао на неке назоре своје приметбе учинити, ал нећу дуже да морим стрпљење овог славног сабора, и тако прелазећи на само питање о избору председништва, буђући да они разлови, који су по г. Суботићу наведени, од противне стране предговорника не само у нечemu него баш ни у длaku побијени нису, прихватају се истог предлога, који је: да се председник србско-народног сабора брати има, а за овај сабор да се избере садашњи св. патријар србски. (Живио, живио.)“

Мажор Тапавица рече: „Ваша светост! Славни саборе! И ја као ц. к. частник и избрани посланик једне гра-ничарске пуковније држим за нужно неколико речи о овом већ четврти дан на дневном реду стојећем предмету прогово-рити и с тим моје становиште према истом маркирати и назначити. У интересу народа србског овде у аустријској монархији станујућег лежи, да достојанство патријарха што блистателније и величанственије постоји, с тим више, што земаљског средоточија немамо и око патријаршије, као пра-

вославни Срби, у црквено-православном смислу средоточити се морамо. За то ја држим, да је к увеличанију тог достојанства необходимо нуждно, да председништво овога сабора са достојанством патријарха скопчано остане.

Има до душе сабора, гди се предсједатељи бирају, ал има их гди се и не бирају, бирају се на пр. у Француској, Талијанској и Маџарској; ал' наш положај неда се сравнити с' положајем Маџара, Талијана и Француза, нити има какова подобија између нашег сабора и њивих сабора: ово су државни сабори, а наш сабор је само црквено-просветни. Државни сабори имају по садашњем парламентаризму велику моћ, велики дјелокруг; према њему одговорно је министарство, одговорна је влада; с' већином таког сабора стоји и пада министарство. Тога свега нема код нашег овог сабора. Ја као Србин био би срећан пресрећан, кад би наши ови сабори и само ону важност добили, коју су угарски сабори уживали пре 1848., па шта видимо код тих сабора? да чрез стотиција до 1848. предсједништва обадве куће, т.ј. магнатске и долње табле са достојанством скопчана су била; председништво магнатске табле било је скопчано са достојанством палатина, а председништво долње табле са достојанством персонала. Та и данданашњи има у Аустрији 16 земаљских сабора, као: у Чешкој, Галицији и т. д., коих је дјелокруг такођер већи неголи нашег сабора; коих председници не бирају се, него од цара наименују; па никда нисам чуо, да су они због тога велику дебату имали, и речи губили. Ја сам, господо моја, то искуство учинио, да се под сваким председништвом даје радити и послови обављати, ако се само хоће, било то председништво изабрано, наименовано или са достојанством скопчано; предсједништво никад сабору на путу не може стајати и његовој радњи. Шта може председништво против већине саборске? Та оно се мора на ову ослањати!“

Ми dakле с' тим већим умирењем можемо председништво овога сабора са достојанством патријарха скопчати, иочем неку гаранцију ми у том имамо, што патријарха бирамо. Пристажем уз предлог архим. Анђелића.“

Др. Ивановић: Ја усвајам предлог г. дра Суботића

уевајам га пак с тога, што при оваковом сању сабора, где већамо о томе никаквих закона, судим да одговора својој сврси а не вређа свегиње цркви нити крњи достојанства њег. светости патријару, пошто се слаже са начелима слободне самоуправе и парламентаризма. Време, у којему ми данас живимо, доба је радње и напредовања, доба живе борбе народа, у којој се може одржати само онај, чије груди дух напредовања и цивилизације одушевљава. Ово су главни чиниоци обстанка народа, без њих нема лепше будућности за народ, и пошто налазим, да се то прибавити може само предлогом хваљеног посланика земунског, то и вас, господу свештенике световног реда молим, примите и ви тај предлог, јер ван свете вере има још што је свето, што више вреди од сваког достојанства на овом свету, а то је будућност и штовање народа. Стварајте прво, заслужићете друго.

Лука Дожудић: „Славни саборе! Скуписмо се у име божије да већамо сви о срећи народа. — Једни из световно-свештеничког, други из световног реда, а све сами Срби, којих је не сумњам, једна и иста жеља. — Пошто је на дневном реду бирање председника ове високе куће: то молим, господо, да би и мене пажљиво саслушали. —

Испрљају се са свију страна, ко ће у овој кући председничку столицу заузети — доказивало се и са политичко-историјског и црквено-каноничког и чисто природног гледишта — но још се до решења дошло није. —

Ја, господо, не знам за што се ствар тако дуговлачи, кад по моме схватању и предлог др. Суботића и предлог г. Анђелића архимандрита у ствари су једно. —

У овом сл. збору видим данас две странке. Једни приписују председништво св. патријару као природном; други пак приписују ово патријару као јочасном или по превосходству свога достојанства као највреднијем.

Ја овде видим, да се обе странке усредоточавају у старешини своме, у старешини, кога је народ, за старшину изabrao.

Боле ме речи неки поштовани говорника, који јуче споменуше октроисаног патријара. — Господо! Овај је израз

баш у хатар непријатељу нашем, који згоде вреба да што је једаред октроисао, и други пут октроисати може. — На туђем земљишту, у туђој земљи, у земљи која не припо-знаје друге народности, не може се ни појмити особита слобода — но слобода у извршивању тек неких донесених закона. — Ми смо добили собствену црквену самоуправу, т. ј. добили смо слободу, да се можемо у границама аутономним двизати. — Не видим, господо, да би упражњавањем овим, доведена била слобода у опасност, као што нагласи јучер г. др. Милетић, напротив држим, да би баш у безграницној слободи пали у горе зло. Опомињем вас на агитације при бирању посланика за земаљски сабор — пак да столицу овде не заузме какав православни Маџар. Пошто се привиђају овде две странке, једна консервативна, друга либерална; то у овима не видим стварне разлике. — Сматрајући обе странке видим, да су обе једно исто, јев консервативци приписују природно право председништва патријару, разумем кондиционално докле он у интересу цркве и народа радио буде, — док либералци бирају патријара као председника, предпочитујући да се за народ и цркву брине.

За овај пар ја би обе ове странке алирао странки г. Јоце Живковића, а то с тога, што не би могао безусловно одати се и на то, да патријар председник буде, пак макар овај и против цркве и народа радио. —

Бајимо се, господо, на стару прошлост, помислимо како је Јован Ђорђевић, негдашњи митрополит, народу и просвети служио, кад, пошто силом власти народу за митрополита наметнут — све школе упропасти, фондове разметиу, а професоре из Русије доведене растера, говорећи им: „Идите од куд сте и дошли, а ко вас је најмио, тај нек вас и плати.“ Та није ли и сам славни Рајић називао овога господина „лишњаја земљи вага.“ О председништву оваке старешине било би заиста питање, —

Пошто таке опасности нема, пошто ми пристојност налаже да старешина цркве и председник буде, то сам за то.

Навешћу вам неколико примера по др. Зисману:

„Den Vorsitz bei der National-Synode führt das Oberhaupt der betreffenden unabhängigen Kirche.“

До сад смо били зависни и имадосмо председника у црквном комесару — а сад пошто собствену самоуправу добисмо — добисмо слободу извршивања нашега аутономног права. —

Даље: „Die National-Synode ist das gesetzgebende Organ für den Umfang der Autokefalen Kirche in allen Angelegenheiten,“ а то је, не као што се поштовани посланик Ристић адвокат изразио, да је делокруг овакова народна конгреса (разумем и синод, јер су и владике ехоско заступљени) само за то да се доктричне ствари решавају — него пошто се вели, да је овакав конгрес меродаван у свим пословима, а наиме о уређењу црквени и намастирски добара, о уређењу школа, дотацији свештенства, учитеља, епископа — то држим да је и мњење г. Ристића и неуместно.

Пошто је, господо, законодавни орган скупштина ова, то држим, да баш не би уместно било толико о председничкој столици дебатовати, кад је ово по моме меродавном мњењу само један формалитет.

За безусловно председништво нисам, јер тиме се ограничује воља и напредак. — Кад се навађају и многи докази консервативне стране са гледишта црквених вселенских сабора —, ево примера да је Manuel I. Comnenus у синоду од фебруара месеца 1147. сам председавао и патријарха Косму II. Атикуса, који у интересу цркве не служаше, осудио. — Имадем и многих других примера од 1156. против патријарха антиохиског, од год. 1351. при цару Јоану VI. Палеологу gegen die Palamiten и т. д.

Све ово наводећи, а у обзир узимајући данашње околности, зближења ради обе странке за сад би био за предлог г. Јоце Живковића.“

Стеван Поповић: „Славни саборе! велика је начелна разлика између оба стављена предлога у обзиру председништва високог сабора — по моме не меродавном мњењу један предлог препоручује се разлозима приљеним из давне прошлости, из црквених предања, дакле наводима хисторичким — други пак обара те хисторичке наводе и ставља се на

терен природних разлога — проистичућих из природног и уређеног права човечанског и народног. Велика је то и огромна начелна разлика, ако би је смео, ја бих је назвао разликом идеја средњега века и идеја новога, садањега времена.

Ја се не чудим, да се она појавила и овоме сабору у виду борбе и судара два ускосна начела, јер она нити ће се извојевати овде, но је пренесена амо и на овај уски терен из културне повеснице човечанства.

Из те културне повеснице видимо, да се готово на сваком пољу умне радње људске бори хисториска школа — са природном школом —; борба та траје у цркви, у државном животу, у друштву, у науци. И ја када премерам својим слабим душевним оком ту оријашку борбу, видим, да природна школа своди сваковрстно стање и положај на своју праву првобитну природу, видим, да њезине идеје побеђују не силом и наметом но убеђењем и разлогом. Према мојим начелима на осталим пољима људскога умнога рада, ја не могу да не будем и овде на овоме терену ученик природне школе, присталица идеја новијег и садањег времена. —

По томе морам исповедити по своме исмердавном мињењу, да ми предлог г. Суботића у начелу оличује те идеје новога века.

Један говорник, да би подуирпо своје мињење, позивао се и на президију и васионских сабора и колико сам схватио аналогисао их је у председничкој ствари са нашим сабором. Нисам специјалиста у богословским стварма, али ћу се усудити да приметим, да су васионски сабори имали на себи тип доктрично-административан, упуштали се и у унутрашње и спољашње ствари цркве, овај пак сабор већа само о спољашњем строју наше цркве и ја мислим, да би се и тај говорник свечано огравдио, када би се овде повела реч о ономе што се зову докме наше вере. — По томе држим да та аналогија не стоји. —

Други се говорник позивао на историју наше цркве после сеобе у ове крајеве, и мисли, да је у предкомесарском периоду сабора председавао старешина цркве као природни председник. Колико се сећам, говорник није потврдио своје мишљење хисторијским наводима и колико иначе поштујем

лично мињење, ипак бих молио, да ми се за тај период, који је трајао свега ни 12-стину година — година пуних ратовања на бојном пољу, дакле у времену незгодном за саборисање — молио, да ми се за тај период наведу исторички наводи. —

Један говорник подкрепио је своје мишљење речима. „Умножимо, подлоги што блесак цркве.“ На то се усуђујем скромно приметити, да на овом сабору хоћемо да удесимо, поправимо спољашњу организацију цркве и наших народно-просветних одношаја. Чим смо прегли да поправљамо, да лечимо, знак је да су ти одношаји сада лоши, да су болесни — а то је онда као и са болним човеком. Прије 10 дана имао сам срећу лежати на болној самртној постељи и верујте ми, господо моја, да нисам звао кројача да ме одене у „спољашњи блесак“, но сам вапио: дјајте лека болу моме!

Не дајмо дакле, господо, цркви нашој спољашњега блеска, али јој улијмо живота — снаге за буре које јој прете.

Један господин нагласио је овде „хијерарски тип“ наше цркве. Господо моја, ма да наша црква имаде доиста хијерархије, ипак је тип те хијерархије народан, јер при главним степенима хијерархије, при ђакону, пресвитеру — а у прво доба цркве наше и при епископу, у садање време — митрополиту — патријарму — при стварању свију ти степена суделује народ — а даље, наша црква основана на љубави и братству, даје свакоме члану једнака права, само га позива на разне дужности — и стога тврдим, да није наша црква јерархијска — бар ова црква у овим областима, но да је народна! Када је то тако — када смо сви једнако у Христу верујући црква христова, — онда, господо, нема места овде ни она реч што је један предговорник прекјуче рекао, да ми већамо о цркви и народној просвети и по, „снисхожденију цркве.“ Ја бар нисам могао приметити на оних 12000 чланова цркве, који су мене амо у своје име послали, никаквог „снисхожденија“, када сам нагласио народњи демократички тип наше цркве; лојика демократије изводи, да је народ у свему суверен, дакле народ организован у цркви такође суверен, а суверенство је народа, или што 'но рече покојни патријар Јосиф,

„глас народа начало власти“, а кад народ даје сваку власт, онда даје на својој скупштини и власт председничку.“

Пристаје уз предлог Суботићев.

Мајор Рајачић напомиње, како је то огроман предлог, да се бира председник. Суботић предлаже за председника „њихову“ светост патријара, а г. Анђелић доказује, да то припада патријару као природном председнику, па то су два мњења која се не слажу (смеј у публици). Вели даље, да је Суботићев предлог подкрепљен доказима из садашњости и историје, а Анђелићев из састава наше цркве. Неће да се упушта у побијање доказа Суботићевих, него хоће нешто да напомене као доказ за предлог Анђелићев. Г. Анђелић вели, није прешао умом својим преко мора у Њујорк, нити преко канала у Лондон (смеј) па ни у рајхсрват бечки, него је он само у цркви, па је гледао да и црквеним установама подкрепи свој предлог. Доказује неким „повељама“ како природно председништво заиста припада „њиховој“ светости патријару, јер кад бисмо ми примили предлог Суботићев, изгубили бисмо све ове повеље, које је народ крви својом задобио (у публици: ваљада мајорске!). Да би подкрепио предлог Анђелићев напомиње и то, да је митрополит Стратимировић и календар израдио, па завршујући да није било повеља, не би било ништа — пристаје уз предлог архимандрита Анђелића.

Секулић: „Славни саборе! Уверили смо се, господо, да су појмови о праву председништва тако се далеко разишли, и да су говорници и једне и друге странке, из једни и исти повјестнички извора, једни народу, а једни патријаршији то председничко право доказати настајали.

Кад се овај наш сабор вјерозаконе као и просвјетне нарави са црквом тако радо замењује, онда нам треба погледати првобитност наше православне народне цркве, да њезино право сазнамо, да онда од туда и право председничко у црквеним, вјерозаконе и просвјетне нарави са борима, сазнамо.

Да се та првобитност наше прав. нар. цркве сазна, и

њено право угледа, морамо нагласити два прелаза (момента) србске народне цркве, које је ова превивила.

Први је прелаз србске народне цркве, кад су православни Срби народну своју цркву стекли, ослободивши се од насиља туђе хијерархије, а други је прелаз, кад су богољубиви владари и народ православни србски, своју народну цркву објеручке благом сасули, да је не одвисном учине, ма од чијег страног уплива.

Како се тај први прелаз додгодио, кад су православни Срби народну своју цркву стекли, ослободивши је од туђе хијерархије, знамо из повјестнице.

Србски цар велики, као владар и као државник, одбио је насиље туђе хијерархије, и своју народну србску цркву створио, поставивши је на темељ права, државне цркве, са њеном србском патриаршијом.

По паду србских владара и државе, пала је и државна србска црква, и колико је пропатило то право неодвисне србске народне цркве, види се из историје, а види се и то, да је народ србски, да то право своје народне цркве, тај најсветији аманет своји предака спасе, оставио и постојбину своју.

Знамо напосљедак и то из повјестнице, како је то право народне наше цркве, тражећи спаса у аустријских држава код свих уговора и повеља, потлачено било.

О праву се дакле неодвисне срб. нар. цркве нико посумњати не може; јуристе ће то боље знати „*s gibt keine Rechtsverwirkung*;“ насиље може свако право да контумира и заустави, али га не може никад да уништи.

Данас кад се права свима народима у овим државама гдј живимо гарантују, добисмо и ми право народне наше цркве верозаконе и просвјетне нарави, и ако право наше прије столећа стечено, и овамо пренесено.

Овде молим, господо, да не изгубимо из појма право наше народне цркве, која је некад државна била. ако хоћемо, праву нарав данашње наше народне цркве да сазнамо, и из те њене садашње нарави право њено да сватимо

Државна некад народна србска црква, није створена,

као што је православна, старом хијерархијом, него државником, који је присиљен избећи насиља стране хијерархије, своју народну цркву створио.

Да ли се дакле даје помислити, да би тај редки државник који је одбио насиљну страну хијерархији, то право тешко стечено, ово из државних, ово из гospодарствених, ово из вјерозаконих и просвјетних обзира, појединим редовима као клиру или појединим лицама, повјерити могао.

Прва њега државна створила је организам, кога је животна снага тако се развила, да је и по пропасти државе и државне његе са неодвисности својом наше дане доживила.

Онај, који би се усудио од тог организма наше нар. срб. цркве ма што одузети, осакатио би оно право неодвисне нар. срб. цркве, која у себи народ, све редове мирске и духовне, сваћа, то се право нар. срб. цркве нити на достојанства нити на лица подјелити не да, јер је укупно наслеђије народно, после пропасти државе србске. Јер док би се коме од укупног права срб. нар. цркве које особено право, било на сталеж, било на личност или достојанство, подјелило: нестало би неодвисне, нестало би срб. нар. цркве.

Кад знамо, да је са србском државом и државна србска црква страдала, онда нам се намеће питање, ко је позван, да ту са државом пострадалу србску цркву наслеђи и негује, и да државу замени је ли сталежи, као клир, је ли поједина лица; не, нико други него укупно право укупни народ србски наслеђио је и његово, до наши дана, јер је народ главни фактор, од куда свака индивидуалност излази и коме се исто и склањати мора.

Прелазно стање пострадалог права наше народне цркве, није течење, него тлачење права, гдје противна странка тако радо наслеђача тражи, и заслуге прича; иренесење права у аустријске покрајине по народу са патријаром личне су заиста заслуге, но не течење права, и сам сам на пишевској ћелији обкољен Турцима са калуђерма мошти св. Стевана спасајући бјежао, па за то си никакво особено право срб. цркве виндицирати не могу.

Ко право народне цркве цепа и употреби за друге цјели,

као што су то самодржци Руске чинили. велико грешки, има то жалостни посљедица: руска православна црква имаде до год. 1864. 73 секте, а што је узрок толиком раздору цркве у Русији, ево га. често су се у Русији преко органа православне цркве самовластне идеје ширити морале, народ прости није насилије ни владару ни органом цркве, него цркви приписао, коју су владе и органи злоупотребљавали.

Дај, господо, да још једно напоменемо: са прелазом дашњег века имамо ми толико потреба које вაља по духу времена удејити; а за то треба грдних жртава: ко приноси те жртве, и коме су најтеže носити? Је ли нама? Који ми са отвореним очима, за један дан, можемо сав годишњи прилог на цркву и школу подмирити? Је ли вами, господо, који миромину уживате? Не, господо, нити ми нити ви осећате то тешко бреме цркве, школе и других вјерозаконих и просветних потреба, него науке и у свем заостала неприправна наша простота, на коју се малоснажну сви ти терети свалише.

Питам вас, господо, је ли пробитачно да цркву рад наши верозакони и просветни потреба, и њено право изложите, и за њу да се сакријемо? што би и какве би биле посљедице, знамо; јер већ слушати морамо, шта ће нам та школа и црква, рад које наш сав иметак дати морамо. (Живио).

Не турајмо дакле, господо, цркву пред наше верозаконе и просветне потребе гдји ми као народ стати, па рећи морамо: заостали смо, радимо! Бојим се оставићемо жалостни доказ нашег саборисања, узвишујући торањ, порушићемо олтар, знамо да појаве које се са духом времена слажу, пак се добро руководе, нису опасне но на срећу бити могу народу; а на против, ако застареле предрасуде те појаве надвладају, онда тек опасне бити могу, исте оне појаве које би добро руководе народ препородити могле.

Заслуге личне признајем и уважавам, ма сам и уверен да је душевно а и материјално добро боље зајамчено у рукама целог народа него код појединих разреда и лица; поштујем и патријаршију нашу и баш за то што ми је као Србину то светиња, желио би је видити ограђену и неприкосновену, знајући, седило лице које му драго, и на како му

драго високом месту, о ког се туђе страсти тару, да страстно бити може; „никто же без греха, токмо један Бог,” и за то, господо, да се и достојанство патријаршије, а и право народне србске цркве спасе, пристајем уз избор председника по предлогу г. др. Суботића.“

Архимандрит Стануловић рече, да предлог Анђелићев подпуну одговара православљу, па за то као православан Србин мора га усвојити. Пита, је ли др. Суботић игда видео или на истоку или на северу, да се на црквеним саборима бира председник. За тим рече, да је Суботић донесавши тај предлог заиста заборавио да је он православни Србин. (Узрјаност у публици, а Суботић устаде те рече му, да то више никда не каже.) Одговарајући Ристићу рече, да је овај доказивао, како овај сабор није црквени него народни, јер се, вели, бави о економном стању народа и спољној управи цркве, а то није истина. На саборима вазда се расправљало о „благоразумљу“ и „благоговјенију“ нашег народа, па за то вели да то, што се хоће, није православље, него се избором председника иде на католицизам. Даље одговарајући др. Павловићу што је рекао, да није свештенство народ него је овај њега одржао и оно као цвет на стаблу што сиса сок овоме, храни се од народа —, рече да се то не слаже са православљем, и да се др. Павловић хвали народним послаништвом својим, него — настави —: ви сте дошли овамо ради масне заступе, мислећи нахи што дебело (показује руком); нећете, нема тога. Ви сисате народ и у име народа се истичете, а тамо мислите: ходи мили роде да те штипнем (У публици врева и вика: то је непристојно, то је безобразно). За тим свршивши приста уз предлог Анђелићев.

Суботић на то рече: Овде је повређена моја част, за то г. архим. Стануловића проглашујем за денуницијанта ако своја потварања против мене не опозове (рева).

Др. Павловић (свештенство виче и не да му говорити, а он вели, кад се тиче његове особне части, да сабор му мора допустити говорити, и он ће донде чекати, док се вика противној страни не досади; најисле добије мах говорити): Овде ми се прекор чини, да сам народни посланик

и да се народом хвалим. Истина је да се својим народом иносним, и да ћу вазда бранити народ. А г. архим. Стануловића, који се усудио вређати ми част рекавши да сам амо дошао ради „масне заступе,” проглашујем за јавног денуницијанта донде док не докаже своје речи (у публици: јест, денуницијанат, денуницијанат).

Др. Бранко Стевановић: „Ваша светост, славни саборе! После толиких темељитих говора, који су ово дана у овом поштованом избору држани, ја заиста не бих алоупотребљавао стрпљење сл. сабора, да нисам у напред уверен, да би како неки чланови ове сл. куће, тако и комитети на основу изреке: *Qui tacet consentire videtur*, мени које му драго мишљење подметати могли, а ја несам рад, да ма у ком, а камо ли у тако важном питању, као што је избору председника, изгледа, као да хоћу на двема столицама да седим.

Као што је већ поштовани предговорник Иса Павловић изјавио, и ја морам нагласити, да ми је врло мило, што се то питање у овој сл. кући покренуло, јер ма да само један од наших сународника мисли, да треба председништво бити, нужно је да се то питање свестрано расветли, и појмови разбистре. И ма да несам у стању сл. сабор изненадити новим од поштованих предговорника још неспоменутим разловима, то опет држим, да ће ми за руком поћи, побијањем оних разлога, који су против начела избора председника на ведени, к осветљењу овог велеважног питања принети.

Брањоци тако названог природног председништва ставише се пре свега на земљиште хришћанске науке, и тврдише разним наводима из светога писма, да председништво славног сабора припада свагдашњем патријару. Ја на то земљиште стати не могу, а то за то, што ма да несам богослов, опет знадем, да св. писмо не садржава у себи никакве правне и државне законе, већ само правила морала, и Христос је баш први и једини оснивач вере, који баш и не хтеде световни законодавац бити, и тако по мом сватању у хришћанској науци нема ничег, што би било противно избору председника. —

Други мотив брањења природног председништва тај је, да би се достојанство патријара као црквеног поглавара из-

бором крњило. Ја сам, господо, противног мињења. Ја баш држим, да би ми и у овом сабору достојанство и уважење патријара пред народом и читавим светом дизали, кад би вољом народа т. ј. слободним избором изабраних народних заступника председничку столицу заузeo, као што и год 1848. није нико ни помислио, да је крњено достојанство патријару Рајачићу, кад је вољом народа изабран за председника мајске скупштине; — а и за у будуће нађен је — у колико је мени поznато — избором извраћени предлог за устројство сабора — *expediens*, који како праву народа тако и достојанству патријара одговара и патријара као поглавара цркве изван домаћаја дебате, и с њом скопчани неприлика доводи, као што и други просвећени и уставни народи европски поглаваре државне доводиште изван домаћаја дебате, и тако достојанство им не-прикосновеним учинише. Ил би можда, господо моја, по вашем схватању принело достојанству патријара као председника, кад би се и код нас, као неки дан на угарској дијети, десио случај, гдји дијета мораде говорнику реч дати, коју председник хтеде ускратити? Зар би по вашем схватању принело достојанству патријара, кад би се ма у ком случају његова председничка правичност у сумњу доводила, е такав појав не да се у парламентарном животу избећи, док год има разних мињења, док год борба духа свагдашњег века, са духом и установама предидућег века трајала буде, а трајаће без сумње док је света и века. Верујте ми, господо, да из чистог убеђења, и на основу искуства говорим, да би се достојанство патријара баш председништвом крњило.

Трећи предлог, који је за природно председништво наведен, тај је, да се из црквеног карактера овог сабора виндицира патријарово право на природно председништво. Већ је од предговорника доказано, да ово тело није синод, него више административно, а спољашњим потребама цркве, школе и у опште народа саветујуће и решавајуће, дакле не искључује председништво из световног реда, као што, обратно се служим начином доказивања поштованог предговорника Ристића, политични карактер сабора од год. 1848. и 1861. није искључио председништво црквено. —

Даљи разлог, који је наведен за природно председништво тај је, да би тим решењем цео свештенички ред, од председничке столице искључен био, јер ни један свештеник не би хтео сести над патријаром и епископима, а ниједан патријар ил епископ не би хтео седити под свештеником који је по чину нижи. На тај разлог већ је одговорио један поштовани предговорник са изреком *volenti non fit injuria*. А ја ћу још додати, да кад надвојводе царског и краљевског по-кољења могу седити у разним саборима под председништвом људи, који несу тако високорођени, кад у академијама ученим и разним другим друштвима не одређује чин, већ способност и поверење старешинство, а најпосле кад у војничком реду, који је у својој организацији налик на свештенички, фелдмаршали и фелдцјајмајстори могу седити у разним анкетним и другим комисијама под председништвом фелдмаршалјантанта, који је у чину мањи, то мислим да не би ни црквени достојници могли противити се председавању ма ког способног превизитера, који је вољом народа, којој сви треба да смо подчињени, председничку столицу заузео. — (Живео громовито у публици.)

Нека господа опет хтедоше виндицирати неко хисторично право за председништво. Ја заман превртах листине у које је забележена радња наших народних сaborа, но никде не могох друге председнике наћи, но краљ. комесаре, и то иноверце, ал наравно то онда није сметало достојанству, није уништило народно право, није крњило православни и црквени тип наших сaborа, ма да је комесар био иноверац, ког су брањиоци православија и народности не само трипили, чemu се толико и не чудим, већ шта више сваку му реч са не-прекидним „виват“ восклицијама поздравили. (Жагор, није истина.) Ко не верује нек чита: црквено-народни сабор од 1842. године. (Живио, а владика Кејнелац виче: ту је било 80 посланика народни, немојте све ви на калуђере викати.)

Даље неки говорници доказују, да је свагдашњи патријар већ за патријара биран, дакле на што га новом избору подвргавати? На то би имао ово приметити, за цело је биран, ал за патријара и са погледом на његове способности за управу

вљање клиром и т. д. а никако са погледом на његову председничку способност и вештину. Та, господо, може бити у будуће патријара који су особито способни са свога знања црквених обреда, школских и у опште народних потреба, аз за то могу по мекој, страстној, нервозној, холериčној и т. д. нарави за председништво врло мало способности показивати. А при том знамо, да су људи који се патријарског достојанства удостоје, обично већ бар по века провели народ служећи, и у те године присели, да им је председништво само тегобно, јер им није могуће дан на дан дебате пажљиво пратити, дан на дан по неколико сахати на једном месту непомично седити, и да их слабо здравље за председништво неспособнима чини, ма да су врло ваљани патријари. Ал међем случај, да нам се то не би никад десити могло, зар нам се није толико пута претило, да ће се митрополит без обзира на жеље народне наименовати, ако избор не буде једногласан, та опасност још није уклонјена, премда се надам, да ћемо у том успети, да је уклонимо. А зар, господо, несмо толико и толико пути саборисали, кад несмо имали изабране патријаре, већ наименоване администраторе? А зар најпосле није избор самих патријара ограничен на неколико личности које могу све остале способности у себи спајати само не способност за председништво?

Г. арх. Живковић бранећи у свом говору заслуге цркве под којом нас све разумева, рече, да у председништву патријара имаше највеће гаранције за то, да патријар и епископ не могу према закључцима сабора посебно становиште заузети. Ја ћу да докажем да има заиста тог од г. пароха Јовановића негираниог факта, да је свештенство радило против народа, да су првосвештеници заиста могли заузети особено становиште, и навешћу за доказ, осим навода дра Милетића, како су неки епископи, у закључцима сабора од год. 1864-5. промене чинили, и осим доказа г. Лудајића, како је архиепископ позвао народ на унијање, још и судбину деспота Ђурђа Бранковића и писмо Саве Текелије како је митрополит Стратимировић осујетио санкцију и извршивање саборских одлука од год. 1790. (парох Јовановић: то су били само првосвештеници а не свештенство.)

Г. арх. Живковић побијајући у своме говору важност свију чинитеља народног напредовања, рече: „а наша интелигенција знамо коме је до јуче служила!“ Допуштам да у нечем има право, али зар се није и наше духовенство већим делом бројало међ интелигенцију, и баш међ ону, која се највише по ветру кретала и савијала? (Жагор у свештенству, и прекидају говорника, говорник моли да кад је он пристојно слушао њих, да и њему док говори, допусте слободну реч.)

Г. арх. Живковић позивајући се на речи покојног Стојаковића, да не треба ништа примити што се хвали одозго; већ је за то за природно председништво што се начело избора у неким бечким листовима хвали. Да је те речи овде изговорио покојник, ја можда не би ништа проговорио, ал јорам кад их је изустрио монах, јер мени из историје неје познато, да су монаси досад тако неприступни били хвали и одликовању одозго. Дај боже, да одсад буде другчије и у сваком и другом питању следовали изрекама покојног Стојаковића.

Г. арх. бездински даље изјављује, како се плаши, кад помисли, да би на идућим саборима на првом месту дра Суботића, дра Милетића и т. д. други седили. Сватам и делим ту стрепњу, ал уједно изјављујем, да би се и ја плашио кад би у ком идућем сабору на месту њег. свет. седио какви велики инквизитор шпански н. пр. какав Нијере Арбуез, или на месту г. арх. Живковића какав Тецел ил њему раван. Ал та стрепња наша не принаша ништа решењу овог питања, и уфајмо се у свест народну да тога бити неће! —

Г. Јован Живковић доказује из прве тачке предлога, којим је делање сабора до конштитуирања обележено, да је одма у првој седници патријар, као сазиватељ сабора заузео председничку столицу, и да је по томе што неје речено, да ју је привремено заузео, ово питање решено. Ја тврдим да то неје тако, јер док је сабор привремени, неконштитуирани, а у том стању се до данас налазимо, не може бити сталан председник сабору привременом. У осталом већ тим што су бележници привременима названи, и из четврте тачке истога предлога, да се избор председника препоручује, даје се закључити, да то постављање председника привремено. —

Г. прота Трбојевић препоручује нам слогу. Ја радосно и од свег срца прихватам ову препоруку, ма да се реч слога тако често злоупотребљује, ал прихватам препоруку на овом од г. Јов. Суботића препорученом и сваком приступном путу, а тај је сачување изборног права народњег и једногласни избор њ. св. за председника овог сабора.

Г. парох иришки Јовановић, извелео је рећи, да адвокати, лекари, чиновници сисају сок народа. Зашта чудан појам, и још чуднији кад такове речи изусти тако названи слободоумни свештеник, јер кад интелигентна свештеничка уста тако говоре, а чим би средовечни фанатик дражио против интелигенције? Зар је г. парох помислио на социјалне последице такове теорије, кад се трудом и заузимањем стечена заслуга назива сисањем сока народног. Чувате се, господо, да такове теорије не ватају корена у народу, јер ћете посљедице и ви осећати. (Жагор и вика.) Ја молим сл. председништво, да ми сачува право слободног говора. (Патријар звони: Изволите даље говорити, ал чувајте се изазивања.) Ја се покоравам председничком праву опомене, ал сам за свету дужност сматрао на таково непарламентарно изазивање одговорити, и за цело сам се држао у границама пристојности. ---

Г. прота Кукић извелео је рећи, да се ми плашимо крста на председничкој столици. Престало је томе време, а ми крст хоћемо избором да новисимо, у томе бар плашња не лежи.

На непарламентарне експекторације истог г. о „синовном несташлуку“ нећу да одговорим, јер стварне садржине немају, а видим да обарање таквих бестактичности само жагори немир са собом повлачи, а ја сам, ако ико, рад да се то величјко изборно питање мирно и достојно и разложно пре-тресе, и с тога нећу да дам повода новој вреви. (Епископи одобравају.)

Што је прота Кукић рекао о избору америчких председника, ја свесрдно прихватам, тако исто као и предлог г. Ј. Суботића, само желим да је г. прота Кукић заиста оно тим својим речма рећи хтео, што сам ја из њих сватно.

Из наведених дакле разлога подпунно се слажем и поду-

пирим предлог др. Ј. Суботића, као једини који духу времена одговара.“

Др. Ђуро Манојловић: Премда ни ја несам на вршњо оне године, де се по сватању неких почиње човек, и који разум по годинама цене, ишта за то, имаћете прирења према мени, ако не би баш онако зрело (!) и основно беседо, као они, који у седим брадама остварише. Допустите ми даље, да и ја, у овом велеважном предмету, који је на дневни ред истакнут, по дужности својој као заступник једне слободне и краљевске вароши неколико речи провзорим.

Два су начелна предлога пред нама; предлог земунског посланика г. Јована Суботића, и други предлог г. арх. Анђелића. Предлог г. Јов. Живковића сматрам саме као ехредiens да се они, којима овај предмет баш није добродошао био, њега бар за време отресу.

Чуо сам различних разлога за и против једнога и другога, и ти разлози тако су ствар исцрпли, да би ја, кад би хтео што ново навести, само празну сламу млатио. Али ипак држим, да је један моменат при овој расправи некако из вида изгубљен, или се ћутке прешао, а то је вероваконски. Ја сам се надао, да ће баш она господа, која се јуче и прек-јуче довољно изахвалише да су они веру и цркву сачували и спасли, а с њоме и народ србски, да ће, велим, они и из саме вере Христове за подкрепљење својих разлога аргументе присти. Ако се добро сећам (извините, господо, ако не би баш речи којег говорника тачно погодио, овдена је код нас така тескоба, тако смо нас неколицина скучени, да не можемо од поједини говора забележити), ако се, велим, добро сећам, велеуважени г. архимандрит Анђелић, у одабраној и ретком вештином склоњеној беседи својој напоменуо је, да су већ на првим зборовима, кад је хришћанство тако рећи у повоју, у колевци било, апостоли председавали, па из тога изводи. да је и у овом сабору глава цркве позван, да буде председник. Ја у истини несам на тим зборовима био (нишанећи на в.л. Кенђелца), али држим, да апостоли несу могли а и несу смели таку власт у првим хришћанским састанцима себи присвајати, јер им је у живој успомени била она изрека Хри-

ства, „ко хоће међу вама да буде први, нека буде последњи, а последњи нека буде први.“ Из ових саставака, који сасвим у духу вере Христове а на основу једнакости и човечанског братства уређене беху, не могу се никакови аргументи за председништво у овом сабору изводити.

Ако се не варам, даље је г. арх. Анђелић разлагао нам, како су и на васионским саборима најстарији архијереји председавали. Ја истина нисам тако темељито проучавао повесницу цркве наше, као што нас је ономад г. Ратковић о себи уверавао, но толико ми је из критике новија времена познато, да су ти васионски сабори непрестано одступања били од чисте просте јасне вере Христове. Да се угоди сујети, страстма иоједини архијереја, вођаху се на њима најжешће препирке, па богме кашто и бојеви као на пр. на ефеском сабору, и то све о власт, о првенство овога или онога, а посве се заборављале речи Христове, којима се баш против подметања, да он неку превласт тражи, брањио, речи оне: „царство моје неје од овога света.“ Жалосне последице поступања ти заслених оцева. (Овде све владике ђипише на ноге и почеше викати: „шта слепи оци! шта то говори?“ Груић: то је говор за бирџуз, тако се говори у крчми! Узрујаше се и он и патријар, свештенство се чуди. Манојловић сасвим мирно: то је моје индивидуално мишљење! Народни посланици: то историја вели; владике: каква историја, то је јерес. Владика Кенђелац диже се и говори: Ваши светост! ја предлажем да поред вас узмете још два надзорника, који ће бележити јереси, које се овде говоре. Свештенство: тако је, то треба. М. Ристић: ја се ограђујем противу тога, ово хоће да постане инквизициони одбор. Патријар: ја му дајем укор. — Манојловић: ја га не примам! Народни посланици: то није за укор.)

Др. Суботић: Ја мислим да оно што не вређа делокруг сабору, да ту председништво не може ништа него опоменути, овде пак се наводи исторично дело, а на рушење цркве и православља то не иде.

Ђ. Даничић: Хоћемо је заиста срушити тако радењи.
Јов. Живковић: Ја знам да оно што је рекао г. Ма-

којловић, свима нама интелигентним није ништа ново, но како народ има предрасуда својих, и како дирајући у њихове предрасуде дира се и у чуство њихово, за то треба да ми постепено а не суновратски то лечимо, ми знадемо како наш прости народ читав календар зна у прсте. Ево сви знаете како он верује у водицу што је ту изван Карловаца, и дирати у то, што је њему свето. било би дирати у његово чуство, за то нек г. Манојловић узме реч натраг.

Др. Павловић: Г. Живковић хвали предрасуде и брани их, заиста је жалостно тако што од наученог человека чути. Ја мислим да је наученим људма посао, да истребљују лажну веру и утврђују истину а не да лажну веру још распаљују.

Јов. Живковић: То ви говорите а ја вам вељу, да ја не хвалим предрасуде, него браним чуство народно, а вас боле разлови здравог разума (смеј).

Даничић: Је л' те г. Манојловићу, ви нијесте разумјели ту светих отаца него лајике који су били на васионским саборима?

Манојловић: Ја не дiram свете оце.

Владика Стојковић: Све оне, који су били на васионским саборима, наша црква припознаје за свете оце. (Вика. Неки хоће да се да укор, неки да се гласа. Манојловић не прима укора, и пошто се вика поутиша, он продужи свој говор.)

Манојловић: Јест, жалосне посљедице поступања тих заслепљених оцева беху, да се једна по једна епископија, једна по једна митрополија од мајке цркве одцепила, не хотевши међу равном и једнаком љубављу у Христу уједињеној браћи признавати никакова првенства и надмоћја. Изнашајући све нове и нове идеје, а то понајвише у прилог појединим личностима, чистоту вере тако затрпаше, да кад би сада упоредили нашу парадама, церемонијама и орденима заодевену веру са првобитном простом вером Христовом, нашли би огромне разлике међу њима. Ма се ја чудити и дивити морам вашем сватању, господо моја, преко, кад ви у силу Бога хоћете васионске саборе са овим садањим сабором да упоредите. Па добро, изреците нам јасно и отворено, кажите

нам, да се и овај сабор у тој истој цељи искушио као и вационски сабори, и онда ми повлачимо наш предлог натраг и испремо да се на пр. на дневни ред стави питање о непорочности матере божје. (Ошет владике Ђилише, свештенство се узврја, а патријар хоће да му узме реч, за тим се утишаše, и Манојловић ошет продужи.) Видите, господо моја; куда би нас та претерана ревност и саревњивост одвела. Држим дакле, да се вационски сабори од ови садањи и по склопу и унутрашњем саставу своме и по задатку своме битно разликују.

Наводило се и то, да је патријар природни председник сабору. Па кад се већ толико поштапате на природу, онда мора да смо и ми овде у неком природном стању, и онда вас, господо, упућујем на дела Руса, у којима о природном стању говори, па вадите отуд разлоге за свој предлог. Тамо ћете на пр. наћи, да је народ једини суверен, да свака власт од њега долази и њему се враћа, да су људи сви међу собом браћа и једнаки и т. д. Позивате се и на историска права, а ја велим, де је реч о слободи, једнакости, о потпуној аутономији, и де се установе по духу времена уредити желе, ту ја радо напуштам историска права, која су ограда, бедем само против власти и насиља, а не против развитка и напретка народа.

Напоследак чуо сам са оне стране разлога, како се свештенство вазда за одржавање вере и школе наше борило, Ја имам баш из последњи времена жалостна искуства у том погледу. Познато нам је, како је законом одређено, да се место конфесионалних општинске школе заводе, па баш у мом месту на северној граници народа нашег, де смо тако туђинским елементима опкољени, дочекасмо, да наши свештеници, који су чланови варошког представништва, у обрану конфесионалних школа наших, што значи у обрану православља и народности наше, ни речице подигли нису. (Патријар: Није истина, дођите код мого секретара, па ћете видити како смо се ми заузимали. Народни посланици: тим још није доказано, да су се и суботички свештеници заузимали, о том је реч.) Господо моја, ако нам тамо одузму верозаконске школе, одузеће нам и веру и народни језик наш, и за десет година дочекаћемо, да наша деца на србску реч забораве.

Господин прота Трбојевић у својој беседи, или боље рећи проповеди (владика Грујић ћиши па шовика: а ви декламујете) својој саветује нам, да један другог штујемо, да се као хришћанска браћа љубимо, да у слози живимо, и сви скупа народном напретку тежимо. Он вели, да је то жеља целога онога народа, из којега средине он долази, и држи, да је позван у име тога народа ово овде изјавити. Ту имам само то приметити, да је господин прота овде заступник једнога сталежа (свештенство: није сталежа, ми боље познајемо народ), да он заступа овде само интересе тога сталежа, који не морају бити увек истоветни са интересима народа, и да тај народ, из којега средине он долази, има овде засебног свог, избраног посланика, који је једино надлежан, жеље тога народа изјавити. (Живио! живио!)

Да не би стрпљење ваше и даље морио, изјављујем, да ово питање са гледишта савремене цивилизације сватам, и с тога се предлогу г. др. Суботића пријружујем.“

За тим бележник чита да ред долази да говори Стратимировић. Овај устане да говори, али са више страна зачу се: не може говорити — овде могу говорити само они, који су посланици.

Патријар: Нека говори, он је изабран, а ако још нема веровнице, стићи ће му данас или сутра.

Др. Суботић: Ја би драге воље слушао г. Стратимировића, но ако се да слобода говорити онима, који нису на сто куће положили своју веровницу, па се ослонимо на приватне гласове, онда нека дође и панчевачки посланик др Пејић, за којега сви знамо да је изабран, па нека и он седи на сабору као посланик.

Др. Милетић: И ја бих исто тако радо слушао говор г. Стратимировића и против тога немам ништа, али само захтевам: ако се овде допусти говорити г. Стратимировићу, онда нек се позве на сабор и г. Пејић.

Јов. Живковић хотећи оборити те разлоге вели, кад је Стратимировић на сабору и кад се зна да је изабран, онда нек му се да и право говора. (Жагор: не дамо, не дамо, не знамо ни је ли посланик. Патријар маше глајом на Стра-

тимировића да говори, а овај се дизје па пита: еда ли ми ова висока кућа даје право говорити? Неки вичу: дајемо, неки: не дамо).

Патријар: Та за Бога мени је посланик г. Димитријевић казао, да је изабран г. Стратимировић, а то ви сви вијате — ја му дајем право говора. (Чује се: не дамо, не дамо).

Др. Милосављевић: Ни ја не бих био противан да говори г. Стратимировић, али кад нема веровнице, не може му се дати ни право говорити. Но ми ћемо пристати, да му се да, али онда нека се позве и г. Пејић.

Патријар дакавају како је истина, да је Стратимировић изабран, и како ћему доћи веровница, а Пејић и ако је изабран, не може имати веровнице, јер му је власт не да; и ја му опет дајем право говора (с једне стране вичу: не дамо, не дамо — с друге: нека се гласа). Добро, ко је за то, да се Стратимировићу да право говора, нека устане. (Свештеници готово сви усташе).

Др. Суботић: Ми хоћемо да се гласа појединце.

Јов. Живковић: Ја вам не одричем права, да то можете захтевати, но и ми имамо право да вам то одбијемо.

Др. Милетић: Кад је тако, а ја предлажем, да се гласа: хоћемо ли појединце гласати? (Неки вичу: Тако је, тако је — свештенство виче: то је губити време).

Др. Навловић: Како би то могло бити, да посланик може говорити и не показавши своје веровнице. Онда би веровница била излишна, и ко би хтео, могао би казати, и ја сам посланик, ма да тога и није доказао. Ја не могу веровати, да је г. Стратимировић изабран, док не видим веровнице. Што се иште од другога, то мора и он показати, ван ако хоћемо њему особито право да уделимо.

Кушевић: Ми знајмо, да је он изабран. (Вика: не знајмо, не знајмо).

Архим. Анђелић: Ви сте видели, да је нас већина, који му дајемо право говорити, но ви то нећете него одувлачите време; то не ваља, и за то ја први дајем глас за г. Стратимировића (смеј).

Др. Бранко Стевановић чита имена за гласање.

Архим. Анђелић ћепи говорећи: Ко вам је дао право да гласате.

Др. Бранко Стевановић: Ја сам то учинио по на-
логу председништва, а ако је г. Анђелић над председништвом,
ја му се покљањам.

Архим. Анђелић: Признајте онда, да је пагријар пред-
седник. (Вика: то не — узрујаност). Но при свем том ја се
радије кланањам кући по председништву.

Др. Никола Максимовић: Ја сам уступио место г.
Стратимировићу, но кад он нема права говорити, онда нек
причека док му веровница стигне, па може у понедељак
говорити.

Ђ. Стратимировић почне: Ако ће дебате бити у
понедељак. — (Народни посланици вичу: за то ми нећемо да
знамо, а неки: да хоће, неки: да неће. У том Стратимировић
пришапнен патријару, да одустаје од говора, патријар пошаље
свога секретара да ућутка архим. Анђелића, да више не го-
вори, и тако на томе оста и пређе се на дневни ред).

Др. Максимовић: „Изилазећи са те тачке, да је црк-
вено-народна аутономија целоме народу србском православне
вере ујамчена, држим, да црквено-народни сабор као главни
орган те аутономије тако ваља да је устројен, да исти прави
израз воље и жеље народне буде. Да се то постигне, нужно
је обезбедити прво слободу избора посланичких а друго сло-
боду конституовања самог представничког тела, сabora. О
слободи избора нећу говорити, јер избор посланика за овај
сабор обављен је већ по старом обичају, о томе ће бити онда
реч, кад устројство сабора на дневни ред дође; ограничавам
се само на слободу конституовања сабора, пошто о томе нити
закона нити какових правовољаних правила имамо, и тако је
сваки позван, да своје мјење, своје становиште у том по-
гледу изрече. При конституовању сабора најважније је иштање
постављање председника. Председник сабора није представник
више власти, не сме имати авторитета, који му та власт,
неко који му поверење даје; правни положај његов не може
бити већи него што је чланова заступничких и ови несу му
подчињени њему равни, председник је само *primus inter*

pares, — позван једино на то, да ред одржава и формално руководи послове сабора. Председник мора подпуну поверење сабора уживати, мора бити прави израз бар већине сабора. У вијору жеши парламентарне дискусије долази председник често у сукоб не само са појединима, него и са странкама, шта више кадкад и са самом већином саборском, таковом приликом збивају се често таке сцене, при којима не би желео да патријар учествује, јер би могло на уштрб његовог достојанства бити. Са гледишта ових начела, која су од теорије постављена, која су у свима у смислу репрезентативне системе уређеним парламентима практично изведена, са гледишта слободе конституовања овога сабора, са гледишта аутономије наше подпомажем предлог, да се председник овоге сабору бира, по моме мињењу само је онај, кога ми бирајмо и кога изберемо, природан председник, а сваки други био он *de lege* или наименован председник, неприродан. Да би се природно председништво патријара доказало, речено је између осталог, да је патријар србски глава цркве наше и поглавар народа србског. Ја оба навода поричем. Већ сама декларатација, — на коју се позивати не налазим до душе за патријатично — каже, да архиепископ и митрополит србски никако није *in profanis sive secularibus* поглавар србског народа, а за главу цркве сматрам једино Исуса Христа. Представништво црквене власти код нас је сабор и то у докматичким и каноничким делима архијерејски синод, у делима пак спољне цркве сабор клира и народа. Патријар није неограничен поглавар црквени, он је само први настрионачелник, није узвишен над синодом, — који унутрашња чисто душевна црквена дела и нека административна и десциплинарна уређује, — он је само први члан синода и као такови имаде почасно председништво у синоду а дужан је синодалне закључке извршивати. (Владика Грујић: Није тако!) Да је тако, сведочи духовни регуламенат руски у ком се каже: „духовнаја колегија имаје чест, силу и власт патријаршескују или једва и не болшују“ (гласови са свештеничке стране: то важи за Русе а не за нас). Ова установа важи за све области православне цркве, била она у Русији или овде. Управа дакле

црквених дела припадала је синоду а не митрополиту, који је само извршилац синодалних закључака од синода до синода. Шта више у одправљању важнијих дела црквених имао је и народ учешћа и сутицаја а синодална управа стајала је под неким надзором црквено-народног сабора српског. (Владика Грујић: Никако.) Кад ми се то пориче, морам се позвати на синодална акта од год. 1774. и 1776., која се у патријарској архиви налазе. Та би акта као и остала важна писма, која у тој архиви вечити санак бораве, ваљало на видело изнети, да народ знаде, шта је и како је све рађено. Кад дакле патријар србски у синоду као први пастироначелник из почести председничку столицу заузима, онда се довољно обзире на његово достојанство, кад му почасно председништво у овоме сабору не одричемо. Ми не само да не можемо него и не смејмо патријару природно председништво на сабору признати, јер патријар као природни председник не би био ни координован сабору него шта више над сабором, дакле такови фактор, који би тежње, намере и закључке саборске свагда парализовати, сва права саборска узурповати и нашу аутономију илузорном учинити могао. Допустите ми још, да на некоја тврђења са противне странке одговорим. Г. прота Трбојевић рекао је, да ћемо мржњу народа на себе навући, ако народ чује да је овде и помисао о томе да се председник сабору бира. Колико сам јајвно мњење нашега народа разабрати могао и колико сам као народни посланик овлашћен не само у име својих комитета него и у име целога народа говорити, могу г. противу уверити, да би баш онда мржњу народа на себе навукли, кад би допустили да се права његова крије. На речи г. мајора Тапавице, да је бирање копија и да нам не треба подражавати другим народима, одговарам, да се ми несмо за то овде искупили, да што оригинално измислимо и створимо, у осталом кад је бирање копија, онда је копија и председник, по томе дакле не би нам требао ни председник. Даље се исти г. посланик у обзиру постављања председништва позвао на праксу угарског сабора пре 1848. Јесте, онда је тако било, ал то су времена, кад је феудализам *in floribus* био; та су времена за навек

прошла и више него 20 година протекло је, како је угарски устав на демократичном темељу преустројен и дољна кућа сада бира председника. Г. посланик Тапавица вели даље, да и Чеси не траже президију већ већину у сабору; као што ја знам, Чеси траже самосталност и неодвисност своје земље а кад то извођују, они ће за цело свој сабор, који се сада на шмерлинговим статутима оснива, у духу репрезентативне системе преустројити. Г. арх. Стануловић тврди, да је др. Павловић рекао, „дајте и нама штогод.“ Истина ја нисам адвокат Павловићев, и он би и сам на то одговорити знао, но морам приметити, да се сумњам да је тако што могао рећи; он је рекао, не одричите нам што је наше (гласови испрека: Није тако. Један глас са народне странке: Јест, рекао је дајте нам што сте отели.) Најпосле не могу пропустити а да на речи г. суботичког посланика Манојловића, да се свештенство (у Суботици) није заузимало за конфесионалне школе, не приметим, да је наше свештенство у Сомбору у том обзиру одвећ велику ревност показало, наиме г. прота и посланик Ђорђе Бранковић, који се ових дана у сомборском општинству варошком за конфесионалне школе мушки борио (опште одобравање.) Славни саборе! Више је пута у овој кући примећено. да се са говорима много времена губи и новац троши, но допустите ми, господо, да се прије него што свој говор завршим са једном молбом на његову светост обратим и ако се ова молба уважи, уштедићемо много и времена и новаца и питање о председништву решиће се још данас. Сваком члану ове вис. куће поznата је ова дивна и узвишенска сцена из најновије историје србске, кад је Милош Обреновић у средину свога народа ступио и рекао: „Ево мене, ево вам рата са Турцима!“ Четврти је дан, господо, како се у овом сабору две странке жестоко боре, ја би желио да његова светост усред ове две бореће се странке ступи и рекне: „Ево мене, ево вам мира!“ и мир ће бити, ако одбије ту неприродну понуду „природног председништва,“ и прими председништво које му народ преко својих заступника од свега срца и драгом вољом даје (живио).“

Владика Грујић: Ник. Максимовић каже: Ево мене, ево председника, дакле признаје председништво патријару.

Патријар: Славни саборе! Да сам ја још пре казао коју реч о овој ствари, може бити да не би било тако дугог претреса. Ја не знам на што овотико говора. Кад би митрополита србског бирала влада и неко други, и ја бих брижљиво подупирао вашу жељу. Али кад га народ бира, онда немате право. Мене је читав народ с поверењем изабрао за свога патријара. Господо, није то щала имати поверења у народу, и народ мој има подпунно право, што има поверења у мени. Сутра што да буде, и ја ћу као мој предходник, благане памети барун Рајачић, ивићи са крстом, — ако не могу овако стар са сабљом и пушком, а ја ћу, рекох, са крстом пред свој народ stati и водити га. Ја нисам као неки што се хвале, да су народни и да народу предњаче, а кад дође до чега, онда се тргну говорећи, да не знају фехтовати — борити се — ; не знају, не, јер не смеју, хоће само да вичу, а кад дође до нечега, онда натраг. Ви овде спомињете угарске саборе, и како се тамо бирају председници, зацело с тога, што председници тамо имају неколико хиљада форината плате, — је ли, хоћете ли да мене овака стара згурате са ове столице? Е баш нећете, ја нисам природан али сам законит председник ове куће, мене је овде власт поставила и мој положај. (Свештенство виче: живео, живео !)

За тим патријар закаже седницу за понедељак.

Двадесет девети дан.

29. Јунија, у недељу. Овај дан није било седница саборске ни збора посланичког поради недељног празника

Тридесети дан.

30. Јунија, у понедељак. Саборска седница Прочита се записник од прошле седнице и оверови. Патријар предаје сабору телеграм из Вел. Бечкерека, по коме је Стратимировић изабран за посланика. Даље предаје посланицу панчевачког мајистрата о избору посланика Касапиновића. Общтина копривничка моли, да се с њом споје неке друге две мале парохије. Грчка общтина у Вашархељу од 103 душе

жели се спојити са србском јерархијом, пошто јој је допуштено да каже, са којом хоће да буде. Моли дакле сабор, да је прими. Црквена вел. бечкеречка општина шиље списе о избору посланика, а уједно и протест изборни. Общтине вел. и мало-радиначка јављају сабору, како су задовољне сремским изборима. Милетић предаје протест бачких свештеника противу избора свештеника Григоревића из Деси. Ст. Ивана Прота Беговић преда молбу општине вељунске, да јој се да капелан, и молбу једног свештеника од 80 година, да му се да помоћ. За тим се пређе на дневни ред.

Никола Бошњак проговори: Ја бих говорио о ствари што је на дневном реду, да није већ испрена и с једне и с друге стране. Предлог г. Суботића тако је темељито доказан, да није више потребе подкрепљивати га, у толико мање, што говорници противног предлога ни у чему га не могоше оборити. За то да се не би узалуд време губило, ја предлајем, да се пређе на гласање, те нека одустану сви говорници који се пријавише за реч. (Вика: тако је, тако је!)

Бележник чита имена оних који се пријавише. Владика Грујић вели: ја се нисам пријавио, а бележник му одговара: јесте, господине.

Б. Стратимировић вели, да би одустао од говора кад не би имао важних доказа, којих још није чуо на овом сабору.

Свешт. Ањелић вели, да се и он пријавио, али кад га је Бошњак претекао својим предлогом, и он одустаје од речи, да се не би губило време.

: Одусташе од речи и свештеници **Миликишић** и **Андрин**.

Владика Грујић махнувши руком најБошњака рече: седите, седите!

Бошњак одговарајући му: Молим, ја сам ставио свој предлог само тако ако и други говорници одустану од речи, па онда и ја одустајем, а кад одустају, онда је добро (Живео!).

Б. Стратимировић рече: да је питање о избору председништва тесно свезано са питањима, која ће се прекидати при обновама (реформама) што ће се чинити. Отворено извиче, да он није за то, да се бира председник, али

да опет не би био ни за „non possumus“ (као да то не може бити). Доказује, како црква не треба да уступа пред духом времена, јер она може поносито стати над духом времена. За реформе је и он, али не сад, јер, вели, нико не може захтевати, да на дрвету воће сазри пре времена. Он је уверен, да су сви за то, да је чврсто то дрво под којим смо толико векова срећни били, па управо с тога не треба обарати тога дрвета јер не смео. (Вика у публици: старате се за дрво, а одричете будућност србску). Ова странка (показујући на народне посланике) каже, да хоће нешто да поправи, а ова друга да хоће да сачува оно, што имамо по праву од толико векова. Вели, како је он читao историју, и како познаје све реформе, али свима реформама потребан је консервативан елеменат, и кад га не бисмо имали, требало би га створити (вика: ох ! ох !). У свима друштвима потребан је консерватизам (чување старога), јер треба да држи у умерености радикализам (искорењивање старога). Спомиње северну Америку за пример, како је и ту у најновије доба требао да се створи консервативан елеменат. Вели, да је предлог Анђелићев основан на тима потребама, па ради тога он предлаже, да остане законо-природно председништво у особи патријаровој, који је глава нашем народу па му то и пристоји. Чуо је многе разлоге с ове стране (показујући на народне посланике), али да ти разлови за данас нису пробитачни, јер се треба бојати страног утицаја. Патријар пак, кога бира народ, и који је достигао највећи ступањ достојанства (у публици: ордени, баруунство), не може бити подложен туђем утицају, а за то управо њему ради тих разлога припада природно председништво, а док њему то припада, немамо сеничега бојати. Чуди се, што се са стране народних посланика наглашује IX. чланак законика угарског од 1868. И он је учествовао при тим законским одлукама, али у њима о избору председника није било помена; он је тада пристао на те одлуке, али и оне се дају измене. Вели, како је на црквеним саборима свагда председавао патријар. Чуди се Милетићу, што он, који је дао адресу на угарском сабору, може сада бити за тај предлог, да се бира председник (Милетић —

— ја не разумем шта хоћете да кажете — он тумачи — али онепт нико не разабира шта је хтео казати — смеј у публици). Доказује, да је право повластица истоветно и политично и духовно, па рече: кад можете те повластице тражити, како можете патријара не хтети за председника (у публици: није тако, то не стоји). Даље вели, кад се то могло хтети г. 1865., онда се може и сада. (Владика Грујић маше главом одобравајући). Немило ме је дирнуло, и помишљао сам одмах, да се овде хоће да склоне неке странке — и ви (окрећући се к народним посланицима) хоћете да сте ви само народни посланици — којим правом ви то говорите, зар није и свештенство народно (свештеници му вичу: живео) — нису ли и официри, који су крв лили за права народна, нису ли и они народни (вика: на ствар, на ствар!) — то је ствар. Ако хоћемо измене, да нам је сабор самосталан, онда онепт стоји, да је патријар највећи и поглавица. Но ви са вашим реформама хоћете да задобијете усклике масе, консервативна страна добива у историји, јер ради што је пробитачно за народ (вика: да како!). Ми смо обкољени од непријатеља, па ипак хоћемо цркву реформама да свалимо (Милетић: нећемо, него хоћемо да је подупремо и оснажимо. Вика: тако је! свештенство: на ствар!). Стратимировић осмешљиво позива се на позитивно право. (Неки посланици народне странке одговарају му: да они не крње права народног. Владика Грујић машући рукама виче: на ствар, на ствар! И свештенство виче: на ствар). У том Стратимировић збуњен савршује изјављујући се за законито наследно председништво патријаршево. (Народни посланици вичу: доказ, да је законито. Грујић владика говори: јест, јест, законито).

Лука Поповић: Међу нама је спорно питање: је ли патријар природан председник сабору, или није? Ви господо, се јесна и среде, што се радо називате конзервативним елементом на овом сабору, премда свештенство по историји затврдима другчији положај у процесу људског развитка, — ви затврдите, да јесте, па то хоћете да докажете историјом и природом. Али историја говори против вас, а природа је сасвим на нашој страни. По историји имали смо до јуче царске и

краљевске комесаре као саборске председнике, па камо ту и трага од историјског права патријаровог на саборско председништво? Ни по природи не припада председничко право патријару, јер природно је оно, што бива створено за овај сабор вољом и утицајем његовим, а неприродно је оно, што постаје за овај сабор без воље и утицаја његовог. Г. Стратимировић напоменуо је, да је патријар законити председник народном сабору, шак ако јесте, — нека нам изнесе тај закон. Господо, пре 4—5 година имали смо посљедни народни сабор, који је по духу, што је вејао у њему, да најближе кажем, био најконсервативнији, шак тај најконсервативнији сабор донео је одлуке које је и краљ узаконио, да парох не мора бити председник црквеној общини, него може бити изабран за председника од общинских скупштинара. Па тако поредећи мање с већим може се казати, да ни патријар не мора бити председник народном сабору, али може бити изабран за председника од саборских чланова. Г. Стратимировић додирнуо је пијетет (смерноћу) према црквеном достојанству патријаровом. Пощтујемо ми, господо, тај ваш пијетет, али као народни посланици ценимо право и част народа над сваким пијететом. Но управо са становишта пијетета према црквеном достојанству патријаровом опомињем вас, да ви, борећи се за природно право патријарово на саборско председништво, обарате углед црквеном достојанству патријаровом, јер га упоређујете са непогрешивости римског папе, а тим га изазвајете критици, и доводите у сукоб с предањима и саборским значајем православне цркве. Морам још поменути, да предлог, за који се борите, није ни практичан. Не допуштам, али само рецимо, да би био патријар природан председник народном сабору, а сабор би био приморан казати председнику да му каково дело не одобрава — питам вас, би ли патријар према таковом моралном поразу могао и даље остати председник сабору? А би ли сабор био властан, кад је патријар уједно и природан председник сабору, бирати новог председника, и би ли сабор могао, кад се председник од патријара не даје лучити, изабрати новог председника, а с њим и новог патријара. Судећи дакле, да патријар није ни исто-

ријски, ни природан, ни законит председник сабору, шта више да би председнички положај патријаров био убитачан по важност његовог црквеног достојанства, подупирим и усвајам предлог г. др. Суботића.

Жуашан Кушепић: Ја се нећу упуштати у екскламације (узвике), па и ако је ово питање испрено и с једне и с друге стране, опет мислим да ће ми се допустити да и ја речем нешто, што ће ићи у прилог овом питању. Ја ћу само говорити о природном председништву патријаровом, па то ћу и доказати. Овде се помињало и наглашивао и природно право народа, и то и са једне и с друге стране. За то мислим да су ова два питања само у форми разлазна. Ја мислим да онaj, који се позива на природно право народа, управо подкрепљује предлог г. архим. Анђелића, јер из природног права народа извире и природно председништво патријарово, пошто га је народ за свога патријара изабрао. Кад му то не би било еминентно (поглавито) право, онда би се извргло евентуалитету (како кад случај донесе). Ми треба да то право задобијемо ономе који ће га знати сачувати, и ономе који је глава нашему народу. Дакле сада је тај тренутак дошао, да сачувамо достојанство народу, и да то ми утврдимо. Год 1865. ја сам тврдио и брањио то право, па се чудим, да они, који то онда не бранише, данас истичу то питање о изборном председништву. Неки се боје сукоба између сабора и патријара ако би овај био председник, али ако узрадимо као што треба да раде православни Срби, онда се тога немамо бојати. Жалостно је видети да се раздавјамо, и да овде на црквено-народном сабору градимо којекаке странке. Што се говори да ће свештенство изићи из сабора, то би било скандалозно (саблажњиво), и то не мора бити (посланици народне странке вичу: то није нико рекао — свештенство: јест, није — жагор). Ја тврдим, да су свештеници чланови народу и народ исто тако као што су доктори, јуристе, адвокати, чиновници (свештеници вичу: живео, живео!). Ја знам да у прва времена није било интелигенције (научењака), па према томе велим, да народ може бити без интелигенције, а без свештенства не би могао обстати (вика: ох, ох! — ко хоће да учинити

свештенство). Ја кажем, да без свештенства не би могао објати народ. Завршујући слажем се са предлогом г. Анђелића (свештеници вичу: живео, живео!).

Владика Грујић (Вика: чујмо, чујмо!): Ја се нисам уписао да говорим, икти бих говорио пошто други одусташе од речи. Али кад видим, да неки и после тога говорише, ево ћу и ја мало нешто рећи (чујмо! --- Стојећи са палицом у руци и лупајући њом настави): Овде се двоје предложило: неки хоће да се не бира председник него да је патријар природан председник сабору, а други хоће да се бира председник. Г. предлагач др. Суботић напомињао је доказе правне и из комбинације (поређења), али не чух ни једног историјског доказа којим би он доказао, да се игда на овим саборима бирао председник, или бар ја се не опомињем. Ја мислим да онда, кад се прие нешто из историје, треба то и историјски доказати да је било. То је прво што нисам чуо! С ове стране чуо сам доказе, да су се вазда држали скupштине под председништвом онога који их и сазива. И за то ако су скupштине биле епископске, најстарији епископ или митрополит на њима је председавао. Ако су биле патријарске, онда нико други није могао председавати него најстарији патријар, а то је патријар цариградски, па ма да је руска црква већа и моћнија, па и да су други патријари шаметнији и просвећенији од њега. То је тако у канонима, и то тако мора бити. Ево ја ћу вам то и практично, ако хоћете, доказати (чујмо!). Има ствари које би требало да расправи васионски сабор, што дијецески сабори не могу, јер је црква једно тело, за то управо једни без других не могу радити. Ја знам, да ви то знаете, и да неће нико да се од цркве одцепи. и за то једна дијезеза не може почети ништа да прекида без друге и без свију. Ми не можемо овде прекинути нешто без руске, сирске, румунске и грчке цркве, и за то кад би се сутра држао васионски сабор, онда се не би бирао председник, него би председавао патријар цариградски који је као најстарији патријар припознат од наше цркве, и то је црква установила, па то баш нико није побио. (Посланици народне странке: то је тако на особито црквеним

саборима — не треба извртати — то нико и не побија). С оне стране све нешто спомињу самоуправу, па још неко природно право. Ја мислим, да управо по самоуправи, по природном праву треба да речете: седи ту патријаре, и црква према себи има самоуправу, а ви хоћете да га стерате. (Свештенци: живео, други: чујмо, чујмо!). Ако имате ви прама себи самоуправе, имамо је и ми, — ви прама нама, а ми прама вама. (Посланици народне странке: ви хоћете сталеже!). Тако на прилику свештевство ће устати па рећи и ја имам самоуправу; устаће и официри па рећи: и ми имамо самоуправу; па ће онда и калуђери устати; па би требало и жена прама мужу своме да устане, па и она да тражи самоуправу. (Смеј, ох ! ох ! јест, то иде из самоуправе). Самоуправа дата је цркви (показујући на народ): нисте ли ви народ ? Народ у цркви (посланици народне странке: црква у народу). Патријар је глава цркви и он има самоуправу (Посланици народне странке: целом је телу дата самоуправа а не појединце. Грујић: немојте ви тражити на том основу самоуправе. Неки му на то одговарају. Врева. Грујић се окрену ка Касапиновићу па га упита нешто. Овај му одговара. Патријар: поштујте слободу говора. Касапиновић: тако сам научио од епископа Грујића. Грујић: нека, ја се радо разговарам, за тим про-дужи :). Свако друштво ограничава то право. Ја бих желео да ми ко докаже, да наша црква није основана на друштву — дакле ви немате никаквог темеља позивати се на природно право. Овај је сабор повратио нашу самоуправу па управо за то не би требало на овом сабору повести реч о томе. Г. Луки Поповићу одговарам на оно што се он позвао на закон и да у закону то стоји написано. Није истина, господо; ми имамо законе што нико нема. Јесте ли ви и где видели, да народ бира себи патријара? То само ми уживамо. Дакле кад га народ бира, он је и председник, и то је он уживао од увек. (Смеј — уживали су то комесари а не он.) Ја сам вам доказао, да нисте на добром темељу (Вика са народне странке: није истина, ви нам нисте доказали ништа). Ја ћу поменути још нешто. Ја сам чуо на овом сабору двоје што ми се не допада. Неки се позивљу на културне природне

школе и на Руса, а не трпе што се свештеници позивљу на свето писмо. (Посланици народне странке: аха, а ко је то?). Ја не бих желео да се они овде на црквено-народном сабору позивљу ни на Руса ни на друге, па ни на те културне природне школе. Сад ћу одговорити г. Ђурђевићу, који је рекао да није сама црква сачувала народност и он тим није ништа него да речем лепу доскочицу казао. Господо, црква и нико други није сачувао наш народ. Још је један господин, мислим г. Касапиновић, једну лепу доскочицу казао, да су народност сачувале гусле и свест народна. Ја поштујем гусле, и никоме не дам да их боље поштује од мене. Али је лепо поменуо г. Даничић, да је то било пред манастирима (из публике: и у гори хајдучке гусле!), дакле пред црквама и манастирима заиста су будиле гусле свест народну, ја сам видео да и шокци и буњевци певају уз гусле Краљевића Марка и Милоша Обилића, али нисам чуо да је тај рекао: ја сам Србин, него вели: Краљевић је Марко шокац и буњевац. Ја нисам, господо, чуо, да је један католик рекао: ја сам Србин (није истина, вичу из публике). И за то кажем, кад су гусле и пошли од манастира, тада и пропадосмо (из публике: томе сте ви калуђери сами криви). За то ја предлажем, да се окнимо тога, па да пређемо на дневни ред. Какво бирање председништва? Ко би други могао бити него патријар. Кад се разиђе сабор, ко ће бранити народ него патријарово достојанство (Вика: закон — Грујић где је тај закон? — Одговор: Обштински! — Грујић: какве общине — нема од тога ништа). Махнимо се ми тих реформама, имамо ми цоља где ћемо се реформисати, и онда ћемо ми вас драговољно позвати: дај да се реформишемо. Знате ли, господо, што је рекао стари Мушићки: ало је старо без основа новог. Сада ја предлажем, да се пређе на гласање.

Јово Трбојевић: И ја бих нешто говорио о овом питању, да није испрлено. Предлог г. др. Суботића најпробитачнији је, и ако га не усвоите, крњите нашу самоуправу. Нећу дugo говорити, јер би то било узалуд губити време. него ћу рећи: да се подпунно слажем колико са предлогом толико и са разлозима г. Суботића и својих другова. Ми

ви преседлажемо и бирамо њег. светост за председника, а што се неки боје, да можда други сабор неће њега изабрати, то није тако; ако он ухвати веру у народу, он ће га заиста једногласно изабрати, ако пак не ухвати те рере, онда је боље и да га не бира.

Патријар: Сад кад неће нико да говори, нека предлагачи говоре као што је то по парламентарном реду. Ко ће први?

Јов. Живковић: Кад немамо пословног реда, нека говори први онај који је први и предложио, па онда по реду за њим.

Др. Суботић доказује, како је у свима парламентима ред, да онај, који први предлог донесе, говори најпосле, а онај, који против-предлог донесе, говори најпре.

Јов. Живковић и архим. Анђелић нуде се, ко ће први говорити. У том проговори

Јов. Живковић као предлагач завршујући своје разлоге те рече: „Ми сада само радити можемо о питању регулирана председника за овај сабор. Мене није нико ни покушао побити. Казао сам: ми председника имамо, за то не бирајмо га. Влада га је признала, решкрист сведочи. Влада је знала, какве су препоне биле, те је она уклонила и натраг нам је дала оно, што је од нас узела. Угарски примас сазвавши конгрес католички, сео је на председничку столицу; нико му ни речиће противусловио није.“ Напомињући предлог Суботићев вели: „да се је он упустио у мериторни прекид овога питања. Почитује предлог Анђелићев и Стратимировићев, који конзервативан елеменат за потребно држи. И по том начелу брани он председништво патријара. Биће нам оружје противу амалгамисања. Почитује предлог Анђелићев, но у неколико мораће се од њега разићи. Чим су се запреке одстраниле, права су нам повраћена. Састали смо се, да о школи и цркви деламо. То право припада целом народу. Онда ако ми то начело допустите, онда који је тај орган, који је на то позван, да та права врши? ко други, наравна консеквенција, него патријар. Но како то да учинимо? Суботићев предлог није тому одговорио, а Анђелић виндикује то право

увек за главу цркве. Он треће, као политичну мудрост, предлаже. Г. Тапавица мало је говорио ал добро. Теорије те нису за нас. Ми смо на више места, у Загребу, Пешти и Бечу растављени — и на то се системачно ишло, да нас политичко раставе. А кад је тако, то је онда ово само једно поље, где се као народ препрезентовати можемо. На другим поменутим местима бар нас за таказ не признају. Јединство је наше у избору патријара остварено и на саборима; изван тога наше јединство се не признаје. Тако њ. светост патријар србски јесте наше оличено јединство. Не желим 1848. годину. Ако смо ишта искупили, скупо смо то и платили. Видио данас, како нам се зајам враћа... Нема есенције без форме. Да ли мој предлог повређује част и достојанство народа, кад кажемо: хоћемо да нам је увек патријар србски уједно и председник сabora? Што је наведено, да због старости и немоћи можда патријар председавати не може, то можемо подпредседника изабрати. Тим правцем моћи ћемо не крњећи кардиналну оличену точку посцијешно за цркву и народ радити.“

Архим. Анђелић: Обично је у животу човечјем, да кад се нађе у какву кланцу између непријатеља, онда ћепа ма какво оружје да се брани; тако исто и утошљеник хвата се и за сламку само да се спасе. Та мисао обузе ме кад слушах разлоге што се казаше против мого предлога, и ни један ме није могао уверити, да сви ти разлови не бише узалудни, а за што? За то што сам ја био на позитивном терену, а ви — од противне стране — на идеалном, и на том вашем терену ви доказивасте а ништа не доказасте (Ох! ох!) Чудно ми је пак и то, што неко са ваше стране рече: „Уступите нам право — признајте нам право,“ — та за Бога то значи: ми немамо, ми признајемо да немамо права, уступите нам га! (Аха! аха! — чујмо!). дакле ви сте признали, а ја против тога немам ништа. Но како ме је неко задужио, а ја не будућ рад никоме остати дужник, ево да вам се једном по једном одужим. (Гледајући у артију преда се). Јел'те, вас је свега чини ми се 17, е ја ћу вам једном по једном да се одужим. Први на реду чини ми се да долази г. судац Ђурђевић. Ви рекосте, да дамо цркви што је црквено, а народу

што је народно. То је вазда било, па шта тиме да докажете. Да се крњи достојанство патријару, је ли? Е добро, кад је тако патријар природан председник, њему као цркви то и припада. Г. Димитријевић пак бацио се на терен историјски и закони, а ко је правио и где се правио тај закон? Пак уједно са Милетићем, Манојловићем и Ристићем да се саборски чланови не могу смешати, и позивате се на каноне, а ви кад незнате, узмите плајваис (писаљку) па пишите (смеј, а он набраја неколико чланака из какога). Д. Ристић отишао је даље, а г. Милетић још даље, па доказује како су на саборима председавали цареви. То није истина. А што се пак позивље на суверенство народа, ја то суверенство одричем. (Вика: аха! аха! треба суверенство калуђерско! је ли?) Господо моја, цареви су само имали почастна места на саборима, а никада није цар на саборима председавао — велите, да је предлоге чинио? То признајем. па ето и ви овде чините предлоге с том разликом, што ви предложасте оно што заседа у сам стожер наше цркве. Ви напомињете репрезентативну (заменичку) систему, а ја вељу: да та репрезентативна система неће се никада у цркву увести, нити сме нити може. Ви рекосте закон, а ја вељу: наредба најновија вели, да се у обшини бира председник, а по аналођији (поредећи) доводисте, да то стоји за обшине, али овде вељу да не стоји и не сме стајати, јер не одговара духу и начелу цркве. Сећате ли се ви, да је по наредби и комесар овде председавао, па по лођици то ви хоћете. (Посланици народне странке: ви, а не ми). Рекосте господо, да ми хоћемо да идентификујемо (истоветном начином) јерархију (свештенство) са црквом, то ја одричем (окренувши се к свештенству) — је ли истина? (свештенство: јест, тако је). Ви се позивљете на цркву, а знate ли како је Христос изагнао из цркве оне што су трговали. (Вика од народне странке: као што ви тргујете. Калуђери: ко? Др. Павловић одговара. Владика Кенђелац: Питајте његову светост, колико смо крајџара добили ове године?). Ви хоћете да се славите старим црквеним стварма. (Посланици народне странке: хоћемо као хришћани). Ви сте оно што су били фарисеји, хвалите се. (Посланици

народне странке: нисмо фарисеји у дугии хаљинама). — Сад је на реду г. Милосављевић. Он је ударио на г. Мандића и тумачио реескрипрат изводећи, да у њему стоји само „под руковођењем“ а не под председништвом. И ако је то г. Мандић добро протумачио, ја додајем само и тврдим, да он боље зна који је ту ствар и саставио и послао, и за то да нико не сме његов оријентал тумачити, а доказујем то и тим, што то стоји и у реескрипту у крајини. (Вика: то је копија, превод). Томе пак додајем, да ми имамо установе црквене, у којима стоји, да је најстарији епископ председник. Г. Ристић доказивао је, да су ови сабори више економски и административни него црквени и догматски. То није истина, на њима се расправља и што друго. За тим је још даље забраздио па је рекао: да има цркава христових које нису православне. То ми не признајемо. Ако он пак остави православље, ја му кажем да за то неће заплакати ни Петроград ни Цариград. (Ристић: то су особне увреде. Анђелић охоло: ја не врећам). За тим разлажући о самоуправи рекао је: Ја друге самоуправе црквене не признајем, него да она не допушта другог председништва до патријаршова. Сад г. Ђурђевић долази, жао ми је што није овде (окреће се да га види). Он је доказивао, да није само црква спасла народ, и да народ неће спasti камилавка и прна мантија, а ја му одговарам, да неће народ спasti ни фрак ни капут. (Свештеници: живео, тако је!). Г. Касапиновић пак рекао је: да су гусле спасле народ. Ја му одговарам оно, штд му је владика Грујић одговорио (у том окрене се на свештенике смејући се). Још неко побија, да овај сабор не носи типа црквеног, а ја то не признајем: а да шта ли су ови свештеници и епископи? Г. Павловић казао је, да су владике ишли пешке поред кочија комесарских. Ја то не одричем, али је и народ то исто радио, па што народ није томе на пут стао, то је лођика. Што тај народ онда није имао свести; кад су се читави народи сили клањали, онда мора и један човек. Г. Лудаићу хвала на историји, али у сваком сталежу има одпадника (посланици народне странке: архијереја!), па и ако је таковог одпадника било што и ја знам, њега црква осуђује. Ко сада долази

(чита па не може да нађе, неки му казују, и најпосле дозна да је на реду Секулић). Г. Секулић је у своме говору мешао догму са правом. (Секулић: ја не). Догма је нешто друго од права. Ви сте доказивали, да патријари нису вазда председавали; ако нису, оно их је држава замењивала. Ја сам вам доста доказао, ако хоћете да разумете; ако не, онда вас сажаљујемо. (Вика: ох! ох!). Стевановић је нешто реко, али га прелазим. Г. Манојловић рекао је, да није био на васионским саборима. (Смеј. — а јесте ли ви видели Краљевића Марка? смеј). И кад рекосте, ви мишљасте: „пала реч — пушка пуче — ;“ ви говористе о свецима, а ја вељу, да је свети Никола у читавом народу толико поштован, да му, ако боље не могу, бар сваки дан свећицу упале. (Свештенци: живео, тако је!). Г. Максимовић (Максимовић: ево, овде сам). — добро, ви нам поменусте лепу епизоду (уметак) из најновије србске историје, и казасте како је кнез Милош Обреновић изишао пред народ и рекао: ево мене, ево вам рата (Максимовић: ја сам рекао, ево мира) — , и рекосте, као да он, патријар, сиђе доле, па да га ви опет пошиете горе — то не може бити. (Посланици народне странке: Ви му не дате. — Анђелић: црква му не да. — Посланици: црква је у народу). Ја сам дакле доказао и по историји и по природи, да је патријар природан председник, и за то сам сада с вама на чисто. (Посланици народне странке: аја, иште). С вама сам дакле као посебице готов, сад ћу укратко да завршим. Ја сам пратио предлог г. Суботића корак по корак, и он је доказивао, да ми немамо никаква права, и ту је спомињао историјских доказа. Али ја не видех ни једног доказа, којим би ми доказао историјски, да се бирао председник. Ви пак са млађаним вашим полетом истина одосте у вис у облаке, или како одосте тако и падосте. Напоменућу вам само једну епизоду. Вами је свима познато, како је 1848. године заповеђено било патријару, да држи скупштину у Темишвару. Патријар то снажно одбије. Онда влада заповеди Пантелејја, владици темишварском, да он сазове скупштину. Владика одговори да не може и да неће без свога патријара. Да ови не биће такови, него да сазваше скупштине, заиста би онда и

народ дошао. (Посланици народне странке: не би народ тамо ишао). Јест, за то што народ не мора, а патријар је морао, па онет није хтео. За то ја сада свршујем и молим, да бисте одлучили у овом питању онако како дух православља захтева, јер патријар неће, не може и не сме да се бира, него те њему као природном председнику припада.

Др. Суботић: „Ваша светости! славни саборе! Пре него што почнем прегледати разлоге, који су за protупредлог наведени, морам неке обште приметбе учинити.

Један од поштованих чланова овога сабора (Јован Живковић) казао је пре два три дана у овој кући, да неки чланови сабора говоре к срцу слушатеља, да тај начин говора не ваља, и да га је „пресса“ осудила; да ваља даље говорити само к разуму сконцентриране, и служити се разловима који на то иду, па за то да ће он тако говорити и само тим разловима служити се.

Господо! Ја сам слушао и читao различне говоре у више великих сабора. Било је ту свакојаке врсте говора. Сваки се говорник служио начином, којим је мислио, да ће најбоље своје слушаоце уверити и убедити. Где је ком требало другове о чему обавестити, говорио је к разуму њиховом; где је требало рачун на чисто извести, говорио је цирограма; кад је потребно било духове узвисити, говорио је идеали; а кад је било нуждно пробудити узвишено чувство патриотизма и родољубља апеловао је на срдце и душу. Једној страни слушалаца донадали су се ти говори, и дилазили су их у небо: друга је страна исте говоре сматрала за слабе и недовољне; ал' никде не видех, да је који члан тих сабора устао, и у самом сабору рекао, да само онај начин говора ваља, којим се он служи, а други сваки да не ваља и да се осудити мора. Ова безпримерна смиреност суђена је нашем овом сабору, и остаће сигурно као „црнеш“ у аналима сконцентриране и сабора, јер тежко да ће се наћи који члан каквог сабора, да ће примеру нашега велештванога пријатеља следовати.

Г. архимандрит Анђелић, мотивујући овај protупредлог рече нам, да би желио, да се није у овом сабору учинио предлог,

који сам ја ставио, т. ј. да се председник за овај сабор избере.

Ту су жељу поновили више говорника са оне стране.

На то су истине неки од мојих пријатеља већ изјавили, да је ово питање већало у овом сабору потакнути већ тога ради, што оно у народу нашем постоји, а да постоји, потврђује се већ тим самим, што се нашло у посланицима народом изабранима толико људи, који су за бирање председника говорили, и за то се изјаснили.

Ја са своје стране осећам подпуну силу овога навода мојих пријатеља; и само јошт са своје стране додати морам то, да ми ово питање и на овом месту муком мимоићи нити смо могли нити смо смели.

Нисмо га могли муком мимоићи, јер је оно сасвим наравним путем у ову кућу ступило. Свака скупштина, па тако и овај сабор, мора имати председника, што је већ и сам наш поштовани пријатељ г. архим. Анђелић у свом првом говору признао и изјавио говорећи: „је ли могуће представити скупштину или сабор да може бити без руководитеља, без човека, који ће закључке доносити,“ мислићи да је управо речи: „проглашавати!“

И ми дакле дошаvши у ову скупштину морамо имати такова човека, т. ј. председника; пак пошто нити имамо писмене наредбе, ни законитога обичаја, који би нам тога човека означавао; пошто на срећу нашу у нашој средини нема данас оне господе, што су досада место председника у овом сабору заузимала: то је тим самим ступило међу нас питање: ко има бити председником у овом нашем скупу, у овом нашем сабору. Морали смо дакле повести говор о овом питању, и нисмо могли ни за корак даље поступити, док на њега не одговоримо.

А нисмо га ни смели муком мимоићи. Неће нико царећи, да ми имамо овде о предметима од највеће важности за народ наш закључке донети. Већ први наш задатак, да изразимо устројство сабора и изборни ред за сабор, који нам као закон и позив владаоца тако и жеља и најпреча потреба нашег народа налаже, спада међу најважније предмете за народни најживот и напредак. Сад ћете ми дозволити, да пријатељски

запитам оне, који жале, што се ово потакнуло, . . . можемо ли ми приступити к решавању овога предмета, можемо ли ваљане о њему закључке доносити, док немамо законитога или по сабору законито признатога председника? Ако само један знаменитији део сабора држи да не може сматрати њ. светост патријара за законитога председника овог сабора, мора се у сабору питање о председнику својим путем решити, јер иначе, ако питање ово остане нерешеним, остаје неукилоњеним приговор, да сабор није законито уређен, и да као такав не може правовољане закључке доносити. Овај приговор вреди јошт у већем степену онда, кад се управо не зна, да ли већина, да ли можда цео сабор није те мисли, да њ. светост није законити председник овога сабора. Ова се ствар даје само претресањем питања о председнику овога сабора на чисто извести: јер само тим, и тим јединим начином може се констатовати, како већина сабора о том мисли; само путем законито донесене изјаве са стране већине овог сабора може се горе споменути приговор незаконитости сабора уклонити и крепости лишити.

Најпосле допустите ми, да приметим и ово. Кад већ питање то у народу постоји, онда се мора на овом месту покренути и решити, јер овде је место с кога се народу говори, ово је место на ком народ говори: овде дакле ваља све оно рећи и изјавити, што народ о својим важним питањима говори; са овога места ваља народу казати оно, што га има обавестити, уверити, умирити. Ако се које важно питање, које у народу постоји, из разговора на овом месту искључи, онда ће се оно на сто других места претресати, па ће се јавно мњење на сто комадића разбити, и тако у народ забуна увести, која може лако штетоносном постати, ако се интереси поједињих људи умешају и воду на свој млин потерају.

Чули су се са оне стране гласови, да се ја и моји пријатељи не обзвирено на православије (Г. архим. Стануловић); и да нас можда на ово питање побуђује корист, која би са председништвом овога сабора скопчана бити имала (г. патријар); ја морам у име своје и у име својих пријатеља на овој страни овде на овом месту пред целим нашим

народом и целим светом изјавити, да нама наша православна црква, наше православље исто тако на срцу лежи, као на ком члану сабора овога на оној страни; и ми изјављујемо све подобне гласове, па дали се ти у овој дворани чути, или изван ње, били они само речени или у јавном каковом листу штампани, за пуку, ничим неоправдану, темеља лишену, зломисаону клевету. Јесмо ми за реформе, које смерају да све тиљу наше цркве, у колико то спада на овај сабор, узвисимо; да чистоту наших црквених заведења, у колико се то овде учинити даје, повратимо или унапредимо; да народни наш живот у овој струци законитим путем укрепимо, узнесемо, и на славу цркве, на поштење народа удесимо; али држимо, да ћемо се на том путу и са поштованим пријатељима са оне стране срести, и мислијо, да се управо онима пригово-рити мора, да нису пријатељи цркве наше и православља нашега, који су противни тим од мене означеним реформама, који тим на то иду, да се одржи и што се са духом наше цркве не слаже, што нашем православљу на штету служи; да се неред ове овековечи, да се нечистота канонизује.

А што се тиче користи која би била скопчана са председништвом овога сабора, на то имам приметити, да ја и моји пријатељи нисмо ни научили мастна званија добијати, док на против и велике господариле и велика званија и масти не плате на вашој страни многој репрезентаната имају. Но да не би нико имао ни повода посумњати, да сам ја овај предлог ради тета ставио, да само како на председничку столицу седнем, то вам ево пред свима свечано изјављујем, да ја ни у оном случају председништво на овом сабору примити нећу и примио не би, баш да ме на то сви једногласно позовете.

Јошт ћу једно навести, пак ћу онда к разлозима вашима приступити. Са те се стране чешће споменула за ово неколико дана од кад се ова дебата води, црква. И време је, и вредно је, да се споразумемо. Ја у цркви познајем два слоја: хијерархију и народ... и држим да је црква управо скуп и хијерархије и народа. Ми нећемо свештенство никада искључити, кад о цркви говоримо; али вас молимо, да ви с ваше стране у истом случају не искључујете народ. Сви смо

ни наша црква, па није право, да се она дивна дела једном делу приписују, која је целина на срећу и славу нашу извршила.

Но признавајући ову истину, морам вас на нешто опоменути, што је тако исто призаната истина.

Живот народа спада по великој страни у цркву: али има у животу народа врло великих и врло важних ствари, које не спадају у цркву него изван њеног обсега. И кад се о овој страни народног живота говори, онда стаје народ уз цркву, пак сви, или носили свештеничку одећу или световну, јесмо народ, народ и ишта друго.

Из овога хоћу то да доведем, да ми не можемо свагда само о цркви говорити, кад се нађемо на овом месту, где се ради о стварима, које се скучног народног живота тичу; и да вада да се осећамо овде не само као синови једине свете матере цркве, него и као деца једног оца народа, који сваком од нас има равним начином бити светињом.

И сад прелазим на осветљење противпредлога. Пре него што се упустим у овај посао, морам вам, господо, изрично изјавити, да мени ни на крај памети не лежи, да ваше разлоге побијам или побијем. Знам ја добро, да су моје сile кратке, да све разлоге, што су толико научене главе пред ову скупштину донеле, побијем. А знам и то, да ће се редко наћи човек, који ће држати, да је побијен, било да и сав други свет рекне, да му је разлог оборен. Но и осим тога, не идем ја на то да ваше разлоге побијам или побијем, него желим, да и ваше и наше разлоге разберемо, осветлим, па да се споразумемо, и као пријатељи сложимо, а не као не-пријатељи ми вас или ви нас победимо. Што је јача победа, то жешћу оставља јаоку у прсима побеђенога; а пријатељско споразумљење измирује духове и затвара врата раздору и огорчењу.

Два има предлога, који су осим муга у питању о председништву овога сабора напрво донесена.

Г. Јов. Живковић предлаже: да се преко питања избора или неизбора председника за овај сабор пређе к бирању перовођа;

Г. арх. Анђелић пак предлаже: да сабор изволи закључити, да нити може нити хоће председника избору подвргнути.

Ја ћу најпре о предлогу г. Ј. Живковића говорити, пак онда о предлогу г. архим. Анђелића.

Разлови г. Живковића јесу, у колико сам их право прибележио, а мислим, да сам то и поднудно и верно учинио, ови:

1. Председника бисмо могли само онда бирати, кад би овај, кога имамо, био привремени. Председник пак, кога од три недеље у овој скупштини гледамо, није привремени, пошто би такав само онда био, ако би га каква постојећа наредба или кад би га сама скупштина за таковог означила и држала; а ми норме немамо никакве, која би њ. светост патријара као привременог председника овог сабора означавала; сабор пак са своје стране за таквога га није изјавио, јер у предлогу Љ. говори само о перовођама као привременима, а не и по председнику.

Из овога се види, да је г. Живковић сву силу свога разлога поставио у изјаву предлога Љ., који је сабор овај као норму донео до времена, док се не конститује и пословник не одреди.

Но у наведеном предлогу одређено је, да патријар у првој седници заузима столицу као сазиватељ сабора, а тим истим, што се патријару као сазиватељу уз привремене перовође столица председника даје, означава се јасно привременост његовог председништва. Сазиватељ није тим истим и председник; сазиватељ не мора у сазваној скупштини председавати; шта више сазиватељ не мора у сазваној скупштини ни као члан њен седити. Ово је по себи јасно, а видићемо ту истину онда и бољма, кад дођем на сазиватеље и председнике оних васионских сабора, на које су се браћа са оне стране позвала. Тамо ћemo видити, да је те саборе сазивао цар, али да он није у њима председавао. И кад се сазиватељу председничка столица даде, а у исто се време не изрекне да је он и председник скупштине, онда се само по себи разуме, да он ту столицу дотле заузимати има, док се не одреди скупштином, ко да јој буде председнико м.

Но кад се г. Живковић позвао на предлог I. норме у овој ствари овим сабором денесене, онда мора допустити, да у том предлогу само онај смишо лежати може, који му припадати има по садржају операта, којега се честицом исти предлог показује. У предлогу пак IV. наведенога операта стоји изрично изјављено, да се после свршенога тога и онога има приступити к решењу питања о председништву овога сабора, и ту се предлаже, да се председник бира.

Овај се предлог баш сада у претресању налази, и сабор је баш тим, што се у питање о председништву упутио, посведочио, да је наредба у предлогу I. донесена привремена, и да г. патријар као привремени председник саветовање води, док се сад решењем овог питања стални председник не одреди.

Држим dakле, да наведени главни разлог г. Живковића тога ради постојати не може, што му очевидно не стоји темељ, из кога је изведен.

2. Други разлог г. Живковића стоји у том: да бисмо ми решењем питања о председништву буди онаковим, како га ја предлажем, буди пак онаковим, како г. арх. Анђелић жели, прејудиковали решењу тога питања, кад на њега ред дође у устројству сабора.

Ми са наше стране предлажемо, да се само за овај сабор председник изабере.

У овом случају има dakле наредба, која се у овом питању донесе, изрично само за овај сабор вљати.

И сад питам, има ли правослова, који ће рећи, да се овим начином не уздржава изрично овом сабору у пуној цељости право у устројству сабора председништво тако уредити, како му се најбоље свиди, и држим, да ни сам г. Живковић другачије одговорити не може, него да га нема.

Него мени се по овим речима г. Живковића чини, да он сам са својим предлогом хоће лепо полагано нас на то да наведе, да ми шатријара за председника овога сабора призnamо, па кад дође ред на устројство сабора, онда да нам рекне: шта вам пада на ум читати, ко да буде председник сабора, кад сте већ самим делом припознали, да му је пред-

седник патријар и тим учинили, да се о том ни ћитање више повести не може.

Други разлоги, које је г. Ј. Живковић данас у закључном свом говору навео, спадају управо на мотивацију другога његовог предлога, који је данас учинио, и ја ћу се онда вратити к њима кад будем предлог г. арх. Анђелића пре-
гледао.

Сад ћу само јошт то из првог говора г. Ј. Живковића споменути, како је признао, да нама заиста по подељеној нам аутономији припада право на овом сабору решити, ко да му буде председник. А тим се г. Живковић цепа од оне стране, и стаје на земљиште, које заузимамо ми што на овој страни седимо.

А из овога ћу само то да изведем, сад за онда, да г. Живковић за предлог г. арх. Анђелића никако гласати не може, ако неће сам са собом у опреку да дође.

Још ћу један разлог да напоменем, који се предлогу г. Живковића на супрот ставља. Године 1865. кад је генерал Филиповић изјавио, да је за председника нашег сабора по њ. величанству наименован, нашла су се два три члана сабора, који су порекли влади право, да може председника нашем сабору кога она хоће наименовати. Али висока хијерархија нађе за добро држати се дубоког ћутања, а остали чланови поведоше се за својом високом господом, те се преко овог важног питања муком пређе, баш тако, како то сад нама г. Живковић препоручује да учинимо. Знате ли господо, шта је наш народ на то рекао? Осудио је, колико сам ја до-
знао, то држање као таково, које мушком срцу и мушком образу не приличи. Ко се прими заступништва народа, тај треба да има довољно и снаге и воље, да сваком питању, које пред њега ступи, јуначки у очи погледи и мушки на њега одговори. И ако нам на што пазити ваља, то се увек и у свачему на то обазрети морамо, да образ народа пред светом сачувамо чистим и светлим. Пре четири године седио је на председничкој столици човек, који је пасао сабљу; сад седи на истој столици достојанственик црковни, који, као што и сам рече, држи бич духовни: чувајмо се, да нам наш

народ, да нам други свет не рекне, да смо за то ово питање муком мимоилазили, што смо се онда бојали сабље а сад бича. Решимо потакнуто питање или у смислу једног мери-торнога предлога, или у смислу другога као ъуди: само немојте да му се с пута уклањамо као кукавице!

Прелазећи на проматрање разлога, који су за предлог г. арх. Анђелића наведени, мораћу се најпре забавити око говора г. Стратимировића, г. Кушевића и г. епископа Гру-јића. Ова су господа говорила данас, мисли њине јошт су свеже у памети ове скупштине: лакше ће дакле бити и мени о њима говорити, и вама говореше наше оценити, ако и ја одмах за њима изјавим, како и шта судим о томе, што они нађоше за добро у корист свога предлога навести.

Г. Стратимировић изјавио је са своје стране отворено, да се не слаже са онима, који искаљу духа времена напротив стављају свој: *non possumus!* и да држи, да наша црква имаовољно снаге, да може претресање и решавање свакога начела без своје штете издржати, а даље да и он мисли, да треба реформе изводити, али само постепено, тако, да ради једне друге ли труле гране цело дрво не оборимо.

Са овом изјавом оцепио се г. Стратимировић од вас, господо, на оној страни, и стао је на земљиште, на ком стоје господа са ове стране: не хтене ли пак признати, да је овако како ја рекох, онда не стоји ни на вашем ни на нашем зе-мљишту, него у зраку.

Реформа, коју наш предлог по назору противустранке иште, била би, ако сменим рећи, најпостепенија: јер кад не знамо како је било кроз шест стотина година, од кад је св. Сава нашем народу своју хијерархију дао; кад видимо, да су скоро кроз две стотине година у овим саборима царски ко-месари, католици, председавали; онда држим да је реформа, коју ми по вашем мињу иштемо, кад тражимо, да сабор себи председника бира, врло постепена: јер од факта, да су престали председници које је влада именовала, до искања, да сабор сам председника себи избере, само је један једини корак; између факта, да патријар није кроз 170 година са-бору овом председником био, до предлога, да га слобод-

ним избором таковим начинимо, находит се само један једи
дини степен!

А да дрво наше хијерархије нећемо тим оборити, ако патријара слободним избором на председничку столицу у овом сабору позвовемо, имамо подпун доказ у том, што поглавица наше хијерархије кроз 170 година, а можда и кров више ве-
кова није на тој столици седио, па дрво хијерархије није било оборено, него је цветало, можда и више цветало, него што је и по цркву и по народ ваљало.

Други разлог, који г. Стратимировић наводи за предлог, да председништво сабора остане у лицу патријара веразду-
чену од овога достојанства, стоји у том, што је по његовом мњењу уплив са стране владе у избранога председника много јачи, него што може у патријара као сталнога пред-
седника бити.

Ово би стојало, али само онда, кад би наш народ тако несретан био, да нема људи, који су и по карактеру свом а и по положају у стању и понудама и претњама ма с које стране долазећима одолести. Но на срећу нашу, наши дани показују нам и у старијим и у млађим синовима нашега народа такових соколова, који не држе за највећу срећу до-
бити мастне службе и велике ордене, и који су у свако доба готови за чистоту свога карактера, за право свога народа, и за корист обште ствари свагда и на сваком месту јуначки постојати, и прије щасти, него поштење свога народа погазити.

Патријар пак као велики достојанственик мора се и по положају свом на владине жеље више или мање обзирати, и ево смо то већ и у овом сабору у питању о неким крајиш-
ничким изборима у делу искусили. А што ви велите, господо, да патријар на тако високом месту стоји, да више ништа тражити нема, на то ми одговарамо, да патријар има толико много изгубити колико нико други: а ми сви знамо, да је страх изгубити што имаш, много јачи од жеље добити што ти управо не треба!

Г. Стратимировић нашао је за добро напоменути, да се чл. IX. год. 1868. угарске дијете са наше стране врло често

спомиње. и да му се више слаге и важности прилаже него што он одобрити може.

Није ми чудо, да г. Стратимировић о овом овако говори. Он је тек пре два дана у нашу средину дошао, па није могао ни чути, што ми о том чланку казасмо, како ли о њему говорисмо.

Али ми је чудо, да г. Стратимировић сад и овде на чланак онај удара, који је на угарској дијети, кад се тај чланак стварао, безусловно одобравао.

Мени је познат постанак члánка IX. г. 1868. Община Ново-Садска, а у том сам колу и ја био, дала је том чланку сасвим другу редакцију; наши пријатељи, ваступници србски на угар. сабору, не могући редакцију Ново-Садске обштине одржати, предлагали су местимице одговарајуће исправке; ови исправци нису истином угарске дијете усвојени; али питам: ко је стајао на страни већине, као поборник члánка IX. г. 1868. као противник исправка наших пријатеља? и одговарам: г. Стратимировић!

Што г. Стратимировић вели даље о обичају, који за патријара говори, да он председником овога сaborа буде, то ћу разложити онда, кад на овај разлог у обште дођем, јер су се и други говорници на то позивали; а сад ћу да пређем на говор г. Кушевића.

Г. Кушевић мисли, да је право означити председника овом сабору заиста нашега народа природно. И овим потврђује и он оно, што смо ми ово дана толико пута рекли и тврдили, а побија све оно што је у противном смислу од његове странке навађано. Али се ту г. Кушевић од нас растаје, држећи, да извршење овог природног права народа пристоји патријару, који, кад је изабран за патријара, избран је уједно и за председника сaborа.

Мени се чини, да ова аргументација г. Кушевића не стоји ни по логици ни по практици.

По аргументацији г. Кушевића, морао би патријар сва природна права нашега народа извршивати: а то тек не може стојати.

У самој пак практици стојала је ствар овако.

Од 170 година бирао је нација народ више пута себи митрополита, по садањем патријара. Али тај није никада био председником сабора нашега. Да је митрополит био увек уједно и председником сабора, онда би се јошткоје како и могло рећи, да народ бирајући митрополита бира га уједно и за председника сабора. Али пошто тако било није, то се баш противно рећи мора: да народ бирајући митрополита, није га и на то бирао, да му буде председником у сабору. Па тако је и при избору њ. светости нашега патријара Савијица било. Он је био изабран за митрополита и патријара год. 1864. На том истом сабору председавао је ц. комесар генерал Филиповић. Год. 1865. био је држан расправни сабор. И на том је председавао ц. комесар, исти генерал Филиповић. Како се дакле може тврдити, да је народ бирајући себи патријара њ. св. Савијица, у њему изабрао и председникајајућему сабору, кад је било познато, да митрополитијајије председници сабора, и кад се знало, да је за сабор већ други председник од стране владе ту? . . то ја барем схватити не могу. Истина да ово не значи много ни велико, јер су моје силе слабе и незнанте; али нико не може порећи да и да овој страни има сјајних талената и признатих великих дарова, пак ево видимо, да ни од њих није један свезе између премиса г. Кушевића и његовога извода не надази.

Г. Кушевић рече нам даље: ви хоћете да се председник бира, а ова страна, свештеници, неће. А шта ће да буде, ако свештенство из сабора иступи, куда ће онда овај сабор?

Г. Кушевић изговорио је велику реч врло на лађу руку. Његова ова реч ништа друго не може значити него позив на свештенство, да изиђе из сабора, ако не буде имало за себе већину! Кад би наше свештенство било у стању овај позив г. Кушевића послушати, онда би ја ове речи назвао ножем, који се у срце овога сабора забада: али ја држим, да наше свештенство више љуби и себе и свој народ, него да може овај позив одобрити. Њаша ће свештенство употребити све, да разлозима, да говором задобије за свој предлог већину у овом сабору; али ако му то за руком не пође, то ће се поклонити закључку већине, као што ћемо и ми учинити,

ако у мањини останемо. Наме свештеноство знаде, да ће се овај сабор расути, ако оно из њега изиђе; али знаће уједно и то, да ће сваком тежко бити одговарати народу и повестници који расце сабор за којим су генерације нашега народа кроз векове уздисале и са тугом на срцу у прни гроб слазиле. Не, неће наше свештенство сабора оставити, који се поглавито на то састао, да његово стање уреди, да љубав имају њега и народа поврати, и да пријатељски однос ј на народа к свештенству за векове утврди.

С друге стране лежи у речима г. Кушевића претња за нас. На ово му имам приметити, да помисли, шта би било, да ли из сабора изиђемо! Ко би имао већу штету и већу невољу, него баш она страна, за коју он војује! Имам му даље приметити, да ми, што год говоримо, или радимо, чинимо само из љубави к нашем народу, из љубави к истини и правди, у намери права народа чувати и умножити, у жељи част и достојанство народа и сабора овога узвисити: па ту нас може вељаност разлога задобити, ту нас може већа корист народа преклонити: али тога нема, што да нас застраши, тога нема, ко да нас исплаши. Част и право, Бог и народ! наша је девиза, а пред тим силама исчезава сваки страх и испашња, као што исчезава дим пред лицем ветра!

Прелазим на речи преосвештенога епископа пакрачкога (Грујића).

Г. епископ удостојио је најпре мој први говор свога погледа, и нашао је, да сам ступио на поље повестнице, али да нисам навео ниједнога случаја да би сабор овај себи председника бирао.

Истина је, да сам ја ступио на поље повестнице; али сам уједно и то казао, шта тамо тражим. Ја сам тамо тражио, да ли има какове законите наредбе за председништво: па сам видио и казао, да такове наредбе нема. За мој предлог ово је доста и доказа и темеља; јер кад никакве законите наредбе немамо, онда нам припада по себи право, наредбу донети; а онда имам ја пуно право предложити, да се председник избере.

Напротив пак, кад је г. епископ за мном на поље по-

вестаице стунио, то му је вљало потражити и нама приобщити, које доказују хисторијско право патријара на председничку столицу у овом сабору; јер његово преосвештенство стоји са својим пријатељима на овом пољу, па кад нису они до њега срећни били такове доказе наћи и навести, то је њему вљало то учинити, пошто је он после њих говорио, и посљедњи од њих говорио. Зашто није г. епископ ту прањину попунио, ја не знам; али можемо лако помислiti, да ни једна странка хисторијског доказа изоставити неће, само ако га има; и кад га не наведе, то тим само муком признаје, да га нема.

Као разлог за предлог своје странке наводи г. епископ то, што је св. патријар наш овај сабор сазвао; јер вели, код нас је у сабору председавао увек онај, који га је сазивао. Овде мора да преосвештени г. епископ мисли на саборе вационске, јер других није споменуо ни он ни његови пријатељи. А бали код тих великих сабора видимо, да их је сазивао цар, а да им је председавао сад римски папа, сад други који патријар. Не стоји дакле, рекао бих, оно, што г. епископ наводи; није увек председавао у саборима онај који их је сазвао. А пошто темељ не стоји, то не може стојати ни оно, што се на њему сазива, и г. епископ вљало би да се с нама сложи, кад ми кажемо, да св. патријар не мора бити председником овога сабора само из тога узрока што га је сазвао.

Даље наводи преосвештени г. предговорник то, да ми не можемо особиту наредбу у ногледу на председништво у овом сабору доносити, јер смо ми само један део цркве, а такови не може доносити наредбе у оном, што спада на целу цркву.

Ово би стојало, кад би г. говорник најпре изволнio доказати, да ово читање спада на целу источно-православну цркву. А кад нам је доказ за ово дужан остао, онда ће нас извинити, кад му не примимо у одплату оно, што без тога никакве нема цене.

Но кад он није за добро нашао мало подуже код овог предмета забавити се, то ћемо га ми надопунити, да ствар

ијао побоље осветлимо. Јер држим, да нама овде не вала само истицати слабости и недостатке доказајући протустранице, и њима се служити, да нетемељитост противупредлога обнажимо: нама овде вала тражити што је право и што је истина, па морамо једни друге у испитивању разлога и једне и друге странке допушавати.

Нико неће рећи, да је бирање председника за овај сабор што више и знаменитије по цркву од бирања самог патријара; а тако исто не може нико рећи, да бирање нашег председника више спада на целу нашу цркву него бирање патријара: иако и опет ето наши предци донесоше наредбу, да митрополита дотично патријара бира народ, што не постоји никада више у нашој православној цркви, како то један од најзначајнијих чланова овога сабора (патријар сам) у овој скупштини каза. А кад је један део цркве имао право, које нико до сад не порече, наредити, да се у нас митрополит и патријар бира, онда нека ми преосвештени пакрачки епископ опрости, што не могу да увидим, зашто да не можемо ми сад донети наредбу, да се председник овога сабора бира.

Друге наводе преосвештеног говорника, које за предлог г. архиман. Анђелића изнесе, промотрићу онда, кад на исте наводе код других говорника дођем, јер су се и ови тима послужили; па да не морам овде те наводе у за луд спомињати, споменућу онде где их наведем наиме преосвештенога предговорника.

Но имамо од њега јошт два места, на којима указује част мојим наводима, трудећи се ове оборити.

На једном месту извolio је г. епископ приметити, да се ми позивамо на природно право, које у овом случају народу нашем припада, но да он држи да том праву овде места нема. Него је уједно додао нешто овом своме тврђењу, што му по мом мњењу сву силу опет одузима, рекавши, да би и овде природном праву места било, кад би се што стварало.

А пошто сам ја баш то изрично казао, да овде законите наредбе нема, него да такову створити имамо, то се и по овом признању г. епископа с пуним правом на природно

право народа почијавам, јер нам овде ваља створити што не-
мамо, јер је овде случај, у ком се нешто ствара.

Но да и није баш овако; да има и постојећих наредаба:
то и опет не могу приступити назору преосвештеног пред-
говорника, да се мора онде сва сила природном праву одрећи,
где ма каква позитивна наредба постоји.

Да ли није г. предговорник у свом животу, у повест-
ници, у прошлости и у садашњости наилазио на прилике,
где су и сами основни закони позитивни морали уступити
захтевима права природнога? Да ли није из живота држава,
цркве и народа увардао, да између позитивних установа, које
право природно ограничавају, укидају, газе, и између овога
непрестано сад тиха сад бурна борба влада, и да је раније
или касније оно природно право, које су многи за неуместно,
за иртво, за никакво сматрали заклањајући се за позитивну
установу, победу, сјајну победу, на славу човечанства, на
корист слободе народа одржало! А какву науку ваља одовуда
за себе ми да поопримо? Никоју другу до ову: Господо, ако
баш и држите да имате позитивних установа за свој предлог;
што више, ако би баш такових у самом делу и имали; оба-
зирите се, да ли се не миче природно право народа, да ли не
трајки промене какве у позитивним установама. Ако му чујете
глас, одаовите му се; јер то вам је најбољи доказ, да је
дошло време, да се нове установе доносе. Не дате ли му сад
мало, мора ћете му после дати више; не дате ли му данас
ништа, мора ћете му сутра дати све!

Ми смо у својим говорима споменули више пута нашу
аутономију.

Преосвештени г. говорник нашао је за добро овом нашем
разлогу позорност своју поклонити, али, како ми се чини,
више да се с њим проигра и прошли, него да га разгледи
и испита. Он се послужи свим реторичким фигурама; говорио
је о аутономији наше странке, и о аутономији своје странке;
смејао се приликама кад удари аутономија његове странке
на аутономију наше странке; одвео је аутономију из нашега
сабора у кућевни живот, и показао нам је сцену из веселе
игре, у којој аутономија жене обиграва аутономију мужа . . .

Ио пошто држим, да је говорник све то навео хотећи се мало прошалити и дебату мало забавнијом учинити, и пошто судим, да ми ваља стрпљење ваше штедити за оно, што имадем рећи на озбиљне приговоре, то ћу ову шалу узети за шалу, и прећи преко ње к озбиљним разлогима.

Г. епископ споменуо је у свом говору, да не може са своје стране пристати на бирање председника, из тога што му на путу стоје установе. На ово му је један пријатељ са ове стране викнуо: ваљда канони? За што је то један од мојих пријатеља викнуо, то је лако свакоме разумети. Господи са оне стране наводили су за своје назоре и ово и оно, и једно и друго, али канона ни један ни да спомену, што би пре свега морали били учинти, да га има. И пошто таква канона нема, а г. епископ установе напомену, за то му се са ове стране повика „ваљда канони“, да му се са две речи каже, да такових установа нема, на које би се г. говорник позвати могао. Но г. говорник, будући вешт у дијалектици као редко ко други, употреби одмах ту прилику, да себе узвиси а противника погази. За то са очевидним изазивањем одговори: да, да! канони! канони су за мене светиња; и сваки би ме осудио, кад не бих држао канона, на које сам се заклео. Бурно одобрење с оне стране показало је, да је десница добро осетила, какав је ударац овим речма левици намењен, и да је држала, да стрела свога нишана не пронаши. Наравно је, да ја, као заточник ове стране, не могу муком мимоићи пасуса, ком противстраница толики замашај присаваја.

Морам дакле господину говорнику приметити, да за оно председништво, за које се бори, нити има каквога канона, нити да га они наведоше. Ватра дакле, коју г. епископ својим каноном на нас просу, била је само хладан пламен, осијани дим.

Даље шак морам му изрично казати, да су нама свети канони наше цркве исто тако свети, како би ваљало да су свети онима, који су се на њих заклели.

А кад бих хтео ја избачено на нас зрио натраг бацити на страну од куд долази, ваљало би ми само запитати: Господо, ви се закланяете за каноне на које сте се заклели и

онде где канона нема, и онда кад би попуштајући од позитивне наредбе природном праву и свом народу одужили се, и позивате се на каноне те тако, да нас натерујете, да запитамо: држите л' ви и иначе тако исто свето каноне на које сте се заклели? Знам ја, да је ово питање од ужаснога по неке замашаја: и за то нећу на њега ни одговорити; само сам вам хтео показати, да ће се свако изазивање са стране ваше свршити са штетом која неће бити наша.

Сад пак приступам к разлозима, које су г. архим Анђелић и други његови пријатељи за свој противпредлог навели.

У први ред спадају им разлози они које из новестнице изведоше.

Г. арх. Анђелић, мој поштовани пријатељ, почeo је са самим нашим спаситељем Исусом Христом. Опоменувши мене, да ми је ваљало до самога тога свима нама светога имена поћи, учинио је сам, што ја бијах по његовом мињењу пропустио. Но тим је само мој поступак оправдао. Ја сам споменуо председника овога сабора а нисам споменуо Христа спаситеља ; он је споменуо Христа спаситеља а није споменуо председника овога сабора : а за што ? јер између великога основатеља ћаше вере и цркве и малога председника овога нашега сабора нема никакве ни хисторијске ни правооправне свезе ! Истина је, да је Христос спаситељ рекао апостолима : идите и проповедајте слово божије ; али нема тога хисторика који би нам казивао, да је Христос апостолима рекао : идите и проповедајте, да је сабору карловачком природни председник србски патријар што у Карловци столује.

Даље наводи г. Анђелић за пример саборе апостолске и вселенске. Што се апостолских тиче, на те је одговорио, како ми се чини, сасвим ваљано поштовани мој пријатељ посланик белопрквански г. Ристић, и ја кад бих и умеео, што морам признати да не умем, не бих имао разлога, додавати што говору, кога је сјајност цела ова скупштина по власузи припознала.

Ја ћу dakле одма да пређем на саборе васионске.

Не можемо порећи вештину тактици г. архимандрита предговорника. Он је стао за бусију, којој се не да са оружаним

рукама приступити него само са рукама скрште~~и буде по-~~
 неки дан усудио се мој млади пријатељ, посланик субор~~и~~, да
 г. Манојловић, пустити из далека једну стрелицу на мање;
 један сабор, на синод Ефески од г. 449., на ком је Диоскурије
 патријар александријски папине легате са председничке сто-
 лице силом стерао, па са доведеним трабантима и монасима
 својима цариградског патријара Флавија на тако истукао,
 да је трећи дан умро, а друге епископе тако застрашио, да
 су јеретика Еутиха православним прогласили, и научу о
 две природе у Христу као јерес осудили, баш на против
 науци цркве хришћанске како је то васионски сабор Хал-
 цедонски од г. 451. мало затим изрекао осудивши научу
 Еутиха. Стрелица на овај мањи сабор, који је сам следећи
 велики халцедонски осудио, од младога нашега говорника
 пуштена, проузрочила је страшну холују са оне стране; и
 можда би ова и мене застрашила, кад би ме ма шта застра-
 шити могло, да не рекнем оно, што рећи за дужност налазим

Ја ћу дакле ипак том тврdom бастionу мога господина
 противника приступити, носећи у руци место лука и стрела
 ључ повестнице, не намеравајући ништа друго већ видити,
 да ли је онако заиста, како protugоворници говоре.

Пак да би и друга браћа у овом сабору, која нису
 баш ових дана хисторију васионских сабора читала, или
 су повода имала и у млађе своје време читати је, видила
 како ствар стоји, молим вас сме пријатељски, да ми допу-
 стите да неке ствари, које овамо спадају, онако наведем
 како сам их ово дана у повестници тих сабора нашао.

Ви, господо, хоћете из васионских сабора да докажете,
 да патријар има бити председник овога сабора. Ово би вам
 само онда могло поћи за руком, кад би и на васионским са-
 борима увек онај председником био, који је достојанством
 први; кад би васијонски сабори били исто тако састављени,
 као што је овај наш; и кад би се на њима једнаки пред-
 мети одправљали. Јер ако само једно од овога није чисто
 онако у васионским саборима, као што је у нас, онда не
 можете од тих сабора доносити закон за овај наш.

Казао сам већ, да је васионске саборе сазивао цар. Ти

онде где
тивнији
и већи, а
и већи, а

Цариградски
патријарх.

гин, Теодосије, Теодосије мали,
устинијан, Михаил Погонат . . .
е онај председавао сабору, који га
да је у Никејском сабору предсе-
јим легатима, епископу Озију, и
иту и Винценцију. У Ефеском
патријар Александријски Кирил. У
чио је на председничкој столици па-
тријар цариградски Еутихије и т. д.

Ко dakле од вас вели, да патријар ваља за то да пред-
седава у овом сабору, јер га је он сазвао, што је тако и
у великим васионским саборима било, (епископ Грујић), тај
стоји на слабој нози, пошто видимо, да није тако било,
како нам он казује.

Из овога наведенога видимо даље и то, да на васион-
ским саборима није увек био председник епископ римски,
премда је првенство његово пред свим другима било у она вре-
мена по свима признато, него је председавао или овај или онај
патријар, и то у име своје а не као заменик епископа римског.

Сад ћемо погледати, ко је био на васионским саборима,
да видимо, јесу ли ти сабори били тако исто састављени
као што је овај наш.

Ја сам у повестници васионских сабора нашао, да су
у њима били сами епископи, т. ј. епископи, архиепископи,
митрополити, патријарси. Тако је било на Никејском сабору
318 епископа; на Цариградском првом 150 епископа право-
славних и 36 јеретичких Мацедонијанаца; на Ефеском сабору
било је епископа 198, на Халцедонском 600, на Цариградском
другом 164, на Трулском (од г. 680.) 166.

Чланови тих васионских сабора били су dakле сами
епископи; а на овом нашем ево видимо да имаде више све-
товних чланова него из клира.

Такову исту различност налазимо између васионских
сабора и овога нашега и онда, кад погледимо на предмете,
који су се тамо расправљали, и који се овде имају расправити.

Никејски је сабор био сазван нарочито ради јереси
Аријеве, који је порицао једносущност Бога оца и Бога сина.

Први Цариградски саставао се да уклони јерес Македонија, који је порицао божанство св. духа; Ефески сабор буде позван да стави границе јереси Несторијевој, који је учио, да су у Христу две природе између себе раздељене и различне; а Халцедонски сабор имао је одбранити црквену науку баш од противне јереси Бутиха, да у Христу нема више него једна једина природа (монофизитизам); Цариградски други имао је осудити Трикапитулум; а Трулски нају Софронијеву о једној вољи у Христу. И тако видимо, да су васионски сабори нарочито о доктрама радили, ми пак нити смо кад догме за предмет нашега овога сабора имали, нити смо на то овај пар позвани. Радило се на васионским саборима и с другим предметима као: о достојанству ове или оне цркве, о Павлијанском крштењу, о дисциплини црквој, о уставу цркве, о браку свештеника, о приликама јагњета и т. д. Али су ово све ствари, које на наш овај сабор не спадају.

И тако се не слажу ни са ове стране сабори васионски са сабором овим нашим.

Најпосле није ни начин један, којим су састављени сабори васионски и наш овај сабор. На саборе васионске долазили су главом епископи, који су хтели; на овај наш до таде изабрани заступници свештенства и народа; онде је сваки по својој особи био старији или млађи како је у реду једноврстне браће изван сабора стојао, овде су сви чланови равни, јер не представљају своју особу, него своје комитетенте. Пак ако је тамо сасвим наравно било, да је најстарији својим особним достојанством свима другима предходити морао, то је овде опет сасвим наравно, да се онај вољом свију означити мора, који ће председничку столицу да заузме.

Гледали дакле ма с које стране саборе васионске, налазимо, да међу њима и међу овим нашим нема једнакости; а од туда следује, да од оних за овај наш не можемо довољити конвенције. Са овим пак пада сасвим разлог онај, који је г. архим. Анђелић из васионских сабора за председништво патријара на овом нашем сабору донео.

Спуштајући се мој вредни пријатељ архимандрит у новија времена, рекао је: да се не да сумњати, да је срб-

ска црква примила обичаје оне стране, од када су Срби узвели веру.

Ја држим, да слогови: „може се мислiti,“ „не да се сумњати“ и подобни, ни у којој логици и ни у којој претпоставци доказа не садрже никаква; а и овде ће се тежко ко наћи, који ће се тим слоговима убедити дати. Аргументација ова вреди у толико мање, што члан оне исте странке, г. парох Јовановић, рече, да је код Срба цар Душан то другачије наредио пренесавши расправу о стварима, које на овај сабор спадају, на скупштину земаљску.

Кад смо овамо прешли, пренели смо исте обичаје, рече нам даље г. архим. Анђелић. Но не казавши нам, какви су обичаји пре нашега преласка тамо под царевима нашим постојали, није нам казао, ни какве смо овамо пренели.

Истина је, да није могуће представити сабор без руководитеља, без човека који ће закључке доносити, или боље проглашавати; али је на сваки начин могуће представити сабор у ком тај руководитељ није митрополит или патријар. Премиса dakле мога пријатеља не одговара закључку који је он хтео из ње да изведе, а такови силогизам кажу да није добар, и да ништа не доказује.

А ко би други и могао бити председник у нашем сабору, него онај, кога је црква себи за главу поставила, и кога цар Леополд и царица Марија Терезија називају главом народа: а то је наш митрополит и патријар. Овако је завршио мој велештовани противник, г. архим. Анђелић, своје хисторијско доказивање, да је патријар природни председник овога нашега сабора.

Је ли патријар глава наше цркве, то ће расудити она странка, која свршене богослове, свештенике и епископе у свом крилу има: ми, који смо само катихизис слушали, учили смо и држимо, да наша црква само једну главу има, а та је спаситељ и искушитељ наш Исус Христос.

А да патријар није глава народа нашега, то се види и из §. 2. и §. 3. решкрипта деклараторијума, у ком баш она царица Марија Терезија, коју предговорник наводи, изјављује, да је наш архиепископ и митрополит, по садашњем

ник патријар, само у црквеним стварма врховни предстојник нашега народа, а глава тога народа да није никако.

По овом стању ствари нити је патријар глава наше цркве, јер то наша вера не допушта, нити је царицом Маријом Терезијом означена глава народа, јер се та царица изрично против тога ограђује: по том дакле не стоји оно, што г. предговорник за подлогу наведе, и тако не може стојати ни оно, што он из те подлоге изведе.

И на овај начин чини ми се, да г. архим. Анђелићу није за руком пошло вештом његовом беседом доказати оно, што је доказати ишао. А сад ћу прећи к разловима преосвештенога г. епископа будимскога.

Преосвештени говорник говорио је тако лепо, тако умерено, тако логички, да сам га са великим задовољством слушао. Но у толико ми је више жао, што се са садржајем његове беседе сложити не могу.

Г. епископ нам је представио, да није могуће да се народ србски није саветовао, кад је хтео овамо прећи; а шта је било природније него да се скupио око онога, где је било „средоточије“ цркве и народа, око свога патријара, и ту су се дакле саветовали под председатељством његовим.

Пре свега морам напоменути, да сва сила овога слога лежи у речима: није могуће, а ова формула доказивања не налази се ни у једној науци о доказима. Много се којешта чини, да није могуће, па је и опет било; а много се нама чини да није могуће, што је у своје време било са свим наравно.

Тако је и овде. „Средоточије“ народа нашега у оно време било је не у патријару Арсенију Чарнојевићу, него у деспоту Ђорђу Бранковићу; а то најбоље доказује писмо патријара тога реченом деспоту писано у ком га преклиње живим Богом и свим светима, да гледи да избави и њега и народ од тешкога ига турскога. Ово писмо сачувано је у нашој повестници, и може га сваки у Рађићу наћи и читати.

Даље, сваки се може из повестнице уверити, да онда, кад је патријар Арсеније народ овамо превео, није било

никаква сабора код патријара; јер Турци су већ били изчули, у каквом је одношају стојао деспот са римским царем, а Србљи су знали, да Турци нису доброћудне овчице, па да ће пустити Србље да се на сабору договарају, како ће да пређу к најљућем турском душманину. Ту се, господо, све радио крадом и кришом па се по најтајнијем договарају и без сабора и без председника кренуло све, што је осећало, да му се глава на рамени вија.

За тим долази преосвештени говорник на прво доба после нашега долaska у озе земље, и „мисли“ да је „м о р а л“ бити сабора вишe, и „држи“, да на тим саборима „није м о г а о“ други бити председником.

Ја опет са своје стране држим, да овим слоговима није ништа вишe са стране господина епископа речено, него што сам ја рекао, кад сам у првом мом говору казао, „да се и е виа“, како је у то доба било, јер нисмо срећни, да имамо извора из тога доба за ове ствари. Сва је разлика између мене и преосвештеног господина предговорника у овој ствари та, што ја просто кажем, да се ие виа, а он то исто у лене речи увијено пред нас износи.

После овога наводи г. епископ, да смо касније имали вишe сабора, у којима није било комисара. Такав је био што му се чини онај сабор на ком је свитак установљен. Но свитак је издала царица г. 1753.; а у саборима, који су пред овом годином предходили, били су већ царски комисари. Год. 1749. био је комисар барон Христијан Хелферих, и на том је сабору била тако велика строгост, да пре долaska комисара посланици нису смели никакве седнице држати, да, нису смели ни у саборску дворану долазити. Год. 1748. био је комисаром генерал Енгелсхофен. Године 1844. био је комисаром исти генерал. Одовуд се види, да је у свим саборима, који су држани пре него што је царица свитак издала, били царски комисари, а тим се побија сасвим мњење које нам је г. епископ о том приопштити изволио.

Исто тако не стоји у складу са повестницом онај навод преосвештеног говорника, да ни на оном сабору није било комисара, у ком се завела „народна хусарска регимента.“

Ту је регименту устројила влада, и цар је допустио, да се народном звати може, а сабор је од г. 1735. био позван, да што допринесе на трошкове те регименте. Пак и на том сабору био је такођер кр. комисар, и то ген. гроф Траут.

Хотећи потврдити наведено своје мњење о кр. комисарима, нашао је г. епископ за добро казати, како „мисли“, да су тек са год. 1769. почели кр. комисари бивати на нашим саборима. Но ја сам тако срећан, или боље рећи несрећан, да сам у повестници нашега сабора кр. комисара већ 1707. год. нашао, и тај је био војени саветник Каријан, а пре те године истекла је царска наредба, да се наши сабори без комисара држати не могу.

На даље разлоге преосвештенога господина будимског доћи ћу на другом месту, а овде морам прећи на тврђење поштованога господина Мандића, за кога ми је жао, што му болест не допусти, да га у средини нашој имамо. Нарочито ми је пак жао, што га нема овде, јер је у свом говору рекао, да обстанак сабора зависи од тог, како се ово читање реши, а ја бих га морао на то позвати, да нам разлоге тога наведе, што нам је за добро нашао без разлога напоменути.

И г. Мандић је рекао, да се кр. комисари тек са трећом десетином VIII. в. на нашим саборима појављују, а ето сам ја тај час показао једнога већ у првој десетини истога столећа.

Даље наводи г. Мандић, да је год. 1790. администратор митрополије сабору председавао.

Али ето ја јучер прекјучер нађох у актима тога сабора, да је том сабору за председника изрично кр. комисар ген. гроф Шмитфелд од цара наименован био.

Пре него што се са повестницом растанем, морам дуг свој одужити и г. пароху Јовановићу, који је имао љубав опоменути ме, да је и год. 1848. и године 1861. патријар био председником сабора.

Споменувши мимогред, да су обе те скупштине биле политичке, а не наши обични народни сабори, приметићу господину Јовановићу, да се можда не сећа, а можда и не зна, да је год. 1848. патријара Јосифа Рајачића народ скоро

силом натерао, да ту скупштину сазове, и да је вољом народа а не природним каноничким правом на чело те скупштине стао. А год. 1861. наименовао је цар истога патријара председником сабора; дакле видимо и опет да патријар није председавао ни тому сабору правом васионских сабора и хијерархичном природом него усљед наименовања царева.

И са овим држим, да смо се моглиово разумети, што се тиче природног каноничког и историјског права патријарова на председништво у овом сабору, и да смо се могли уверити, да се то право не даје извести ни из васионских, ни из наших народних сабора, ни из канона, ни из других установа.

Други разлог за предлог г. Анђелића навео је преосветени епископ будимски, тај, што сабор овај носи на себи печат црквеног сабора, и по том му само врховни архијереј може бити председником. Носи пак овај сабор печат црквеног сабора на себи из тога, што се на њему бира представљач цркве а ово је бирање „по превосходству“ дело црквеног. Даље изводи г. епископ печат црквени за овај сабор из тога, што се на њему ради о дотацији свештеника. Ови су у прва времена живили од милостиње, коју је народ приносио, и пошто је том свештенству управљало, тако ваља и сада дотација да се сматра за имовину цркве, и да стоји под управом епископа и свештенства.

Г. епископ наводи даље, да по канонима имају епископи и свештеници управљати и шпитаљима, и фондацијама на благодетелне цели постојећима, и у колико се сабор у то меша, то бива само по „снисхожденију“ цркве, али се тим печат црквени на њега удара.

А најпосле и школа је почетак цркве; ове спадају на цркву и имају печат црковни.

Ја ћу само укратко да означим напрема овом наше становиште.

Представљач цркве спада истини у цркву, али кад се он бирати има, онда баш не може ни он ни који од епископа председавати сабору, јер њега нема, а епископи су кандидати.

Милостиње, које је народ цркви приносио, чиниле су истина имовину цркве, и спадале су под управу пресвитера и епископа; али дотација свештеника није више **милостиња**, него се узима из цепа, из имовине световних чланова цркве. А где се тиче цепа чијег, ту се не може дати право да њим располаже онај, који има да прима, него ту има најважнију реч онај који ваља да даје.

Истина је, да су свештеници у прва времена шпитаље и друге добротворне заводе дизали, па је онда било и право да они њима управљају. Али сад је на све стране другчије; сад управља свуда таковим заводима онај, који их подигне; по самој својој природи нити су такови заводи црквени ни не црквени. Сад је те заводе редовно преузела рука световна.

И код школа имам приметити, да се оне већим делом баве наукама световним, и по том имају управо харakter световни.

Ја бих дакле реко, да овај наш сабор не носи искључиво печат црквеног сабора на себи, него да се на њему ради о неколико ствари, које се спољашњости цркве тичу, али много више о стварима, које спадају на живот народа световни.

И тако пошто сабор овај не носи искључиво печат црквеног сабора на себи, него се на њему понајвише о световним народа нашега делима ради, пошто дакле не стоји предпостава г. епископа, то судим, да не може постојати ни она консеквенција, коју преосвештени г. епископ будимски хотијаше извести, т. ј. да овом сабору председником мора бити представљеј цркве, патријар.

Нека господа, као г. архим. Анђелић, г. арх. Живковић и г. Јов. Живковић позивају се и на министарски допис, услед кога је свети патријар овај сабор сазвао, пак веле, кад је и сама влада признала патријара за председника овога сабора, како ми да то не чинимо.

Но ја сам већ у првом мом говору навео, да је угарски министар ово питање мимоишао, не хотећи у нашу аутономију задирати.

Али да он то није тако мудро учинио, и да ма која влада нама какву наредбу октроише: онда би била наша најпреча дужност таковој наредби на супрот ставити се; ја би био међу првима, који би глас свој на обрану права народњег против октроисања подигао, а горе именована господа грешила би грдно проти својој дужности као чланови народног сабора, кад би понизно приклонили главе онде где им ваља мужевно законити одпор дати.

И г. Мандић изволио је у свом говору казати, да је уг. министар под речју „vezényel“ разумевао управо председништво.

Ја пак велим, да је уг. министру врло добро здана реч „elnökség“ председништво, па кад је он ту реч употребио онде где је положај патријаров у синоду означио, то би је заиста употребио и овде, где је имао положај патријаров у сабору означити. Па кад он то није учинио, то је очевидно, да или није држао патријара за председника овога сабора, или да није хтео мисао своју сабору наметати. А кад је министар тако или праведан или деликатан био, за што ми да будемо и према њему и према себи неправедни, па да из његових речи изводимо за нас закон, кога он сам прописати нам не држаše за сходно.

Али ја имам разлога и даље поћи, и тврдити, да уг. министар није ни могао под изразом „vezényel“ разумети председништво.

Ком је хисторија члánка IX. од г. 1868. позната, тај ће знати, да је у њему најпре стојало, да се сабори, наш и романски, под председништвом дотичног митрополита држе. Али се против тому дигне одпор баш за наше стране, јер ми ие могосмо допустити да угарски сabor наш народни конгрес без нас за нас организује, те тако буде опредељење председништва тога из закона тога изпуштено.

Сад може ли ко помисљти, да је уг. министар могао оно опредељење у свој допис узети, које је морао из законског предлога изоставити? Он то чинити нити је могао, нити као министар смео, а нити је као искусан државник хтео.

И за то је и употребио реч, која сабору не може прејудиковати, да питање о председништву самостално реши.

У осталом морам јошт на умирење ваше и то навести, да може други сабор водити, а други му председавати. Тако сви знамо, да угарски сабор води Деак, а хрватски барон Раух, па нити је Деак председник угарскога, ни барон Раух председник хрватскога сabora.

Сад ћу прећи на разлоге из опортунитета. Г. архимандрит Анђелић рече: ја бих желио видити тога епископа који би седио у сабору, у ком не председава патријар. Овако стоји у мојим запискама за слежено. Ако је истина, како сам забележио, онда држим, да је нашим архијерејима овим речма нехотице неправда учињена. Јер држим, да ће нашим епископима свака овде донешена наредба, која правну силу задобије, тако исто света бити, као ма ком другом од нас. Та ми смо овде сви равни, сви једнаки; и ко би рекао да епископи над сабором, над његовим закључцима стоје, тај би порицао њихов положај у овом сабору, по ком су они исто тако чланови сabora као и остали, тај би их сabora искључивао.

Г. архим. Живковић пак примети, да би ми целу ону страну из председништва искључили, кад би установили, да може и други ко изван патријара бити председником сabora, јер нико од оне стране не би се ни у случају да буде изабран председништва примио у сабору у ком седи патријар.

Ја на ово имам само то приметити, да се овде ради само о председништву за овај сабор, и да је са наше стране већ предложен за председника сам свети патријар. Приговор дакле г. архим. Живковића нема ни темеља ни повода.

На онај разлог г. архим. Живковића, да је црква сачувала јединство народа, и да за јединство народа имамо тражити гаранцију опет само у цркви, одговорио је млади мој пријатељ др. Касапиновић, како ми се чини, и достојно иовољно; ја ћу овде само то приметити, да цркву нашу чини и хијерархија и народ, што ето и ви одобравате; пак ако црква има заслугу о одржању јединства народног, зашто да право председништва има припадати само хијерархији? При-

пада ли пак то право и хијерархији и народу, онда се и не може другчије решити, ко да буде председником овоме сабору, него путем избора по овом сабору, а то је баш оно, што сам ја предложио.

А да народу више припада заслуге, што је сачувано јединство народа нашега, него хијерархији, види се већ отуда, што имамо примера, да је уз хијерархију ипак један део нашег народа отишао у ислам, други у католицизам: а они који су остали у јединству остали су у том понајвише по свом чврстом карактеру, по неугасивој љубави к племену, по основном значају нашем патријархалној кристализацији. К том су допринели истина много и црквени обичаји: али ми имамо јошт више народних обичаја, који су цркви у том помагали. Гусле су гудиле истину пред црквом и намастирима, али су оне гудиле и пред појединим вратима, на јавни зборови, у шумама, у забеговима; а уз гусле је помагала мајчина песма, љуљајући чедо у колевци, ношајући га на рукама, пратећи га од жољевке до сватова, да . . . до гроба. Из заслуге дакле народа изводити право за хијерархију и то изкључиво за њу, чини ми се да нема своје форме.

Г. архим. Живковић наводи и јошт један разлог опортунитета говорећи: кад не би у сабору овом био председник патријар, могло би се догодити, да синод узме противан положај напрема овом сабору. Ја не видим снаге у овом разлогу. Јер синод може са сабором у противан одношај стати и онда, кад је патријар председник сабора. У сабору решава већина гласова; буде ли ова на оној страни, која се случајно са патријаровим мњењем не слаже, онда патријарово председништво у сабору неће нимало од помоћи бити, да синод други положај не узме, кад се са мњењем патријаровим слаже. А ако ће патријар и епископи према сабору да буду лојални, па да се закључку већине поклоне, онда синод неће доћи у сукоб са сабором ни онда; кад патријар на председничкој столици у овом сабору не узеди, јер ће и он и епископи у сабору бити, своје разлоге навести, и своје гласове дати.

Но да погледимо у новестнициу. Год. 1769. није ни било питања о председништву сабора; митрополит је био да сабору у оном положају, против кога епископи и уобичајених хијерархија ништа не имадоше, а ето ни сада немате. Пак и онег, у какав је одношај стао разглашени синод од 1776. године на против сабору од године 1769? У најнеповољнији. Него је одмах и следство тога осетио. Народ се против епископа побуни, те ови морадоше у Беч трчати, да богораде владу, да оно не потврди, што они противно закључцима сабора предложише.

Нека, господине архимандрите, нека синод стоји као различно тело уз сабор овај, као тело самостално. Узима ли синод што на закључке саборске приметити, нека примети. Сабор ће уместне приметбе сам радо одобрити; а приметбе, које не буду имале раалога, неће тим самим моћи сабор у ваљаном пословању да прече. А и боље ће бити, да патријар је тако сабор и синод као два тела, самостална и независна, бдити над правима и користима нашега народа.

Има господе на овој страни, која веле: Романи су председништво на свом народном сабору свом митрополиту дали, Јесу, али не на темељу каноничном или природном, него што су сами за добро нашли тако установити.

У осталом Романи су од нас млађи на том пољу; и ми не треба да се угледамо на народ који има мање искуства од нас; него ваља да питамо, шта чине народи, који су од нас и старији, и искуснији, а код тих ћемо наћи, да су имајући и позитивних установа за природно какво председништво онај час к изборном приступили, како је пречка престала, која им није дала то природно право прије извршивати. А Романи ће, о том можете бити уверени, одмах потражити право избора, како опазе, да им вечно председништво смета, јер су Романи народ практичан, и свагда траже оно, што им у корист иде, не упуштајући се у борбама за институције, које им на штету служе.

Други су пријатељи са те стране наводили за природно председништво патријарово то, што би ми тим сво-

тињу патријарову у очима нашега света погазили, кад би му природно председништво одрекли. Тако рече велештовани г.proto Трођевић. Но мени се чини, да је г.proto нешто с ума сметнуо. Ја сам предложио, да се призна начело избора у погледу на председника овога сабора, али сам одмах и то предложио, да се њ. светост патријар Самуило једногласно за председника извиче. Нека ми дакле хваљени гospодин говорник допусти, да запитам, да ли се светиња патријаровог достојанства у очима народа гави, кад ми њега слободним избором на председничку столицу позовемо, или му се тим то виша сјајност даје? Та свети патријар је сам пре неки дан казао, да је сила слободног избора чудновата; она је у стању болника излечити, и человека над обичном снагом задахнути. И то је призната истина. Нема лепше за человека среће, нема веће сласти, нема сјајнијег одликовања него кад га слободна воља народа на оно место позове, на ком му се или срећа, или поштење, или будућност народа, или све ово, пак и сама судбина рода у руку даје. О сети свети патријаре, онога часа, кад те је народ за свога митрополита и патријара изабрао; поврати се у оно узвишене стање и срца и духа и воље; сад ти равну радост, равно узвишење нудимо; пружи руку, прими понуду народа; узвиси себе, узвиси овај сабор; осветлај образ и себи и народу, да се други народи, суграђани наши, подиве нашој љубави, нашој слови, нашој величини духа! пружи десницу, прими нуђену славу... Знај да за мном и за мојим пријатељима у овом свечаном тренутку стоји цео наш народ! (О вде се роди велики жагор међу владикама и калуђерима; чује се са њихове стране: он то не може учинити. Патријар се колеба; но најпосле премда слабим одпором, али ипак не прими понуде). Не примаш! Није добро! Следствија тога наше око сад превидити не може; но ми смо своју држност испунили!"

У том је глас говорнику од дугог говора и велике врућине тако попустио, да сви повичу, нека сутра дан настави. Тако и буде, те се седница око 2 са хата и подне заврши.

Тридесет први дан.

1. Јулија, у уторак. Саборска седница. Започе се у $\frac{1}{2}$, 10 са часам пре подне. Дворана би препуна народа, који жељно очекиваше да се иски велики посао сврши. Пошто се прочита записник и оверови, пређе се на дневни ред.

Др. Суботић продужујући своју јуче прекинуту беседу проговори: „Јуче сам прешао разлоге, које су господа са оне стране за природно председништво патријара у овом сабору на водила. Остало ми је јошт разложити говор г. Јована Живковића у оној страни, у којој наводи оно, што га побуђује *in eventum* да од свога првога предлога одустане и нов мериторни стави.

У разматрање овога новога мериторнога предлога г. Живковић не могу се упуштати, јер није у своје време изнесен, и није о њему дебатовано, не може се dakле о њему ни гласати.

Али је г. Живковић у свом закључном говору навео ствари, које заслужују, да се изближе развиде, јер се и за предлог г. архим. Анђелића страном употребише, страном употребити могу.

Г. Живковић даје у почетку свога закључног говора г. мајору Тапавици сведочбу, да је мало говорио, али много казао. Ово ме доводи поштованом к мом старом пријатељу, г. Тапавици. Мило ми је да је велештовани мој пријатељ говором својим многима у овој скупштини угодио; али ми је жао, што се са садржајем говора му сложити не могу.

Учени г. говорник навео је таки у почетку говора свога, како устаје, да означи становиште, на ком као царски частник и — као изабрани народни посланик на овом сабоду стоји.

Премда ми држимо за част, кад видимо међу нама овде и царска частника; али мислим, да у овој скупштини сви ми само једно становиште имамо, имати можемо и имати смео: а то је становиште народног заступника. Као когод стане на два становишта, онда може а често и мора сам са

собом у сукоб да дође; царски частник хоће да се удари са народним заступником; и онда може наступити прилика да судбоносни закључак зависи само од тога, ко ће бити јачи, или царски частник, или народни заступник. Па да изведем на чисто своје становиште напрема старом свом пријатељу, изјављујем, да га као царског частника поштујем, али сам уверен, да ће у нашој дружини једино као народни заступник стајати.

Г. Тапавици допадају се скупштине у којима се председници не бирају, него су или по именовању или по достојанству такови. Каже нам, да је тако било и у Угарској и у Хрватској; да је и сад тако и у Бечу, и у свим цислајтанским саборима; па да би он био задовољан, кад би наш сабор имао важност сабора угарског и хрватског; и да Чеси и други Цислајтанци друго што и не траже.

На ово морам пријатељу приметити, да је и мени врло добро позната та осамстогодишња срећа угарска и хрватска. Али можда њему није познато, да су и Маџари и Хрвати с обе руке пограбили прву прилику, која им се удесна пријави, да се те осамстогодишње среће ослободе.

Би ли могли и помислiti, да би нам паметни народи одобрили, кад би ми ону срећу сад у данашње време сами искали и правили, коју су други народи само за то сносили, што су је сносити морали; и да ми ону старину, коју су други срећнији народи баш у наше дане као невољу и неизгоду одбацили, уводимо у нас као новину на своју невољу у наточ бољем и искуству и примеру?

А што се Чеха и других Цислајтанаца тиче, нека ми поверију г. предговорник, кад му кажем, да би они весели били, кад би се те њим хваљене среће піто прије опростили, и да и они као и Маџари и Хрвати знаду подпунно увидити, да је избрани председник сабора сасвим што друго од председника, кога други ко поставља. Док је избрани председник частник скупштине, природни јој је председник . . . господар!

Но другчије стоји ствар са оним наводом г. Тапавице, да интерес нашега народа изискује, да патријар буде председником свагдашњим овога сабора.

Овај разлог заслужује пуне позорности. Г. говорник труди се свој разлог овако развити. Интерес народа нашег иште, да се достојанство патријаропо што више сија, јер ће он другом свету са тим више импоновати; треба dakле да му дамо вечно у сабору овом председништво, јер ћемо му тим достојанству само то већу сјајност дати. На ово мора ми се приметити, да ми и не идемо на то, да се достојанство патријара умали. Ми нећемо бити противни, ако се патријару даде у овом сабору место више свих других; нека му се даде блесак што већи и сјајнији: архијерејски престол, балдахин, громиз и свита. А кад се к тому за председника слободном вољом сабора изабере, хоће му заиста достојанство, као што сам јуче рекао, јошт већма сијнути и више ће му тим сијнути, него ма чим другим! Али бринући се за патријаропо достојанство не смејмо из очију изгубити добро народа. Је ли патријар пријатељ народа, испуњава ли он своје велике дужности на славу своју, на славу цркве и народа свога; можете ли и посумњати, да би, баш кад би се начело избора у својој чистоти и за будуће задржало, ко други за председника избран био? Не можете! Али да преврнемо лист. Ако се догоди невоља, па добијемо патријара, који ће се држати за господара народа нашега: ком је друго какво пријатељство милије или важније него пријатељство народа: који своју славу и корист у другом чему тражи а не у користи и слави свога народа: како би стојало онда са добром народа, ако ми сада за онда одредимо, да такови патријар мора ео ipso да буде и председником нашега сабора! Избор као начело даје се, господо, врло добро сложити са достојанством патријара; али природно председништво патријара може доћи у најжешћи сукоб са добром народа!

Сад приступам к закључном говору господина Јована Живковића.

Овај г. предговорник нашао је за добро оној господи, што тамо седе (свештеницима), особиту учтивост показати, говорећи, да њих треба да имамо у нашем сабору, да нам викну: „стојте, ви идете предалеко“ кад ми са своје стране забрзадимо. Ја немам ништа против умиљавања, које у овим

речма са стране г. говорника напрема оним свештеним особама лежи; и ја уважавам свештенике, и ја желим да се увек у овом сабору нађу, и у њему највеће п поштовање уживају. Али у колико би се оне речи говорника и на нас на овој страни односиле, морам приметити, да ћемо ми свагда за дужност своју сматрати, да најпре рад свој добро промеримо, пак да ћемо сами себе чувати, да границе не пређемо, које нам добро народа и светиља наше цркве прописује. Ми желимо дакле ону господу свагда у својој средини имати и видити, али не из узрока који је г. Живковић навео и који се са нашим образом не слаже, него по том, што им то право по историји нашој припада, и што се овде и о таквим стварима ради, које се њих и њиног сталежа тичу, а ми држимо да није право, да се о њима без њих што установљава. Наш је задатак, да сви као разноправни чланови сабора усноред идемо на добро цркве и корист народа: а ако би она господа заузела положај, који им г. Живковић указује, онда би они лако могли из равноправних сучланова постати цензорима мисли и судијама говора веће чести саборских чланова, а тим би се нарушила она једнакост међу нама, која хармонично и братско деловање уветује. Један од мојих пријатеља са ове стране напоменуо је како се 1769. године царски комесар возио у саборску седницу на хинтову са 6 коња, а поред хинтова ишла су два православна епископа пешке, један с једне стране кола, а други с друге. Г. архим. Анђелић запитао је за имена тих епископа. Ја му могу у том послужити. Један се звао Вићентије Јовановић Видак, а други Арсенije Радивојевић; онај је био епископ темишварски, овај славонски. За што су ову околност напоменули моји пријатељи? За то, да би се чували од противне крајности, па да не иште наша висока хијерархија, да сад она седне на тај хинтов шестокоњи, а народ да иде пешице уз њега. Хришћанска једнакост ваља да влада у овом сабору: онда ће се радити лакше и радити боље.

Даље наведе г. Живковић, да при решавању питања о председнику овога сабора није меродавно једино само начело, него да се ту ваља обазрети и на политичку мудрост,

а ова нам саветује да чувамо пре свега јединство наше, које је остварено у бирању патријара.

И ми нисмо противници политичке мудрости ; и ми идемо на то да јединство своје сачувамо, што више, да га утврдимо. Али не можемо да увидимо, да је јединство то остварено у бирању патријара, или у патријару, и не можемо да разумемо, како се вређа оно јединство које је досада „једино у особи патријара оличено било.“

Истина, до сад су се наши сабори понајвише бавили само бирањем митрополита, патријара ; али сад су настала срећнија времена ; данас се ево састао сабор, и то на темељу закона, а не на темељу добре воље, и састао се усљед признате државом и кружном и ујамчене наше аутономије, не да бирамо патријара, него да уредимо најважније наше народне послове. Данас је dakле остварено наше јединство у скрупу, где смо као народ признати, у овом сабору. И ако је избор патријара ујамчен био привилегијама које су римски цареви народу нашем дали, али уједно то као знак милости означенивали, то је сабор овај ујамчен државним законом, који нам га даје као право а не као милост. А осим тога имаде и овај сабор оно исто јемство привилегије, које и избор патријара.

Овим dakле сабором и по њему остварено је наше јединство у заступству народа, у народу самом ; а ово је јединство и много наравније и много јаче него јединство које лик свој има у једној ма како високо стојећој особи. Ми знамо, да су сабори наши од г. 1769. и 1790. много више јединство нашег народа представљали и утврдили, него сви митрополити, које смо до данас имали ; и ми ћемо само онда имати гаранције за јединство народа, кад та гаранција у народу самом, у његовом сабору буде како ваља остварена и оличена, а на то смо управо овамо дошли, да за то гаранције потражимо и нађемо.

А што се тиче онога јединства, које је досад у избору патријара и у његовој особи оличено било, то остаје не дирнуто по досадањем начину и онда, кад ми овом сабору председника бирамо. Патријар ће се и одсја брати као и досада ;

он ће у сабору седити или као избрани председник сабора или као што је и до сад седио као први члан тога. Он ће, кад сабора нема, бити оно исто, што је и до сада био, с том само разликом, да је до сада сам стајао без подпоре, а од сада ће имати у новим нашим инштитуцијама подпору снажну и сталну.

Начело дакле, које ми препоручујемо, не удара на политичку мудрост, коју г. Живковић заступа: а кад тога није, овда баш сама политичка мудрост саветује, да се начело држи и прими, јер је начело ипак најтврђе подножје, најјачи штит и најсигурнији вођа на политичком заточишту.

Г. Живковић вели: да ваља да постоји орган, јер форма *dicitur esse regi*. А зар ћемо ми остати без органа, ако не буде патријар избрани председник овога сабора? Или ако не буде никако председник овој скупштини? У том ћемо стајати управо, онако како смо стајали и до сада, као што сам та мало пре показао.

Али имаћемо ми, господо, орган, и то снажнији него патријар, саборски председник. Ми идемо да уредимо наше црквене общине, да устројимо скупштине дијецезалне, да организујемо овај сабор, да створимо контролско тело: ово су, господо, органи, којима ће сам народ дисати, говорити, живити и себе заступати; и ако су маџарске вармеђе и маџарска дијекта били бољи и снажнији орган од ма кога папатина или канцелара, што ће сваки допустити, јер су то векови показали, и јер је то народ маџарски сто пута изрекао, то се не може приговорити ни мојој речи, кад велим, да ће общине, дијецезалне скупштине, и народни сабор много јачи и бољи орган народа нашега бити од ма кога епископа или архиепископа. Ви ћете рећи, али ако нам се не даду скupitи? а ја вам одговарам: она сила, која те органе угуши, запушиће много лакше уста једнога човека, и сломиће много пре силу поједине особе.

Ово ме доводи на поље наше повестнице, управо на поље историје наших сабора. Господо моја, ево већ нети дан како ви тврдите, и како се трудите доказати, да патријару нашем, дотично митрополиту, припада приредно право на

председничку столицу у овом сабору. Ја са своје стране доказао сам, да је г. 1790. и г. 1865. краљевски комесар краљевским декретом за председника ондашњим саборима назначенован био. Па како се не нађе ни један од г. епископа, да том чину круне приговори; колико се опомињем, није ни њ. светост, патријар Самуило, право, које му по вашој науци припада, рекламовао. Чујем, где каже неко од вас, да то није чинио ни народ! Народ је, господо моја, 1774. и 1776. године за своја права витешки устао; и његовом одпору има се једино приписати, што су регуламенти од год. 1770. и 1777. опозвани! А ако није председништво у сабору за сам сабор поискао, није чудо; председништво то завијено је било течајем једнога века у густу таму, а ми знамо да је народ наш у XVIII. био вештији сабљи него књизи. Али код вас се чудити, господо, за што сте ви у XVIII. веку тако исто познавали васионске саборе, као и данас; ви сте онда управо били једини који сте били позвани, да познате права народа, и да му их казујете.

Но немојте јошт закључити суд о народу. Год. 1865. било је овде неколико чланова из народа, који су питање о председништву покренули, али их ви, господо, нисте подпомагали, и морали су занемити.

Овим сам само то хтео показати, да је при свем том, што смо у митрополитима имали органе оне, које ви сад браните и тражите, да је опет пошло за руком влади једно право наше за другим из обичаја извести; и да је најеми-нентније право народа нашег, право избора митрополита на нулу сведено, премда смо кроз цело то време имали митрополите, и међ њима по гдеког сасвим честитог човека. Да ме сваки разуме, морам укратко казати, да нам привилегије признају право *propria auctoritate* бирати митрополита, а год. 1842. видимо, како краљевски комесар усред сабора србског изјављује, да се сви морају за три дана у једној особи сложити, јер ће иначе цар право привилегијално погазити и митрополита именовати. Је ли ту сенке од избора, који има да буде по својој вољи, *propria auctoritate*.

Господо моја! иншитуције, ваљане иншитуције одр-

жавају народима слободу, права и достојанство; а поједине особе слаба су узданица. То су други народи одавна увидили и казали, па по том и радили; и нама dakле ваља настајати, да установимо такове инштитуције, па да њима поверијмо чување наших права и нашега поштења; а поједини је човек тек човек, па се он звао беном или патријаром или како другачије, то је све једно.

Сад сам свршио преглед разлога, који су за предлог г. архим. Анђелића, за природно председништво патријара у овом сабору наведени, и за које ми се чинило, да нису са сирлане мојих пријатеља са ове стране обширније претресени.

Имао би сада рећи коју у обрану свога предлога. Али пошто сам неке разлоге против мого предлога наведене већ у течају овога говора претресао, а нових разлога са своје стране за њега навести немам: то ћу се ограничити само на то, да оно, што сам у првом говору навео, у кратко скупим, и тако скупштини помогнем, да се лакше опомене онога, што је први дан ове дебате речено, па је после толиком масом мисли и навода претрпано.

Из дуге ове за народ неоцењено важне дебате види се, да ми немамо никакових својих установа о томе, ко да буде председник овом сабору. Кроз више од сто година држала је влада председништво то у својој руци, а сад га је из ње испустила. Наравна је dakле ствар, да се запитати морамо, ко да нам буде председник.

Свака скупштина, којој установа каква на путу у том не стоји, одређује себи председника слободним избором. Ја држим dakле, да и ми ваља председника свога слободним избором да означимо пошто и нама никаква установа на путу не стоји.

Даље судим, де у овом штадијуму у ком се ми овде находимо, ми и не можемо председника другим путем означити, ван путем избора, јер је то једини примитивни начин, који се на природном праву скупштине оснива, који доказа за себе не треба, и који се само предидућим законитим установама искључити може, какових установа ми немамо. Сваки други начин морали би тек установити, а да га можемо

установити, морамо председника већ имати, јер дотле, док признатога председника немамо, не можемо никакве установе, па ни оне о начину постављања председника, правовањано доносити.

Осим тога говори за избор председника и начело садањега века, који нам показује, да се народи и онде к том једино праведном начину враћају, где су друге установе за то постојале: не би dakле ни према народу праведни ни у очима просвећених народа и слободоумног света уважења вредни били, кад би од онога начина одустали без предидуће установе, ком се они враћају имајући такове предидуће установе; кад би одустали од начина, који је једини за све генерације једнако праведан.

Морам се овде вратити на оне речи г. архим. Анђелића које у првом свом говору са великом остентацијом каза. Он не пита, шта ће рећи Европа, то се њега не тиче; али зна, да ће му православни исток предлог одобрити.

Нека буде г. архимандрит уверен, да и нама много на том лежи шта ће рећи о нама друга православна браћа.

И за то и предлажемо оно, што и они одобрити морају. Јер кад на северу ствари сама влада, без уплива народа, самовластним указима одправља; док на истоку о сабору, о председнику сабора ни разговора бити не може, него патријарј своје свештенике по казивању учених путника дегеницима трактира; а ми овде ствари по избраним од народа заступницима, самостално изван уплива владе, по начелима свете слободе и вечне правде идемо да уредимо: иеће нам ни север ни исток за зло примити, него ће и један и други повикати: срећна браћо, напредујте, кад вам се може; светлост и слобода јесу стожер наше цркве... они, који се код вас боре за истину и слободу, ишту је и за нас. Тога ради не бојте се са наше стране замерке, него се надајте признању.

А што се Европе тиче, не знам хоће ли мала наша скупштина очи велике Европе на себе обратити моћи, али вам кажем, да нама на овој страни врло много до тога стоји, да нас просвећени народи уважавају. Та ми смо тако несрћни, да је Европа доскора држала, да смо ми у овим покрајинама

само оруђе, којим се слобода дављаше код оних народа, који је крвљу својом искаше и тражише. Велика би срећа била по нас, да та Европа чује и види, да ми слободоумна наслала тако исто ценимо и уважавамо, као што их други слободни и просвећени народи поштују и цене.

Господо моја ! допустите ми, да вам јошт једну приметбу кажем. Чини ми се, да у неким члановима овога сабора неки страх влада. Више смо пута чули: „то и влада тако наређује;“ неко нам рече, а то је чини ми се био г. прота кикиндски, „ако патријара не признамо за природног председника, може нас лако и опет кр. комесар усрећити.“ Ја морам искрено признаги, да ми се тај страх види празним. Држимо се ми своје аутономије; у границама призвате и законом ујамчене наше аутономије можемо ми наредбе доносити, какве за најбоље нађемо, влади је то све једно, и она би нам сигурно онда у себи замерила, кад би ми примили оно што је горе, а одбацили оно, што је боље.

А у случају, ако би се влада у нашу аутономију умешала, па ту крњила и закон газила, онда на место тога страха вља да стане грађанско јунаштво, и сви као један човек вља да станемо за своје право лојално али одсудно. Изголите дакле страх тај из ове народне дворане; у првом боје случају срамота, у другом би био грех !

А што се тиче кр. комесара, ми га, господо, нећемо никад поискати; а о вами то исто држим. Али ако би се преварио; ако би ма коме на ум пало потражити владина комесара за србску народну аутономну скуштину, тај нека зна, да ће га и живећа генерација народа за сада и повестница наша за свагда осудити !

Ми пак са своје стране изјављујемо, да ћемо ми дужност своју извршивати свето и без сваког обзира, путем законитим, начином достојанственим и онда ако ту буде ма каквом прогативом овлашћени кр. комисар; јер што имамо казати, то је таково, да се мора, да се сме казати . . . и пред Богом и пред владаром самим, а то је искање, да се права народа не окрњена одржавају.

Бацајући последњи поглед на ову дружину пре него

што седнem, видим на велику своју тугу , да се чини, како да се овде народној странци напротив ставља свештенство, као да се борба води између свештенства и заступника народа. Велим, тако се чини. Гледајмо, господо, да тако не буде ! Свештенство ваља да остане једно са својим народом; њему ваља у властитом интересу да стоји уз народ а не напротив народу.

Народ је поискао устима својих избраних заступника, и то већине њихове, право да он одлучи, ко ће да му буде председником сабору. Обазрите се, господо, на глас народа. Дођите му на сусрет као пријатељи. Кад народ поиште какоје право, које му по Богу и вечној правди припада, он ће га пре или после и добити. То нас учи повестница света. Али што га право које стане више труда и напора, то иште уз њега и већу вакнаду. Ми смо вам у пола дошли на сусрет ; ми смо уз признање начела онога за председника извикинули, кога ви хоћете. Сложите ваш глас са нашим, па је престала борба и наступио мир. Никаква сјајна победа не може вам толико користи и славе дати , колико овај мир пре битке, одлука пре гласања.

А сад ћу се последњи пут обратити к теби, свети патријаре ! Сваком је говорнику просто апострофирати ма коју странку или ма коју особу, и за то оне од вас, господо, који сте ме јуче нарушили у мом озбиљном послу, молим да останете мирни ; немојте се стављати између народа и његова патријара. Један од мојих пријатеља са ове стране рекао вам је : не иструјте цркву пред себе ; а ја вам сад велим : не стављајте се пред патријара , оставите нека он и народ непосредно говоре и свршују.

Дакле, чуј , свети патријаре , глас народа нашега ; прихвати нашу понуду ; узлети над обичне људе ; узвиси се међу изванредне духове ! Народ не спашава ситничарска дијалектика ни школастични силологизми , него увишени дух и женијална енергија !

Кад Суботић изговори ову беседу , заори се : живео ! Владика Грујић наслеђа се. Др. Павловић рече му : немојте се смејати ; ово није смешно , ово је забља. У том проговори

Патријар: Ја мислим, да сам већ једном рекао, да ће народ навек мене наћи уза се, и да ја себе не делим од народа. Али то је понижење да ви мене за две три недеље иамештате, а после да ме збаците. Но управо и када бих хтео, ја овде немам слободне воље. Ето већина ми не да. Но и како се не бих ње држао; ви ми „оферирате“ (нудите) председништво за кратко време, а ови за навек. Никад ви немате ни једног доказа, да је народ патријара за председника бирао. Ја се бојим, да би се из овог могло излећи, да комесар овамо дође. (Народна странка одговара му: ми се не бојимо, ми онда нећемо саборисати). А ја не знам, шта имате толико завирати од тога, што би патријар био природни председник. Мене веже пословни ред као и вас. (Гласови: да гласамо!).

За тим патријар позвове Суботића, да склопи свој предлог, а овај га стави са гласање овако: Ко је за то да се патријар за овај сабор бира за председника, нека каже „да“, а ко није, нека каже „не.“

Милетић захтева, да се поименце гласа, па у том га подупире и народна странка. Неко од те странке рече: Јавно гласање нека жигоше. Стратимировић, Грујић и други од жалуђерске странке купе су око патријара и узрујано договарају се. Суботућ донесе патријару написан предлог, а кад се поврати, народна странка и народ с усклицима га дочека. Најпосле започне се гласање. Бележник прозива редом посланике, а народ свакога глас пропраћа одобравајући или не одобравајући. Гласање би овако:

Са „да:“

Прота Никола Беговић,
Алекс. Белић,
Никола Бошњак,
Јован Груборовић,
Васа Ђурђевић,
Стева Ђурђевић,
Борђе Димитријевић,
Тодор Ерваћанин,

Са „не:“

Ђерман Анђелић,
Стеван Анђелић,
Радослав Андрић,
Нестор Боројевић,
Павле Влаовић,
Никола Григороријевић,
Владика Грујић,
Периша Ђорђевић,

Са „да“:

Др. Павле Ивановић,
Јосип Јорговић,
Светоз. Касапиновић,
Максим Лудањ,
Др. Ника Максимовић,
Борђе Манојловић,
Вајо Маравић,
Др. Светозар Милетић,
Др. Ђорђе Милосављевић.
Иса Павловић,
Др. Стев. Павловић,
Лука Поповић,
Стева В. Поповић,
Капетан Приљева,
Михајло Ристић,
Андрија Секулић,
Др. Бранко Стевановић,
Др. Јован Суботић,
Јово Трбојевић.

Не гласаше:

Јаков Вечеринац,
Манојло Жакуља,
Васа Живковић,
Никола Милић,
Лазар Стефановић,
Јосип Трумић.

Са „не“:

Ђуро Даничић,
Лука Дожудић,
Јован Живковић,
Теофан Живковић,
Јован Јовановић, парох,
Владика Кенђелац,
Рафајло Кукић,
Светоз. Кушевић,
Атанасија Мејић,
Јован Миликшић,
Урош Милутиновић,
Јован Михановић,
Др. Ђорђе Натошевић,
Владика Николајевић,
Бонисије Павловић,
Бонисије Шајић,
Василијан Петровић,
Александро Рајачић,
Милутин Ратковић,
Јосип Руњанин,
Тодор Соларић,
Бијеријан Стануловић,
Владика Стојковић,
Ђорђе Стратимировић,
Мајор Тапавица,
Данило Трбојевић,
Гедеон Цветић,
Јулијан Чокор,
Александро Чуповић,
Тодор Шарунац.

Беху ван сабора:

Ђорђе Бранковић,
Стеван Ђурђевић,
Дамаскин Илић,
Живоин Кирјаковић,

Др. Тодор Мандић,
Александро Николић,
Петар Чарнојевић.

И тако за избор председника беху њих 27, против избора 38, не гласаше 6, а не беху на сабору 7. Код овога гласања најбоље се дозна, каквим духом дише сабор, колико је посланика од народне колико ли од калуђерске странке, а колико их не хтеде или не смеде гласати.

И тако прекиде се то кобно питање о председништву.

За тим заподе се реч о предлогу архим. Анђелића. Овај разлаже, да је његов предлог такве природе по којој се нешто одриче. Свој предлог склаша овако: да сабор одлучи, да је патријар законити председник, и да сабор нити хоће нити може бирати председника.

Др. Павловић помену, да Анђелић хоће сада да преничи свој предлог. Он је једном рекао, да је патријар природан председник, по томе дакле сада више не може чи бити претреса о тој ствари.

Б. Стратимировић: Г. Анђелић није рекао природан него законит председник, а као предлагач може поправити свој предлог, па тиме ипак није га изменено. Захтева да се то питање посебице претреса.

Др. Милетић је противан посебном претресу.

Архим. Анђелић одустаје од речи „законити,“ па захтева да се одлучи: да сабор нити хоће нити може председништво избору подвржи.

Јов. Живковић вели, да је тај — Анђелићев — предлог као и његов, па за то одустаје од свога предлога.

Др. Павловић: Ова два предлога никако се не слажу, јер Анђелићев иде на то, да се никад не може бирати председник, а Живковићев, да се само за сада не може бирати. Овде су дакле два посве различита начела.

Др. Милетић захтева, да се разговетно склопи Анђелићев предлог. Захтева, да се разлог каже Анђелићеву предлогу, јер га тај карактерише. Нека се дакле каже: пошто је патријар природан председник, нити и т. д.

Јов. Живковић признаје, да његов предлог није истоветан са Анђелићевим, јер је он начелно признао, да сабор има право бирати председника, а само за сада да се не треба упуштати у избор, пошто фактично (у ствари) имамо председника.

Др. Суботић вели: Кад какав предлог дође до гласања, ваља га тако удесити, да дође у њошто се види из претреса да треба да дође. Ми кажемо, да треба бирати председника, јер га немамо, а Анђелић вели, да не треба, јер је природан. Ваља да се види како је у записнику. (Бележник Бранко Стевановић оде кући по записнику).

Патријар: Анђелић је само рекао да нећемо да се упуштамо у избор.

Др. Павловић Анђелићу: Како да се ви удаљујете од природе, та то вам је био темељ?

Архим. Анђелић: Ви подмећете мени оно што ја нисам рекао. Ви сте управо стајали на темељу природном. Ја сам рекао природан у том смислу, што је законит. Предлаже: да сабор одлучи, да је изабрани патријар законити председник.

Др. Милетић: Ми не знамо по ком је закону законит. Ако је по позитивном (начињеном) закону, онда не треба да се каже „изабрани.“ Јер што је патријар изабран за патријара, не иде отуда, да мора бити и председник.

У том Бранко Стевановић донесе записник. У њему би записано: да овај сабор нити може нити хоће избора председништва у претрес узимати.

Др. Павловић: Тада предлог нема смисла, сасвим је неупутан.

Др. Живковић вели: да он свој предлог задржава, ако се у Анђелићев предлог не уметне реч „овај.“

Ђ. Даничић мисли, да је место „овај“ разговетније да се каже „садашњи,“ али кад се то није рекло код Суботићева предлога, не треба ни овде.

Др. Суботић: Предлог Анђелићев прекинут је, јер он иште да се сабор не упушта у претрес о избору председника, а сабор ево три четири дана то претреса. Дакле ви, г. Анђелићу, немате предлога, ваш предлог оде у ветар (у исти мах Суботић духну преко длана показујући како предлог оде у ветар, публика се осмехну, Анђелић се нађе у забуни).

По том би гласање о предлогу Живковићеву. Већина би за његов предлог. Гласање испаде онако исто као и при пи-

тању: хоће ли се бирати председник или не. Прота Стефановић беше изишао из сабора.

Жупан Кушевић захтева, да се сабор за сутра одгodi, па да се сутра бирају перовође.

Др. Милетић хоће да се сабор још данас састави, па предлаже да двојица од старих остану, а двојица још да се изаберу.

Др. Павловић захтева, да се седница продужи, јер кад се може по другим местима по четири и више сахати саборисати, заиста се може и овде, а не да једаред почине у пола десет а други пут и после једанаест ја; то захтевам, иначе свечано се ограђујем као посланик. Кад кажемо, троши се, а ми радимо.

На то владика Грујић предложи, да се сабор одложи на четврт сахата ради договора, кога да изаберу за перовође. За тим буду извикивањем изабрани за перовође: др. Натошевић, прота Мејић, др. Стевановић и др. Касапиновић. Тиме се заврши седница.

Тридесет други дан.

2. Јулија, у среду. Саборска седница. Започе се у $\frac{1}{2}$ 10 сахати пре подне. Саборница је дубком пуна слушалаца. Прочита се записник јучерашње седнице и предаду неке молбе. Др. Суботић захтева, да се у записнику назначује, ко је за који предлог говорио. То се прими. Даље др. Суботић захтева, да се саврши комоговинска ствар, пре него се започне дневни посао, јер је та ствар журна. Но то се не учини, јер у том архимандрит Живковић изиђе на среду са својим предлогом, да се сабор одгodi. Као што се сазнalo, тога предлога ради одгode није донео арх. Живковић из своје главе, него по наговору своје странке, која ради тога имаде свој особити збор.

У овој седници јасно изиђе на видик, шта смера калуђерска странка. Она хтеде да се одгodi сабор, а народна странка пристаде на то, али тако, ако ће се најпре сврши пословник, оверовљење, уређење сабора, изборни ред и друге прешније ствари.

Калуђерска странка хтеде, да се још данас претресе тај предлог, који донесе архим. Живковић, а народна странка захтеваше, да се најпре о томе промисли и договори, па онда и шоменути прешни послови сврше. Све заједно, калуђерска странка имаде неких особитих намера, а поглавита ће бити та, да се сабор не састави, уређење и изборни му ред не установи, како ће и на јесен, кад се сабор опет сакупи, калуђерска странка бити у већини.

Архим. Живковић проговори: Пет је недеља — а није него четири, јер се 1. Јунија сабор састао а сутра дан отворио — како се започео сабор, а још се не може казати, да је састављен, а 10.000 фор. издано је на саборске трошкове. Без великог трошка не може се даље радити, јер је сабор напречаш позван. За то време није се ништа радио. А ипак се ни одјако моћи много урадити, пошто најпре треба да се дочекају изјаве од народа, о школама, о дотацији свештеника и т. д. Ваља најпре набавити стални темељ, да би се могло радити. Саставом се кад нико не саборише, мори нас притисак врућине. Многе общине изјавише, да нису задовољне саборским одлукама од год. 1865., треба dakле дати времена, да се свештеници сваки у свом подручју са народом посаветују. Пошто dakле нема готових послова од одбора, мисли да се даље не може радити. Ваља да тражимо начина, како да помиримо самоуправу общинску са свештенством. Ваља да познавши поместне користи нађемо кључ за ту поимиру. Предлаже dakле: да се оверовљење сврши, па онда да се сабор одгodi на два месеца, но да се за то време остави одбор од 11 особа, који ће спремити предлоге, уживајући посланичке дневнице.

Прота Стевановић рече: „Могуће је, да ће се предлог о одгођењу овог сабора, чрез г. архимандрита Живковића учињени, уважити, за то пре него што би се тај предлог у претрес узео, имам ја, сл. саборе, један журан предлог који одложења не трип; а то је овај:

Сабор народни од год. 1864—5. као законодавно тело у делима црквеним и просветним нашег народа наше вероисповести донео је закључке неке, међу којима је и о дотацији

свештенства; ове је закључке пресветли цар и односно краљ под 10. Авг. 1868. потврдио и дотичним министарствима као екзекутивним властима заповедио, да расположе, да они од 1. Јан. 1869. у живот ступе.

Ови су саборни закључци постали за нас некако законом, који се сходним мерама, као сваки други закон, остварили има.

Но знамо, да се овај закон, или решкрипт само у нечemu, а у многима није се остварио. Ја ћу овде да говорим само о дотацији свештенства.

У смислу истог решкрипта распоређене су парохије на известне класе са известном платом; ову плату имају дотичне общине у смислу истог решкрипта по порезном кључу, или по својима околностима прирезати, и у провинцијалу исте общине саме, а у војеној граници политичне власти прикупити и свештеницима месечно издавати.

Свештеници, поне у оном пределу, где ја живим — а чујем од неке моје браће, да је и код њи тако — које у смислу овог решкрипта, које пак у нади да ће сталну плату добивати, престали су штолу и бир изискавати; ово нису изискавали, ал нису ни плате добијали, јер общине, којима је искључиво право дано, плату разрезати, нису хотеле то учинити, а много мање — с малом изнинком — плаћати, но ни штолу ни бир давати.

Свештеници су чешће тога ради и својим духовним и политичним властима прибегавали и молили, да им се поне предујам какав буди из какве касе даде да живити могу. Истина да су обе власти чешће опомињале общине, да оне плату разрежу и свештенику издају, ал их к томе принудити власти имале нису, јер прећашњи сабор није расположио, шта да буде у том случају, ако једна или друга община не би хотела прирезати.

Једне су общине додуше давале кад и кад својим свештеницима предујам, друге су давале пак су и престале давати, а многе нису никако давати хотеле, и тако лишавају се и њиове породице свог тако да рекнем насуштног хлеба.

Овом се злу, сл. саборе, што брже доскочити мора. Моји комитенти молили су ме и приликом избора повереника и посланика, а и сада непрестано моле, да њиове јаде и невоље сл. сабору представим.

Исти свештеници налазе се у очајаном положају, и при-
нуђени ће бити и очајани корак учинити, а тај би био: бу-
дући је штола и бир саборно укинут, а плата им се не из-
даје, то ће они, по примеру сваког радника, или надничара,
сами сваку своју службу или рад оцењивати и то у оној
мери, по којој они себе и своју породицу сходно издржавати
могу; хоћеш ли на пример, да ти крстим дете, или да ти
болна причестим, или мртва погребем, да ти вечерњу, ју-
трену или литургију одслужим, плати ми толико и толико;
— и ја не верујем да има власти, духовне или политичне,
тако неправедне, која би свештеника осудила, да он мора
парохијалне дужности испуњавати, ма плате и не добивао,
ма он и породица му од глади скапала.

За то у име моји комитената и проче састрајајуће браће
молим сл. сабор, да би без сваког одлагања сходне кораке
учинио, да свештеници своју плату, у колико то до сада
добијали нису, од 1. Јан. о. г. известно добију. А ти су ко-
раци, по мом немеродавном мњењу ови, — што је укупно и
мој предлог — , да се дотично министарство умоли, да оно
својим подручним надлежателствима наложи, да ова јошт
један пут дотичне общине позвове, да ове за дани им један
кратак срок плату прирежу, а политичне власти да прикупе
и свештеницима да издаду, с тим додатком, да ако общине
не би и за овај рок хотеле плату прирејати, онда политичне
 власти да буду обвезане саме, без уплива общине, исту
плату по порезном кључу разрезати и свештеницима изда-
вати; блажије мере, које би мени познате биле, не воде к
цели; ипак ако би сл. сабор знао друге какве мере, само да
к цели воде, ја ћу и на њи пристати.

Ја молим сл. сабор, да се овај мој предлог као прешан
сматра, и пре одгођења сабора у претрес узме, и сада већ
што о дотацији свештенства, било дефинитивно или провизи-
зорно, углави и одма оствари, јер знамо да су саборни за-

кључци од г. 1865. потврђени топрв г. 1868., пак се бојим да и ови закључци, ако се њиво прешно остварање одма не расположи, могу годинама на своју потврду изгледати, а свештеници очајавају и гладују.“

Др. Суботић хтеде, да се питање о предложеном одгађању сабора стави на дневни ред пошто се сврши оверовљење. То је питање тако замашно, да се о њему треба најпре размислити, нити се може о њему већати пре него се стави на дневни ред. Први је посао сабору, да сврши уређење сабора и изборни ред, а то су одбори већ саставили. Учинићемо, вели, покора ако се сабор одгоди пре него се сврше ти послови.

Св. Кушевић вели, да ћемо онда учинити покора, ако се сабор не одгоди, да се може прикупити грађа од община како би се ствари са свију страна могле развидети.

Т. Стратимировић жели, да се та ствар сутра на дневни ред стави.

Прота Жиковић усваја предлог проте Стефановића, јављајући уједно, да полаже свој мандат, пошто му ванредне околности не допуштају, да даље остане на сабору.

И прота Милутиновић подупира предлог проте Стефановића.

Др. Милетић вели, да је први посао сабору, да се одреди пословник. А да је то потребно, сведочи и данашња расправа. Јер ето је тако замашан предлог тако рекавши преко ноћ изникао и донео се на сабор, а са друге стране предлаже се нека привремена наредба, а забаца се предлог Суботићев о Комоговини за који је одлучено да што пре дође на дневни ред. Кад се важан предлог донесе, треба да се ради одлучног већања стави на дневни ред, јер кад би се преко ноћ замишљен и донесен предлог одмах у претрес узимао, то би био такав притисак, који бисмо и ми од своје стране морали једнаком мером вратити. Жели, да се најпре Суботићев предлог на дневни ред метне па онда овај.

Др. Стевановић донесе четврти предлог рекавши, да има многих прешних послова, па за то би ваљало одредити одбор, који би разгледао ствари па јавио сабору које

су прешне, да би сабор могао наредити о њима што је потребно.

А. Секулић побија арх. Живковића да нисмо спремни, те вели, да онај, који се није обзирао и распитивао шта народу треба, није се требао ни примати послаништва нити доћи на сабор као с гладним грлом у јагоде.

Јов. Живковић вели, да начин архим. Живковића није коректан — правилан — како је свој предлог донео. Али тако чини и противна странка. Тврди, да је прека потреба, да се плата свештеничка пре сврши него уређење сабора. Народ не зна шта је то „устројство“ — уређење — (ох!) сабора. Ја, вели, говорим искрено. Народ само хоће да се што пре уреде ствари између њега и свештенства.

Др. Суботић захтева, да се о том предлогу после већа, јер и сам предлагач иште, да се најпре сврши оверовљење, па онда да се сабор одгodi. Савршимо најпре оверовљење, па ћемо се онда разговарати, хоћемо ли сабор од^г ~~е~~ти или не. Ми неоверовљени не можемо такве ствари ни да ћати се јер кућа је истом онда чиста, кад јој приговора нема. Побија тврђење Јов. Живковића, да је и народна странка предлоге преко ноћ на сто сабора доносила, и доказује, да се навек о њима најпре у одборима договарало, па су онда на дневни ред стављани.

Др. Милосављевић: Г. архим. Живковић каже, да је његов предлог прещан, па вели, да најпре свршимо оверовљење па онда да се разилазимо. Г. прота Стефановић истом чу то па завапи: немојте ако Бога знате, ово је прешније што ја предлажем. Шта ту сада да се ради? Дајте нам дакле најпре пословник, да вежемо и себе и председника, да имамо реда а не како ко хоће.

Др. Павловић: Ја бих рекао, да се не зна управо, шта је хтео казати г. Јов. Живковић. Није говорио о главној ствари, о којој је реч, него је околишко. Он вели, да говори искрено (Живковић: навек!) а ја мислим, да је и до сада говорио искрено, јер иначе морали бисмо помислити, да је где који пут и неискрено, дакле са каквом скривеном мисли на овом сабору говорио. Али ако је он искрен, ми ћемо ево

бити још искренији. (Овде владика Грујић упада у реч говорнику и прекида га, а овај му одговара: ја вас, г. епископе нисам ништа питао — допустите да говорим). Противна странка мора припознати, да је њен предлог преко ноћи изашао, и на сабор нама изненада донесен. И она ће вља да хтети, да се тај предлог што боље разбистри и претресе. Кад га је дакле она преко ноћи смислила, нека и нама допусти, бар преко ноћи да се о њему размислимо, па сутра о њему да разговарамо. —

Б. Стратимировић упаде у реч рекавши: да се тај предлог — др. Павловића — прима, а и он је предлагао да предлог архим. Живковића сутра дође на дневни ред.

Др. Милетић: Овај сабор никако се не може упуштати у одлучну расправу за народ, док сабор не буде оверовљен. (У народу вичу: живео! Патријар пита свога секретара за неког Новосађанина, ко је. Секретар не зна да му каже, а он претећи публици виче гњевно: ви сте слушаоци, ви немате овде викати: живео!). Г. архим. Живковић вели, да нисмо преправни. Ја мислим, да је сваки измерио своју снагу кад је овамо дошао. Али ако баш хоћете да се одгodi сабор, онда најпре да свршимо уређење саборско са изборним редом па онда реците нек се нов сабор сазове. Ми и онако овде не замењујемо поднуне вољу народа, за то нека се сабор најпре уреди по репрезентативним (заменичким) начелима, па онда нека такав сабор ради. Ако је плата свештенничка прешна, ни ми то нећemo да се одлаже. Ми баш хоћemo мир између народа и свештенства, али ја одричем право овом сабору, да пре него се оверови може што за народ одлучивати.

Св. Кушевић: Г. Милетић каже, да нисмо вредни доносити одлуке, а хоће да се о пословнику већа.

Б. Стратимировић захтева, да се предлог архим. Живковића сутра на дневни ред стави.

Др. Суботић на то прихвати: ви кад хоћете у делегације, а ви идите, ми можемо и без вас радити.

(Ово Суботић за то рече, што знаде, да се Стратимировић хити да оде у Беч, куда га је одредио сабор угарски као члан делегационог одбора, који ће се са одбором аустријских

дружавника о неким заједничким стварима између Аустрије и Угарске договарати. С тога Стратимировићу као да није било стало до тога, шта ће србски народни сабор свршити, него да он може на пут кренути се.

Јов. Живковић приста на то, да се одмах не претреса предлог архим. Живковића, него да се одреди, да сутра дође на дневни ред.

У том се и патријар умеша, захтев да се предлог Стефановића стави на дневни ред, да, вели, свештенство не очаја. Уз ово по своме обичају стаде гњевно говорити, да су нека господа ишла од села до села по Срему те народ наговарала, да не плаћају свештеницима плата по одлукама саборским од г. 1865., и да су их неке общине и послушале. (У публици: Та то су консисторије испод руке преко свештеника чиниле). Та господа не поштују закона царева и подговарају народ, те овај на местима неће ни общтина да уређује, (у публици: а ви, владике, поштујете, — ви сте консисторије уредили! — Велика врева и узрујаност. Патријар, наставља:) ја хоћу да се данас у претрес узме предлог против Стефановића. (Роди се још већа вика и узрујаност. Др. Милетић рече: На тај начин нећемо расправљати. То је од вас тероризам. Посланици устају: то је тероризам. Кушевић: од вас је тероризам. Народни посланици: ми под таквим председништвом нећемо овде седети).

Др. Милосављевић (наведен особито потврдом патријаровом на народне посланике као да буне народ) повиче: Председник се не влада како ваља, па већ тим показује да није вешт за председника, јер износи амо оне ствари које нису за сабор а опадањем вређа достојанство овом сабору. Свештенство ћипа са седишта — породи се с обе стране врева. Зачу се вика владике Грујића, који диже своју палицу, стаде лупати песницом по столу па гњевно викати на др. Милосављевића, да он нема права укоравати председника, најпосле дође до тога да му рече: „ти не смеш председника укоравати.“

Узрујаност би све већа и забуна и међу посланицима и у народу. Патријар је у великој забуни те не зна шта

да ради. Чује се где виче: господо, молим вас! К њему трчи час овај час онај од његове странке — к њему приступају као обично и владика Грујић, Кушевић, Стратимировић. Најпосле дршћући зазвони рекавши: да ради велике узрђаности за данас распушта сабор. Патријар изилази напоље. Публика виче: живео народ, живели народни посланици! Велика врева и напољу у ходнику. Један од млађих свештеника, Р. А., пролазећи кроз публику, стаде нападати на народ и викати: ви иисте народ. Из народа повикаше: издајице, издајице!

Тако се сврши ова кобна седница око 11 саходи пре подне.

Тридесет трећи дан.

3. Јулија, у четвртак. Данас изјутра пођоше неки посланици у обично доба — око 9 саходи пре подне — у саборницу. Али на вратима мајистратским нађоше прилеђен лист без подписа, у ком се јављаше, да тај дан неће бити саборске седнице. Узрок том не каза се никакав. Посланици народне странке узнемирише се, сакушице се у саборској дворани те стадоше већати, шта да се ради. Најпосле одлучише, да се одмах пошље к патријару депутација, која ће га запитати, за што се данас не држи седница. За ту депутацију бише изабрани: др. Суботић, М. Лудајић, К. Пуљо. Депутација се забави код патријара читав саход. Вративши се у саборницу к посланицима, који је нестриљиво чекаше, јави, да јој је патријар казао, да са слабостима своје није могао држати саборске седнице, јер се ових дана уморио, за то за данас нека одбори раде своје послове.

Депутација приговори патријару, да се он даје наговарати од калуђерске странке, занемарујући народну странку. Патријар рече, да му се прети, да народна странка хоће да руши цркву и обори свештенике, да народна странка насрће и на сабору на свештенство. Депутација му одговори: ако је народна странка који пут и жешћа, наводи је на то друга странка, која је изазива и којешта потвора на њу, као што је и то, да она хоће да руши цркву, скврњави светињу и

т. д.; народна странка не може то немарно трпети, а патријар да не слуша којекаквих наговора од противне странке, заиста би више добра и себи и народу учинио. Депутација уједно објави патријару, да народна странка никако неће допустити, да се одгodi сабор, док се не сврши оверовљење, не састави пословник, уређење сабора и изборни ред, и док се бар за време не сврше послови који се нађу за прешире као што је и плата свештеничка. Патријар зажели, да се како од једне тако и од друге стране по неколико чланова заједнички договарају о саборским пословима, како би се пре до слоге дошло. Депутација то радо прихвати. Сакупљена народна странка дозвавши за ово, одреди између себе особе, које ће са другом странком зборити и договарати се о саборским пословима ако буде потребно. Те особе беху: др. Суботић, К. Пуљо, М. Лудајић, др. Милетић, др. Павловић, др. Милосављевић, др. Стевановић и др. Ивановић. Одреди се уједно, да се народна странка опет по подне ради даљег договора састане.

По подне у 6 сајати састане се народна странка. Патријар поручи, да жели да му дође др. Суботић са још двојицом народне странке. Оду к њему др. Суботић, М. Лудајић и др. Стевановић. Затекоше патријара у друштву тројице владика. Патријар им, као што је један члан депутације запамтио, изговори ове речи:

„Господо, ви сте — осим г. Пуље — пре четири недеље били сведоци мојој превеликој радости, са којом сам сабор отворио. Али та радост претвори се за трајања седница у највећу жалост; јер управо са ваше стране, господо, пало је доста речи, које су највећније чувство наше врећале, шта више један махнит усудио се посумњати и о самој непорочности матере божје. То наведе ону странку, коју ви клерикалном називате, но у којој — као што ћете сами допустити — и других стихија има, да положи своје мандате, и ево преда мном је положен 31 мандат, а 3—4 још очекујем. Ви ћете, господо, увидети, да ја код таквих околности са мањином више саборисати не могу, у толико мање, што је, као што сами наредисте, за донашање одлука, мислим, потребна

абсолутна већина. С тога ја распуштам овај сабор, и мислим, да ћемо тај корак и пред високом владом и пред народом моћи оправдати. Но ако ваша странка има ради овога да да какву изјаву, или протест, изволите саставити и мени предати. У осталом будите уверени, да ћу ја са своје стране својим упливом код високе владе посредовати, да се са ор још ове јесени сазове, како би свој велики задатак за добро мoga свештенства и осталог народа сретно савршио.“

Депутација му на то рече, да на то ништа не може одговорити, док се не разговори са онима који је послаше.

Кад се поврати депутација и народна је странка жељно саслуша, одлучи се, да опет иде депутација к патријару, и да му јави, да је жеља посланика, да сазове саборску седницу па ту објави, да сабор распушта, јер заиста није у реду и да је зазор и срамота пред светом, да се тако разилази сабор, пошто се ни мандати на сто сабора не положише.

Пошто у ту другу депутацију не хтедоше ући др. Стевановић и стари Пуљо, који је сродан са патријаром, овај, како сам рече, с тога, што је једном патријару рекао „с Богом“ па неће више с њим да има посла, оде од пређашње депутације др. Суботић са др. Ивановићем и М. Лудајићем. Патријар им одговори, да никако не може више сазивати сабора. Депутација навали на њу, да одрешито каже, еда ли сасвим распушта сабор или га само одгађа. Патријар после многога затезања, не знајући дуго како да одговори, најсли рече, да сабор само одгађа. !

Заиста је жалост кад један народ има на челу таковога прквеног поглавара, који нема своје воље ни сталнога правца, него се равна по туђим наговорама, не размишљајући сам о ствари! Најпре рече, да један дан пре није држао саборске седнице ради своје слабости, по том рече, да распушта седницу а најпосле да је одгађа! Већина је на његовој страни и она га изабра за „природног“ председника, па ишак ова полаже мандата према народној мањини, а патријар зна, па и неће да врши своје дужности председничке, угађа неколицини, која само своје користи тражи а њега ради тога само у мрежу своју заплеће, уместо да народу

угоди! Сазваће се и други сабор, јер народ је жив, па само да не буде: последња горе од прве! Јер народу је већ додијало чекати милости из калуђерских руку. Ваља већ једном да смо на чисто: ко је господар -- народ или калуђери, и да ли ће народ, који их храни, допустити, да се њим овако недостојно титрају!?

Сакупљена народна странка одлучи, да се сутра дан у 8 сајати састане, па да чини даље што јој ваља чинити.

Тридесет четврти дан.

4. Јулија, у петак. Заказани збор за 8 сајати одложи се за 11 сајати, да би се могло саставити оно што је потребно против незаконитог дела патријаровог.

На збору, који се држи у 11 сајати пре подне, одлучи народна странка, да се против одлагања сабора преда:

1. Ијава и протест патријару;
2. Представка угарском министру Етвешу; а ако буде потребно
3. Представка њег. вел. краљу.

Ово све подписало је њих 29 посланика од народне странке.

Уједно је наређен одбор, који ће то све опремити. За тај одбор одређени су: др. Суботић, др. Милетић, др. Павловић и Васа Ђурђевић, навластито с тога, што станују у Новом Саду.

За одбор, који ће однети те представке и наустице их подпомоћи код министра угарског, а ако устреба и код краља, бише одређени ови саборски посланици: др. Суботић, др. Милетић, др. Милосављевић, М. Лудајић, Ђ. Димитријевић, Н. Максимовић, др. Касапиновић, прота Беговић.

Исти дан дознало се, да је калуђерска странка јуче држала свој збор у двору патријарову. Ту се заподе разговор о полагању мандата. Ђ. Даничић, који се још пређе спремаше да положи свој мандат, рече на томе збору: да се са тима људма —

мислећи народну странку — не да саборисати. Исти је пређе са таковим речма телеграфисао и својим бирачима, да не може остати на сабору.

И Ђ. Натошевић објави, да хоће да положи свој мандат. Неки хтедоше, да се какогод измира учини са посланицима народне странке. Неко пак помену, да не може бити мира са онима, који поричу „непорочност“ матере божје, и руже свете отце. Поглавити узрок полагању мандата ове странке би тај, што им вештиji говорници, као Св. Кушевић, Јов. Живковић, Ђ. Стратимировић одлазе, те ће она остати без својих вођа, а осим тога народна странка умножиће се посланицима што ће још доћи. Би узрок и тај, што се узрујао народ изван сабора, те се људи од калуђерске странке побојаше, да их јавно не наружи и не занесе се и у друге какве крајности. На збору помену неко и то, да се из Бачке налазе у Карловцима око 100 беспосличара који долазе на сабор, пак да се од њих бојати, да каква зла члановима калуђерске странке не учине. А незгода је онда у толико већа, што у мађистрату карловачком, колико се дознalo, нема више од 12 пандура, па би од њих слаба обрана била. На то мајор Т. рече, да је лако томе доскочити, ишто саме више уредбе за то номоћ одређују, па би dakле лако било позвати војничку помоћ из Варадина. Световни свештеници одупреше се томе рекавши, да ће сви пре своје мандате положити него допустити да то буде, јер, рекоше даље: лако је калуђерима и официрима, они ће у намастире и у своје компаније, а свештеници морају у народ, па ће народ казати, да су они позвали војнике, да сабор растерају.

Цела је истина, да последњих дана би велика узрујањост како међу посланицима обе странке тако и у народу изван сабора, али није истина, да је когод смештао какво насиље учинити, или да је било ту каквих беспосличара из Бачке или од куда с друге стране. Па је ипак патријар одмах сутра дан наредио, те је једна компаније војничка у Варадину стајала спремна од тога дана — уторника — па све до понедеоника друге недеље. Би у Карловцима и прилепљених листова, у којима се прећаше патријару као од народне

странке, а те листове очевидно припремише људи од калуђерске странке, да би само оцрнили народњаке, а калуђеровце и народ озлоједили на њих.

Као што се уобщите дознало, жупан Кушевић поглавито је навео патријара и чланове калуђерске странке, да положе мандате и да се распусти сабор, а то поглавито за то, што ће сабор остати без својих вођа. Ђ. Стратимировић био је на збору изнајпре противан томе, да се изван сабора положу мандати, пошто је то, како рече, непарламентарно и управо срамота за посланике. Најпосле одлучи се, да се изван сабора положе мандати.

За трајања једнога збора калуђерског последњих дана улазио је једном и патријар. а и му Јован Живковић помену, да он не треба да је на том збору, пошто он не треба за то ни да зна и пошто он треба да је изнад странака, а збор што сврши самостално, њему ће кад устредба јавити. На те речи патријар остави збор. Иначе Јован Живковић на зборовима не хтеде отворено са својим мишљењем на видик изићи, да ли да се положу мандати или не, али из речи му провириваше смер, да се мандати положе. Он вељаше: „мени је све једно како свршите, али и сами видите, да ће се сабор морати разићи, и да ће вас на сабору мало остати.“

Беше поверено патријаровом секретару др. Рајићу, да састави изјаву о полагању мандата, која ће се предати патријару. Секретар ту изјаву састави и донесе, рекавши: ево изјаве, али није моје мишљење, него сам је по упутству саставио! Ђ. Стратимировић рече, да је сувише пространа и да је треба краће склопити. На то се повери другима да је саставе. Као што неки кажу, у састављању учествовао је поглавито Ђ. Стратимировић и архим. Анђелић; веле да је овога руком била и написана. Кад се донесе готова изјава, владика Стојковић помене, да је та изјава местимице оштра те би је требало ублажити. И тако изјава се у нечemu ублажи и са неким изменама прими онако како је ниже у овој књизи штампана

Патријар није учествовао у овом збору. Он је доцније рекао члановима своје странке, да су се у велику ствар

упустили, али се нада, да ће га они подпомагати, и они му се на то заверише.

Полагањем ових мандата смераше калуђерска страна навластито на то, да се сазове нов сабор по царским уредбама — рескриптама —, јер тако мишљаше да ће бити у већини.

Та је изјава од речи до речи гласила овако:

„Изјава

на председништво срб. нар. сабора.

Ваша светост!

Подписани заступници црквено-народног сабора течајем досадашњих седница ово су жалосно искуство себи набавили:

1. Да је мањина сабора при дебатама оним се средстважа служила, коима се никад у парламентарним зборовима послужити нити може, нити сме, осим кад силом жели да до тог аномалног резултата дође, да мањина већину премора, да на све њеним интенцијама служеће предлоге пристаје.

2. Да је иста мањина у течају дебата, имено пак дебате о председничству, најнежније чувство и осећање сваког свестног, својој православној цркви одданога Србина тежко повредила.

3. Да је иста мањина предлог подписаных, у интересу поспешне радње овог сабора и у интересу народа нашег донешен, да се саборске седнице на неко време одгде, и сталан одбор, који ће агенда приуготовити, постави, најгаднијим нападањем на предлагаче и на свога председника, Вашу Светост, кад хтедосте по праву и дужности својој питање до гласања довести, непристојношћу сваком, и на последку, кад ми при предлогу нашем непоколебимо остандосмо, најнеучтивијим изступањем из сабора, прво и од сваког изображеног припознатој правилој парламентаризма: да се мањина закључчима већине подвргнути има, погазила, и тим од нас намерени закључак осујетила:

То ми долеподписани уверени о том, да се са тима нашим созаступницима никако споразумети не можемо, који при

свакој прилици изражују се и дели потврђују, да „међу нама транзакције — измирења — нема;“ који на обарање наше хиерархије, а не на реформе времену и интересу нашег народа сходне смерају — да не би нашу част, достојанство наше јерархије и Ваше Светости даљим безобзирним нападајима, а светињу наше народне цркве профанији изложили, — иступамо из овог сабора и молимо Вашу Светост, да полагање наши мандата примити изволите.

У најодличнијој понизности Ваше светости покорни доле-подписани заступници народног сабора. У Карловци, 3. Јулија 1869. Светозар Кушевић, с. р. Ђорђе Натошевић, с. р. Ђуро Даничић, с. р. Герман Анђелић, с. р. Архимандрит Грget, као посланик Ч. М. М. архиђеџезе карловачке. Витез Паић, с. р. мајор. Ђорђе Стратимировић, с. р. Боројевић, с. р. мајор. Шарунац, с. р. капетан. Михановић, с. р. мајор. А Чуповић, прата с. р. Алекс. Б. Рајачић, Брински с. р. мајор. Јулијан Чокор, с. р. архимандрит грабовачки. Јован Миликишић, с. р. протопресвитер будимски. У. Милутиновић, с. р. протопрезвитер митровачки. Петар Георгијевић, с. р. Стеван Анђелић с. р. парох и заступник. Кукић, с. р. протопресвитер. Тапавица с. р. ц. кр. мајор аудитор. Живковић, с. р. Василијан Петровић, с. р. архимандрит хоповски, као посланик Ч. М дијеџезе темишварске. Кипријан Стануловић, с. р. архимандрит. Атанасије Мејић, с. р.proto северински. Теодор Соларић, с. р. протопрезвитер. Милутин Ратковић, с. р. јеромонах и професор богословије и посланик. П. Влаховић, с. р. прата кикиндски. Радослав Андрић, с. р. парох х. суљошки. Николај Григоријевић, с. р. парох д. с. ивански. Дионисиј Павловић, с. р. парох новобечејски. Лука Дожудић, с. р. парох срб. Боке. Данил Трбојевић, с. р. прата лички. Дамаскин Илић, с. р.

Овој изјави приступајући и ми долеподписани, дајемо на знање, да даљима сједницама овог сабора присуствовати не можемо.

Знаменано као горе. — Арсениј Стојковић, с. р. епископ будимски. Емилијан Кенгелац, с. р. епископ вршачки. Никанор Грујић, с. р. епископ пакрачки. Лукиан Николајевић, с. р. епископ горњо-карловачки.“

Протест и изјава народне странке гласила је овако:

,,Протест и изјава

подписани народни посланици на србском народном сабору у Карловцима године 1869. противу самовластног распушта, односно одгођења сабора од стране њ. св. патријјара-митрополита Самуила Маширевића.

Ваша светости!

Чланови црквено-народног сабора нашег, др. Јован Суботић, Константин Пуљо и др. Бранко Стевановић приобщтише јучер у 6 сајати после подне подписаним члановима истога сабора, да их је ваша светост к себи позвала, и пред њима изјавила, да су 34 члана сабора од оне странке, коју ми клерикалном називљемо, која међу тим и неколико чланова у себи има, што не спадају у клерикални сталеж, мандате своје положила са изјавом, да они, у овом сабору учествовати немогу; да је у сабору овом са наше стране такових речи пало, које и вашој светости не допуштају у средину нашу доћи; да се публика тако понаша, да чланови ваше странке нису од насртја сигурни: те да за то морате сабор распустити!

Ми смо на то к саветовању приступили, и једнодушно пронашли: да се има у седници јавити, да су ти и ти чланови мандате положили, јер док се то не учини, дотле мандати правно постоје; даље да се одлагање или распуштање сабора такођер у сабору објавити има, јер док то није учињено, дотле сабор управ нити је одгођен нити је распуштен: а за то смо одредили, вашу светост умолити и позвати, да за данас седницу сазовете, у њој имена чланова саборских, који су мандате положили, објавите, њихове изјаве на ето сабора положите, и сабору прилику пружите, да оно учини или изјави, што му то по дужности и праву учинити и изјавити ваља; дакле да у тој седници, што се даљег постојања самог сабора тиче, оно изјавите, што држите да имате право изјавити, како би саборски чланови могли извесну подлогу добити за оне кораке које им у погледу на право народа, сабора, и њихово собствено чинити ваља.

У то име послали смо вашој светости депутацију у особама др. Јована Суботића, Максима Лудајића и др. Павла Ивановића. Ови су по извешћу нама даном, вашу светост умолили и позвали да за данас седницу сазовете и у њој горе наведене предмете званично обавите. Они су даље вашој светости изјавили, да је седница и с тога још нуждна, што писника пређашњих седница које ваља прочитати и одостоверити; они су вашој светости учтиво приметили, да то што су неки чланови мандате положили није разлог да се сабор распусти или на неизвестно време одгodi, будући да скоро сви чланови сабора своје заменике имају; они су позорност ваше светости и на то обратили, да председништво може приступи публике у седницу, истина на своју одговорност, али по свом увиђењу наредити, дакле да у овој околности нема разлога, да се седнице не држе; они су вашој светости озбиљно представили, да се тај начин одгађања или распуштања сабора, кога је ваша светост примила, не слаже ни са достојанством сабора, ни са чашћу саборских чланова, а најпосле ни са угледом нашега сабора ни нашега народа у очима суграђана наших других народности и вероисповести; они су најпосле споменули и могуће посљедице, које ће тај корак вашој светости у самом нашем народу са собом повући; но ваша светост изјавила је на све то, да седнице сазвати нећете, да ћете ствар заједно са изјавом оних чланова, који су мандате положили, угарском министру црквених дела и просвете поднети, па по његовој одлуци или сабор овај у седнице позвати или нов сабор сазвати, и тога ради да одгађате сабор на неизвесно време. Наши су посланици на ово приметили, да се тај корак ваше светости са аутономијом нашем не слаже, и исту вређа; но и ова изјава успеха није имала.

Ваша светост је уз све ове приметбе и представке наших посланика остала при старом закључењу рекавши: па сад како Бог да! Наша депутација вративши се од ваше светости извести нас о свему овом, и тако не могући у седници наше изјаве по припадајућем нашем праву учинити, принуђени смо то допунити овом писменом изјавом, коју вашој светости предајемо:

Ваша светости!

При овом стању ствари држимо ми подписани за најсветију нашу дужност против овога начина поступања са стране ваше светости у обрану права нашега и права наших комитената најевечанији протест уложити. Ваша је светост овим поступком учинила, да ми и не знамо, који су управо чланови сабора мандат положили; да ми управо званично и тога не знамо, да су неки чланови заиста мандате своје положили.

Ваша је светост овим поступком укратила конституираним сабору прилику, да се послужи правом, које му припада кад који члан саборски мандат положи.

Ваша је светост одгађајући самовластно саборске седнице, границе председника преступила, јер ни у којој скупштини на свету не припада право председнику саборске седнице по вољи одгађати, а много мање одгађати на неизвестио време.

Ваша је светост тим одгађањем себи присвојила право, које једино сабору припада, што сте и сами признали, кад сте дали у сабору по вашој странки ставити предлог, да сабор закључи, да се на два месеца одгodi а тим сте право сабора флагrantно повредили. Ваша је светост начином, којим сте сабор распустили, повредила и право сабора, и достојанство његово, и саборску част посланика, и углед самога нашега народа.

Ваша светост повређује право наше, једва једанпут повраћене и законом ујамчене аутономије, тражећи у угарског министра црквени дела решење за ствари, којих решење самом нашем сабору припада.

Ми држимо за своје право и најпречу дужност изјавити, да вашој светости не припада право ни усљед решења угарског министарства, ни без тога народни наш сабор по својој вољи и на вама повољан начин распуштати; јер нити има закона, по ком би вам то право припадало, нити би се могло то право сложити са нашом аутономијом и са користи нашега народа.

Најпосле и ово изјављујемо са највећим болом душе

наше — да је ваша светост овим својим кораком укратила сабору и народу наредбе, које су му као комад хлеба нужне

Наши чланови др. Јован Суботић, Коста Пуљо и др. Бранко Стефановић, које смо ми јуче у јутру вашој светости послали, да питају за узрок, за што се седница не држи, јавили су званично вашој светости, да су ови предмети готови, и да се могу у сабору један за другим у претрес узети и свршити:

1. Пословник,
2. Верификационо операт,
3. Устројство сабора,
4. Изборни ред.

Изјавили су даље вашој светости, да смо ми с наше стране закључили, да се одбор изашље, који ће да изради оне наредбе, ма и привремене, што ће да свештенство, парохијално у погледу на своје уживљење осигурају, и народ у погледу дужности напрема паросима да задовоље. Ово је тако важна ствар по нас, да се морала на сваки начин пре свршити, него што се сабор ма којим начином одгodi.

Осим тога сабор је ствар Комоговине за журну признао, која ради умирсења тамошње браће наше никако одлагања не трији. Наши су горе именовани пријатељи ваше светости изјавили, да нама нити свој образ нити корист народа није допушта прије у одгођење сабора сузиволити, него што се ови предмети сврше, јер смо управо на то позвани, јер смо и већ дотле дошли, да можемо то свршити, и јер се не да ни на који начин оправдати, за што да се сад уклањамо од послла, кад смо толико времена и толико новце потрошили да се у посао упустити можемо.

Што dakле устројство сабора и изборни ред није у сабору предузет и свршен, за којим од 100 и више година уздишемо, и који смо по самом закону и позиву његовог величанства пре свега предузти и свршити имали, што нисмо наредбе за парохијални народ донели, које су нужне да се од свештенства невоља, од народа беда а можда и несрћа одстрани: то пада на одговорност вашој светости и оној странки, која је свакојаким махинацијама на то ишла и до

тога дошао, да се сабор овај распе. Ми перемо руке своје и пред Богом и пред светом, ми ово искрено изјављујемо и вашој светости и народу, пак нек одговара онај који је одговорност на себе узео.

Ваша светост тужи се на поједине чланове, који нису по мињењу вашем, према вашем високом достојанству довољно призрења имали.

Но сабор је наш скуп слободних народних заступника; а дух садашњег времена различан је од оног, који је у пређашња времена главе наше као главе робова земљи у прах притискивао. Може бити, да се вашој светости и вашој странци што учинило увредљивим, што код других на слободније кретање навикнутих људи то није. Но ове би се ствари пријатељским споразумљењем изравнati дале; тога ради сабор расути, то се текко даде оправдати или баш никако.

Ваша светост тужи се и на понашање публике, која нашој странки све одобрава, а противној не одобрава. Ми заиста радујемо се, ако народ наше мисли са одобрењем прими и врати и у толико мање видимо у том разлогу, да се ради тога сабор растера.

Ако понашање публике какве наредбе изискује, то сте могли позвати сабор, да те наредбе донесе, и ми би сигурно све оне предлоге примили, да права јавности са редом и достојанством већања у склад доведу.

Не можемо да вашој светости не приметимо, да је можда држање друге странке, што и неугодним изјавама публике допринашало. Чујемо, да ваша светост рефлектује и на држање публике изван саборске дворане, у ходници магистратске ограде. Но чујемо и то, да су неки чланови друге странке ту публику таковим изразима изазвали, да је сваки сам себи крив, који је што неугодно искусио. Но ово само примечавамо мимогред. Ако је ком неправда учињена, било му је то или сабору јавити, или изван сабора од власти лека тражити; проста притужба једног другог ли члана, док истрага није изведена, не може темеља пружити вашој светости, да једва дочекани сабор у онај пар распете, кад је баш дошао до тога, да рад обиљно започне.

У обрану части своје морали смо још и ово додати: да је наша странка за оно време, док су се нови избори чекали, живо радила, и све свршила, у чему је она одлучни посао водила. А што протустраница није у дотацији свештеничкој вишта урадила, као што је г. архимандрит беодрински у сабору казао . . . за то има она, и председник тог одбора, преосвештени г. епископ вршачки одговарати, јер председника одборског дужност је пазити, да одбор ради и посао изради, који му је повериен.

Овако стоје ствари. Ми дајући овај протест и изјаву, одбијамо од себе одговорност за сваку повреду права народног сabora која је са овим кораком ваше светости скоччана, за сваку штету, која се отуд изроди, и за свако ионижење, које по наш народ од туда истече. Ми смо своју дужност учинили, ми смо свој посао свршили, ми смо искали и искали да се најважнији послови саборски сврше . . . ми смо позив ваше светости, да изашчјемо неколико чланова, па да се са члановима друге странке споразумемо, призели, особе означили, и само позив ваше светости очекивали, да дођемо; но ваша светост нашла је за добро после подне оно за ивишно сматрати, што сте пре подне за нуждно држали. Договор изостане — и сабор се распе. Ми улажемо против тога наш најсвечанији протест, и изјављујемо тако исто свечано, да одговорност за све, што се од туда неугодно изроди, пада на вашу светост и противу-страницу.

У осталом јављамо вашој светости, да ми мандате своје задржавамо, да ћемо са своје стране учинити кораке, за које будемо држали, да су нужни за то, да се право наше и нашега народа одржи.

У Карловцима 4. јулија 1869.

Др. Јован Суботић, посланик земунски с. р. Др. Светозар Милетић, посланик новосадски с. р. Живојин Кирјаковић, старобечејски посланик с. р. Никола Беговић, посланик слуњски с. р. Др. Ђока Милосављевић, посланик вароши Вршац с. р. Др. Бранко Стефановић, посланик изборног среза темишварског с. р. Исидор Павловић, посланик изборног среза

кикиндског с. р. Ђорђе Димитријевић, посланик среза велико-бечкеречког с. р. Васа Ђурђевић, посланик среза осечког с. р. Др. Светислав Касапиновић, посланик панчевачки с. р. Андр. Секулић, посланик градишки с. р. Лука Поповић, посланик в. кикински с. р. Ђуро Манојловић, посланик суботички с. р. Никола Бошњак, посланик жупаније крижевачке с. р. М. Х. Ристић, посланик српске банатске пуковније с. р. Теодор Ерваћанин, посланик II. банске пуковније с. р. Јоса Јорговић, посланик среза вршачког с. р. Др. Никола Максимовић, посланик сомборски с. р. Максим Лудајић, с. андрејског среза посланик с. р. Стеван В. Поповић, сечујског среза посланик с. р. Вас. Маравић, посланик огулински с. р. Стеван Ђурђевић, посланик ђурђевачке пуковније с. р. Јоца Груборовић, посланик II. банске пуковније с. р. Др. Стеван Павловић, посланик и. арадског окр. с. р. Јово Трбојевић, посланик огулински с. р. Стеван Ђурђевић, посланик војничког изборног среза с. р. Др. Павле Ивановић, посланик кулског изборног среза с. р. Алекса Белић, посланик крижевачке пуковније с. р. Ђорђе Бранковић, посланик пропотопопијата сомборског с. р.“

ИМЕНА САБОРСКИХ ЧЛАНОВА.

А. Црквени веледостојници по реду старешинства:

Самуило Маширевић, патријар и митрополит, председник сабору;

Арсенije Стојковић, будимски владика;

Емилијан Кенђелац, вршачки владика;

Никанор Грујић, пакрачки владика.

Лукијан Николајевић, горњо-карловачки владика.

(Александар Нако, темишварски владика, није дошао на сабор изговарајући се да је болестан).

Б. Избрани посланици и заменици им по азбучном реду:

Ан드리ја Радослав, парох херцег-суђошки и на-местник проте мухачкога, свештенички посланик пропотопопије мухачке;

Анђелић Ђерман, архимандрит грgetешки и администратор новосадске епископије, калуђерски посланик архијецеze карловачке;

Анђелић Стеван, парох митровачки, свештенички посланик архијецеze карловачке; заменик: **Стеван Николајевић**, парох голубиначки;

Беговић Никола, прата горњо-карловачки, посланик општина ц. кр. слујинске гранич. пуковине;

Белић Александар, трговац из Гарешнице, посланик општина вараждинске и крижевачке гранич. пуковине;

Бранковић Ђорђе, прата сомборски, свештенички посланик бачке диецеze; заменик: **Јевта Вукадиновић**, парох старо-врбањски;

Боројевић Нестор, ц. кр. мајор, посланик општина ц. кр. личанске пуковине бр. 1.;

Бошњак Никола, трговац у Крижевцу, посланик општине копривничке и т. д.;

Вечеринац Јаков, ц. кр. капетан, посланик општина св. Ђурђевске гранич. пуковине бр. 6.;

Влаовић Павле, прата вел. кикиндски, свештенички посланик темишварске диецеze; заменик је њему и с њим заједно за исту диецеzu изабраном посланику Ђорђу Николићу, прости арадском: **Ђонисије Павловић**, парох ново-бечејски, који је доцније и заменио на сабору Ђорђа Николића, пошто је овај захвалио на своме послаништву;

Григоријевић Никола, ислужени парох деспот-сентивански, свештенички посланик бачке диецеze; заменик: **Јован Марјановић**, парох лалићки;

Груборовић Јован, економ из Чапљане, посланик општина ц. кр. 2. банске 11. гранич. пуковине;

Даничић Ђорђе, књижевник у Загребу, посланик општине горњо-карловачке, загребачке и србско-моравичке;

Дожудић Лука, парох у Срб. Боци, свештенички посланик темишварске диецеze; заменик: **Стеван Болманац**, парох у Срб. Неуини;

Ђорђевић Петар, варошки општинар у Винковцима, посланик општина ц. кр. бродске 7. гранич. пуковине;

Ђурђевић Васа, ђимнас. професор у Новом Саду, посланик више обштина у вировитичкој жупанији; заменик: **Марко Аксентијевић** из Осека;

Ђурђевић Стеван, велики судац жупаније вировитичке, посланик диецезе пакрачке; заменик: **Васа Атанасијевић**, велики бележник града Осека;

Ђурђевић Стеван, трговац у Питомачи, посланик св. Ђурђевске 6. гранич. пуковине;

Ерваћанин Тодор, трговац из Дубице, као заменик **Деспоту Дедовићу**, посланику обштина ц. 2. кр. банске 11. гранич. пуковине, који ради своје болести није могао доћи на сабор;

Жакула Манојло, ц. кр. оборлађман и пуковински ађутант, посланик обштина отачанске гранич. пуковине бр. 2.;

Живковић Васа, прата панчевачки, свештенички посланик вршачке диецезе, заменици су њему и с њим заједно за исту диецу изабраном посланику **Лазару Стефановићу**: Шетар Предић, парох орловатски, **Александар Стојадиновић**, парох подпорански, и **Ђорђе Мандровић**, парох доловски, (овај је био на сабору неко време уместо Васе Живковића);

Живковић Јован, приседник краљ. бенског стола у Загребу; заменик: др. **Ђорђе Натошевић**;

Живковић Теофан, архимандрит манастира Бездина, калуђерски посланик манастира Ораховице, Пакра и Лепавине; заменик: **Иларион Руварац**, протосинђел у двору патријарову;

Ивановић Навле др. (у лекарији) у Баји, најпре заменик др. **Т. Мандићу**, посланику среза кулеког бачке диецезе; па онда по саборској одлуци као други посланик истога среза.

Илић Дамаскин, јеромонах и наместник манастира Ходоша, као заменика **Корнилија Живковића**, архимандрита и посланика истог манастира, који није долазио на сабор;

Јовановић Јован, парох иришки, свештенички посланик архиђеџезе карловачке;

Јорговић Јосим, бележник у Јабуци, посланик об-

штина протопопије вршачке; заменик: др. Ђока Милошављевић, адвокат у Вршцу;

Касапиновић Светислав др. (у праву), у Панчеву, посланик исте општине;

Кирјаковић Живко, адвокат у Сомбору, посланик потиско-крунског слободног бачког дистрикта; заменик: Јован Јовановић, уредник „Змаја“ из Новог Сада;

Кукић Рафајло, прата петрињски, свештенички посланик епархије горњо-карловачке;

Кушевић Светозар Блатачки, вел. жупан сремски, посланик општина пожешке жупаније; заменик: Никола Стојановић, општински бележник у Вуђу;

Лудајић Максим, приседник судског стола цештанске градомеђе, посланик општина протопопије будимске; заменик: Петар Лупа, мерник у Номазу;

Максимовић Јован, адвокат у Винковцима, посланик бродске пуковине; овога је избор био неправilan, те је доцније на његово место други изабран (погледај: Тапавица Новак);

Максимовић Никола др. (у праву), велики варошки бележник у Сомбору, посланик сомборске општине; заменик: Никола Лугомерски, варошки сенатор у Сомбору;

Мандић Тодор др. (у праву), саветник угарског министарства просвете у Будиму, посланик општина среза кулског; заменик: др. Ивановић Павле, лекар у Баји (погледај: Ивановић Павле):

Мандровић Ђорђе, парох доловски (погледај: Живковић Васа);

Манојловић Ђуро, адвокат у Суботици, посланик исте општине; заменик: Божидар Вујић, поштар у Суботици;

Маравић Вајо, исписани наредник из Дрежнице посланик општина ц. кр. огулинске пуковине;

Мејић Атанасија, прата северински, свештенички посланик диецезе пакрачке; с њиме заједно изабрани су за посланике истој диецези: прете Александар Чуповић и Тодор Соларић. Заменици: Јован Иштековић, парох

кобашки и конс. приседник, Андрија Бирач, парох и конс. приседник из Грђевца, и Илија Бранковић, парох клиски;

Милетић Светозар др. (у праву), адвокат и уредник „Заставе“ у Новом Саду, посланик општине новосадске; заменик: Антоније Хацић, секретар „Србске Матице“ у Новом Саду;

Миликишић Јован, прота будимски и парох св. андријски, посланик protопопије будимске;

Милић Никола, ц. кр. капетан, посланик општина ц. кр. 1. банске 11. гранич. пуковине;

Михановић Јован, ц. кр. мајор, посланик ц. кр. тителског гранич. пешачког батаљонског среза;

Милосављевић Ђорђе др. (у праву), адвокат у Вршцу, посланик општине вршачке; заменик: Антоније Хацић, секретар „Србске Матице“ у Новом Саду;

Милутиновић Урош, прота митровачки, свештенички посланик архијереје карловачке;

Натошевић Ђорђе др. (у лекарији), као заменик Јовану Живковићу, посланику жупаније сремске а по одлуци саборској као заменик Огњеславу Утјешеновићу Острожинском, који је био изабрани заменик вел. жупану Свет. Кузевићу, па је захвалио на томе;

Николић Александар Рудњански, посланик општина protопопије вел.-бечкеречке; заменик: Ђока Димитријевић, адвокат у Вел. Бечкереку;

Николић Ђорђе, прота у Араду, свештенички посланик темишварске диецезе (погледај: Влаовић Павле);

Павловић Исидор, диштр. сенатор у Вел. Кикинди, као заменик др. Суботићу, посланику општине вел. кикиндске, који је на послаништву захвалио за то што је у исто време и у Земуну за саборског посланика изабран, па је на његово место дошао Иса Павловић као самосталан посланик;

Павловић Стеван др. (у праву), адвокат у Новом Саду, посланик општина арадске protопопије;

Пајић Ђонисије, витез и ц. кр. мајор, посланик општина ц. кр. оточанске пуковине бр. 2.;

Петровић Василијан, архимандрит ћеповски, као

заменик Стевану Михаиловићу, архимандриту, посланику манастира св. Ђурђа и Бездина, који је захвалио на послаништву и уступио га њему као заменику;

Поповић В. Стеван, посланик протопопије мухачке;

Поповић Лука, бележник у Вел. Кикинди, посланик исте општине: заменик: Пера Видак;

Приљева Кузман, ц. кр. капетан у миру, у Глини, посланик ц. кр. 1. банске гранич. пуковине бр. 10.;

Пуљо Константин, велики судац у Араду, посланик општине арадске;

Рајачић Александар Брински, барун и ц. кр. мајор, посланик општине Сремских Карловаца; заменик: Павле Кречаровић, професор у ђимназији карловачкој;

Ратковић Милутин, јеромонах, свештенички посланик епархије горњо-карловачке;

Ристић Михаило, адвокат у Белој Цркви, посланик општина пр. војничке гранич. пуковине бр. 14. и општине бело-цркванске;

Руђанин Јосип, ц. кр. мајор, посланик општина ц. кр. петроварадинске гранич. пешачке пуковине бр. 9.;

Секулић Андрија, економ, посланик општина ц. кр. градишканске гранич. пуковине;

Соларић Тодор, прата дароварски, свештенички посланик дијецезе пакрачке (заменик као код Међића Атанасија);

Стануловић Тиријан, архимандрит и настојник манастира Привине Главе, калуђерски посланик манастира Ковиља и Бођана у бачкој дијецези;

Стевановић Бранко др. (у лекарији), посланик општина протопопије темишварске; заменик: Ђорђе Димитријевић, адвокат у Вел. Бечкереку;

Стевановић Лазар, прата бело-цркванске, свештенички посланик вршачке дијецезе. (Погледај: Живковић Васа);

Стратимировић Ђорђе, приватник, посланик вел. бечкеречке општине; заменик: А. Сандић, ђимнасиј. професор у Новом Саду;

Суботић Јован др. (у праву), адвокат, посланик општине земунске;

Тапавица Новак, ц. кр. мајор-аудитор, посланик општине бродске, који је дошао на место Јована Максимовића (погледај: Максимовић Јован);

Трбојевић Данило, прота, свештенички посланик епархије горњо-карловачке;

Трбојевић Јово, закупник у Илашкоме, посланик општина ц. кр. огулинске пуковине;

Трумић Јосип, ц. кр. капетан, посланик општина ц. кр. петроварадинске гранич. пешачке пуковине бр. 9.;

Цветић Гедеон, архимандрит месички, посланик манастира Месича и Златице са филијалом Бајашем; заменик је: Лукијан Јеремић, игуман алатичко-бајашки;

Чарнојевић Петар, властелин, посланик општина вел.-кикиндске протопопије; заменик: Никола Вукићевић, приправнички професор у Сомбору;

Чокор Јулијан, архимандрит и настојник манастира Грабовца, калуђерски посланик истога манастира;

Чуповић Александар, прота, свештенички посланик диецезе пакрачке (погледај: Међић Атанасија);

Шарунац Тодор, ц. кр. капетан, посланик ц. кр. петроварадинске пешачке пуковине бр. 9.

И тако овим завршујемо кратку радњу народног сабора нашег. Срећа нас на послужи, да што у главном српшимо, како сав народ србски жељаше. Народни посланици истина се разиђоше са тужном успоменом, али са поузданом надом, да ће настати боље време и осванути дан, када ће покајати повређено достојанство народа свога.

Додатак.

По свршетку саборске радње догодише се још неке ствари, које се тичу сабора и које је вредно споменути, што ево овде и чиним, и ако је ова књига изашла много про-стрија него сам обећао и надао се.

Да патријарх Самуила доиста наведоше његови при-тврни пријатељи да верује, да народна странка намерава чак и на живот његов срнути, види се из његовог теста-мента, који одмах за тим написа и који је — како га на-штампа лист „Панчевач“ у број 44. год. 1870. — гласио од речи до речи овако:

„Во имја Оца, и Сина, и свјатаго духа.

Располажем: да, ако у бурном и узрујаном овом вре-мену најрасном смрћу умрем, синовац мој, Самуил Маши-ревић, судија при краљевској табли, наследник оне половице имјенија мог буде, с којом по закону свободно распологати могу. — Ако ли чак насиљственом смрћу умрем, и, као што ми се прети, убијен будем, онда искључујем народни фонд од сваког наследија мог, и остављам цело моје у Карловци и у Даљу находеће се движимо имјеније гореспоменутом си-новцу мом Самуилу Маширевићу, амин.

У Карловци, 10. јулија 1869.

Самуил Маширевић,
патријарх.“

Овај је тестаменат прочитан у седници пештанској варошког суда 24. Марта п. р. 1870., где се и сада у изворнику налази. У том тестаменту показа патријар Сamuило и своје неизање и ружно непоуздане и нељубкост према народу ~~стали~~ — неизање с тога, што половином ~~житиља~~ свога нема права уређивати ~~и~~ каквом смрти умръо а он то није знао, а ружно непоуздане и нељубкост, што је од свога рођеног народа, коме је црквена глава, зазирае, па и после смрти своје хтео му напакостити. Јер и да је ~~наследником~~ смрти умръо, за то није сав народ крив, да на њему туђе грехе каје.

Мало за тим изда патријар Samуило посланицу народу србском, која је гласила овако:

„Православном народу србском.

Од кад је један део србског народа под својим патријаром, Арсенијем Чернојевићем у ове земље дошао и овде се настанио, прешли су преко главе његове силне буре и олује; он је претрпио за то време грудних мука, бивао је у разним невољама, морао се борити са свакојаким непријатељима, свакојаке нападаје сузијати и одбијати од себе. И у свима тима мукама и невољама, у свима тима борбама и одпорима стајали су пред народом црквени представници и духовни пастири његови; они радише, борише се, трпише с њим, тешите га, а сврх свега тога бдише и пазише, да му се црквена и народна свест, која га је држала у јединству, не угаси или не замути.

Предходници моји на овој столици бивали су више пута у тешким приликама, имали су у животу свом тешки часова; али рекао би, ни један није био у тој неприлици, у којој се ја налазим, ни један доживио није такви незгода, с каквима је испуњен скоро сваки час живота љуга, од како сам патријархом постао.

У борби њовој прогиву спољашњи јавни и тајни непријатеља народа свога и своје цркве учествовао је сав народ,

и као год што су налазили они у народу своме најјачу подпору свагда, кад су бранили веру и цркву своју, тај свети аманет предака наши од нападаја; као год што се на глас свога врховног пастира одазивао и на брачник стае народ — тако се исто и народ обраћао у разним својим невољама прво и прво к своме врховном архијереју и у њега је савета и утеше тражио и налазио.

Нападаји ти са стране на народ србски и на православну му цркву нису никад престајали, лав није никад престајао рикати, гледајући и тражећи прилике, да га прогута; стреле су и сад наперене, замке су и сад понамештане; али осим те борбе имамо сада борити се с новим противником, који се служи новим оружјем, али опаснијим по народ и по православну цркву, него што су стреле оне, које се са стране на нас лукаво пуштају. Непријатељ рода човечијег од искони видећи, да не може сатрти народа србског туђом силом, почeo је од неког времена сејати семе мржње и раздора по народу нашем, почeo је одвајати синове од отаца, отуђивати децу од матере своје цркве, која их је духом светим породила и млеком благочестија задојила; и ценати на двоје оно, што би требало једно да остане и што се само као једно одржати може. И баш сад, кад нам је слога нужнија но икада, кад би се само сложним радом и заједничким напором међу туђим и страним и у сваком погледу јачим и вештијим народима као народ србски одржати могли; онда баш хоће посејано врагом семе да уроди плодом; онда се поче показивати, да свезе оне, које су нас држале дотле у народној и црквеној заједници, стадоше код једних попуштати; онда се обелодани, да се сви чланови србског народа и србске цркве православне у питањима, о којима виси живот србског народа, као народа православног, међу собом не слажу; да свима нису преданија отаца света, да сви не мисле и не осећају о светињама једнако и онако, као што су наши стари мислили и осећали, а мислећи тако и осећајући спасавали се и сачувавали се до данашњег дана. Не да се виште скривати, ни тајити: у народу србском појавила се нека тежња, која, ако јој

свестни и побожни народ на пут не стане, у развитку свом даљем може раскинути и растројити устрој народне цркве, а тим истерати из тела народног душу, т. ј. самоубиство учинити.

Опасна та и убитачна по цркву и народ тежња захватаила је већ корена у једном делу народа нашег, и је ли могло бити, да се она не покаже и на самом црквено-народном сабору, који сам по највишој дозволи на дан 1. Јунија о. г. овамо саввао а следећег дана отворио. Из беседе говорене том приликом, видити се може, с каквим сам одушевљењем изишао народним посланицима на сусрет, и како сам готов био пристати на све, што иде у корист цркве и народа мого.

Сабора тога више нема: разишао се, расуо се, баш у оном часу, кад му је требало започети рад и посао, ради којега је сазван. Но томе се не треба толико чудити. Сваки прави Србин, који је видио, какви се посланици бирају на гдекојим местима у сабор, могао је предвидити, да ће се сабор скушити, само да се разиђе, јер међу људма, који не стоје на истом тврdom стапцу камену, који не излазе и не суде с истог становишта, који се у главном не слажу, — не може бити договора, међу онима, који мисле, да би било и грешно и нешаметно дирати у чирте основе, и онима који ође све да поруше и расчисте и да на новом основу нову - зграду подижу, не може никад доћи до споразумљења; људи, који чувају преданија народа и цркве своје, не могу се саветовати и саборисати с људима који се држе начела лажнога разума и који, као што апостол вели, хвалећи се њим, одпадоше од вере. И што је сваки разуман предвиђао, то се доиста и звијо. Данас 3. Јулија о. г. поднели су ми 35 посланика црквено народног сабора писмену изјаву, у којој наводе узроке, због којих су принуђени из сабора иступити и мандате своје положити; а изјави тој приступили су сви епископи, с тим, да ни они у даљим седницама тога сабора присуствовати не могу. Изјава та печатана је и разаслана по народу, и с тога није ни пуждано понављати, рашта су ти посланици, већина у сабору, иступили из сабора, нити ми је нуждно посланика ти помимонце наводити

и означавати овде. Довољно ће бити напоменути само то, да су то таки људи, за које не може нико рећи, да им до цркве своје, да им до блага народа свога нијестало, и да нису увиђали, каквим би плодом уродила радња сабора тога. Полагањем мандата од стране већине саборни послици и изјаснешем г. г. епископа, да они даљим седницама тога сабора, у ком се свети оци, који су нам православну веру нашу на васеленским саборима од сваке лажне примесе сахранили и утврдили, „слепцима“ назвати, у коме се свете истине православне наше вере у сумњу доводити, у ком се са светим стварима титрати, у ком се цео један, и то не последњи у цркви део, без завора вређати и исмејавати сме, — присуствовати не могу — но је у ствари собом престао сабор тај; и мени није остало ништа друго, но да оним послиником, оној мањини саборској, који својих мандата положили нису, на знање дам, да ја с њима самима седница саборски држати не могу. Новодом тим нађоше исти мандате своје задржавши посланици за добро уложити протест против тобоже самовластног распуста односно одгођења сабора од моје стране, и протест тај у више тисућа екземплара по свом народу расгурити. Ја нећу спомињати, шта се све у протесту том — о начину поступања мог, о мом праву и о повреди аутономије народне говори, како се сва одговорност за све, што се из распуста сабора неугодно изроди, баца на мене и оне, који су сабор оставили, како се на конац наговешћују неки кораци које исти људи чинити намеравају. Ја не знам, какви су то ти даљи кораци, које ти људи учинити мисле, али то знам, да су они, који су и у сабору и ван сабора предводили подписавше се на протест посланике, такви људи, који од ничег не зазиру, који ће се и с врагом сдружити, само да основе своје изведу, цељ своју постигну. У обште људи су то слободни, које никаква присега не веже, који се ни на што не обазиру, који никада не мисле на посљедак, који имајући непрестано на јевику: народ, народну срећу и напредак, своје личне сличне цели гоне, који не распитују и не разбирају много, шта и како управо народ мисли, шта народ жели и хоће,

ио који силом оћеју да им се верује, да су они једини прави представници народни, да они једини израза мислима и жељама народним дају, да је њиов глас глас народа, који свако уважити мора. Људи ти знаду, шта оћеју, али то не казују сваком и на сваком месту, и већ та једина околност, што они скривају задњи своји мисли, довољна је, да у сваком разборитом човеку породи сумњу, да ли је она цеља, којој они спјеше, добра, да ли су средства, коима се они у постигању те своје цели послужују, увек поштена, и да ли ће цео њиов рад по цркву и народ спасеносан бити.

Ја сам судио о вођама они посланика, који су речени протест подписали, толико рећи, а што се мене тиче, то ће народу јошт у живој памети бити, да сам ја, изабран и потврђен за патријарха, прије уведења у патријаршеску столицу пред сабраним у храму божијем народом присегу положио, присегу и верност цару, краљу и господару моме, да сам се заклео, да ћу хранити и чувати преданија и уставе православне цркве моје, да сам се заветовао, да ћу се свима силама мојима за добро и благо цркве и народа мога трудити, и сав живот мој служби цркве и народа посветити.

Како сам ја до данас заклетву и завет свој изпунио, нек о томе други суде, а ја ћу овде с неколико речи означити становиште оно, на коме ја стојим, и то не ради правдања свога против онога, што ми се од оних, који су речени протест уложили, у грех уписује, но ради обавести и умирења истим протестом може бити узколебаног и обезпокојеног народа србског. За чим је србски народ од искони чезнуо, за чим је православна црква у овим земљама увек уздисала, то је тек сада добила и получила, добила је аутономију, или боље рећи враћено јој је право, да на земљишту свом по својим законима живити, да се под својим властима без сваког утицаја владе и владини органа управљати може. Црква наша православна има свој устав и своје устројство, кога није створио народ србски и које ни сав србски народ, а камо ли овострани део народа србског не може и не сме мењати, ако је рад, да с осталом браћом својом по крви и православној вери у јединици остане. По уставу и устрој-

ству том цркве православне зна се, шта је чије право и дужност, зна се, како уди и чланови једног тела, ком је глава сам Христос спаситељ, један према другом стоје. По том црквеном уставу и по попластицама србском народу од земље господара даним припада мени право сазвати сабор црквено-народни, на истом сабору председавати и закључке његове извршавати. Може бити, да основни устав тај православне цркве овом и оном посланику није по вољи; може бити, да где који највише за то жали, што се сабор разишао, што му се иначе тим прилика одузе, те не може са својим јединомишљеницима устава тога, ако не баш сасвим поносити и разорити, а оно бар из темеља потрести, а тим себи и својима посао олакшати и места за други устав, који је поникао из духа противнога духу православне цркве наше, спремити. Али док први устав, ком је темељ сам господ Исус Христос положио а апостоли свети и вселенски сабори развили, укрепили и утврдили, — постоји, донде ми се не може одрећи право, које ми по истом уставу припада, а наиме не може ми се порећи право, да ја црквено-народни сабор из важни узрока распустити не могу, јер онај, који има право сазвати сабор, мора имати право и распустити га. И као год што се то право свакој влади признаје, тако се не може ни мени, коме и по црквеном уставу, и по народним привилегијама највиша управа у овостраној областној цркви припада, то право одрећи.

Толико о самом праву распуста сabora. Али ја сabora тога нисам распустио: он је иступањем већине саборске сам од себе престао и ја нисам могао саборске седнице са мањином продужити, јер се црквено-народни сабор без епископа и свештенства, бар у православном свету, не да ни помислити.

Ја сabora тога нити распусти, нити одгodi, ал отворено кажем и исповедам, да би га свакако распустити морао, јер ја с људима, који исповедају начела духу цркве наше сасвим противна саборисати, и с њима црквено-народна дјела расправљати не могу. И не само да то исповедам, но ево и најсвечаније изјављујем и објављујем, (а у томе су са мном једне мисли и братија моја гг. епископи), да ми са људима, који не исповедају ону веру, коју црква православна исповеда,

који не почитују свете обреде православне цркве наше, који неће да знају за устав и корените уставе православне цркве наше, који оће да црквом и у цркви господаре —, да ми с таким људима и у обните са особама, које по младости својој никаква изкуства у црквено-народном животу немају и сами савета потребују, о црквено-народним стварима саветовати се и с њима саборисати не можемо.

Ово је моја и мојих епископа ијава.

Православни народе србски !

Наступио је одсудни час, кад се мораши решити и једно од двога изабрати: предлаже ти се клетва и благослов, смрт и живот. Избрај, судба је твоја у твојим рукама. Ја се узダメм у здраву свест неокуженог и испоквареног јошт србског народа, да он није заборавио, што га је до данас спасло и одржало; да он неће преврети и погазити оно, што је његовим оцевима и матерама свето и неприкосно-вено било и што му је од њи као аманет предано — да се народ србски неће самога себе одрећи; узダメм се у разборитост народа србског, да неће судбу своју метати у руке сујетни и лакомислени, којима је православна вера безумије; узダメм се у мудрост србског народа, који зна врло добро, каквим плодом урађају борбе у цркви и у народу, и ко се тој унутрапашњој борби напој највише радује; узダメм се у наслеђену од отапа оданост и веру народа србског у свом патријару, и надам се, да ће се народ одазвати гласу мом и примити к срцу отачаски савет мој, да одјако у црквено-народни сабор бира црквено свестне, родољубиве, зреле и изкусне и у обните таке мужеве, с којима се о црквено-народним стварима може саветовати.

Православни народе !

Не веруј ласкавим, обманљивим речима људи, који су изишли од нас, и који нису наши, који су сами себе изобишли из црквеној заједнице наше, који су одпали од нас, и који тако раде, да би човек рекао, да раде за другог, да раде за непријатеље рода свога.

Православни народе !

Давно је речено: „Пропаст твоја од тебе Израиљу !“ али ако је то и давно речено, истина те речи може се у сваком

народу, па и на теби искунити. С тога подигни са мном руке и срдце горе ка господу Богу, отцу штедрота и сваке утехе, који неће смрти грешнику, но жељи да се обрати и да позна истину и да се спасе, и помолимо се, да погледа милостивим оком на православни наш народ, да усади у срдца наша ъубав, просвети ум наш и настави нас на сваку истину, и помолимо му се тојлом молитвом и за ону браћу и синове наше „који преварени науком света“ туђе се од нас — не би ли се и они обратили и уразумели: „да је у јединству сасајење наше.

С а м у и л М а ш и р е в и ћ,
патријарх.“

Ову посланицу назваше слободњачки србски листови „папином булом“ и „енциклиником;“ народ је прихвати са највећим огорчењем, које и тиме показа, што патријару преко 100 општина посла неноузданице ради његовог ружног посла на сабору.

Горе поменути одбор ради подпомагања представке угарском министру против самовоље патријарове отишао је у Пешту 7. Јулија 1870. паробродом. У представци је казано, како патријар није имао права распустити или ма како одгодити сабор, како у тој ствари ни сама влада не може што одлучно одређивати, него да самом сабору то право пристоји, како се народни посланици надају, да ће министарство до праву врховног надгледа само оно учинити, што на то иде, да се уклони свака самовоља, која је противна народној самоуправи, и да ће по томе упутити патријара-митрополита, да сабор што пре продужи и нареди, да се полагањем мандата упражњена места новим изборима попуне; најпосле захтева се, да угарско министарство у договору са ратним министарством уклони наредбе војничких заповедништва у крајини, које прече и уништују слободу избора, јер без те слободе нема ни самоуправног органа, ни самоуправе, која је IX. чланком зак. од год. 1868. свему народу србском ујамчена, и коју је и њег. величанство краљ као владар крајине подписао, према чему уредбе од пређашњих векова, којих народ и онако није припознао, не могу ништа вредити.

Министар је одговорио одбору, да хоће најпре да се убавести о ствари па и патријара да саслуша, па ће онда одговорити на представку. Виђаше се, да је и он рад да се сматра сабор за одгођен.

Како горе рекосмо, калуђерска странка са патријаром смерала је на то, да ње прекинути сабор не продужи него нов сазове. Али кад ни угарско министарство, око којега је ради тога облегоа патријар Самуило, није могло допустити те незаконитости, и кад загрмеше непоузданице, патријар се окани те љукобне намере. Само сада би тешко с образом доћи на сабор, пошто се положише мандати и изрече, да се са људма народне странке не може делати, а ево сада опет се мора у њихово друштво доћи. С тога је патријар расписе послао по епархијама, како да преко владика приволи оне, што положише мандате, да онет дођу на сабор.

Дошла ми је до руке једна посланица, и то владике Арсенија Стојковића, какове су јамачно том пригодом распослале и друге владике. Ту је посланицу речени владика распослао архимандритима и прогама као члановима већине сабора из Св. Андрије 6. Септ. 1869. У њој се вели ово:

„Његова светост г. патријарх наш жељећи достигнути изравнање са саборном странком, због које је већина саборски посланика мандат свој положила, и усљед овог започета саборна делања продужити, и на благо православне цркве и народа нашег окончати, — позвала ме је, да чланове саборске већине, који су у овој дијецези изабрани, испитам и на сваки начин приволем, да одуставши од своје изјаве, под З. Јулија т. г. предане — продуже“ радњу саборску.

Даље у истој посланици захтева владика, да му се јави, хоће ли се доћи на сабор, па онда завршује: „Ја се надам, утврдителини одговор тим известније добити, што узрока дољног не видим, за што се не би хтели ползовати поврењем, које је касајуће се свештенство у вами положило.“

Наскоро за тим патријар Самуило коракнуо је корак даље. Позвао је неколико саборских чланова и других Срба на договор у Карловце, и тај је позив од речи до речи гласио овако:

„Господине! Пре него што би ради продужења сабора сходно расположење учинио, налазим за нужно, виме чланова нашег народа на дан 29. Септембра по нашем к себи на договор позвати.

„С тога вас, Господине, позивам, да на тај договор овамо к мени дођи изволите.

У Карловци, 21. Септембра 1869.

„Самуилъ Маширевићъ, с. р.
Патрархъ.“

Али овоме позиву не одава се нико од народне стране, с тога, што без осталих другова и без њихова договора не хтеше ништа посебице ради, и што хтедоше, да се свака размирица јавно на сабору свету на видику сржи. На договор к патријару дође само њих неколицина од његове странке, али договору не би никаква плод. Чуло се, да на том договору владике са патријаром смирише да издаду неку споменицу — меморандум — србском народу, али тога не учинише.

У службеним мацарским новинама „Sürgöny“-у биписано, да угарска влада одобравајући прихвату одгоду сабора србског, а доцније би јављено, да ће се сабор продужити с почетком месеца октобра 1869. Али се сабор ни месеца октобра не продужи, и ако се не знаде томе узрока.

У томе капљом проузрокована смрт патријара Самуила, која га згodi лицем па зимљег св. Јована год. 1870., управо кад оде честитати крстно име баруну Рајачићу, учини крај свој распри. Народ му се није светио, али му се свали санта леда са срца, србски народ чисто одахну!

И доиста се набрзо показаше добре последице.

Народна странка наскоро за тим држала је збор у Нов. Саду и одлучила, да се захтева од владике Арсенија Стојковића, који је између тога постављен за администратора митрополије карловачке, да као администратор наново бразим путем продужи прекинути сабор, пошто за то знања ради јави

угарском министарству. Ако би било томе какве сметње, да се са одбором, који ће се наредити, жали против тога и са моме краљу. Али администратор јави, да је он већ то сам израдио код министарства, пошто му то признајући администраторство прва брига би, и да је јавио министарству, да ће саввати сабор за Ђурђев-дан год. 1870. Поуздано се до знало, да је дворски саветник др. Мандић много допринео к томе, те се одгођени сабор продужио. На истом збору народне странке би и то одлучено, да се на сабор приме и они посланици, који су положили мандате, па да им се остави на вољу, да на сабору изјаве, еда ли остају при томе полагају или желе продужити као посланици радњу саборску, пошто се службено не зна за њихово полагање мандата, те се не може ни сматрати за законито.

Администратор како доби од угарског министарства глас, да се продужење сабора узима на знање, позове саборске чланове из Новог Сада на договор. Администратор дочека посланике са најбољом вољом за народну ствар, жељећи, да се сложно и у искреној ваједници продужи прекинута саборска радња, а на прошле незгоде копрена заборава баци, како неће бити две или више странака, ма како се звале, него једна народна. На томе договору одреди се одбор од посланика што у Нов. Саду станују и посланика карловачког баруна Рајачића, који ће све што је потребно припремити унапред за сабор, да не би било нереда као на лањском сабору. Даље се одлучи, да се ради боље слоге држи посланички збор два дана пре него се отвори сабор. Чувено поштење, мушка абиља и од срца казана србска реч администраторова ули у срца посланика, који за народну ствар зборише с њим, најлепшу узданицу.

И тако освану и Ђурђев-данак, те се продужи прекинута и започе ђурђевски сабор, са бољом надом и бољим уздањем, премалећем оживе и зарадова се зимњом стужом потиштена природа, а ђурђевским сабором оживеше и зарадоваше се неприлика прећашњег сабора уцвељена срча србска!

Где је што.

	Стр.
I. Приступ.	1
Прећашњи догађаји народа србског	1
Србски народни сабор и скупштине	16
Народни сабор године 1869.	23
Наредба министарска о сазиву	23
Посланица консисторијска којом се наређује избор посланика	27
Мисли о садашњем сабору и његовим стран- кама	28
Како је подељена ова књига	36
 II. Расправа саборска и зборови посланички . . .	39
Први дан	39

Неколико народних посланика иду к патријарју, да га питају, хоће ли се тај дан сазвати посланици и држати призив св. духа. Патријар одговара, да нема задоста посланмка те ће се призив св. духа и отворање сабора морати за који дан одгодити. Посланици не задовољивши се овим одговором одлуче на своме збору, да се од патријара захтева, да још сутра сазове сабор. Патријар одговори депутацији, која к њему оде ради тога, да пристаје на жељу посланика и да ће сутра

дан отворити сабор и држати призив св. духа. По подне посланици држе свој збор и наређују како да се сутра патријар позове у сабор. И код патријара држи се посебни збор. О невештини патријаровој одмах у почетку.

Други дан 42

Саборска седница. Опис дворане саборске, и седишта посланика. Др. Суботић први проговори ради избора депутације, која ће позвати патријара на сабор. Препирка о томе, како да се састави депутација, и ко да јој буде говорник, ко ли вођа. Изабере се депутација и оде к патријару. Патријар долази и отвора сабор подужом беседом. За тим буде у цркви призив св. духа. Обшти збор посланика по подне. Изабира се начелник зборовима. Суботић доноси на претрес „предлоге за поступање и пословање на сабору, док се овај не састави и пословник не одреди.“ Одређује се, да се ови предлови литографишу за збор и поделе међу посланицима, да се постара за бразонисце, за писаћи сто за новинаре, и за народну заставу саборску.

Трећи дан , 58

Обшти збор посланички. Претреса се питање, еда ли да се прочита посланица министарска, којом се наређује сазив сабора. Ако се ушчита, да ли да се чита па посланичком збору или на сабору. Неслободњачка је странка за то, да се чита, а слободњачка, да се не чита. Одлучи се, да се замоли патријар, да па сутрашњем сабору прочита посланицу. Одређује се, да па сутрашњем сабору председништво за време заузме патријар. Назначују се два перовође, који ће сутрашњи саборски записник саставити и веровнице примати: др. Стевановић и прота Мејић.

четврти дан

Два најмлађа члана примају се шеровођења. Одлучује се, да ће посланица министра Етвеша о сазиву сабора читати само србски. Прочита се посланица. Неки посланици предају своје веровнице. Предаје се више протеста против избора, пошто Милетић о радњи варадинске команде око избора изговори неколико речи. Консервативна странка хоће да се протести при предавању не подкрепљују разлогима, а слободњачка страна доказује, да је то потребно, ако сама ствар захтева. Продужује се објави збор посланички. Претреса се питање о председнику саборском. Слободњачка странка хоће, да се бира председник, а противна, да буде шатријар већ по своме достојанству. Обе странке казвају своје разлоге, обе се странке боје да прекину то питање, па за то га одлажу за сутра. Кушевић предаје лист артије Беговићу са неком претњом.

пети дан

Објави збор посланички. Питање о председништву опет се одгађа. Узрок за што се ианово одгађа. Претреса се питање о оверовном одбору, и предлажу се чланови за то. Претреса се питање: хоће ли се гласати јавно или тајно. Саборска седница. Прочита се јучерашњи записник и нешто поправи у њему. Предају се доносци. Одређује се, колико мора бити чланова на сабору, да се може гласати, и како гласање да се заврши. Одређује се начела за оверову. Одређује се одбор, који ће прикупити гласове за чланове оверовног одбора. Држи се ианово објави збор посланички. Раздраженост и непоуздање међу посланицима. Одкуда то? На питање начелниково: еда ли су посланици намерни и одјако држати објави зборове, породи се препирка и многе се беседе из-

говарише. Народна и калуђерска странка. Шта се дозна о Кушевићу. Како се догоди избор мајора Рајачића. Одлучи се да се више не држе обшти изборови.

Шести дан 74

Збор народне странке. Одлучи се, да се сабор пре састава свога попуни, да се одгodi на 12 дана, а за то време да се распишу нови избори. Дневница да иде само оним посланицима, који остану у одборима или у Карловцима. Саборска седница. И прима се, да се уз име проте Беговића дода „посланик србског народа.“ Препирка о проти Николићу, да ли се положивши мандат одрекао и послаништва. Одлучи се, да престаје бити посланик. Поновљен избор посланика Ст. Поповића. Вејровница мајора Пајића. Телеграм из Мирковаца и Лазе, и припирка о посланичком заменику Максимовићу. Већина одлучује, да Максимовић остаје као заменик на сабору. Читају се имена члановима оверовног одбора. Шатријар жели, да се до после празника духова одложи сабор, народна је странка против тога, и жели, да се распишу избори за попуну пре него се сабор одгodi. Шатријар устежући се одреди за сутра седницу саборску. По подне држан је збор оверовног одбора. Изабран начелник и бележник, и подељени послови.

Седми дан 81

Збор оверовног одбора. Саборска седница. По предлогу др. Милетића исправља се записник те одлучује, да се сабор назива „народни црквени.“ Одлучује се, да се позве заменик проте Николића, који је положио свој мандат. Др. Суботић разложивши колико посланика има од којег сталежа, предлаже, да се одреди одбор, који ће саставити предлог о попуни сабора, даље предлоге о пословнику, прегледу общинског закона и плати свеш-

Стр.

теничкој. Препирка о попуне. Разлози калуђерске и народне странке. Ноглавити разлог обе странке. Одлучи се, да се пре састава свога попуни сабор и ради тога одреди одбор. Кушевић ради сватова не би на сабору. Иван Маршо на сабору као владин извештач. Сабор се одгodi на три дана ради празника духова.	
ми, девети и десети дан	84
Празници духова, у које се седнице саборске ни зборови посланички не држаше.	
данасти дан	84
Збор одбора за попуну. Седница саборска. Чита се записник и исправља. Др. Ристић предаје своју веровницу. Чита се телеграм немачко-банатске пуковине о избору др. Ђејића. Препирка о томе. Прими се предлог Суботићев. Предају се неки доносци. Одређује се за време дневница посланицима. Претрес предлога о попуни сабора одложи се за сутра.	
данасти дан	87
Саборска седница. Чита се записник и предају доносци. Др. Суботић позива патријара да каже, за што још један посланик из границе није изабран за сабор. Претрес о томе, уобщте и посебице. Одлуке о томе, која места да имају право бирати посланика ради попуне сабора.	
данасти дан	93
Саборска седница. Прочита се записник и нешто поправи. Претресају се предлови о изборним mestима ради попуне. Одлучује се, да се на сабор позву др. Ивановић као кулски посланик, др. Натошевић као вуковарски заменик, и Иса Павловић као заменик вел. кикиндски. Др. Суботић јавља, да је он посланик Земуну. Предлови о пословнику, прегледу саборског закона и плати свештеничкој, о уређењу сабора. Одређује се обши	

посланички збор ради избора одбора за те послове. Јов. Живковић предлаже, да се пре свега сврши оверова. Калуђерска странка пристаје уз његов предлог, а народна је странка томе противна. Предлог Живковићев одбаци се.

Четрнаести дан 95

Обшти збор посланички. Донесоше се различiti предлози. Патријар јавља да ради своје бољести не може доћи на сабор. Посланици захтевају да дође, да само прогласи одборе. Саборска седница. Проглашују се одбори.

Петнаести до завршно двадесет-четврти дан 97

За ових десет дана нису држане седнице. Рааличити одбори свршивали су своје послове.

Двадесет-пети дан 97

Одбори за пословник и оверову јављају, да су спршили свој посао. Проти-протести сремски. Различити доносци. Комоговинска ствар. Патријар говорећи о земунском избору напада на лист „Завстavу,” а др. Милетић као уредник тога листа ограђује се. И други се посланици умешају у препирку о земунском избору. Одлучи се, да се стави на дневни ред. Др. Павловић чита извештај оверовног одбора. Одлучи се, да се сабор састави. Др. Суботић заподене питање о председништву у подужем говору. Одлучи се, да то питање дође сутра на дневни ред.

Двадесет-шести дан 105

Саборска седница. Предају се веровнице, тужбе и молбе. Ристићев заменик. Пређе се на дневни ред и започне или управо продужи питање о председништву. Говори о томе: архим. Анђелића; проте Милутиновића; вел. судца Стев. Ђурђевића; архимандрита Живковића; Ђорђа Димитријевића; проте Влаовића; др. Милетића; владике Стојковића; Исе Павловића; Јована Живковића; др.

	Стр.
Мандића; др. Стев. Павловића; Милутина Ратковића.	
вадесет-седми дан	142
Саборска седница. Прочита се записник и предају веровнице и доносци, па се пређе на дневни ред о питању председничком. Говори о томе: архим. Цветића; др. Милосављевића; архим. Петровића; Михаила Ристића; проте Трбојевића; Васе Ђурђевића; пароха Јовановића (са опаском писца ове књиге); др. Касапиновића (са опаском писца ове књиге).	
вадесет-осми дан	176
Саборска седница. Прочита се записник, предаједна веровница па се пређе на дневни ред о питању председничком. Говори о томе: Максима Лудића; мајора Тапавице; др. Ивановића; Луке Дожудића; Стевана Поповића; мајора Рајачића; Андрије Секулића; архим. Стануловића (др. Суботић и др. Павловић одговарају му); др. Бранка Стевановића; др. Ђура Манојловића. За овим говором би препирка о томе, еда ли Ђ. Стратимировић има права говорити. Најпосле Стратимировић одустане од речи, те се продужи дневни ред о питању председничком. Говори о томе: др. Максимовића. Патријар прозбори нешто о питању председничком па заврши седницу.	
вадесет-девети дан	211
Није било саборске седнице ни збора ради недељног празника.	
вадесет-десети дан	211
Саборска седница. Прочита се записник. Предају се доносци. Пређе се на дневни ред о председништву. Никола Бошњак проговори неколико речи одустајући од говора. Још пеки на то одустану. За тим говорише о председништву: Ђ. Стратимировић; Лука Поповић; Свет. Кущевић;	

владика Грујић; Јово Трбојевић. Препирка ко да сада говори. Као проти-предлагачи говоре: Јован Живковић и архимандрит Анђелић. Подужи говор др. Суботића као предлагача. Крај беседе Суботићеве одлаже се за сутра.

Тридесет-први дан

257

Прочита се записник па онда пређе на дневни ред о председништву. Др. Суботић завршије своју беседу. Патријар говори неколико речи па онда позове др. Суботића, да склони свој предлог. Др. Милетић захтева, да се поименце гласа. Узрујаност. Гласање се започиње. Имена посланика, који о томе предлогу гласање или не гласаше, или бехуван сабора. Препирка о проти-предлозима архим. Анђелића и Јов. Живковића. Гласа се о Живковићеву предлогу. Сабор се одгodi на четврт са-хата а за тим изаберу четири перовође.

Тридесет-други дан

272

Саборска седница. Прочита се записник. Др. Суботић захтева, да се сврши комоговинска ствар. Смер калуђерске странке. Арх. Живковић предлаже, да се одгodi сабор. Прота Стефановић предлаже, да се најпре сврши претрес о плати свештеничкој. Препирка о оба ова предлога. Др. Стевановић предлаже одбор о прешним пословима. Продужује се препирка о предлозима архим. Живковића и проте Стефановића. Патријар се умеша у препирку и настане велика узрујаност, ради чега патријар распусти седницу.

Тридесет- трећи дан

280

Народна странка опазивши да није сазван сабор, шиље патријару депутацију, да запита за што није сазван. Патријар захтева да се од обе странке одреде чланови, који ће се заједнички договорати о саборским пословима. Народна странка одреди своје чланове. Патријар позива др. Суботића и још двојицу од народне странке, и кад му

Стр.

оду, јави им, да сабор расиушта на неодређено време.

Тридесет-четврти дан 283

Збор народне странке и одлуке. Избор одбора који ће извршити те одлуке. О збору, који је дан пре држала калуђерска странка. Изјава калуђерске странке патријару о полагању мандата. Протест и изјава народне странке патријару. Имена саборских чланова.

Додатак 301

Тестаменат патријара Самуила Маширевића. Посланица истога србском народу. О представци народне странке угарском министру. Смер калуђерске странке и непоузданице народне. Посланица владике Арс. Стојковића архимандритима и протама. Позив патријаров на договор. Од договора не би ништа. Смрт патријарова. Збор народне странке у Новом Саду ради продужења сабора. Администратор патријарски Арс. Стојковић јави, да ће са знањем владе продужити сабор и позива неке саборске чланове на договор у Карловце. Шта се свршило на том договору. Ђурђевски сабор.

Поправке.

Беседе, које су обрађене са „...“, штампаве су са свим онако, како их је говорник говорио.

Главније штампарске погрешке ове су:

На страни 3. у врести 9. (одоздо) уместо „деспотски“ треба „деспотском“.

На страни 6., 12. и 15. свуда у речи „ћенералство“ и „ћенерал“ у место „ћ“ треба да буде „д“.

На страни 10. у врести 14. (одозго) уместо „Х.“ треба „I.“.

На страни 12. у врести 17. (одозго) после речи „здржити“ треба додати: „се“.

На страни 19. у врести 15. (одоздо) уместо „запискоше“ треба „записаше“.

На страни 41. у врести 17. (одозго) уместо „Лудајић“ треба „Лудајић“ (тако треба то презиме исправити и по другим местима); а у врести 18. (одозго) уместо „између посланика“ треба „међу посланицима“.

На страни 45. у врести 16. (одозго) уместо „ових“ треба „овом.“

На страни 45. у врести 8. (одоздо) уместо „посе~~з~~ло“ треба „поседајмо“.

На страни 86. у врести 5. (одозго) уместо „Механовић“ треба „Михановић“. (Ово презиме треба и по другим местима тако поправити).

На страни 86. у врести 8. (одозго) уместо „посланичке“ треба „војничке“.

На страни 168. у врести 15. (одоздо) уместо „писец“ треба „писац“.

На страни 176. у врести 3. (одоздо) уместо „саборске сединице“ треба „Саборска седница“; даље у врести 2. (одоздо) уместо „Започето“ треба „започета“.

На страни 272. у врести 3. (одоздо) уместо „еврши“ треба „срвшићи“.

На страни 284. у врсту 4. (одоздо) уместо „компаније“ треба „компанија“.